

WYBRANE ASPEKTY NAUK PENALNYCH

TOM II

REDAKCJA NAUKOWA
KAMIŁA BARBARA KALINOWSKA
DOROTA ZAWIESKA

ARCHAEGRAPH

Wydawnictwo Naukowe

WYBRANE ASPEKTY
NAUK PENALNYCH

TOM II

REDAKCJA NAUKOWA

KAMILA BARBARA KALINOWSKA

DOROTA ZAWIESKA

WYBRANE ASPEKTY NAUK PENALNYCH

TOM II

REDAKCJA NAUKOWA
KAMIŁA BARBARA KALINOWSKA
DOROTA ZAWIESKA

ARCHAEGRAPH

Wydawnictwo Naukowe

REDAKCJA NAUKOWA

MGR INŻ. KAMILA BARBARA KALINOWSKA

DR HAB. INŻ. DOROTA ZAWIESKA, PROF. UCZELNI

RECENZJA NAUKOWA

DR HAB. IRENEUSZ SOŁTYSZEWSKI, PROF. UCZELNI

DR HAB. MONIKA KOTOWSKA

KOREKTA REDAKTORSKA I SKŁAD

MGR KAROL ŁUKOMIAK

PROJEKT OKŁADKI

MGR INŻ. KAMILA BARBARA KALINOWSKA

© COPYRIGHT BY AUTHORS & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-67959-19-3

MONOGRAFIA STANOWI CZĘŚĆ BADAŃ FINANSOWANYCH PRZEZ CENTRUM BADAWCZE
PRIORYTETOWEGO OBSZARU BADAWCZEGO SZTUCZNA INTELIGENCJA I ROBOTYKA
ZE ŚRODKÓW POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ W RAMACH PROGRAMU
INICJATYWA DOSKONAŁOŚCI – UCZELNIA BADAWCZA (IDUB)

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA NA STRONIE INTERNETOWEJ WYDAWCY:

www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ, WRZESIEŃ 2023

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	7
INTRODUCTION.....	11

I. ASPEKTY PRAWNE

ENUNCJACJA NA TEMAT NOWELIZACJI USTAWY Z DNIA 6 CZERWCA 1997 R. KODEKS KARNY WYKONAWCZY NA TLE KARNOPRAWNYM I KONSTYTUCYJNYM.....	15
---	----

PATRYCJA MIELEWCZYK

ANALIZA ART. 41A KODEKSU KARNEGO W ZWIĄZKU Z JEGO NOWELIZACJĄ Z DNIA 07.07.2022 R.....	28
---	----

DOMINIKA KARBOWNIK

DEMORALIZACJA I PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH W ŚWIETLE USTAWY O WSPIERANIU I RESOCJALIZACJI NIELETNICH ORAZ NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO.....	42
--	----

MICHAŁ JABŁOŃSKI

BADANIE ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ OSADZONYCH LUB BYŁYCH OSADZONYCH W ZAKRESIE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO Z WYKORZYSTANIEM METODY ANKIETOWEJ.....	76
--	----

KAROLINA SOSNOWIEC

WPEŁYW POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO NA POSTĘPOWANIE JURYSDYKCYJNE ORAZ CZYNNOŚCI SĄDOWE W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM.....	91
--	----

NATALIA ANNA WROŃSKA

GRANICE WZAJEMNEGO ODDZIAŁYWANIA POSTĘPOWANIA KARNEGO I CYWILNEGO.....	106
---	-----

NATALIA WROŃSKA, ZUZANNA ZUBRZYCKA

DZIAŁANIE POD WPŁYWEM SILNEGO WZBURZENIA NA GRUNCIE POLSKIEGO PRAWA KARNEGO.....	120
ALEKSANDRA KRZYSIAK	
PROCEDURA POSTĘPOWANIA DYSCIPLINARNEGO I KARNEGO WOBEC ŻOŁNIERZY.....	134
DOMINIKA GAWLIK	
KONTROLA OPINII BIEGŁEGO Z ZAKRESU BADAŃ GENETYCZNYCH PRZEZ ORGAN PROCESOWY.....	148
WOJCIECH ACHREM	
ZAKAZ PRZESŁUCHANIA BIEGŁEGO, LEKARZA LUB INNEJ OSOBY WYKONUJĄCEJ CZYNNOŚCI MEDYCZNE.....	171
ALEKSANDRA SNOCHOWSKA-HAJDUK	

II. ASPEKTY KRYMINALISTYCZNO-KRYMINOLOGICZNE

OSZUSTWA KOMPUTEROWE SENSU LARGO W PRAWIE POLSKIM.....	184
NATALIA WROŃSKA, MIKOŁAJ KAMIŃSKI, ZUZANNA ZUBRZYCKA	
OTWARTE ŹRÓDŁA INFORMACJI A ZACHOWANIA PRZESTĘPCZE.....	194
TOMASZ WIERZCHOWSKI	
EFEKT CSI CZYLI SERIALOWA I FILMOWA FIKCJA A KRYMINALISTYCZNA ORAZ PRAWNA RZECZYWISTOŚĆ.....	205
SZYMON KULAS, MIKOŁAJ ORFIN	
NA TROPIE DESPERACJI, CZYLI PROFILOWANIE KRYMINALISTYCZNE W PRZYPADKACH SAMOBÓJCZYCH TARGNIĘĆ NA ŻYCIE.....	226
PAULINA WASZELEWSKA	
ANALIZA PORÓWNAWCZA CECH METRYCZNYCH CRANIUM LUDZKIEGO NA PRZYKŁADZIE FOTOGRAOMETRYCZNEGO MODELU 3D I POMIARU WYKONANEGO METODĄ TRADYCYJNĄ.....	261
KAMILA BARBARA KALINOWSKA, PATRYK KOT	
ZAKOŃCZENIE.....	279
CONCLUSION.....	280

WPROWADZENIE

Prezentujemy Państwu drugi tom monografii "Wybrane Aspekty Nauk Penalnych", kontynuujący nasze badania i refleksje nad fascynującym obszarem prawa karnego i kryminalistyki. Nasza inicjatywa naukowa, zapoczątkowana wcześniejszym wydaniem tomu pierwszego w 2022 roku, wyrasta z pasji, zaangażowania i wiedzy wielu badaczy, praktyków prawa, studentów prawa oraz członków społeczności Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego. To dzieło jest owocem naszych wspólnych wysiłków w dążeniu do zgłębienia najbardziej aktualnych i istotnych kwestii nauk penalnych. Tom drugi kontynuuje naszą podróż w świat nauki penalnej, wnosząc nowe perspektywy i dogłębne analizy. Podobnie jak w pierwszym tomie, podzieliliśmy monografię na dwie nierozzerwalnie ze sobą związane części: aspekty prawne i kryminalistyczno-kryminologiczne.

Monografia stawia sobie za cel nie tylko dostarczenie głębokiej wiedzy teoretycznej, ale także praktycznej, której potrzebują przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania oraz biegli sądowi. W wielu rozdziałach przedstawiamy aktualne orzeczenia sądowe, które ilustrują praktyczne implikacje omawianych zagadnień. To ważne źródło inspiracji dla wszystkich tych, którzy pracują na rzecz sprawiedliwości i przestrzegania prawa. Nie można też zapomnieć o rosnącym zainteresowaniu naszym tematem ze strony studentów studiów prawniczych oraz innych kierunków związanych z naukami społecznymi. Nasza monografia stanowi istotne wsparcie w toku ich nauki oraz przygotowuje młodych intelektualistów do bardziej zaawansowanych badań i praktyki prawniczej.

Zachęcamy Państwa do zgłębiania kolejnych rozdziałów, które prezentują różnorodność i bogactwo tematów związanych z prawem karnym i kryminalistyką. Mamy nadzieję, że nasza monografia dostarczy Państwu wiedzy, która będzie inspiracją do dalszych badań i działań w dziedzinie nauk penalnych.

Pierwsza część monografii, poświęcona została prawnym aspektom nauk penalnych. Otwarcie stanowi tekst Patrycji Mielewczyk poświęcony rozważaniom na temat nowelizacji Kodeksu Karnego Wykonawczego, która weszła w życie z początkiem 2023 roku. Dywagacja autorki skupia się na istocie człowieka jako obywatela funkcjonującego w jednostce penitencjarnej i wpływowi wprowadzonych zmian na system resocjalizacji. Kontynuację rozpoczętych rozważań stanowi opracowanie Dominiki Karbownik, która zainteresowaniem objęła artykuł 41a Kodeksu Karnego bezpośrednio dotyczący zagadnienia prawa do kontaktu z określonymi osobami przez skazanego lub oskarżonego. Zostając przy tematyce skazanych i prowadząc dalsze rozważania w świetle nowelizacji Kodeksu Karnego, która wchodzi w życie 01 października 2023 roku, Karolina Sosnowiec przeprowadziła badanie świadomości społecznej skazanych i innych grup społecznych w kontekście wprowadzonej nowelizacji, natomiast Michał Jabłoński swój artykuł poświęcił demoralizacji i przestępczości nieletnich w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji oraz wpływowi nowelizacji Kodeksu Karnego.

Każde postępowanie karne poprzedza postępowanie przygotowawcze, Natalia Anna Wrońska w swoim opracowaniu, przeprowadziła analizę wpływu postępowania przygotowawczego na postępowanie sądowe. Kolejno, pozostając w granicach prawa karnego Natalia Wrońska i Zuzanna Zubrzycka przedstawiły najważniejsze przejawy wzajemnego oddziaływania oraz koegzystowania procesu postępowania karnego i cywilnego. Rozważania te są niezwykle cenne dla oskarżonego i pokrzywdzonego w postępowaniu, gdyż jak autorki wskazują, w większości przypadków spraw karnych czyn zarzucony oskarżonemu może podlegać roszczeniom cywilnym. Natomiast oba procesy, chociaż odrębne, mogą być względem siebie uzupełniające. Następny artykuł opracowany przez Aleksandrę Krzysiak stanowi charakterystykę zagadnienia działania pod wpływem silnego wzburzenia. Autorka prowadzi rozważania na temat „afektu” oraz „silnego wzburzenia” i popełniania czynów zabronionych pod ich wpływem.

Kolejny rozdział autorki Dominiki Gawlik przedstawia szczegółową analizę procedury postępowania dyscyplinarnego i karnego wobec żołnierzy. Jak zaznacza autorka, postępowanie dyscyplinarne jest podstawową procedurą stosowaną wobec naruszeń dyscyplinarnych, jednakże w przypadku czynów, dokonanych w czasie służby lub w związku ze służbą, posiadających znamiona przestępstw zastosowanie ma już postępowanie karne. W artykule przybliżone zostały zasady obu postępowań wobec żołnierzy. Wojciech Achrem poświęcił rozdział zagadnieniu procedury kontroli naukowego środka dowodowego

przez decydentów procesowych jakim jest opinia biegłego z zakresu badań genetycznych. Jak zauważa autor, praktyka kryminalistyczna wskazuje, że organy procesowe (zarówno na etapie postępowania przygotowawczego jak i podczas etapu jurysdykcyjnego) napotykają na problemy związane z oceną przydatności uzyskanego środka dowodowego do realizacji celów postępowania karnego. Istotną wartością dodaną rozdziału, jest przedstawienie przez autora propozycji procedury kontroli takiego środka. Część pierwszą publikacji zamyka rozdział Aleksandry Snochowskiej-Hajduk dotyczący analizy wybranych zakazów dowodowych i poruszenia tematyki zakazu przesłuchiwanie biegłego albo lekarza udzielającego pomocy medycznej na okoliczność oświadczeń oskarżonego dotyczących zarzucanego mu czynu. Ponadto, autorka rozpatruje problem wynikający z zakazu przesłuchania lekarza lub innej osoby wykonującej czynności w zakresie leczenia psychiatrycznego na okoliczności przyznania się osoby z zaburzeniami psychicznymi do popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary.

Problematyce kryminalistyczno-kryminologicznej poświęcona została kolejna część monografii. Rozpoczyna ją tekst Natalii Wrońskiej, Mikołaja Kamińskiego i Zuzanny Zubrzyckiej poświęcony analizie prawnej przepisów Kodeksu Karnego odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do oszustw komputerowych. Kolejny rozdział to tekst Tomasza Wierchowskiego i jego przedstawienia wielowymiarowości otwartych źródeł informacji jako narzędzia informacyjnego i analitycznego stosowanego w pracy instytucji zarówno państwowych jak i prywatnych ze szczególnym podkreśleniem ich ewentualnej penalizacji. Szymon Kulas i Mikołaj Orfin pochyłają się nad zagadnieniem problematyki wynikającej z efektu CSI, czyli potencjalnego wpływu seriali i filmów kryminalnych na postrzeganie wymiaru sprawiedliwości oraz mylnie wykreowanego przez to obrazu pracy jego organów. Ten współczesny problem badawczy dotyka nie tylko wpływu na postrzeganie zagranicznego systemu prawnego (najczęściej amerykańskiego) ale również ma wpływ na polski aspekt kryminalistyczny i prawny.

Autorka kolejnego rozdziału, Paulina Waszelewska skupiła się na przedstawieniu korzyści płynących z wykorzystania dorobku profilowania kryminalistycznego w kontekście czynności dowodowych i śledztw dotyczących zgonów z podejrzeniem samobójczych targnięć na życie. W obliczu współczesnych wyzwań dotyczących rozwoju technologii organy śledcze stają przed wyzwaniem wykrycia coraz to bardziej innowacyjnych, kreatywnych i skomplikowanych metod samobójczych. Autorka wskazuje podobieństwa w przypadkach przestępnego spowodowania śmierci, a samobójstwach i zauważa

jak istotnym jest odpowiednie zastosowanie technik profilowania zarówno w kontekście oględzin zwłok, miejsca ich znalezienia, czy zabezpieczonych dowodów behawioralnych, dostosowywanych do potrzeb każdej pojedynczej sprawy. Monografie wieńczy artykuł Kamili Barbary Kalinowskiej i Patryka Kota w którym przeprowadzono analizę porównawczą badań antropometrycznych cranium ludzkiego przy wykorzystaniu fotogrametrycznej rekonstrukcji modelu 3D i pomiarów metodą tradycyjną.

Redakcja składa serdeczne podziękowania wszystkim tym, którzy przyczynili się do powstania monografii. Szczególnie dziękujemy Autorom poszczególnych rozdziałów, którzy przyjęli zaproszenie do udziału w publikacji, a także Recenzentom Naukowym, których wkład w powstanie tej monografii naukowej był nieoceniony. Wasza praca, profesjonalizm i zaangażowanie stały się niezbędne dla osiągnięcia wysokiego poziomu merytorycznego tej publikacji. Niniejsza monografia powstała z myślą o jak najszerszej popularyzacji problemów nauk penalnych. Redakcja wyraża nadzieję, że opracowanie znajdzie odbiorców wśród przedstawicieli zawodów prawniczych, środowisk naukowych, przedstawicieli instytutów badawczych, studentów kierunków nauk społecznych oraz wszystkich innych, którzy wykazują zainteresowanie omawianą tematyką.

mgr inż. Kamila Barbara Kalinowska
dr hab. inż. Dorota Zawieska, prof. PW

INTRODUCTION

We present to you the second volume of the monograph "Selected Aspects of Penal Sciences," continuing our research and reflections on the fascinating area of criminal law and criminology. Our scientific initiative, initiated with the previous release of the first volume in 2022, stems from the passion, dedication, and knowledge of many researchers, legal practitioners, law students, and members of the Polish Criminalistics Society. This work is the result of our collective efforts to delve into the most current and significant issues in penal sciences. The second volume continues our journey into the world of penal science, bringing forth new perspectives and in-depth analyses. Similar to the first volume, we have divided the monograph into two interrelated parts: legal aspects and criminological-criministic aspects.

The monograph aims not only to provide deep theoretical knowledge but also practical knowledge needed by members of the justice system, law enforcement agencies, and experts. In many chapters, we present current court rulings that illustrate the practical implications of the discussed issues. This is an important source of inspiration for all those working for justice and the rule of law. We must not forget the growing interest in our topic among law students and other social sciences-related fields. Our monograph provides significant support in their learning journey and prepares young intellectuals for more advanced research and legal practice.

We encourage you to delve into the following chapters, which present a diversity of topics related to criminal law and criminology. We hope that our monograph will provide you with knowledge that will inspire further research and actions in the field of penal sciences.

The first part of the monograph is devoted to the legal aspects of penal sciences. It opens with a text by Patrycja Mielewczyk, addressing considerations regarding the amendment to the Executive Penal Code, which came into effect at the beginning of 2023. The author's reflection centers on the

essence of the individual as a citizen within the penal institution and the impact of the introduced changes on the rehabilitation system. Continuing the discussions initiated by Patrycja Mielewczyk, Dominika Karbownik provides an analysis focusing on Article 41a of the Penal Code, which directly pertains to the right of contact with specific individuals by convicts or defendants. Staying within the context of offenders and carrying forward the deliberations in light of the amendment to the Penal Code, effective from October 1, 2023, Karolina Sosnowiec conducted a study on the societal awareness of convicts and other social groups in the context of the introduced amendment. Furthermore, Michał Jabłoński dedicates his article to the demoralization and juvenile delinquency in the context of the Act on Support and Rehabilitation, as well as the influence of the amendment to the Penal Code. The first part of the monograph is dedicated to legal aspects of penal sciences. It begins with a text by Patrycja Mielewczyk, discussing the considerations regarding the amendment of the Executive Penal Code, which came into effect in early 2023. The author's reflection focuses on the essence of a person as a citizen functioning within a penitentiary unit and the impact of the introduced changes on the rehabilitation system. The continuation of these reflections is presented by Michał Jabłoński, who dedicates his article to demoralization and juvenile delinquency in the light of the law on support and rehabilitation and the amendments to the Penal Code. Continuing the discussion in the context of the amended Penal Code, which comes into effect on October 1, 2023, Dominika Karbownik explores Article 41a of the Penal Code, directly addressing the issue of the right to contact specific individuals by the convicted or accused.

Every criminal proceeding is preceded by preparatory proceedings, and Natalia Anna Wrońska conducts an analysis of the influence of preparatory proceedings on court proceedings. Furthermore, staying within the boundaries of criminal law, Natalia Wrońska and Zuzanna Zubrzycka present the most important aspects of the mutual interaction and coexistence of criminal and civil proceedings. These considerations are valuable for both the accused and the victim in legal proceedings since, as the authors point out, in most criminal cases, the act attributed to the accused may also be subject to civil claims. Despite being separate processes, they can complement each other. The next article, authored by Aleksandra Krzysia, provides an overview of the issue of acting under the influence of strong excitement. The author discusses the concepts of "affect" and "strong excitement" and the commission of prohibited acts under their influence.

The next chapter by Dominika Gawlik presents a detailed analysis of disciplinary and criminal proceedings against soldiers. As the author notes, disciplinary proceedings are the basic procedure for addressing disciplinary violations. Still, in the case of acts committed during service or related to service, which have characteristics of criminal offenses, criminal proceedings are applied. The article outlines the principles of both proceedings against soldiers. Wojciech Achrem dedicates a chapter to the issue of the procedure for controlling scientific evidence by procedural decision-makers, such as expert opinions in the field of genetic research. As the author points out, forensic practice indicates that procedural authorities (both during the preparatory stage and the jurisdictional stage) encounter problems related to assessing the usefulness of obtained evidence for the purposes of criminal proceedings. An important added value of the chapter is the author's proposal for a procedure for controlling such evidence. The first part of the publication concludes with a chapter by Aleksandra Snochowska-Hajduk, which analyzes selected evidentiary bans and the prohibition of questioning an expert or a doctor providing medical assistance regarding statements made by the accused concerning the alleged offense. Additionally, the author addresses the issue arising from the ban on questioning a doctor or another person performing psychiatric treatment regarding the confession of a person with mental disorders to committing a prohibited act under the threat of punishment.

The second part of the monograph is devoted to criminological-criministic issues. It begins with a chapter by Natalia Wrońska, Mikołaj Kamiński, and Zuzanna Zubrzycka, which analyzes the legal provisions of the Penal Code directly or indirectly related to computer fraud. Tomasz Wierzechowski explores the multidimensionality of open sources of information as an information and analytical tool used in the work of both public and private institutions, with particular emphasis on their potential penalization. Szymon Kulas and Mikołaj Orfin delve into the issue of the CSI effect, potential influence of crime series and movies on the perception of the justice system, and the misconception created about the work of its authorities. This contemporary research problem affects not only the perception of foreign legal systems (most often American) but also has an impact on the Polish criminological and legal aspect.

The author of the next chapter, Paulina Waszelewska, focuses on presenting the benefits of using the achievements of criminal profiling in the context of evidence and investigations concerning deaths with suspected suicides or attempted suicides. Faced with contemporary challenges related

to the development of technology, investigative agencies face the challenge of detecting increasingly innovative, creative, and complex suicide methods. The author points out the similarities in cases of criminal causing death and suicides, emphasizing the importance of applying profiling techniques in the context of autopsy, the location of the bodies, or secured behavioral evidence tailored to the needs of each individual case. The monograph concludes with an article by Kamila Barbara Kalinowska and Patryk Kot, in which they conduct a comparative analysis of anthropometric measurements of the human cranium using photogrammetric 3D model reconstruction and traditional measurement methods.

The editorial team extends its heartfelt thanks to all those who contributed to the creation of this monograph. We especially thank the authors of the individual chapters who accepted our invitation to participate in this publication. This monograph was created with the aim of widely popularizing the issues of penal sciences. The editorial team hopes that this work will find readers among legal professionals, the academic community, representatives of research institutes, students of social sciences, and all others interested in the topics discussed.

mgr inż. Kamila Barbara Kalinowska
dr hab. inż. Dorota Zawieska, prof. PW

ENUNCJACJA NA TEMAT NOWELIZACJI USTAWY Z DNIA 6 CZERWCA 1997 R. KODEKS KARNY WYKONAWCZY NA TLE KARNOPRAWNYM I KONSTYTUCYJNYM

Streszczenie: *Celem niniejszego artykułu jest skupienie się na istocie człowieka jako obywatela funkcjonującego w jednostce penitencjarnej. Analiza przeprowadzona została w oparciu o problematykę nowelizacji ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny Wykonawczy na tle karnoprawnym, konstytucyjnym oraz aksjologicznym. Jako że ustawodawca wprowadził znaczące zmiany mogące mieć negatywny wpływ na idee systemu korygującego osoby wadliwie przystosowane, podjęto również próbę wyjaśnienia znaczenia tej nowelizacji w oparciu o istotę samego procesu resocjalizacji.*

Słowa kluczowe: nowelizacja, resocjalizacja, prawa człowieka, jednostka penitencjarna

1. WPROWADZENIE

Godność człowieka (łac. *dignitas hominis*) jest istotą bytu jednostki. Ta wykreowana aksjologiczna wartość, jest niepodważalnie jednym z głównych walorów funkcjonowania w tzw. zdrowym społeczeństwie. Samo prawo, a z nim związany porządek prawny, zrodził się z potrzeb społecznych, aby służyć społeczeństwu i funkcjonuje on w oparciu o fundamentalną wartość jaką jest godność człowieka. W polskim porządku prawnym ustawodawca

¹ pmielewczyk2@gmail.com, Wydział Prawa i Administracji, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie.

podnosi godność do rangi konstytucyjnej nadając tej wartości znaczący charakter. Konstytucja jako ustawa zasadnicza jest najważniejszym aktem prawa w hierarchii, gdyż skupia w sobie esencje istoty praworządności. Stroną przedmiotową rozdziału II-ego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest *przyrodzona i niezbywalna godność* (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Rozdział II wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela, zasady ogólne, art. 30). Sam rozdział w całości poświęcony jest wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela. Nie bez powodu legislator nie używa pojęć „człowiek” i „obywatel” tożsamo mając na celu podkreślenie, iż konstytucja przyznaje prawo „każdemu” lub „wszystkim”, a co najważniejsze zaznacza w ten sposób istotę „równości” wobec prawa. Ponadto, również prawo do „równego traktowania” przez władze znajduje swoje odzwierciedlenie na przykładzie np.:

art. 45. [Prawo do sądu] 1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd

art. 32. [Zasada równości; zakaz dyskryminacji] 1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne., 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Rozdział II wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela).

Należy zauważyć, iż złamanie fundamentalnej zasady godności stanowiącej źródło wolności i praw człowieka i obywatela, jest nagannym naruszeniem porządku i praworządności. Jej złamanie ściśle związane jest również z naruszeniem lub pozbawieniem wartości wolności obywatela lub człowieka funkcjonującego w Rzeczypospolitej Polskiej. Na tle nowelizacji ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks Karny Wykonawczy, nasuwa się pytanie „czy można uznać, iż nastąpiło pośrednie „zachwianie” wartości jaką jest godność obywatelska w oparciu o zaistniałe zmiany?”. Głównym tego przejawem może być mocniejsze uściślenie i ograniczenie funkcjonowania człowieka w zakładach karnych. Jednostka odbywająca karę pozbawienia wolności (w tym również w warunkach izolacyjnych) za czyn zabroniony, poddana jest bez wyjątku, zgodnie z literą prawa, procesowi resocjalizacji. Podstawą tego w założeniu ustawodawcy jest to, aby taką osobę w potocznym rozumieniu poddać procesowi „skorygowania” lub ponownej „socializacji”. W celu osiągnięcia zamierzonych celów nadrzędnym i zasadniczym w tym procesie jest właśnie proces

wykonawczy kar. Warto nadmienić, iż artykuł pochyła się w swojej większej części nad takimi jednostkami, które nie wykazują zachowań niepożądanych w zakładach karnych.

W prawie polskim wyróżnia się cztery rodzaje zakładów karnych dla młodocianych, dla odbywających karę po raz pierwszy, dla recydywistów penitencjarnych oraz dla odbywających karę aresztu wojskowego. Dodatkowo, każdy z tych zakładów może być zorganizowany jako zakład karny zamknięty, półotwarty i otwarty. Taki podział wynika z konkretnych i bardzo zasadnych powodów, biorąc pod uwagę, że każdy rodzaj zakładu karnego charakteryzuje się typizacją i ujednocnieniem grup osób wykazujących podobne cechy i realizujące znamiona czynu zabronionego na podobnych lub tożsamy płaszczyznach. Jednakże, pomimo tego idąc za myślą średniowiecznych filozofów *persona est sui iuris et alteri incommunicabili* (J.F. Crosby, Zarys filozofii osoby, Kraków 2007, s. 59.) - byt osoby należy do niej samej i nie dzieli go z innymi podmiotami. Wprowadzenie przez nowelizację bardziej rygorystycznych procesów odnoszących się jednakowo do każdej osoby bez względu na to czy ta osoba funkcjonuje już przez jakiś czas w środowisku karnym i nie wykazuje żadnych zachowań sugerujących, że „podstawowy” proces resocjalizacji przynosi skutki odwrotne do założonych w drodze domniemania ustawowego jak i samego procesu resocjalizacji jest niezgodny z samym procesem resocjalizacji, a także godnością jednostki jako człowieka i obywatela. Prowadzić to może również do negatywnych skutków co do stanu psychicznego osób odbywających karę pozbawienia wolności i izolacji oraz zwiększenia się liczby zachowań niepożądanych wśród więźniów.

2. PORÓWNANIE ZMIAN USTAWY Z DNIA 6 CZERWCA 1997 R. KODEKS KARNY WYKONAWCZY WERSJI OBOWIĄZUJĄCA OD 2022-04-23 DO 2022-09-16 Z WERSJĄ OBOWIĄZUJĄCA OD 2022-09-17 – WYBRANE ASPEKTY

Aby przyjrzeć się bliżej negatywnym skutkom i wpływowi ujednocnienia procesów resocjalizacji we stosunku do każdej osoby jednakowo, należy dokonać szczegółowej analizy porównawczej z poprzednią wersją ustawy. W pierwszej kolejności należy skupić się na ograniczeniach, które kolidują z prawami jakie przysługują jednostkom odbywającym kary pozbawienia wolności. Nadzwyczaj rażąca zmianą, która wyjątkowo godzi w konstytucyjną godność a zwłaszcza prawa człowieka jak i obywatela, jest ta w obrębie

art. 8 K.K.W. Wersja obowiązująca od 2022-09-17 znacząco uściśliła przepisy na płaszczyźnie kontaktu z obrońcą osoby pozbawionej wolności, jawi się to nam szczególnie w § 4, § 5 oraz § 6. Szczególną uwagę należy poświęcić kwestii, iż wersja aktualna ustawy schematycznie nanosi możliwość wprowadzenia limitów w komunikacji z obrońcą jak wynika z brzmienia *in principio* § 4, który mówi iż:

Skazany pozbawiony wolności może korzystać co najmniej raz w tygodniu, w terminach ustalonych w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, z samoinkasującego aparatu telefonicznego do kontaktu z osobą, o której mowa w § 3 (czyt. Art. 8. K.K.W. § 3).

Wprawdzie samo użycie sformułowania „co najmniej raz” nie reguluje ściśle ograniczenia w tym zakresie, lecz już w analogiczny sposób przyznaje takową kompetencję organom do tego uprawnionym na ograniczenie tego kontaktu na zasadzie prawa wewnętrznym obowiązującego, z czym nie spotykamy się w wersji obowiązującej od 2022-04-23 do 2022-09-16. Stanowi to poważną ingerencję w życie jednostki osadzonej. Ponadto, tak sformułowany przepis daje niezwykle szeroki zakres działania w kontekście ograniczania tego kontaktu. Samo utworzenie takiej możliwości jest *contra legem* względem obowiązującego porządku. Natomiast, w charakterze bezpośrednim nie budzi on wątpliwości, iż wpływa na ograniczenie wolności jakie posiada osoba wciąż odbywająca karę pozbawienia wolności i izolacji. Ingerencja ustawodawcy w fundamentalne prawo do obrony wynikające nie tylko z istoty konstytucji, a dokładniej rozdziału II o prawach i obowiązkach człowieka i obywatela, ale również z aktów rządu niższego takich jak Kodeks Postępowania Karnego czy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Kolejno, artykuł § 4 stanowi, iż odbywający karę w momencie wyrażenia chęci, ale i również co wynika *analogia legis*, jeśli zachodzi taka potrzeba, to też znaczy konieczność, może ubiegać się o kontakt z obrońcą co jednak wymaga uprzedniej zgody dyrektora zakładu karnego. Art. § 4, stosuje przy tym sformułowanie „w szczególnie uzasadnionych przypadkach”. W tym miejscu należałoby rozwinąć ekstrakt prawa do obrony na tle konstytucyjnym:

każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu (Art. 42. ust. 2 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej).

Następnie, na płaszczyźnie K.P.K.: *oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć* (Art. 6. Kodeks Postępowania Karnego) zaś w umowie międzynarodowej z zakresu ochrony człowieka tj. EKPC każdy oskarżony ma prawo, co wynika z art. 6 ust. 3 do:

b) posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony; c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony - do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości; (Fragm. Art. 6. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka).

Powyższe artykuły mają na celu podkreślenie znaczenia prawa do obrony. Przytoczenie trzech artykułów stanowiących *de facto* o tym samym, jednak znajdujących uregulowanie w trzech różnych aktach prawnych wskazuje jak istotne jest prawo do kontaktu z obrońcą. Wychodząc naprzeciw istocie prawa do kontaktu z obrońcą, odnajdujące uregulowanie prawne z którego jednoznacznie wybrzmiewa istota publicznie dostępnego charakteru tego prawa, zmiana stworzona przez ustawodawcę w art. 8 K.K.W wydaje się być jawnie rażąca naruszając prawa człowieka. Zgodnie z klauzulą limitacyjną ograniczenia mogą być ustanawiane ze szczególnym naciskiem na wtedy i tylko wtedy, gdy są konieczne w państwie demokratycznym. Natomiast analizując wprowadzone zmiany ciężko jest dopatrzeć się podstaw, aby wprowadzać takie uściślenia w prawie do obrony. Jeżeli człowiek odbywający karę pozbawienia wolności w związku z potrzebą, która już nawet sama w sobie nie jest motywowana jedynie chęcią, musi uprzednio ubiegać się o zgodę, *a priori* czy byłaby ona pozytywna lub negatywna, to w stosunku do art. 32. ust. 1 Konstytucji RP (Zasada równości obywatela wobec prawa) *wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne*, następuje naruszenie traktowania jednostki wobec prawa jednakowo. Wiadomym jest, iż ustawodawca w znaczeniu literalnym posługuje się sformułowaniem „*wszyscy wobec prawa są równi*” lecz w dosłownym znaczeniu ma na myśli podmioty w takiej samej sytuacji lub posiadające takie same cechy, w jednakowy sposób. Poniekąd jest to prawdą i w taki właśnie sposób funkcjonuje to w obrębie owej ustawy, lecz w przypadku prawa kontaktu z obrońcą jest to też bezpośrednie działanie, które w pewnym sensie burzy potencjał tego prawa, czyli ogólnej i przede wszystkim bezproblemowej dostępności do „godnego” ubiegania się o kontakt z przedstawicielem.

Kolejne zmiany w nowelizacji dotyczą ustawowych regulacji funkcjonowania w zakładach karnych typu zamkniętego, półotwartego oraz otwartego. Ciężko oprzeć się wrażeniu, że cała nowelizacja ustawy jest dość kontrowersyjna. Jeśli przyjrzymy się dogłębnie zapisom o jakie został poszerzony akt w stosunku do jego poprzedniego brzmienia, zauważymy, iż dokument nie ma charakteru typowo krytycznego, ponieważ w niektórych regulacjach wpływa on korzystnie na pozycję w jakiej znajduje się skazany. Jednakże w tym samym czasie „chwytą” się on materii, która wpływa również na niekorzyść w stopniu wyższym aniżeli uzyskane w drodze nowelizacji korzyści. Przykładem poprawy sytuacji skazanego może być zmiana w obrębie art. 90, który mówi nam o funkcjonowaniu w zakładzie typu zamkniętego. Zmianę obserwujemy w pkt. 7, który ze swojego pierwotnego brzmienia *widzenia skazanych podlegają nadzorowi administracji zakładu karnego; rozmowy skazanych w trakcie widzeń podlegają kontroli administracji zakładu karnego* został wzbogacony *in fine* punktu w wersji obowiązującej od 2022-09-17, a w zasadzie zastąpiony sformułowaniem z „podlegają” na „mogą”, co do nadzoru rozmów skazanych w trakcie widzeń. Ta, mogłoby wydawać się, niewielka zmiana niesie ze sobą więcej niż można byłoby oczekiwać, iż w następstwie tego z góry narzucony, przydzielony funkcjonariuszowi obligatoryjny obowiązek kontroli rozmów podczas widzenia zmienia swój charakter na fakultatywny. Pozostając w obrębie art. 90, zmiana podobnego typu zachodzi również co do kontroli skazanych w obrębie rozmów telefonicznych lub prowadzonych za pomocą innych środków łączności. W związku z tym, w drodze nowelizacji dyrektor zakładu karnego zyskuje kompetencje co do pełnionej funkcji, możliwości wydania decyzji o odstąpieniu od kontroli, której uprzednio względem wersji ustawy obowiązującej od 2022-04-23 do 2022-09-16 nie posiadał. Upatrując pozytywów transformacji zmierzamy ku art. 91 oraz art. 92, które kolejno swoim brzmieniem regulują funkcjonowanie w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego. W tych pozycjach sytuacja osadzonych zaczyna kreować się już inaczej. Począwszy od art. 91, podmiot ustawodawcy wprowadza zmiany w kwestii pkt. 4 oraz pkt. 5, który w drodze nowelizacji w wersji obowiązującej od 2022-09-17 został uchylony. Oba punkty w wersji aktualnej zostają w zasadzie treściowo „scalone” wskutek czego powstaje w wersji obowiązującej od 2022-09-17 pkt. 4 w brzmieniu:

skazanym można zezwalać na udział w organizowanych przez administrację zakładu karnego poza terenem zakładu karnego grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych w obecności funkcjonariusza lub pracownika zakładu karnego; łączna liczba opuszczeń zakładu

karnego w celu udziału w tych zajęciach dla jednego skazanego nie może przekroczyć 28 w ciągu roku.

Tu nasuwają się dwa dylematy warte poruszenia. We wcześniejszej wersji ustawy jasno wskazane było, iż osadzeni o ile nie wystąpią względem tego przeciwwskazania lub jeśli skazany spełniając wszystkie warunki tj. nie nałożono na niego kary za zaistniałe wcześniej zachowania niewłaściwe, mimo tego chęci do udziału nie wykazuje, mają prawo do udziału w organizowanych przez administrację poza terenem zakładu karnego grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych co ustawodawca jasno wyraża poprzez istotę stwierdzenia „mogą”, natomiast wersja po nowelizacji posługuje się już sformułowaniem skazanym „można zezwalać”. Co za tym idzie, następstwo udziału motywowane jest zgodą w pełni już zależną od organu wydającego zgodę. Ciekawym jest również fakt wprowadzenia osobnej regulacji co do łącznej ilości opuszczeń zakładu karnego w celu udziału w takowych zajęciach stosowanych indywidualnie względem skazanych, tu można dopatrzeć się poszerzenia tego prawa w zestawieniu z pkt. 7 tegoż samego artykułu. Ustawodawca zwiększa liczbę opuszczeń zakładu karnego w ciągu całego roku o ile będą mieściły się w ramach ustalonych przez podmiot ustawodawczy. W zakładach karnych typu otwartego dodatkowo zostaje wprowadzona możliwość: nadzoru rozmów skazanych w trakcie widzeń, cenzury korespondencji skazanych oraz kontroli rozmów telefonicznych skazanych lub rozmów skazanych prowadzonych za pomocą innych środków łączności. Wszelakie zmiany na tym podłożu budzą wiele wątpliwości, z racji na to, iż operuje się tu poprawkami w obrębie siły argumentu a argumentu siły. Istotą problemu w tym wypadku jest interpretacja i różnice co do zastosowania poszczególnych regulacji uwzględnionych w ustawie w pojedynczych jednostkach penitencjarnych. Rozszerzanie kompetencji organów zarządzających w taki oto sposób daje możliwość do rozwijania procesu resocjalizacji w stronę nie idącą za ideą samej resocjalizacji, umożliwiając dekomponowanie tego systemu. W myśl funkcjonującej zasady określoności prawa pożądane byłoby istotne uściślenie wprowadzonych zmian. Pozostając w sferze tych dywagacji, należałoby upatrywać potwierdzenia tezy na tle całej ustawy.

Poddając nowelizację dalszej analizie, zauważyć można również zmianę w zakresie regulacji art. 105b, dotyczącego korzystania z samoinkasującego aparatu telefonicznego. W wersji obowiązującej od 2022-09-17 zmiany zachodzą w § 1:

Skazany co najmniej raz w tygodniu ma prawo korzystać z samoinkasującego aparatu telefonicznego na własny koszt lub na koszt rozmówcy w sposób i w terminach ustalonych w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym. W uzasadnionych wypadkach dyrektor zakładu karnego może udzielić zgody na skorzystanie z samoinkasującego aparatu telefonicznego na koszt zakładu karnego.” oraz dodanego § 1a. „W szczególnie uzasadnionych wypadkach, zwłaszcza gdy bezpośredni kontakt jest niemożliwy lub szczególnie utrudniony lub gdy wynika to z nagłej sytuacji życiowej, dyrektor zakładu karnego może udzielić zgody na skorzystanie z samoinkasującego aparatu telefonicznego do kontaktu z rodziną i innymi osobami bliskimi poza terminami ustalonymi w porządku wewnętrznym obowiązującym w zakładzie karnym.

Istotną zmianą jest posługiwanie się przez ustawodawcę sformułowaniem „co najmniej raz”, co tyczy się prawa osadzonego do korzystania z samoinkasującego aparatu telefonicznego. Ponownie ustawodawca stosuje podobny zabieg co w zakresie art. 90, lecz tym razem zdecydowanie bardziej dotkliwie. Albowiem dochodzi tu kolejny raz do utworzenia możliwości bezpośredniego ograniczenia praw jednostki odbywającej karę pozbawienia wolności. W wersji obowiązującej od 2022-04-23 do 2022-09-16 osadzony miał prawo do codziennych telefonów, natomiast w chwili obecnej ustawodawca umożliwia jednostkom organizacyjnym zakładów karnych na ograniczenie owej możliwości posługując się sformułowaniem właśnie „co najmniej”. Krytycznym staje się to, iż zaaprobowane ustawowo zostaje przyzwolenie w świetle nowelizacji na przyznanie kompetencji do dokonania tak drastycznych zmian w życiu osadzonych i co więcej, taka decyzja jest z mocy prawa uznana. Aby zrozumieć istotę problemu należy rozważyć kwestie rozszerzenia przedmiotu wykładni, a co za tym idzie kolejno następujących zmian. Posługiwanie się tak szerokim w interpretacji sformułowaniem przyzwala na ograniczenie korzystania z samoinkasującego aparatu telefonicznego z (co wynika z wcześniejszego brzmienia) możliwości codziennego użytku do (w skrajnych przypadkach) tylko jednego w tygodniu. Co za tym idzie zakład karny, w którym poprzez prawo wewnętrzne zostanie wprowadzona regulacja o charakterze skrajnym niesamowicie wpływa na codzienność osób, które tam przebywają. Najważniejszą kwestią jest to, iż może dochodzić do sytuacji, w których to taka jednostka będzie musiała stanąć przed wyborem wykonania połączenia telefonicznego związanego z obligatoryjnym obowiązkiem ciężących spraw administracyjnych, a kontaktem z osobami jej najbliższymi. Idea humanitarności, a co za tym idzie zachowania godności w aspekcie wykonywania kar pozbawienia wolności i zachowywania bodźca „normalności” w tymże czasie

przechodzi swoisty kryzys. Ustawodawca wprowadza również zmianę o dużej sile sprawczej w obrębie art. 143 dotyczącego rodzajów kar dyscyplinarnych. W nowej wersji ustawy obowiązującej od 2022-09-17 zostaje dodany w § 1. punkt 7a) w brzmieniu *pozbawienie możliwości korzystania z widzeń i samoinkasującego aparatu telefonicznego na okres do 28 dni*. Jest to zmiana, która w późniejszym czasie może wytworzyć wiele konfliktów na płaszczyźnie z przyznanymi podstawowymi prawami osadzonego, również prawami człowieka oraz obowiązkami, do których zobowiązany w ich wykonaniu jest osadzony. To całkowicie burzy moralny charakter systemu, w którym powinno dochodzić do skorygowania i ponownego przystosowania osób osadzonych w kierunku wtórnego wdrożenia w życie na wolności. Co więcej jest to kolejny czynnik, który może wywołać znaczne pogorszenie się stanu psychicznego osób odbywających karę pozbawienia wolności jak i znacząco wpłynąć na funkcjonowanie w zakładach karnych. Przyczyniając się do zwiększenia występujących zachowań niepożądanych wśród więźniów względem siebie lub także samych funkcjonariuszy. By zgłębić problem należy rozwinąć pojęcie resocjalizacji.

3. SYSTEM RESOCJALIZACJI JAKO GŁÓWNY CZYNNIK PONOWNEJ ADAPTACJI

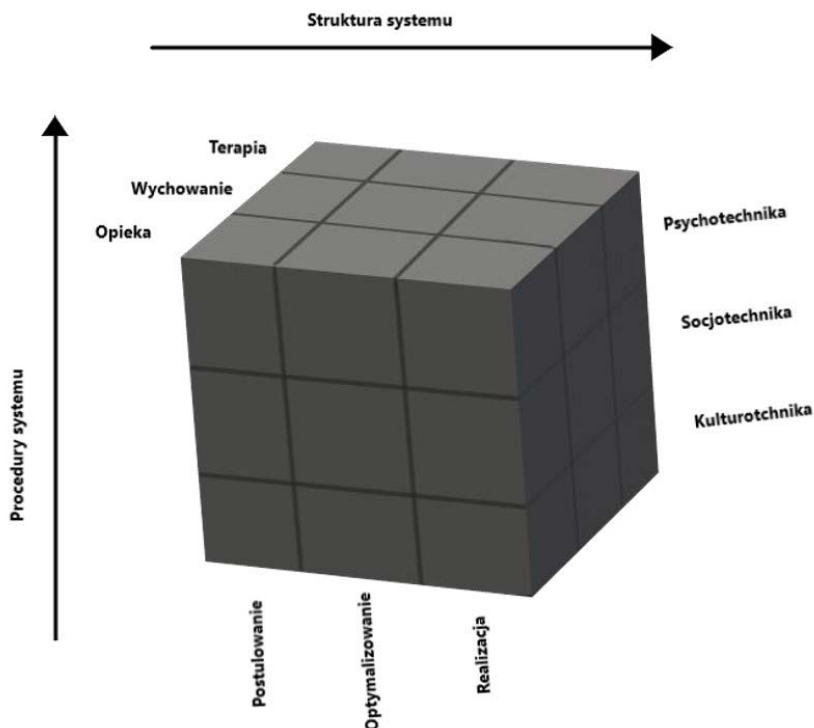
Resocjalizacja to ponowne skorygowanie osób wadliwie przystosowanych, lecz skuteczna resocjalizacja to dobrowolność w przyswajaniu, zaakceptowaniu danej normy jako własnej i obowiązującej (Pytko 2000, Pedagogika resocjalizacyjna., str. 252.)

Resocjalizacja w podstawowym rozumieniu to przywrócenie pierwotnych zdolności, które podczas oddziaływania różnych czynników jakie mają wpływ na jednostkę podczas wnikania i funkcjonowania w społeczeństwie zostały poniekąd zaburzone. Tutaj należy szczególnie podkreślić, iż dotyczy to tylko tych osób, które były już wcześniej prawidłowo przystosowane, zanim weszły na drogę dewiacyjnej działalności. Pomiędzy osobami, które zostają poddane resocjalizacji, ale i również tymi które owy proces „społecznej rehabilitacji” dokonują, występuje swoisty związek. Zostaje on definiowany przez teoretyków jako relacje międzyludzkie. Ich interpersonalne relacje w określonych środowiskach fizycznych i społecznych tworzą to, co nazywamy rzeczywistością wychowawczą. Te aspekty zespolone w całość budują bazę prawidłowości w osiąganiu pozytywnych skutków w stosowaniu systemu resocjalizacyjnego.

Aby jednak prawidłowość była osiągnięta należy znaleźć indywidualny *aurea mediocritas* dla tej struktury. To właśnie dlatego powstały różnokierunkowe modele resocjalizacyjne. W tym artykule skupiono się na ogólnym modelu systemu oddziaływań resocjalizujących, który w opinii autora wystarczająco brazyje problematykę występującą na płaszczyźnie wprowadzonej nowelizacji w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. O najważniejszych aspektach ogólnego modelu systemu oddziaływań resocjalizujących wspomina Pytka, pisząc:

W procesie należy wyodrębnić jego wymiary które w całości składają się na odnalezienie równowagi wymaganej przy zastosowaniu. Wymiary składające się na jeden z modelu systemu resocjalizacji tworzące jego składniki to strona strukturalna, funkcjonalna i proceduralna (Pytka 2000, Pedagogika resocjalizacyjna., Modele systemu resocjalizacji, str. 201)

Dla lepszego zrozumienia kompleksowości organizacji formy systemowej w tej wersji, na Rys. 1 ukazany został model trójwymiarowy.

Rysunek 1. Ogólny model systemu oddziaływań resocjalizujących (źródło: opracowanie własne w oparciu o schemat zawarty w: L. Pytka (2000). Pedagogika resocjalizacyjna., Modele systemu resocjalizacji, str. 202).

W oparciu o podstawowe podłoże organizacji „społecznej rehabilitacji” można wysnuć pewne fundamentalne zasady resocjalizacyjne wpływające na skuteczność zastosowanych metod. Tu w oparciu o wymienione metody możemy wyróżnić: zasadę poszanowania godności więźnia, zasadę instancji obiektywnych, zasadę tworzenia środowiska wychowawczego, zasadę profesjonalizmu, zasadę indywidualizmu, zasadę wolnej progresji, zasadę odpowiedzialności oraz zasadę otwartości więzienia. Na tle wprowadzonych zmian po przeprowadzonej analizie można stwierdzić, iż wystąpiły pewne zatarcia w oparciu o zasadę poszanowania godności, z której prócz powinności jaka występuje dla funkcjonariuszy względem osadzonych traktowania z szacunkiem, występuje również fakt, iż odbywana kara nie może być wzmacniana przez dodatkowe dolegliwości. Przy zachowaniu zasady poszanowania godności tworzone zostają pozytywne relacje między personelem penitencjarnym, a więźniami oraz poniekąd właśnie z tego względu wzmacniany jest autorytet wychowawczy osób, przez które wprowadzany jest system resocjalizacji, to jest właśnie personelu (H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna*, s. 276–277.).

PODSUMOWANIE

Nowelizacja Kodeksu Karnego Wykonawczego zachwiała możliwość kontaktu z obrońcą, co jest prawem obywatela jak i człowieka poprzez zmianę charakteru kontaktu, lub też możliwość całkowitego jego uniemożliwienia poprzez aparat telefonicznego samoinkasującego. Taką zmianę określić można jako zachwianie na płaszczyźnie zasady wolnej progresji. To wszystko składa się na problem, który w późniejszym czasie może przynieść bardzo poważne skutki w rzeczywistości wychowawczej w relacjach pomiędzy podmiotami struktury systemu resocjalizacji. Dodatkowo może negatywnie wpłynąć w charakterze personalnym na osadzonych czego skutkiem może być przestoczenia się resocjalizacji w złą formę, która z charakteru korygowania osób wadliwie przystosowanych będzie „kreowała” kolejne wady w przystosowaniu tychże jednostek. Co za tym idzie po opuszczeniu zakładów penitencjarnych osoby te poprzez „skrzywiony wpływ” na każdej z płaszczyzn postulowania, optymalizowania i realizacji, będą wypaczone, a ponowna implikacja w społeczeństwo nie przyniesie oczekiwanych wyników. Personel penitencjarny ma wyjątkowy charakter, gdyż występuje jako pomoc. Ma on za zadanie poprzez swoje kompetencje odpowiednio korzystać z ustawodawstwa kierując się wykładnią wartości właściwych, przez wprowadzanie i skuteczne wykonywanie prawa w wewnętrznym systemie zakładów karnych. Jednakże ustawa jako

wysoko usytuowany w hierarchii akt, również powinna wprowadzać swoją treścią jak największą określoność, jeśli chodzi o dobro jednostki. Przede wszystkim należy mieć na uwadze, że społeczeństwo to wszyscy i każda pojedyncza jednostka osobno, która funkcjonuje „wolno” inaczej przewiduje się, że w późniejszym czasie to może mieć wpływ na dobro ogółu.

BIBLIOGRAFIA

Crosby J.F.

2007 *Zarys filozofii osoby*, Kraków

Czekajewska J.

2018 *Godność osoby umierającej powinnością moralną w medycynie*.

Elzenberg H.

1994 *Kłopot z istnieniem*, Kraków.

Kozielecki J.

1977 *O godności człowieka, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo APS
Warszawa.

Machel H.

2023 *Więzenie jako instytucja karna*.

Mazurek F.J

2001 *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin.

Niewiadomska I

2016 *Polski Model Resocjalizacji Penitencjarnej*, Teka Kom. Praw.,
OL PAN, 100–122.

Pospiszył K

1990 Warszawa *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje.*, WsiP.

Pytka L.

2000 *Pedagogika resocjalizacyjna*.

Reber A.S.

1985 *The Penguin Books, Dictionary of Psychology*.

ENUNCIATION ON THE AMENDMENT
OF THE LAW OF JUNE 6, 1997. EXECUTIVE PENAL
CODE AGAINST THE CRIMINAL-LEGAL
AND CONSTITUTIONAL BACKGROUND

Abstract: The aim of this article is to focus on the essence of a person functioning as a citizen within a penitentiary institution. The analysis is conducted with reference to the issues arising from the amendment of the Act of 6 June 1997 - the Executive Penal Code, in the context of criminal, constitutional, and axiological law. Given that the legislator has introduced significant changes that may have a negative impact on the principles of rehabilitating individuals with flawed adaptations, an attempt is also made to clarify the significance of this amendment based on the essence of the rehabilitation process itself.

Keywords: amendment, re-socialisation, human rights, penitentiary unit

ANALIZA ART. 41A KODEKSU KARNEGO W ZWIĄZKU Z JEGO NOWELIZACJĄ Z DNIA 07.07.2022 R.

Streszczenie: *Przedmiotem rozważań jest omówienie art. 41a k.k. i zmian w nim zawartych w związku z nowelizacją Kodeksu Karnego z dnia 7 lipca 2022 roku. Nowa wersja art. 41a k.k. składa się z sześciu paragrafów i reguluje środki karne w postaci zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami, zakazu zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu oraz nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Nowelizacja Kodeksu Karnego w 2022 roku wprowadziła dwa dodatkowe paragrafy i zmieniła brzmienie §2 wprowadzając zmiany w obligatoryjnym zastosowaniu przewidzianych środków i wyjaśniając sporne kwestie związane z zakazem kontaktowania się z określonymi osobami.*

Słowa kluczowe: środki karne, nowelizacja, Kodeks karny, ochrona pokrzywdzonych

1. WPROWADZENIE

Polski Kodeks Karny istnieje od 1997 roku i na przestrzeni lat poddawaany był wielokrotnym nowelizacjom. Kolejna nowelizacja, która wejdzie w życie 1ego października 2023 r. nastąpiła 7ego lipca 2022 roku. Głównym jej celem jest wzmocnienie ochrony prawnokarnej przed najcięższymi kategoriami przestępstw poprzez zaostrzenie odpowiedzialności karnej zwłaszcza wobec sprawców przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu i wolności seksualnej. Jednak, poza tym aspektem nowelizacja wprowadza zmiany m.in. w orzekaniu środków karnych, które są przejawem funkcji ochronnej prawa karnego, czyli

¹ dominika.karbownik@vp.pl Wydział Prawa i Administracji, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie.

stanowią ochronę przed działaniami mogącymi godzić w dobra chronione przez prawo karne. Rozdział V Kodeksu karnego zatytułowany „Środki karne” rozpoczyna art. 39, w którym ustanowiony jest katalog środków karnych. Pkt. 2b i 2e tego artykułu odnoszą się kolejno do zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu i nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Środki te chronią zarówno pokrzywdzonego jak i jego osoby najbliższe, które także mogą zostać pokrzywdzone popełnionym przestępstwem. Dnia 27ego maja 2005 roku do Kodeksu Karnego został wprowadzony art. 41a, który skupia w sobie i reguluje stosowanie środków karnych z art. 39 pkt. 2b i 2e, a więc w obecnej formie art. 41a k.k. reguluje stosowanie środków karnych w postaci:

- zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach;
- zakazu kontaktowania się z określonymi osobami;
- zakazu zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Połączenie wszystkich tych środków karnych w jednym artykule spowodowane jest zasadniczo wspólnymi przesłankami ich orzekania (Lipiński [w:] 2021). Jednak ulokowanie w jednym punkcie zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt. 2b k.k.) oraz w odrębnym punkcie nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.) wskazuje, iż środki te mają charakter samoistny, którego nie przekreśla nawet ich kumulacja w art. 41a k.k. W piśmiennictwie (Lipiński [w:] 2021) zaznacza się, że nawet jeżeli wszystkie te środki karne zostały skupione w jednym artykule (art. 41a k.k.) to już systematyka art. 39 k.k. wskazuje na odrębność nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym od pozostałych zakazów poprzez umiejscowienie ich w oddzielnych punktach. Szczególną uwagę należy zwrócić także na pkt. 2b i jego złożoność, która jest przyczyną istniejącego sporu. W literaturze uważa się, że należy traktować ten środek jako jeden środek karny, który ma wiele postaci, za czym przemawia umiejscowienie wszystkich zakazów w jednym punkcie art. 39 k.k. oraz zbieżność przesłanek ich orzekania.

Odmiennego zdania dopuszcza się niejednen autor (np. Ziółkowska 2020, s. 11), która traktuje zakazy umieszczone w art. 39 pkt. 2b, jako kilka odrębnych środków karnych. W piśmiennictwie (Lipiński [w:] 2021, s. 41) zaznacza się również, że traktowanie art. 39 pkt.2b k.k., jako jednego wielopostaciowego środka karnego nie oznacza, iż wszystkie zawarte w nim zakazy muszą być stosowane łącznie, ale mogą być one stosowane zarówno łącznie, jak i oddzielnie.

2. ZAKRES PRZEDMIOTOWY ART. 41A K.K.

Art. 41a k.k. składa się z zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu i nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Wszystkie te środki karne mają jeden cel, jest nim powstrzymanie sprawcy przestępstwa od kontaktu z ofiarami tego przestępstwa, ale też z innymi osobami, bliskimi pokrzywdzonego, którzy mogliby stać się celem dla sprawcy.

2.1 Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach

Środek karny z art. 39 pkt.2b zawiera w sobie zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach. Niekiedy spotykane jest rozdzielenie tego zakazu na dwa oddzielne: na zakaz przebywania w określonych środowiskach i zakaz przebywania w określonych miejscach. Spowodowane jest to różnym definiowaniem wyrażeń „środowisko” i „miejsce”. Jedną z definicji „środowiska” jest pojmowanie go jako grupy ludzi żyjących lub pracujących w podobnych warunkach, natomiast „miejscem” możemy określić np. jakiś konkretny lokal, las, teren parku. Jak wskazuje się w doktrynie (Lipiński 2021, art. 41) nie można zakazać skazanemu przebywania np. na terenie całej miejscowości czy gminy, byłoby to sprzeczne ze znaczeniem zakazu. Uwagę powinno też zwrócić słowo „przebywania”. W doktrynie, jak wskazuje się istnieje problem, jak rozumieć to określenie, mimo że w wielu przypadkach słowo to użyte w Kodeksie Karnym jest tożsame z definicją słownikową, czyli oznacza „spędzanie gdzieś pewnego czasu”. Pojawia się więc pytanie czy incydentalne, przypadkowe, chwilowe przebywanie w określonym miejscach czy środowiskach objętych zakazem można zakwalifikować jako

naruszenie zakazu, czy może do jego naruszenia konieczne jest celowe przebywanie w jakimś miejscu przez dłuższy okres czasu.

2.2. Zakaz zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu

Podobnie jak w przypadku zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, tak i zakaz zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu można podzielić na zakaz zbliżania się do określonych osób i zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu. Zakaz zbliżania się do określonych osób ma na celu ochronę pokrzywdzonego i jego osoby najbliższe. Skazany, w stosunku, którego orzeczono zakaz nie może przemieszczać się i przybliżać do osób objętych zakazem, a sąd precyzyjnie musi określić osobę względem której został orzeczony zakaz oraz odległość, którą skazany obowiązany jest zachować od osoby chronionej.

W zakazie opuszczenia określonego miejsca pobytu bez zgody sądu szczególną uwagę należy zwrócić na zwrot „określonego miejsca pobytu” i należy go odróżnić od zwrotu „stałego miejsca pobytu”, który często występuje w Kodeksie Karnym. Wskazuje to na fakt, że nie tylko sąd dokładnie musi określić i wskazać miejsce objęte zakazem, ale również na to, że określenia „miejsce pobytu” nie należy utożsamiać z miejscem stałego pobytu skazanego. Taki zabieg spowodowany jest tym, że miejsce stałego pobytu często utożsamiane jest z miejscem zamieszkania, a zdarza się tak że miejsce to różni się od rzeczywistego miejsca w jakim przebywa skazany. Wskazuje się, iż zakaz ten nie może obejmować jednocześnie ani kilku, ani nawet jednej całej miejscowości, bowiem stałby się awykonalny, jako że nie da się przebywać w kilku miejscach na raz (Lipiński [w:] 2021, art. 41(a)). Przeciwnego zdania jest inna autorka, która twierdzi, że ten środek karny może obejmować całą miejscowość lub jej wydzieloną część, jednak nie może obejmować mieszkania, ponieważ odzwierciedlałby wtedy areszt domowy, który nie jest znany polskiemu ustawodawstwu. Sam zakaz ma charakter względny, zatem możliwe jest jego okazjonalne „wyłączenie” za zgodą sądu rejonowego, w obrębie, którego ustalone zostało miejsce pobytu skazanego, np.: ze względu na zmianę miejsca pobytu czy wyjazd na pogrzeb (Ziółkowska [w:] 2020, art. 41(a))

2.3. Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami

Patrząc na zakaz kontaktowania się z określonymi osobami należy wrócić do zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, ponieważ zakaz kontaktowania się zawiera się w zakazie przebywania w określonych środowiskach lub miejscach. Kontaktować się zgodnie z definicją słownikową oznacza „nawiązywać z kimś kontakt”, a więc inicjować kontakt, co jest działaniem świadomym i przemyślanym. Stwierdza się, że incydentalne spotkanie skazanego z pokrzywdzonym nie będą naruszały zakazu. Zakaz ten dotyczy kontaktowania się z określonymi osobami, co wskazuje, że sąd musi konkretnie wskazać i zaznaczyć względem kogo stosuje zakaz. Użycie liczby mnogiej „określonymi osobami” nie oznacza, że zakaz nie może być zastosowany względem jednej osoby, będzie on skuteczny bez względu na liczbę osób nim objętych. Dla najpełniejszego działania zakazu powinien on uniemożliwiać jakiegokolwiek kontakt skazanego z osobą względem której został zastosowany (Ziółkowska [w:] 2020, art. 41(a)). Jednak dopiero nowelizacja z 7 lipca 2022 roku wprowadza §6 do art. 41a i tym samym określiła jaki zakres kontaktu może obejmować zakaz.

2.4. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym

Jak już zostało wspomniane, mimo że nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym został skumulowany z zakazami w art. 41a k.k., to jest on odrębnym środkiem karnym, na co wskazuje art. 39 pkt 2e. Połączenie tego środka w jednym artykule wraz z zakazami z art.39 pkt. 2b daje możliwość orzeczenia go łącznie lub oddzielnie od zakazów. Użycie sformułowania „okresowego” powoduje, że sąd musi konkretnie określić na jaki czas orzeka nakaz, oraz konkluduje, iż nie można orzec nakazu dożywotnio, na co wskazuje art. 41a §5 k.k., obligując przy nakładaniu nakazu do określenia terminu jego wykonania.

Pojęcie lokalu zgodnie z definicją słownikową jest to mieszkanie lub inne pomieszczenie użytkowe, natomiast patrząc na ustawę o własności lokali (Dz.U. 1994 nr 85 poz. 388):

Samodzielnym lokalem mieszkalnym, w rozumieniu ustawy, jest wydzielona trwałymi ścianami w obrębie budynku izba lub zespół izb przeznaczonych na stały pobyt ludzi, które wraz z pomieszczeniami pomocniczymi służą zaspokajaniu ich potrzeb mieszkaniowych. Przepis ten stosuje

się odpowiednio również do samodzielnych lokali wykorzystywanych zgodnie z przeznaczeniem na cele inne niż mieszkalne (Dz.U. 1994 nr 85 poz. 388).

Do lokalu mogą przynależeć, jako jego części składowe, pomieszczenia, choćby nawet do niego bezpośrednio nie przylegały lub były położone w granicach nieruchomości gruntowej poza budynkiem, w którym wyodrębniono dany lokal, a w szczególności: piwnica, strych, komórka, garaż, zwane dalej "pomieszczeniami przynależnymi" (Dz.U. 1994 nr 85 poz. 388).

A więc lokal to wydzielona część budynku służąca celom mieszkaniowym, użytkowym (np. garaż) lub innym celom. Jak jednak wskazuje się w piśmiennictwie użyte słowo „lokal” w nakazie okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym odnosi się jedynie do lokalu służącego celom mieszkaniowym (Stefański 2011).

Nakaz może być orzeczony zarówno w stosunku do właściciela, współwłaściciela czy innych osób przebywających w lokalu, natomiast orzeczenie nakazu nie powoduje sytuacji, w której właściciel czy współwłaściciel lokalu utraciłby swoje prawa do lokalu. Nakaz ten związany jest jedynie z opuszczeniem lokalu na pewien okres.

3. ART. 41A K.K. PRZED NOWELIZACJĄ Z 7 LIPCA 2022 ROKU

3.1. Fakultatywne orzeczenie środków karnych przewidzianych w art. 39 Pkt. 2b i 2e

Przed nowelizacją z 7 lipca 2022 r. art. 41a k.k. składał się z sześciu paragrafów (§1,2,3,3a,4 i 5). Zakazy i nakaz zgodnie z kodeksem mogły być orzekane fakultatywnie lub obligatoryjnie. Fakultatywne orzeczenie zakazów i nakazu następowało w razie spełnienia jednej z trzech przesłanek:

- skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego;
- skazania za inne przestępstwo przeciwko wolności;
- skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym zwłaszcza przemocy wobec osoby najbliższej.

Art. 41a §1 obejmując swoim zakresem przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletnich i umyślne przestępstwa

z użyciem przemocy, w tym zwłaszcza przemocy wobec osoby najbliższej, wskazuje na ochronę małoletnich i osób najbliższych.

Osobą małoletnią jest osoba, która nie ukończyła osiemnastego roku życia oraz nie uzyskała pełnoletniości poprzez zawarcie małżeństwa. Od małoletniego należy odróżnić pojęcia młodocianego i nieletniego, które także występują w Kodeksie karnym. Definicję osoby młodocianej reguluje art. 115 §10 k.k., jest nią sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył dwudziestu jeden lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji nie ukończył dwudziestu czterech lat. Natomiast nieletnim, zgodnie z art. 1 §2 pkt.1 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 1982 Nr 35 poz. 228) jest:

- osoba, która nie ukończyła osiemnastu lat w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji;
- osoba, która dopuściła się czynu karalnego po ukończeniu lat trzynastu, ale przed ukończeniem lat siedemnastu;
- osoba, co do której zostały orzeczone środki wychowawcze lub poprawczych która nie ukończyła dwudziestu jeden lat.

Osobami najbliższymi są natomiast zgodnie z art. 115 §11 k.k.:

małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Katalog osób w art. 115 §11 k.k. ma charakter zupełny, czyli żadne osoby poza wymienionymi nie mają przymiotu osób najbliższych. Osobami najbliższymi są także małżonkowie pozostający w separacji, ponieważ separacja nie powoduje ustania małżeństwa, ustanie małżeństwa powoduje natomiast rozwód, unieważnienie małżeństwa czy orzeczenie o nieistnieniu małżeństwa, w takich przypadkach osobom tym nie przysługuje przymiot osoby najbliższej. Uprawnienia osób najbliższych nie przysługują także byłemu konkubentowi czy konkubinie, przyjaciom, rodzinie, czy krewnym konkubenta, dalszej rodzinie, narzeczonej oskarżonego, o ile nie pozostają oni we wspólnym pożyciu, czy rodzeństwu, rodziców i ich małżonkom oraz ich dzieciom.

3.1.1. Przeprowadzenia przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności

Przesłanki fakultatywnego zastosowania zakazów i nakazu z art. 41a k.k. wskazują na przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności, jednak jedynie te popełnione na szkodę małoletniego. Określenie „na szkodę

małoletniego” nasuwa od razu stwierdzenie, że małoletni został pokrzywdzony popełnionym przestępstwem, jednak takie ujęcie określenia „na szkodę małoletniego” zawęża jego zakres, bowiem w szerszym znaczeniu określenie na „szkodę małoletniego” oznacza nie tylko przestępstwa, którymi małoletni został bezpośrednio pokrzywdzony ale także takie sytuacje, kiedy przestępstwo zostało popełnione w obecności małoletniego, gdy faktycznej szkody on nie doznał (Ziółkowska [w:] 2020, art. 41).

Ustawodawca nie posłużył się oznaczeniem konkretnego rozdziału, mimo że w Kodeksie karnym rozdział XXV zatytułowany „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności”, zbiera wszystkie przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności także te na szkodę małoletniego. Ustawodawca nie wymienił także konkretnych przestępstw, które mogłyby powodować zastosowanie zakazów i nakazu z art.41a k.k., posłużył on się bardzo generalnym określeniem przestępstwa przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego. Takie określenie przestępstw oraz pojęcie na szkodę małoletniego powoduje, że nie są to tylko przestępstwa określone w rozdziale XXV Kodeksu Karnego, ale także te w których wolność seksualna pojawia się, jako poboczny przedmiot ochrony, np. 148 §2 pkt 2 k.k.

3.1.2. Inne przestępstwa przeciwko wolności

Przesłanka co do innych przestępstw przeciwko wolności, podobnie jak w przypadku przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na szkodę małoletniego nie zawiera w sobie konkretnego rozdziału ani nie określa konkretnych typów przestępstw, chociaż rozdział XXIII Kodeksu Karnego w całości odnosi się do przestępstw przeciwko wolności. Ustawodawca za to dodaje słowo „inne” co budzi wątpliwości, ponieważ w kodeksie karnym nie ma drugiego podobnie zatytułowanego rozdziału, a rozdział XXV dotyczący przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a nie przestępstw przeciwko wolności *sensu stricto*. Należy więc uznać, że ustawodawca miał na myśli każde przestępstwo, którego rodzajowym przedmiotem ochrony jest wolność niezależnie od rozdziału, w którym się znajduje.

3.1.3. Umyślne przestępstwo z użyciem przemocy w tym zwłaszcza przemocy wobec osoby najbliższej

Ustawodawca zaznacza, że chodzi mu to o taki typ czynu, do którego znamion należy przemoc. Jak wskazuje A. Marek specjalnie nie użyto

sformułowania „przestępstwo popełnione z użyciem przemocy” co kładłaby nacisk na faktyczny sposób działania sprawcy a nie na ustawowy opis czynu (Marek [w:] 2010, art. 41(a)). Określenie „zwłaszcza przemocy wobec osoby najbliższej” nie rozszerza ani nie zawęża przypadków, kiedy można orzec owe środki karne, stanowi ono jedynie pewną niewiążącą wskazówkę, że w tych przypadkach orzeczenie środka karnego może okazać się celowe.

Jeżeli orzeczenie środka karnego ma charakter fakultatywny to może on być orzeczony samoistnie. Oznacza to, że nie ma on charakteru akcesoryjnego i jego nałożenie nie wiąże się z przymusem nałożenia innego środka karnego, co wynika z art. 41a §1 k.k.

Przy fakultatywnym orzekaniu środka karnego z art. 39 pkt. 2b k.k. należy również wspomnieć o art. 41a §3 k.k. Tym samym sąd może orzec zakazy wymienione w art. 39 pkt. 2b dożywotnio w razie ponownego skazania sprawcy na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego. Należy zauważyć, że sąd nie może w razie ponownego skazania sprawcy na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego orzec dożywotnio nakazu przewidzianego w art.39 pkt.2e, ponieważ nie został on wymieniony w art.41a §3.

3.2. Obligatoryjne orzeczenie środków karnych przewidzianych w art. 41a k.K.

Na obligatoryjne orzeczenie środków karnych z art. 39 pkt.2b i 2e przed nowelizacją Kodeksu Karnego wskazywał art. 41a §2 i §3b. Zgodnie z art. 41a §2 obligatoryjne orzeczenie zakazów lub nakazu następuje w razie spełnienia przesłanki skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego. Wtedy zgodnie z art. 41a §2 zastosowanie przynajmniej jednego zakazu lub nakazu staje się obligatoryjne. Wynika z tego, że w przypadku orzekania środka karnego o charakterze obligatoryjnym nie wykazuje on charakteru samoistnego, a musi być orzeczony łącznie wraz z karą pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Obligatoryjność orzeczenia środka karnego nie pozostawia możliwości uznania przez sąd czy zastosować jakiś z przewidzianych środków karny, ale pozostawia on ocenie sądu który zakaz lub nakaz wybrać mając na uwadze dobro pokrzywdzonego i czyn popełniony przez oskarżonego. Warunek obowiązkowy

do zastosowania środka karnego o charakterze obligatoryjnym zostaje również spełniony w razie tzw. koniunkcji kar przewidzianej w art. 37b k.k. (Lipiński [w:] 2021, art. 41(a)).

Przy obligatoryjnym orzekaniu zakazów i nakazu przewidzianych w art. 39 pkt. 2b i 2e k.k. należy również zwrócić uwagę na art. 41a §3a k.k., który mówi o obligatoryjnym i kumulatywnym orzeczeniu nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym i zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego. Nakaz i zakaz ten muszą być orzeczone kumulatywnie tylko, jeżeli w przypadku popełnienia przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności lub przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece sąd uzna za konieczne orzeczenie środka karnego w postaci nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Zatem by orzec środek karny w postaci zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego muszą wystąpić łącznie dwie przesłanki:

- skazanie sprawcy za przestępstwa określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu Karnego na jakąkolwiek karę;
- orzeczenie nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Ponadto zauważa się, że występuje tutaj obowiązek jednostronny, ponieważ możliwe jest orzeczenie zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego bez nakazu okresowego opuszczania lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, ale już nie odwrotnie (Budyń-Kulik [w:], 2023, art. 41(a)).

4. ART. 41A PO NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO Z 7 LIPCA 2022 ROKU

Po nowelizacji art. 41a k.k., zamiast z sześciu będzie składał się on z ośmiu paragrafów (art. 41a §1, 1a, 2, 3, 3a, 4, 5, 6), a więc zyskuje on dwa nowe paragrafy: §1a i §6 oraz nowe brzmienie zostaje nadane §2.

4.1. Obligatoryjne orzeczenie zakazów i nakazu z art. 39 Pkt. 2b i 2e k.K.

4.1.1. Na wniosek

Nowelizacja poprzez dodanie §1a i zmianę brzmienia pierwszego zdania w §2 nadaje nowe przesłanki obligatoryjnemu orzeczeniu środków karnych

przewidzianych w art. 39 pkt 2b i 2e k.k. Od teraz obligatoryjne orzeczenie tych środków przez sąd będzie mogło nastąpić na wniosek oraz z urzędu.

Art. 41 §1a k.k. wprowadza nową instytucję, jaką jest obligatoryjne orzeczenie przewidzianych środków karnych na wniosek po zaistnieniu następujących przesłanek:

- złożeniu wniosku przez pokrzywdzonego;
- skazaniu za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności.

Ustawodawca przekazuje wyłączną inicjatywę pokrzywdzonemu, ale wyłącznie w razie skazania oskarżonego za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności. Należy również wskazać, że po złożeniu wniosku sąd nie ma możliwości swobodnego uznania czy wniosek uwzględnić czy nie. Przepis mówi jasno, że na wniosek pokrzywdzonego orzeka o przewidzianych środkach karnych.

4.1.2. Z urzędu

Mimo zmiany treści art. 41a §2 k.k. nadal reguluje obligatoryjne orzeczenie przewidzianych środków karnych z urzędu. Przed nowelizacją obligatoryjne orzeczenie zakazów i nakazu z art. 39 pkt. 2b i 2e następowało po wystąpieniu przesłanki skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego. Po nowelizacji obligatoryjne orzeczenie przedstawionych środków karnych nastąpi w razie skazania na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności. Usunięty zostaje zwrot: „na szkodę małoletniego”, co znacząco rozszerza zakres stosowania zakazów i nakazów. Od teraz obligatoryjne orzeczenie będzie rozszerzone na wszystkie przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności a nie tylko na te, w których w jakikolwiek sposób został pokrzywdzony małoletni.

Art. 41a §1a i 2 dotyczą więc tego samego typu przestępstw. Oba odnoszą się do sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jednak skazanie oskarżonego na karę inną niż kara pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia wyklucza możliwość obligatoryjnego orzeczenia nakazu i zakazów z urzędu, a jedynie umożliwia pokrzywdzonemu złożenie wniosku w celu orzeczenia tych środków karnych. Powstaje przez to sytuacja,

kiedy bezpieczeństwo pokrzywdzonego i jego najbliższych będzie zależało od jego inicjatywy (Budyn-Kulik [w:] 2023, art. 41(a)).

Bez zmian pozostaje §3a i obligatoryjne orzeczenie kumulatywnie nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym i zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego co zostało omówione w podrozdziale 3.2.

4.2. Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami

Nieścistość związana z zakazem kontaktowania się z określonymi osobami została wspomniana w rozdziale 2.3. Spór wynikły z definicji słowa „kontaktować się” rozstrzyga art. 41a §6 k.k., który doprecyzowuje i wyjaśnia zakres zakazu, obejmującego:

wszelkie czynności związane z próbą nawiązania kontaktu z osobą chronioną, w tym podejmowane przez skazanego za pośrednictwem innej osoby lub z wykorzystaniem sieci teleinformatycznej (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Wprowadzony §6 jasno określa, że zakaz obejmuje jakiegokolwiek próby nawiązania kontaktu czy to bezpośredniego, czy pośredniego z osobą chronioną, nawet próby nawiązania kontaktu przez inne osoby, niekoniecznie przez osoby najbliższe, a także wskazuje na ochronę nie tylko pokrzywdzonego, ale każdej osoby chronionej zakazem. Definicja zawarta w §6 szeroko określa zakres stosowania zakazu, jednak nawiązuje ona jedynie do celowego działania sprawcy, charakteryzującego się chęcią nawiązania kontaktu, a nie do incydentalnego, przypadkowego kontaktu, który nie wyniknął z działań podjętych przez sprawcę.

4.3. Obowiązek zgłaszania się do policji lub innego wyznaczonego organu i dozór elektroniczny

Po nowelizacji sposób regulacji obowiązków nie zmienił się, ale pojawiają się one w nowym §1a. Oznacza to, że w razie fakultatywnego orzeczenia zakazów i nakazu z §1 oraz obligatoryjnego ich orzeczenia na podstawie §1a i 2 sąd fakultatywnie może na skazanego nałożyć obowiązek zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu, a zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego również może być kontrolowany w systemie dozoru elektronicznego.

Oprócz Policji obowiązek do zgłaszania się może obejmować inny wyznaczony organ, co oznacza organ samorządowy lub organ administracji rządowej.

Dozór elektroniczny zastosowany może być jedynie przy zakazie zbliżania się do pokrzywdzonego i ustanowiony od trzech do dwunastu miesięcy.

4.4. Granice czasowe

Granice czasowe środków karnych przewidzianych w art. 39 pkt. 2b i 2e k.k. zostały określone w art. 43 §1 k.k. Zakazy przewidziane w art. 39 pkt. 2b orzeka się od roku do lat piętnastu, a nakaz przewidziany w art. 39 pkt 2e orzeka się od roku do lat dziesięciu. Warto zwrócić uwagę na art. 43 §1a k.k. dotyczący obowiązków przewidzianych w art. 41a §1,1a i 2, który może być orzeczony od trzech miesięcy do dwunastu miesięcy, co nie pokrywa się z okresem obowiązywania przewidzianych środków karnych.

PODSUMOWANIE

Art. 41a k.k. kumuluje środki karne przewidziane w art. 39 pkt 2b i 2e, tj.: zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu i nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Jego celem jest ochrona pokrzywdzonego i jego osób najbliższych. Wprowadzona nowelizacja jest zasadna, ponieważ jest doprecyzowaniem rozbieżności jakie pojawiały się w stosowaniu tych przepisów. Ustawodawca skupił się przede wszystkim na zakresie stosowania zakazu kontaktowania się z określonymi osobami oraz doprecyzowano sposoby korzystania z tychże środków w podejściu obligatoryjnym. Niezwykle istotne jest pojawienie się w tym zakresie nowego orzecznictwa, powstałego z uwzględnieniem wprowadzonych zmian. Organy wykonawcze z pewnością zyskają precyzyjną procedurę postępowania w sprawach, gdzie zastosowanie ma art. 41 a k.k.

BIBLIOGRAFIA

Giezek J. (red.)

2021 Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa.

Konarska-Wrzosek V. (red.)

2020 Kodeks karny. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa.

Marek A.

2010 Kodeks karny. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa.

Mozgawa M. (red.)

2023 Kodeks karny. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa.

Stefański R.A.

2011 Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z Pokrzywdzonym, Prokuratura i Prawo, nr. 2.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.-Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali (Dz. U. 1994 Nr 85 poz. 388).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 1982 Nr 35 poz. 228).

ANALYSIS OF ARTICLE 41A OF THE PENAL CODE IN CONNECTION WITH ITS AMENDMENT OF 7.07.2022

Abstract: *The subject of the discussion is the discussion of Article 41a of the Penal Code and the changes contained therein in connection with the amendment of the Penal Code of 7 July 2022. Currently, Article 41a of the Penal Code consists of six paragraphs and regulates criminal measures in the form of a prohibition to stay in certain environments or places, a prohibition to contact certain persons, a prohibition to approach certain persons or to leave a certain place of residence without the court's consent and an order to temporarily leave the premises occupied jointly with the victim. The amendment to the Penal Code in 2022 introduced two additional paragraphs and changed the wording of §2 introducing changes to the mandatory application of the measures provided for and clarifying the contentious issues related to the prohibition of contact with certain persons.*

Keywords: punitive measures, amendment, Penal Code, protection of victims

DEMORALIZACJA I PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH W ŚWIETLE USTAWY O WSPIERANIU I RESOCJALIZACJI NIELETNICH ORAZ NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO

Streszczenie: Demoralizacja i przestępczość nieletnich od lat stanowi przedmiot badań pedagogiki, kryminalistyki i socjologii. Za tym problemem stoi z reguły złożony proces przemian jednostki. Celem artykułu jest zatem dokładne wykazanie: przyczyn, możliwości zapobiegania oraz słuszności stosowania zawartych w prawie środków, których punktem docelowym jest resocjalizacja. Zrozumienie problematyki demoralizacji i przestępczości nieletnich, w świetle aktualnej nowelizacji Kodeksu Karnego, niepodważalnie odgrywa istotną rolę w kształtowaniu świadomości społecznej. Wymagana jest zatem krytyczna ocena zmian prawnych, dotyczących odpowiedzialności karnej nieletnich, w oparciu o motyw ustawodawczy i skutki, które wywołać może modyfikacja przepisów.

Słowa kluczowe: demoralizacja, nieletni, nowelizacja, resocjalizacja

1. WPROWADZENIE

Proces socjalizacji pierwotnej, następujący z reguły w obszarze rodziny, to najbardziej kluczowy moment w rozwoju dziecka. Zaspokojenie naturalnej potrzeby więzi i bliskości stanowi ważny czynnik w kształtowaniu sfery emocjonalnej. Patrząc jednak na „współczesny świat” – szeroko rozumiane pojęcie – można dostrzec ogromne zaniedbania, do których dochodzi w domach, szkołach czy grupach rówieśniczych. Dzieje się to wraz z racjonalizacją życia

¹ m.jablonsky02@gmail.com, Wydział Prawa i Administracji, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie.

i preferowaniem sfery intelektualnej (Urban 2000, s. 10). Nie powinny zatem dziwić nas, jako społeczeństwa, wszelkiego rodzaju dewiacje w zachowaniach ludzi młodych – które docierają do nas z różnego rodzaju środków masowego przekazu, a jednak wciąż szeroko otwieramy oczy, dowiadując się o kolejnych, często rażących skutkach niedostosowania społecznego.

Zwracając ponownie uwagę na „współczesny świat”, nie można pominąć istotnego czynnika, który wpływa bezpośrednio na kształtowanie osobowości przez ludzi młodych. Zainteresowanie przejawami agresji, które młode osoby mogą zaobserwować w internecie, posiadając zazwyczaj nieograniczony dostęp do różnego rodzaju treści – może okazać się przyczyną buntu i występowania przeciwko normom moralnym. Zbliżona sytuacja ma miejsce również w szkołach, kiedy to większą popularnością odznaczają się uczniowie przejawiający agresję (Urban 2000, s. 133). Negatywna popularność, skłania zatem ku dalszemu łamaniu norm, przy czym eskaluje – przeradza się w demoralizację.

Polski ustawodawca nie ustalił w aktach prawnych dokładnego znaczenia pojęcia „demoralizacja” (Korcyl-Wolska 2015, s. 66). Podążając jednak za *Słownikiem języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego* – wskazany został szereg epitetów określających to pojęcie: *upadek moralności, rozwiązłość obyczajów, zepsucie*. Zjawisko demoralizacji budzi w społeczeństwie natłok obaw. Wśród ludzi dorosłych prowokuje to wielość pytań: dlaczego młodzi ludzie emanują takim złem i agresją, czy znają znaczenie swoich czynów?

Wyjście poza granice prawa przez młodego człowieka jest sytuacją dość osobliwą. Wymaga ona szczególnej interwencji państwa. Nowo wprowadzona ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich ma za zadanie reagować w przypadku demoralizacji i przestępczości nieletnich, oraz stwarzania odpowiednich warunków powrotu do normalnego życia, co bezpośrednio wynika z jej preambuły. *Ex aequo* wobec nieletniego, który dopuścił się czynu zabronionego, mocą art. 22 u.w.r.n. (ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich) zastosować można odpowiednio przepisy k.k. (Kodeks karny), oraz innych ustaw.

W art. 10 ustawy karnej, ustawodawca pierwotnie określił wiek i katalog przestępstw, oraz wszelkiego rodzaju przesłanki, na mocy których osobie nieletniej może zostać przypisana wina (art. 10 § 2 k.k.). 1 października br. mocą uchwalonej nowelizacji (Przebieg procesu legislacyjnego – druk nr 2024), dodany zostanie § 2a, nowe brzmienie zyska § 2, oraz § 3, co spotykało się już z ogromną krytyką doktryny (Stefański 2023, s. 179). Enumeratywny katalog czynów, za które odpowiada nieletni, dotyczy przestępstw najcięższych gatunkowo, w których dolną granicą zagrożenia ustawowego jest kara pozbawienia

wolności. Mocą noweli wymiar tej kary ulegnie modyfikacji – orzekana będzie w wymiarze od miesiąca do 30 lat (art. 37. k.k.). Ustawodawca dodatkowo dokonał zaostrzenia wymiaru kar, zwiększając ich dolną i górną granicę, w tym również przestępstw, za które odpowiedzieć może nieletni.

Powszechnie wiadomo, iż wymierzona kara ma spełniać swoje cele. Wymierzenie kary, której podłoże stanowi izolacja skazanego, ma prowadzić do poprawy jurydycznej – powstrzymanie od popełnienia nowego przestępstwa, oraz poprawy moralnej. Poprawa moralna ma przede wszystkim oddziaływać na osobowość sprawcy, przekonać o słuszności obowiązującego prawa oraz co najważniejsze, doprowadzić do przebudowy jego wartości moralnych (Wyrok SA w Krakowie z 06.09.2016 r., II AKa 116/16). Zwracając uwagę na wymierzenie kary pozbawienia wolności osobie nieletniej, która okazała już skutki niedostosowania społecznego przez zawiniony czyn, użycie tego środka, w świetle zaostrzenia przepisów, przynieść może znacząco odwrotne konsekwencje – nie zapewnić poprawy moralnej, oraz pomyślnego przebiegu resocjalizacji.

2. PRZESTĘPCZOŚĆ I DEMORALIZACJA WŚRÓD NIELETNICH

Starając się znaleźć odpowiedź na to, skąd bierze się w osobach młodych tyle wrogości, agresji i wielu innych negatywów, można natrafić na rozłożysty wachlarz badań i literatury (Urban 2000, s. 10). Wielu autorów doszukuje się podstawowego problemu w samoocenie i samoakceptacji, co bezpośrednio koreluje z przystosowaniem społecznym. Czynnikiem, które zaburzają wskazane pojęcia to złe funkcjonowanie w rodzinie, niedostosowanie się do wymagań szkoły, brak kontroli nad emocjami, zaburzenia psychiczne, także brak zadowolenia z życia (Siemionov 2011, s. 67).

Wśród samych przyczyn przestępczości nie należy zatem upatrywać tylko agresji, jednak badania wykazały, że nieletnich sprawców czynów zabronionych bardzo często charakteryzuje nasilenie skłonności agresywnych – agresji słownej, tendencji odwetowych, umiejętności jej kontroli, co pozostaje wszelako w ich nieuświadomionej sferze. Sugeruje to zatem reaktywny charakter agresji, wywołanej frustracją, niepowodzeniem i porażką, której młodzi przestępcy upatrują we własnej osobie (Siemionov 2011, s. 90-91). Można zatem wywnioskować, że wszelkiego rodzaju uchybienia stanowią kluczową przyczynę późniejszych niewłaściwych poczynań.

Co więcej, problem zdemoralizowania jednostki nie pojawia się, co do zasady, od razu. Bardzo często zdarza się, że narasta on, wraz z kolejną sytuacją życiową. Tymczasem państwo, wymierzając karę osobie nieletniej, nie ma na względzie tego, że często pojawia się zbyt późno ze swoją interwencją, gdy do skutku – pierwotnego – niedostosowania społecznego, już dojdzie.

2.1. NIELETNI W ŚWIETLE PRAWA

Pochylając się analizie problemu odpowiedzialności karnej nieletnich, wskazane jest dokładne wyjaśnienie pojęcia – nieletni. *Sensu stricto* to osoba, której rozwój osobisty jest wciąż nieukończony. Nie ma ona zatem pełnych umiejętności oraz tak wysokiego stopnia dojrzałości, aby pozwoliło jej to rozpoznać społecznie znaczenie popełnionych czynów (Zoll 2012, s. 162), toteż winy. Wynika to bowiem z art. 1 § 3 k.k., w brzmieniu: *nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.*

2.1.1. Czyn karalny i czyn zabroniony

Istotne, względem odpowiedzialności karnej nieletnich, jest scharakteryzowanie czynu karalnego i zabronionego. W tym przypadku u.w.r.n. w art. 1 ust. 2 pkt 2 i 3 wyjaśniła znaczenia tych pojęć:

- czyn karalny – rozumie się przez to czyn zabroniony przez ustawę jako: przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo wykroczenie lub wykroczenie skarbowe;
- czyn zabroniony – rozumie się przez to zachowanie o znamionach określonych w k.k.

2.1.2. Nieletni w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

Biorąc pod uwagę ustawę o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, ustawodawca w art. 1. ust. 1 sformułował trzy progi nieletniości:

1. W stosunku do osób, osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie – postępowania w sprawach o demoralizację.
2. W stosunku do osób, po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17 – postępowania w sprawach o czyny karalne.

3. Wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Patrząc zatem na treść, ustawa wyróżnia trzy grupy – osoby, przeciwko którym toczy się postępowanie o demoralizację – pierwsza, postępowanie o czyny karalne – druga. Trzecią zaś grupą są osoby, wobec których stosowane są środki przewidziane przez tę ustawę. Charakter podjętych działań będzie się od siebie różnił. W pierwszym i trzecim przypadku będzie to działanie prewencyjne i profilaktyczne, a w drugim czysto jurydyczne (Bojarski, Kruk, Skrętowicz 2016, s. 49). Warto też zwrócić uwagę na fakt, iż dopuszczenie się czynu karnego przez osobę, która nie ukończyła 13. roku życia, będzie kwalifikowane, jako demoralizacja, a poprzednia ustawa – o postępowaniu w sprawach nieletnich – nie określała dolnej granicy wieku do wszczęcia postępowania o demoralizację.

2.1.3. Nieletni w świetle kodeksu karnego

Zupełnie inaczej wygląda pojęcie osoby nieletniej w Kodeksie karnym – w tym przypadku ustawodawca nie podał legalnej definicji, jednak należy przyjąć (Stefański 2023, s. 171), iż nieletnim jest osoba w wieku od 10 lat, co przewidziane zostało w u.w.r.n. Art. 10 § 2a, w brzmieniu po nowelizacji, dopuszcza okoliczność stosowania ww. ustawy, wobec osoby nieletniej po ukończeniu 14 lat, a przed ukończeniem 15 lat, za każdy kwalifikowany typ przestępstwa zabójstwa. Tworzy to najmłodszą grupę nieletnich, mogących ponieść odpowiedzialność karną mocą tego aktu. Wynika to z tego, iż osobie do 14. roku życia nie można przypisać winy.

Kolejnym przedziałem wiekowym odpowiedzialności nieletnich w świetle k.k. – art. 10 § 2, są osoby w wieku po ukończeniu 15 lat. Dotyczy to popełnienia enumeratywnie wskazanych przez ustawodawcę przestępstw, po spełnieniu obligatoryjnych oraz fakultatywnych przesłanek, wymienionych w niniejszym przepisie. Granica ta zamyka się wraz z ukończeniem przez sprawcę 17 roku życia.

Charakterystyczną różnicą, między wskazanymi ustawami, jest spora rozbieżność wieku, między górną granicą nieletniości. W § 1 ww. artykułu sformułowana jest zasada, iż mocą tej ustawy *odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat*. Akt ten wyraźnie przyznaje osobie w tym

wieku, umiejętność rozpatrzenia swojego czynu i pozwala na traktowanie tej-że osoby, jako podmiotu, który jest zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej (Korcyl-Wolska 2015, s. 200). Dodatkowo zastrzega on w art. 10 § 4, że wobec sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, istnieje możliwość orzeczenia środków wychowawczych, leczniczych, oraz poprawczych przewidzianych w u.w.r.n., zamiast kary, o ile sprawca spełnia przewidziane przez ten przepis przesłanki.

Ustawa karna operuje jeszcze jednym ważnym pojęciem – w stosunku do młodych sprawców. Jest to pojęcie osoby młodocianej. Wg art. 115 § 10 k.k.: *Młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat.* Wyróżnienie jeszcze jednej grupy osób stanowi istotny czynnik na gruncie orzekania kary – sąd wymierzając nieletniemu albo młodocianemu karę, kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować (art. 54. § 1 k.k.).

2.2. Demoralizacja

Wraz z wejściem w życie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w 1982 r., do świata prawniczego zagościło na stałe pojęcie – demoralizacja. Wywołało ono niemałe kontrowersje w literaturze prawniczej, gdyż brak definicji legalnej tego pojęcia, zmuszał doktrynę do stworzenia własnej interpretacji. I może rzeczywiście był to specjalny zabieg polskiego ustawodawcy, celem ciągłego nadawania temu pojęciu nowego zakresu (Korcyl-Wolska 2015, s. 66-68), bacząc na szereg przemian społecznych, który miał niebawem nastąpić. W nowych przepisach nie znalazło się również wyjaśnienie definicji tego pojęcia.

Rozwianiem wątpliwości doktryny zajął się Sąd Najwyższy (Korcyl-Wolska 2015, s. 67) – wyjawiał to, czym charakteryzuje się stopień demoralizacji – nie tylko uprzednim popełnianiem przestępstw, ale również ich sposobem realizacji (Wyrok SN z 15.11.1984 r., II KR 248/84) . Z pomocą w zrozumieniu i interpretacji tego pojęcia, przyszedł ustawodawca i przybliżył w art. 4 ust. 1 u.w.r.n., gdzie wymienił okoliczności przemawiające za zaistnieniem demoralizacji:

dopuszczenie się czynu zabronionego, naruszanie zasad współżycia społecznego, uchylanie się od obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, używanie alkoholu, środków odurzających, substancji psychotropowych, ich prekursorów, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych, zwanych dalej „substancją psychoaktywną”, uprawianie nierzędu.

W stosunku do okoliczności, które wskazane były poprzednim aktem – u.p.n. (ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich) – ustawodawca poszerzył zakres o zażywanie wszelkiego rodzaju substancji odurzających przez młode osoby – co nie było jeszcze tak powszechnym zjawiskiem ponad 40 lat temu. Może nam to zatem nakreślić problem, z którym mierzy się dzisiejsza młodzież.

Mimo to, warto zwrócić uwagę na podłoże problemu demoralizacji. Zjawisko niedostosowania społecznego, które stanowi jednogłośnie przyczynę wszelkiego rodzaju późniejszych zaburzeń, to szereg procesów zachodzących w życiu osoby młodej. Środowisko społeczne, które od początku życia młodego człowieka silnie oddziałuje na jego rozwój to przede wszystkim rodzina, szkoła, oraz grupa rówieśnicza (Siemionov 2011, s. 85).

2.2.1. Rodzina

Patrząc zatem na rolę rodziny w genezie nieprzystosowania społecznego, wyróżnić należy szereg potrzeb, których zaspokojenie należy do rodziny dziecka. Prócz napomnianych we wstępie potrzeb bliskości i więzi, które nazwać możemy poczuciem miłości i przynależności, dodać należy poczucie bezpieczeństwa, własnego rozwoju, czy godności i szacunku. Wynika z tego zatem, że błędy w wychowaniu, skutkujące niezaspokojeniem wszystkich potrzeb, sprawiają, że młoda osoba będzie starać się o znalezienie możliwości ich zaspokojenia, poza domem (Siemionov 2011, s. 85).

Częstą przyczyną takiego stanu jest: nadużywanie przez rodziców alkoholu i innych środków odurzających, obojętność dla dobra dziecka, brak czasu, jako problem „współczesnego świata”, agresja, czy „rozbicie” rodziny. Dzieci zatem będą starać się identyfikować z rodzicami, przez co powielać przyswojone zachowania (Siemionov 2011, s. 86), co ku zobrazowaniu, będzie prowadzić do tego, że dziecko, widzące problem alkoholowy w domu, prędzej sięgnie po alkohol w okresie dojrzewania; dziecko, widzące przemoc i agresję, zacznie to samo stosować wobec rówieśników.

Wynika z tego, że problem demoralizacji ma swój załazek już na samym początku drogi rozwoju, zatem złe wzorce przyjęte w domu, zawsze odcisną piętno w zdemoralizowaniu jednostki. Potwierdza to zatem powiedzenie, że osoba, która wyrządza krzywdę innym, sama jest bardzo słaba – dzieje się to w toku rozwoju, gdy dochodzi do niezaspokojenia wszelkich potrzeb jednostki. Nie bez przyczyny zatem ustawodawca w preambule do u.w.r.n. zwraca uwagę na pierwszoplanową rolę rodziców.

2.2.2. Szkoła

Często można usłyszeć zdanie: „pójdzie do szkoły, to się nauczy, to się zmieni”. Kolejną grupą, z którą styka się jednostka na drodze swojego rozwoju, jest szkoła. To w niej młoda osoba zaczyna czerpać wzorce ze swoich kolegów i koleżanek, jednakże najważniejszymi osobami, odpowiedzialnymi za prawidłowy rozwój społeczny jednostki, są nauczyciele. To właśnie oni powinni stać na straży wartości moralnych i dostosowania jednostki do prawidłowego odnalezienia się we społeczeństwie.

Wszelkiego rodzaju zaburzenia nie wynikają wprost z wychowania dziecka przez rodziców. Wiele późniejszych sytuacji, mających miejsce w szkole, ma ogromny wpływ na funkcjonowanie jednostki. Wśród nich możemy wyróżnić m. in.: brak sukcesów, zaburzenia motywacji, niesprostanie wychowaniu dziecka – przez szkołę. Nauczyciele powinni zatem reagować na zachowania, które wywołują obawy, gdyż w tym właśnie okresie, sytuacje tego pokroju, kumulują negatywne emocje i odczucia, co wpłynąć może znacząco na późniejsze zdemoralizowanie jednostki. Z pedagogicznego punktu widzenia należy: dobierać indywidualne rozwiązania w walce z zaburzeniami, starać się zrozumieć potrzeby dzieci zaburzonych, konsultować swoje działania ze specjalistami (Urban 2000, s. 20). Oczywiście, w momencie bezradności, powinni oni zawiadomić rodziców o konieczności konsultacji dziecka z innym gronem specjalistów, tj. psychologów, bądź psychiatrów. Nie bez przyczyny zatem w u.w.r.n., prawodawca przewidział konieczność reakcji – art. 4 ust. 4, gdy uczeń wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego.

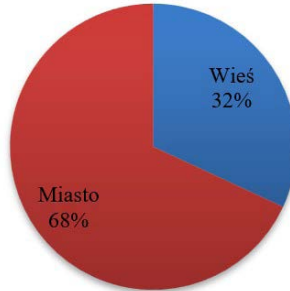
2.2.3. Grupa rówieśnicza

Literatura często łączy szkołę i grupę rówieśniczą, jako jedną fazę rozwoju. Rozbicie tej fazy na dwa oddzielne działy pomoże jeszcze lepiej znaleźć podłoże problemu demoralizacji. Jak już zostało napomniane we wstępie, bezpośrednim czynnikiem, wpływającym na kształtowanie osobowości u ludzi młodych, jest agresja. Nie jest to oczywiście jedyny czynnik, wpływający na zaburzenia osobowości wywołane w grupie rówieśniczej, gdyż często problemu dopatrywać się można we wszelkiego rodzaju wykluczeniu, braku popularności, niskiej samoocenie na tle grupy (Urban 2000, s. 136). Mimo to czynnik agresji znajduje się najbliżej pojęcia demoralizacji. Wyznaczyć można zatem pewne zależności między agresją a stopniem popularności,

czy obszarem terytorialnym jej występowania, w zależności do zagęszczenia osób młodych w jednym środowisku.

Patrząc na pierwszą zależność, warto wrócić myślami do czasów szkolnych, kiedy to zawsze można było znaleźć osobę, określaną mianem „szkolnego chuligana”. Samo w sobie to pojęcie jest dość pejoratywne (Słownik Języka Polskiego: pejoratywne), jednakże skupiając się na problemie – taka osoba zawsze odznaczała się pewną popularnością. Trudno moralnie uzasadnić, dlaczego występowanie przeciwko normom jest tak ekscytujące dla ludzi młodych, a nudne zdaje się być wzorcowe przestrzeganie zasad społecznych i zdobywanie wybitnych osiągnięć w nauce (Urban 2000, s. 133).

Ocena osób przejawiających agresję nie zawsze musi być pozytywna, zależna jest od rodzaju agresji – z reguły ta niekontrolowana wiąże się z odrzuceniem społecznym, jednakże większą popularnością cieszą się jednostki prowokujące agresję fizyczną oraz werbalną. Może ta odmienność, czy opór stawiany wobec nauczyciela sprawia, że wbrew jakimkolwiek podstawom, takie jednostki stykają się z życzliwością i tolerancją. Być może po prostu przyzwyczajanie „dewiacyjnych wzorów zachowań” (Urban 2000, s. 136) stało się teraz pewnym trendem, na mocy którego, jednostki chcą zostać zauważone.

Wykres 1. Liczba nieletnich wobec których orzeczono prawomocne środki opiekuńczo-wychowawcze, poprawcze, Nieletni według miejsca zamieszkania (miasto-wieś)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: MS, Statystyka sądowa - Sprawy nieletnich w latach 2010 - 2016 - II edycja (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,2779,14.html>, dostęp: 25.06.2023)

Problem demoralizacji wśród młodzieży, względem statystyk, występuje w blisko 70% na obszarze miast (Wykres 1). Dzieje się tak, ponieważ młodzi sprawcy, ze względu na społeczną ruchliwość i styl życia miejskiego (Urban 2000, s. 204), racjonalizują poniesienie

odpowiedzialności za swe czyny, sądząc, że dopuszczając się agresji, zachowują anonimowość.

Jak już zostało zauważone, w społeczności szkolnej nie brakuje osób zdemoralizowanych. Często też tworzą się grupy osób, które swoim zachowaniem wykraczają poza przyjęte normy moralne. Ma to zatem ścisły związek z popularnością, gdyż chęć stworzenia więzi z osobą cieszącą się już negatywną sławą, sprawia, że jej rówieśnicy schodzą razem z nią na złą drogę. W pewnym momencie „przestępczość” staje się zabawą, a demoralizacja prężnie zaczyna się rozszerzać.

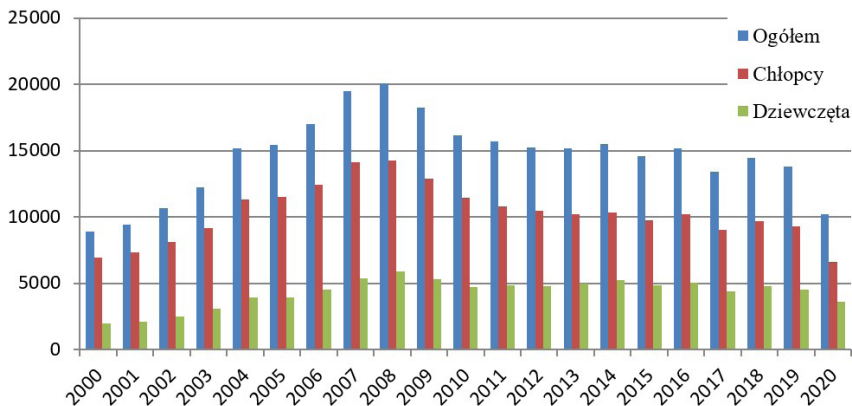
3. STATYSTYKI SĄDOWE

Poddając analizie temat przestępczości wśród nieletnich, warto przyjrzeć się raportom Ministerstwa Sprawiedliwości, dotyczących demoralizacji i popełniania czynów karalnych w latach 2000-2020. Główną zaletą prowadzenia tego rodzaju statystyk, jest umożliwienie państwu, podjęcia określonych działań prewencyjnych i profilaktycznych w środowiskach młodzieżowych (Urban 2000, s. 197). Dodatkowo pozwala to stwierdzić, czy dotychczas stosowane środki osiągają wyznaczony rezultat. Między innymi wskazane jest to w dzisiejszych czasach, kiedy prawodawca wprowadza nowelizację Kodeksu karnego.

3.1. Statystyki sądowe – demoralizacja

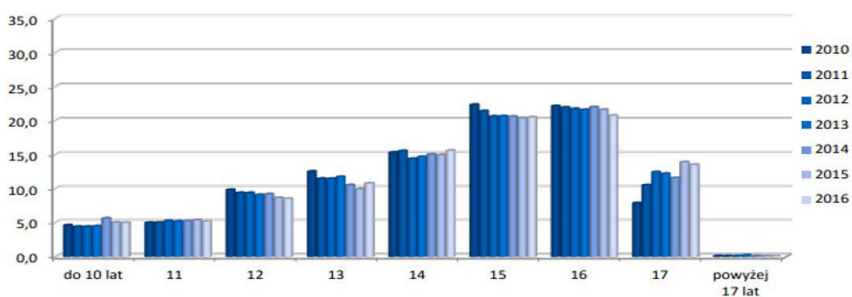
Na wykresie 2 przedstawiona została statystyka demoralizacji wśród nieletnich z prawomocnym orzeczeniem sądu. Z wykresu można odczytać iż, charakterystyczną cechą rzucającą się w oczy jest wzrost orzeczeń o demoralizacji w latach 2000-2008 – 9 tys. do 20 tys. przypadków. Od roku 2009 liczba stwierdzonych przypadków stale spadała, sięgając 10 tys. w 2020 r. Spadek ten jest zatem zależny od stopnia świadomości społecznej, do którego przyczyniło się również wstąpienie Polski do UE w 2004 r. Kolejną charakterystyczną cechą, jest wyraźna przewaga liczbowa czynów związanych z demoralizacją wśród chłopców, jednak w ciągu tych lat, udział dziewcząt wciąż się powiększał. Na początku XXI w. udział dziewcząt w tych czynach, wynosił około 1/5 ogółu, jednakże w ostatnich latach, czyny związane z demoralizacją dziewcząt, stanowią niemal 1/3 ogółu. Pomimo wzrostu do 2010 roku, a dalszego spadku w ostatnich latach, poziom orzeczeń o demoralizacji plasuje się na tym samym poziomie, co w pierwszych latach XXI wieku, różnice stanowi

jednak fakt, iż prawie dwukrotnie zwiększył się udział dziewcząt w związku z demoralizacją.

Wykres 2. Nieletni – prawomocne orzeczenia – demoralizacja w latach 2000-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: MS, Nieletni - prawomocne orzeczenia w latach 2000-2020 (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,27.html>, dostęp: 25.06.2023)

Wykres 3. Odsetek nieletnich w związku z demoralizacją według wieku w momencie popełnienia czynu w latach 2010 - 2016

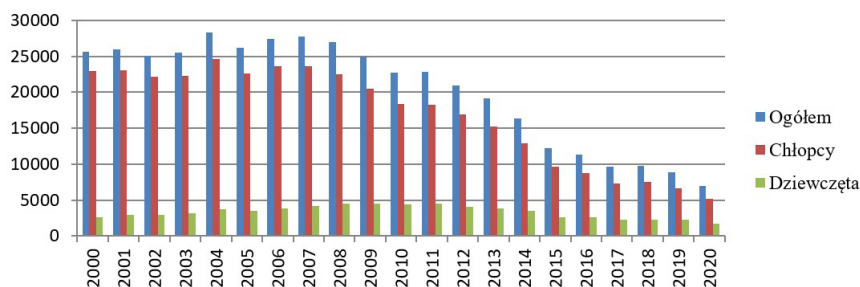
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: MS, Statystyka sądowa - Sprawy nieletnich w latach 2010 - 2016 - II edycja (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/download,2779,14.html>, dostęp: 25.06.2023)

Według statystyki pokazanej na Wykresie 3 zauważyć można również kryterium wiekowe w związku z demoralizacją. Największy odsetek orzeczeń wobec nieletnich w związku z demoralizacją odnotowano w grupie wiekowej – 15 i 16 lat, natomiast najmniejszy w najmłodszych grupach – do 10 lat oraz 11 lat. Wraz ze wzrostem wieku osoby nieletniej widać wzrost orzeczeń, jednak po ukończeniu przez osobę 17 lat, odsetek ten znacząco spada.

Niebezpiecznie prawodawca pierwotnie zastrzegł ukończenie 15. roku życia, jako możliwość poniesienia odpowiedzialności mocą k.k.

3.2. Statystyki sądowe – czyny karalne i zabronione

Zupełnie inaczej wygląda statystyka odpowiedzialności nieletnich za czyny karalne (Wykres 4).

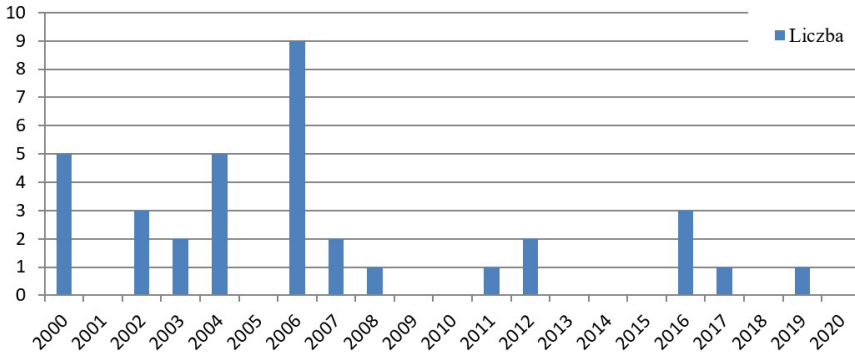

Wykres 4. Nieletni – prawomocne orzeczenia – czyny karalne w latach 2000-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: MS, Nieletni - prawomocne orzeczenia w latach 2000-2020 (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,27.html>, dostęp: 25.06.2023)

Zupełnie inaczej wygląda statystyka odpowiedzialności nieletnich za czyny karalne. Bazując na wcześniej wspomnianym raporcie MS, zwrócić uwagę należy przede wszystkim na wyraźne i regularnie zmniejszającą się liczbę popełnianych czynów karalnych przez osoby nieletnie – z blisko 26 tys. w roku 2000 do 7 tys. w roku 2020. Dotyczy to obu płci, jednakże w przypadku dziewcząt liczba ta rosła do roku 2011, potem zaczęła spadać do poziomu jeszcze niższego – niż na początku nowego tysiąclecia. W tym przypadku również przestępczość chłopców była na znacznie wyższym poziomie, jednakże z upływem lat, dysproporcja zaczęła się zmniejszać.

Patrząc na liczbę popełnianych przestępstw, za które nieletni odpowiedzialnie może podstawą art. 10 k.k., prócz spadku, widać również i zanik (Wykres 5). Wątpliwe wydaje się być zatem dodanie § 2a do art. 10. Tak więc przestępstwo wymienione w art. 148 § 2, za które nieletni, po ukończeniu 14 lat, a przed ukończeniem 15 lat będzie mógł odpowiedzieć, spośród całej grupy nieletnich do 17 roku życia, popełnione zostało 35 razy, a w latach 2009-2020 – 8 razy. Ciężko zatem stwierdzić, co na względzie miał ustawodawca, dokonując zaostżenia przepisów, choć wydaje się, że owa nowelizacja służy tylko izolacji i eliminacji sprawy ze społeczeństwa.

Wykres 5. Nieletni – prawomocne orzeczenia – art. 148 § 2 w latach 2000-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: MS, Nieletni - prawomocne orzeczenia w latach 2000-2020 (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,27.html>, dostęp: 25.06.2023)

4. PRZECIWDZIAŁANIE DEMORALIZACJI I PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

Treść preambuły do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich wyznacza fundamentalne zasady, którymi należy kierować się w dążeniu do pełnej i skutecznej resocjalizacji nieletnich. Są to przede wszystkim: wzmacnianie świadomości odpowiedzialności za swoje czyny, przeciwdziałanie demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim. Realizacja tych zasad nie należy tylko do kognicji sądu. Legislatura ma również na względzie rodziców dziecka, jak i wyspecjalizowaną kadre pedagogiczną, funkcjonującą w placówkach oświaty, od których to w głównej mierze zależy prawidłowe przystosowanie dziecka do życia w społeczeństwie.

Ustawodawca wyznaczył również podmiot, wobec którego podjąć należy te działania. Są to nieletni, którzy popadli w konflikt z prawem, bądź z zasadami współżycia społecznego. Znając już zatem genezę powstawania problemów wychowawczych, skutkującą niedostosowaniem społecznym a dalej możliwym wystąpieniem demoralizacji, istotę rozwiązania problemu przestępczości wśród nieletnich upatrywać należy przede wszystkim w ogólnopojętej prewencji, natychmiastowej reakcji na wszelkie przejawy demoralizacji, prowadzeniu badań oraz co najważniejsze, wspólnej pracy nad prawidłowym kształtowaniem się osobowości dzieci i młodzieży, anizeli jak to ma miejsce w obecnym czasie, w ciągłym ubolewaniu nad „zgorzeniem” młodych osób

i odstraszeniu ich coraz większymi wymiarami kar.

Dodatkowo w art. 3 ust. 1 u.w.r.n. wskazana została dyrektywa przewodnia, przemawiająca za kierowaniem się dobrem osoby nieletniej, której najważniejszym celem (Eichstaedt 2008, s. 43) jest: dążenie do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu nieletniego, zmierzanie do prawidłowego spełniania przez rodziców obowiązków, uwzględnienie interesu społecznego. W ust. 2 zaś wyznaczył zasadę indywidualizacji – wszelkie przesłanki dotyczące osobowości nieletniego, którymi kierować ma się sąd rodzinny, przy prowadzeniu postępowania, Są nimi dokładnie: wiek, stan zdrowia, poziom rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, sytuację rodzinną nieletniego, warunki wychowawcze i charakter środowiska, przyczyny i stopień demoralizacji, rodzaj czynu karalnego, bądź zabronionego, oraz sposób i okoliczności ich popełnienia.

4.1. Działania społeczne

Analizując problem zapobiegania przestępczości i demoralizacji, warto odnieść się do historii. Dopiero na przełomie XIX i XX w. nastąpiła walka o uwzględnienie praw i potrzeb dziecka. Zadziało się to na mocy rozwoju społecznego a naukowcy z tamtego okresu, zwrócili uwagę na fakt, iż dzieci należy traktować z powagą (Ubran 2000, s.9). Zapoczątkowało to zatem cały proces przemian społecznych, a już pod koniec XX stulecia przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1989 r. Konwencja o prawach dziecka (Korcył-Wolska 2015, s. 204). Warto mieć zatem na uwadze, że głos młodych ludzi na przestrzeni lat, stał się o wiele bardziej doniosły. Dzieci wymagają zatem pełnego wysłuchania, które jest o tyle istotne, gdyż zrozumienie potrzeb dzieci, zapewnia im poczucie bliskości i akceptacji, a co najważniejsze nie zostawia ich samotnych z problemami, które narastają w okresie dojrzewania.

Literatura świata pedagogiki bogata jest we wszelkiego rodzaju rozwiązania, które stosować należy w mechanizmie wychowania oraz kształcenia młodego człowieka. To samo zadanie należy również do rodziców i bliskich, jak i wszelkiego rodzaju instytucji, w trosce o przyszłościowy byt jednostki. Warto posunąć się o tezę, iż przyszłość „młodego” narodu, zależy od nas wszystkich. To właśnie proces socjalizacji sprawia, że chłopcy i dziewczęta, chcą upodabniać się do dorosłych. Każdy kiedyś wypowiedział stwierdzenie: „chciałbym być już dorosły”, co z biegiem czasu, okazywało się być największym fałszem dzieciństwa, jednakże przeskok z bycia dzieckiem, do bycia

dorośłym to bardzo istotny i wymagający proces. Trudno jest wskazać wzór na dorastanie, patrząc na dzisiejszy szereg możliwości, którym dysponuje świat. Nietrudno też się zatem pogubić.

Próba szukania oznak dojrzałości i manifestowania ich, wśród nieletnich, jest często upodabnianie się do dorosłych, co niekiedy odbywać się może, przez wykraczanie poza przyjęte normy. Stąd też bierze się sięganie po alkohol czy inne środki odurzające, co często przejawia się w grupach rówieśniczych. Warto wspomnieć, że jedną z przesłanek przez którą można zakwalifikować czyn do demoralizacji, jest względnie trwały charakter tego przejawu (Eichstaedt 2008, s. 43). Podkreślił to również Sąd Apelacyjny, iż pojedyncze zachowania nie stanowią o znacznym stopniu zdemoralizowania (Wyrok SA w Katowicach z 18.03.2004 r., II Aka 531/03). Mimo wszystko warto mieć na względzie to, że pojedyncze zachowania mogą z czasem stać się przyczyną zgorzenia jednostki.

Problem sięgania po używki został wskazany, jako jedna z przesłanek świadcząca o demoralizacji, wymienionych w art. 4 ust. 1 u.w.r.n. Tym samym ciąży na wszystkich przewidziany w ww. ustawie, obowiązek przeciwstawiania się tego rodzaju zachowaniom. Bazując na tym przykładzie, pojawiać się może w nas problem moralny podjęcia określonego typu zachowania. Z jednej strony widok zgorzonej młodzieży budzi pewne obawy, z drugiej zaś podążamy za utartym, lecz w prawdzie całkowicie niemoralnym powiedzeniem: „młodość się musi wyszumieć...” – słowami polskiej pisarki i satyryczki Marii Czubaszek.

Trudno jest zatem zapewnić osobom nieletnim poprawę moralną, działając indywidualnie, jednakże bez troskie traktowanie, rozwiązałej w swoich czynach młodzieży może okazać się później tragiczne w skutkach. Społeczny obowiązek przeciwstawianie się demoralizacji jest zatem w wielu przypadkach, bardziej niż wskazany, ponieważ zgodnie z art. 4 ust. 2 ww. ustawy, każdy dowiedziawszy się o popełnieniu czynu karalnego przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję. Nowe przepisy ponadto umożliwią dyrektorom szkół, zastosowanie wobec nieletniego środków oddziaływania wychowawczego w związku z złym postępowaniem ucznia (art. 4 ust. 4. u.w.r.n.)

Wracając jednak do źródeł walki z demoralizacją oraz przestępczością nieletnich na poziomie prewencji, wskazane jest, aby zniwelować wszelkie możliwości zgorzenia, wśród ludzi młodych. CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej) w 1997 roku przeprowadziło badania ws. opinii o wzroście przestępczości nieletnich (komunikat z badań CBOS BS/48/48/98). Wykazały

one, co zdaniem Polek i Polaków jest źródłem zgorzsenia wśród nieletnich. Prócz poczucia bezkarności – za którym opowiedziała się połowa respondentów, niemal co czwarta osoba badana wskazała, jako przyczynę: złe wychowanie dzieci, poświęcanie im za mało uwagi, brak właściwej opieki, sprawowanej przez rodziców. Pojawiły się również głosy, iż przyczynę demoralizacji może stanowić problem przemocy i brutalność w programach telewizyjnych oraz propagowanie przez telewizję złych wzorców i zachowań. Badani mówili również o braku działalności profilaktycznej – niestwarzaniu młodzieży atrakcyjnych możliwości spędzania wolnego czasu, kryzysie autorytetów, o niewłaściwej pracy szkoły, oraz o złych przykładach w „świecie dorosłych”.

Pomimo upływu ponad 25 lat, wyniki tych badań wciąż zachowują swoją aktualność i odzwierciedlają się w dzisiejszych procesach związanych z demoralizacją. Powtarzając wcześniej zawartą myśl, istotą rozwiązania problemu, jest prowadzenie działań zapobiegawczych, stosowanie natychmiastowej reakcji na przejawy demoralizacji, oraz skrupulatna praca nad prawidłowym kształtowaniem się osobowości dzieci i młodzieży.

Warto również dodać, że w razie zagrożenia dobra dziecka, zgodnie z art. 109 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego – sąd opiekuńczy wydaje odpowiednie zarządzenia, a w szczególności może:

1. Zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania.
2. Określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun.
3. Poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego.
4. Skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi.
5. Zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, albo placówce opiekuńczej.

Stanowi więc to cały wachlarz możliwości sądu, w sprawie czuwania nad dobrem dziecka, oddziałując przede wszystkim na rodziców. To do nich są kierowane są słowa preambuły u.w.r.n.: *uznając rodzinę rodzinną za naturalne środowisko rozwoju człowieka, widząc ich rolę w przekazywaniu nieletnim wartości, zasad i niezbędnych wzorców*. Warto pamiętać, że rodzice dziecka mogą także ponieść odpowiedzialność karną zgodnie z art. 208 Kodeksu karnego

– za rozpijanie małoletniego, czy też art. 104 Kodeksu wykroczeń – za nakłanianie do żebrania (Eichstaedt 2008, s. 35-36).

4.2. Środki przeciwdziałania – w świetle ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

Podjęcie działań przewidzianych w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich to zadanie wymiaru sprawiedliwości, a ich katalog wymieniony jest w dziale II ww. aktu. Znając podmiot i dyrektywy wymierzania przewidzianych przez u.w.r.n. środków, należy mieć na względzie to, iż wszelkie przejawy demoralizacji, oraz dokonanie przez osobę nieletnią czynu zabronionego są sprawą o dość dużym stopniu uciążliwości dla społeczeństwa i porządku prawnego, wymagającymi odpowiedniego przeciwdziałania (Bojarski, Kruk, Skrętowicz 2016, s.18).

Orzekając zatem przewidziane w tej ustawie środki, należy mieć na uwadze stopień demoralizacji nieletniego (Filipowska 2003, s. 40), oraz kierować się tym, czy ich zastosowanie na pewno pomoże w powrocie na dobrą drogę. Nie należy podążać przekonaniem, że wymierzenie przewidzianych przez ustawę działań, wyrządzi sprawcy zbyt wielką dolegliwość – najważniejsza jest bowiem pełna kontrola i dostateczne oddziaływanie państwa nad poprawą zachowania zdemoralizowanej jednostki (Eichstaedt 2008, s. 44). Wskazane jest tym samym wymierzanie środków o charakterze terapeutyczno-wychowawczym, aniżeli nakazowo-zakazowym, ponieważ – należy jeszcze raz podkreślić – kluczem rozwiązania problemu jest wspólna praca nad prawidłowym kształtowaniem osobowości dziecka.

Art. 7 u.w.r.n. wykazuje środki wychowawcze, które stosować może sąd rodzinny wobec nieletniego, w szczególności:

1. Udzielić upomnienia.
2. Zobowiązać do określonego postępowania – do naprawienia wyrządzonej szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, do wykonania prac społecznych, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym, w szczególności terapii uzależnień, psychoterapii, psychoedukacji, lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub do zaniechania używania substancji

- psychoaktywnej.
3. Ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna.
 4. Ustanowić nadzór organizacji społecznej.
 5. Ustanowić nadzór kuratora sądowego.
 6. Skierować do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej.
 7. Orzec zakaz prowadzenia pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju.
 8. Orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego.
 9. Orzec umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej.
 10. Orzec umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym.
 11. Orzec umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym.

Wymienione wyżej środki można sklasyfikować za względu na oddziaływanie na podmiot (poza, zakazem prowadzenia pojazdów oraz przepadkiem rzeczy). Kryterium rozróżnienia jest zatem (Eichstaedt 2008, s. 45):

- pozostawienie nieletniego w jego bieżącym środowisku;
- skierowanie nieletniego do placówki lub instytucji przejmującej część obowiązków wychowawczych od rodziców dziecka;
- zmiana środowiska wychowawczego nieletniego.

Rozwiązania przewidziane przez ustawę mają zatem być orzekane wedle dyrektyw, wskazanych w art. 3 niniejszej ustawy – dobierane indywidualnie do potrzeb resocjalizacyjnych nieletniego. W procesie resocjalizacji istotne jest również stałe monitorowanie przemian – to czy orzeczone środki wypełniają swoje cele. Sąd określa zatem częstotliwość składania sprawozdań, jeżeli chodzi o kwestie sprawowania nadzoru nad nieletnim – art. 12.

Patrząc na fakt, iż podłoże demoralizacji może stanowić złe wychowanie jednostki, legislatura przewidziała również w art. 18 u.w.r.n. możliwość oddziaływania na rodziców i opiekunów dziecka. Sąd rodzinny może:

1. Zobowiązać rodziców albo opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, współpracy ze szkołą, z poradnią psychologiczno-pedagogiczną z podmiotem wykonującym działalność leczniczą.
2. Zobowiązać rodziców albo opiekuna nieletniego do współpracy z młodzieżowym ośrodkiem socjoterapii w zakresie realizacji obowiązku nauki przez nieletniego.

3. Zobowiązać rodziców albo opiekuna nieletniego do naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej przez nieletniego lub do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Ustawodawca dokonał w nowym akcie rozgraniczenia środków. W art. 8 przewidział umieszczenie nieletniego w zakładzie leczniczym, w którym są udzielane nieletnim świadczenia zdrowotne z zakresu opieki psychiatrycznej lub leczenia uzależnień, co stanowi środek leczniczy. W art. 9 sformułował zaś umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym – jako środek poprawczy.

Warto przyjrzeć się bliżej instytucji umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym. Fakultatywnie sąd może orzec ten środek, gdy nieletni dopuści się czynu karalnego, za którym przemawia dodatkowo wysoki stopień demoralizacji, sposób i okoliczności popełnienia czynu, oraz gdy środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego – art. 15 ust. 1. Obligatoryjnie zaś, gdy nieletni dopuści się czynu, które enumeratywnie zostały wymienione w tym przepisie. Zwracając uwagę na to wyliczenie, pokrywa się ono (wyłączając art. 197 § 1, 2 i 3 – dodanych do k.k. mocą noweli) z katalogiem przestępstw, za które nieletni ponieść może winę na podstawie art. 10 § 2 k.k.

Wynika z tego zatem, że łagodniejszą formą odpowiedzialności jest umieszczenie sprawcy w zakładzie poprawczym, aniżeli więzieniu – nigdy jednak nie należy rozpatrywać zastosowania środka poprawczego jako kary pozbawienia wolności (Eichstaedt 2008, s. 44). Warto mieć na względzie to, że umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym ma charakter izolacyjny. Część doktryny twierdzi również, iż zastosowanie tego środka ma charakter *quasi* karny (Filipowska 2003, s. 70).

Art. 15 ust. 3 mówiący o dobrej prognozie nieletniego, dopuszcza zastosowanie tylko środka wychowawczego, zamiast poprawczego. Stanowić to może zatem pewien drogowskaz ku resocjalizacji, okazanie skruchy i wola przemiany może zatem pomóc nieletniemu w „uniknięciu srozszej” odpowiedzialności – co nie zmienia faktu, iż w trosce o stworzenie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, zastosowanie odpowiedniego do stopnia demoralizowania jednostki środka jest bardzo wskazane.

Środek poprawczy może zostać orzeczony jedynie wobec nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego w postaci przestępstwa lub przestępstwa skarbowego mającego w chwili czynu ukończony 13. rok życia, a nieukończony 17. rok życia – jeżeli przemawiają za tym przesłanki (konieczne do

fakultatywnego wymierzenia tego środka).

Warto również zwrócić uwagę na czas wykonywania, który uległ zmianie względem u.p.n. W szczególnie uzasadnionym przypadku okres trwania tego środka może mieć miejsce po ukończeniu przez nieletniego 21 lat, nawet do osiągnięcia 24. roku życia.

Można również warunkowo zawiesić umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, o ile spełnione pozostają wymogi ustawy i uzasadniają przypuszczenie, że pomimo niewykonania środka poprawczego cele wychowawcze zostaną osiągnięte. Następuje to na okres próby 3 lat.

4.3. Kodeks karny a resocjalizacja nieletnich

Wymierzenie kary pozbawienie wolności na mocy Kodeksu karnego to najbardziej surowa dolegliwość, która może spotkać osobę nieletnią w odpowiedzi za jej czyn. Znając szeroki zakres ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, rodzić się mogą pytania: jaki jest cel stosowania Kodeksu karnego, skoro możliwość orzeczenia wszelkiego rodzaju środków mocą u.w.r.n., powinna być wystarczająca, by przywrócić nieletniego do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie? Czy stosowanie kary pozbawienia wolności przyniesie rezultat w powrocie na dobrą drogę nieletniego? Zasadniczymi funkcjami kary pozbawienia wolności są przytoczone już na wstępie:

- poprawa jurydyczna – powstrzymanie od popełnienia nowego przestępstwa;
- poprawa moralna – wymierzona kara ma oddziaływać na osobowość sprawcy, przekonać o słuszności prawa i doprowadzić do przebudowy jego wartości moralnych (Wyrok SA w Krakowie z 06.09.2016 r., II AKa 116/16).

I rzeczywiście można by stwierdzić, iż prawidłowo odbyty przebieg kary pozbawienia wolności jest w stanie zagwarantować sprawcy szansę na przemianę, na powrót na dobrą drogę – a przecież tak się dzieje, nie bez przyczyny kara ta stosowana jest od lat, to jednak wymierzenie jej osobie nieletniej budzić może pewne obawy. Wynikają one często z uprzedzeń i strachu przed osobami skazanymi. Często też osoba skazana na karę pozbawienia wolności opuszczając mury więzienia, spotyka się z ostracyzmem. Kto zatem da szansę powrotu na „dobre tory” osobie, która w młodości była skazana.

Wiadome jest to, iż osoba nieletnia popełniając przestępstwo o wysokim ciężarze gatunkowym, nie trafi do celi z dużo starszymi osadzonymi,

odbywającymi swój wyrok za podobne, bądź nawet gorsze przestępstwa, bo przecież mogłoby to grozić jeszcze straszliwszemu zgorzeniu. Przewidziane są zatem specjalne zakłady karne – dla skazanych odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy i młodocianych. Oczywiście kara więzienia, polegając na poprawie skazanego – zapewnia więźniowi to, iż może podjąć pracę, naukę, czy wszelkiego rodzaju zajęcia kulturalno-oświatowe, przy czym warto zwrócić uwagę na dyrektywę zawartą w art. 54 § 1 k.k., iż sąd wymierzając karę nieletniemu albo młodocianemu, sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować.

Skoro ustawodawca przewidział wszelkiego rodzaju możliwości resocjalizacyjne, to dlaczego wciąż pojawia się tylu recydywistów? Może zatem jednostki nastawionej na emanowanie złem nie da się już zmienić, a stosowanie kar o charakterze izolacyjnym jest jedyną słuszną drogą na zapewnienie społeczeństwu bezpieczeństwa.

Tak jak zostało zauważone już wielokrotnie, przyczyny demoralizacji upatruje się na wielu płaszczyznach. Z reguły osoby młode podatne są o wiele bardziej na wszelkiego rodzaju zmiany oraz wpływy innych osób. O wiele szybciej następuje proces kształtowania i przemiany osobowości u osób młodych pod naciskiem zła, gdyż prowadzi do tego ciągła wola odkrywania świata. Skoro zatem zejście na złą drogę nie jest procesem długim i żmudnym, to zawsze istnieje możliwość naprawienia jednostki. Dlatego zatem nie powinno upatrywać się w osobach młodych dożywotnich przestępców, gdyż osiągnięcie dojrzałości, pod wpływem dobrych wzorców i odpowiednich poczynań, powinno uświadomić im znaczenie popełnionych czynów.

5. ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA NIELETNICH NA ZASADACH PRZYJĘTYCH W NOWELIZACJI

Stosowanie kary oraz innych środków przewidzianych Kodeksie karnym – wg art. 3 niniejszego aktu *stosuje się z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka*. Ta fundamentalna zasada zawierająca dyrektywę dla wymiaru sprawiedliwości jest najważniejsza, względem skazania osoby nieletniej na karę pozbawienia wolności. Reguła ta nakazuje sądom przede wszystkim godne i sprawiedliwe traktowanie sprawcy czynu zabronionego.

Wiedząc, że nieletni odpowiadając na zasadach przyjętych w niniejszym kodeksie, musiał dopuścić się czynu, uważanego za najcięższy gatunkowo, sąd powinien dążyć zatem do wymierzenia kary będącej odzwierciedleniem

właściwości i warunków osobistych, okoliczności sprawy oraz stopniu rozwoju sprawy – co bezpośrednio wynika z art. 10 k.k. Sąd orzekający wyrok, nie powinien brać pod uwagę zatem wszelkich innych wewnętrznych i zewnętrznych pobudek, skłaniających do rozpatrzenia sprawy w inny niż przewidziany literą prawa sposób. Często bowiem zdarza się, iż zagrożenie dla niezawisłości sędziowskiej nadchodzi z okolic tłumy, czekającego na jak najszybsze rozpatrzenie sprawy (Łętowska 2016, s. 5-8).

5.1. Przesłanki obligatoryjne ogólne

Zgodnie z cytowaną już zasadą winy – wyrażoną w art. 1 § 3 Kodeksu karnego: *nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu*. Pierwszą z przesłanek jest zatem zawinienie. Art. 10 § 1 k.k., przewiduje, iż na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat. Znaczy to, iż osobie, która ukończy 17. rok życia, można przypisać winę – analogicznie sprawca jest w stanie rozpoznać społeczne znaczenie popełnianego przez siebie czynu (Zoll 2012, s. 162). Ustawodawca zastrzegł jednak wyjątki od tej reguły, przewidziane w kolejnych paragrafach ww. artykułu. Art. 10 § 2 pozwala na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej nieletniego sprawcę czynu zabronionego przewidzianego w enumeratywnym wymienionym katalogu tego przepisu, który ukończył lat 15. Nowo dodany § 2a, pozwala również na zastosowanie tejże ustawy, wobec nieletniego, który po ukończeniu 14 lat, a przed ukończeniem 15 lat, dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 148 § 2 lub 3. Nieletni zatem popełniając przewidziany ustawą czyn, może uzyskać zdolność do zawinienia. Tak więc warunkiem niezbędnym zastosowania odpowiedzialności nieletnich na zasadach k.k. jest *rozpatrywanie winy w aspekcie zdolności sprawcy czynu zabronionego do jej poniesienia limitowanej rozwojem, czyli tzw. dojrzałością do wymogów społecznych* (Lubelski 2001, s. 54).

Kolejną przesłanką jest spełnienie ściśle określonego kryterium wieku, aby sprawcę można było pociągnąć do odpowiedzialności karnej, przy czym warto wspomnieć, iż w stosunku do sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, sąd zastosować może środki przewidziane w u.w.r.n., jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.

Możliwość poniesienia winy zależna jest również od tego, iż zarzucany nieletniemu czyn spełnić musi znamiona jednego z wymienionych w art. 10

§ 2 przestępstw. Są nimi:

- art. 134 – zamach na życie Prezydenta;
- art. 148 § 1, 2 lub 3 – zabójstwo;
- art. 156 § 1 lub 3 – spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu;
- art. 163 § 1 lub 3 – spowodowanie niebezpiecznych zdarzeń;
- art. 166 – piractwo;
- art. 173 § 1 lub 3 – katastrofa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym;
- art. 197 § 1, 3, 4 lub 5 – zgwałcenie;
- art. 223 § 2 – czynna napaść na funkcjonariusza publicznego;
- art. 252 § 1 lub 2 – wzięcie zakładnika;
- art. 280 – rozbój.

Na mocy art. 10 § 2a zarzucany zaś nieletniemu czyn – spełnić musi znamiona określone w art. 148 § 2 lub 3, przy czym § 2 wskazanego artykułu określa typ kwalifikowany przestępstwa zabójstwa:

- ze szczególnym okrucieństwem;
- w związku z wzięciem zakładnika zgwałceniem albo rozbojem;
- w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie;
- z użyciem materiałów wybuchowych.

§ 3 stanowi, iż:

karze określonej w § 2 podlega, kto jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo oraz sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego (art. 148 § 3 k.k.).

Patrząc zatem na spełnienie znamion warto zaznaczyć, że Sąd Apelacyjny we Wrocławiu stwierdził:

W razie rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy, gdy czyn nieletniego, odpowiadającego na podstawie art. 10 § 2 k.k., wykracza poza znamiona przepisu wymienionego w art. 10 § 2 k.k., sięgnięcie do pozostałych zbiegających się przepisów dla pełnej charakterystyki prawnokarnej, poprzez kumulatywną kwalifikację prawną czynu, nie jest możliwe (Wyrok SA we Wrocławiu z 19.06.2001r., II AKa 218/01).

Art. 10 § 2 i § 2a zdaniem Andrzeja Zolla, byłego Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, stanowi funkcję gwarancyjną – *polega ona na tym, że do odpowiedzialności karnej nie może być pociągnięty nieletni, który nie*

popętniłby czynu zabronionego wymienionego w tym przepisie (Zoll 2012, s. 170).

Dodać należy też, iż stosowanie tego artykułu tyczy się również usiłowania, jak i wszelkich form zjawiskowych: współsprawstwo, sprawstwo kierownicze, sprawstwo polecające, wyłączając podżeganie i pomocnictwo – gdyż stanowi to przestępstwo o innej kwalifikacji prawnej (Zoll 2012, s. 170).

5.2. Przesłanki obligatoryjne szczególne

Ustawodawca w ustawie karnej uzależnia również poniesienie odpowiedzialności przez nieletniego, „jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają” (art. 10 § 2, § 2a k.k.).

Okoliczności sprawy są najbardziej obszernym przedmiotem, względem innych przesłanek szczególnych. Nakładają na sąd obowiązek wskazania tego, co przemawia za zastosowaniem kary, na podstawie tego artykułu. Istotny może okazać się podział na stronę przedmiotową i podmiotową przestępstwa (Stefański 2023, s. 172):

- okoliczności przedmiotowe: miejsce, czas, rodzaj użytego narzędzia, rozmiar wyrządzonej szkody, rodzaj naruszonego dobra, dokonanie czynu zabronionego indywidualnie, bądź w grupie przestępczej;
- okoliczności podmiotowe: motywacja sprawcy, rodzaj naruszonych reguł, sposób działania. Stanowią one wszystko to, co składać się może na rozstrzygnięcie stopnia społecznej szkodliwości.

Biorąc pod uwagę stopień rozwoju sprawcy, należy wskazać, iż nie jest to tylko rozwój fizyczny – predyspozycje biologiczne, ale i psychiczny, oraz zależność między nimi. Rozwój psychiczny będzie stanowił wszelkie wcześniejsze doświadczenia sprawcy, jak i przebieg procesu dorastania mający miejsce m.in.: w rodzinie, szkole czy też grupie rówieśniczej.

Właściwości osobiste, które stanowią natomiast indywidualne cechy sprawcy, powinny być rozstrzygane przez sąd jako te, które przemawiają za albo przeciw zastosowaniu wobec osoby nieletniej odpowiedzialność karnej z mocy art. 10 k.k. Wyrokiem Sądu Apelacyjnego (SA) w Krakowie należy wziąć pod uwagę przyczyny i stopień demoralizacji sprawcy, ale i niezbędny jest całokształt zachowania nieletniego, ustalony m.in. na podstawie opinii psychologicznej (Wyrok SA w Krakowie z 05.08.2008r., II AKa 87/08). Stefański podkreślił również, iż: *właściwościami osobistymi są też elementy*

składowe osobowości sprawcy, np. tendencja do reagowania agresją, skłonność do podporządkowania się bądź do działań indywidualnych, zinternalizowany system wartości (Stefański 2023, s. 177).

Warunki osobiste to ostatnia z przesłanek szczególnych wyrażonych przez art. 10 k.k. Składa się na nią sytuacja społeczna nieletniego – jest to sytuacja rodzinna i środowiskowa. Widome jest, iż rodzina pełni swoje najważniejsze funkcje w zaspokajaniu potrzeb dziecka, innymi słowy to od jej wewnętrznego charakteru zależy prawidłowe wychowanie jednostki. Ustalenie sytuacji środowiskowej z kolei pozwala sądowi na świadome zrozumienie poczyną nieletniego – należy to do podstawowych obowiązków organu prowadzącego postępowanie, co podkreśla Sąd Najwyższy (Postanowienie SN z 24.06.1983 r., III KZ 87/83).

5.3. Przesłanki fakultatywne

Bezskuteczność uprzednio stosowanych środków wyrażona w art. 10 § 2, a w § 2a, – jako przypuszczenie, iż stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych nie jest w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego, nie jest warunkiem koniecznym odpowiedzialności nieletniego na zasadach Kodeksu karnego. Fakultatywność tej przesłanki ma odzwierciedlenie w tym, iż osoba, która *po raz pierwszy dopuszcza się czynu zabronionego skierowanego do rozpoznania w trybie postępowania karnego* (Stefański 2023, s. 177), może zostać uznana za sprawcę czynu zabronionego. W przeciwnym razie przepis ten byłby nieskuteczny względem sprawcy, który pierwszy raz dopuszcza się czynu zabronionego.

Przesłanka w § 2 jest zatem tylko kryterium pomocniczym przy wymierzaniu sprawcy kary, toteż ich wcześniejsza nieskuteczność, może skłaniać sąd do wymierzenia kary, bądź wymierzenia kary surowszej, mocą Kodeksu karnego.

W paragrafie 2a, ustawodawca przewidział zastosowanie ustawy karnej, w odniesieniu sprawcy, wobec którego zachodzi „przypuszczenie”, iż stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych nie jest w stanie zapewnić resocjalizacji. Takie rozwiązanie nie jest jednak do końca słuszne, bowiem wywołuje to pewną rozbieżność. Skoro sprawca jest w stanie rozpoznać społeczne znaczenie popełnianego przez siebie czynu w świetle zawinienia, to skąd wynikać może podstawa do stwierdzenia, że przewidziane w u.w.r.n. środki – nie są w stanie zapewnić jego resocjalizacji. Przewiduje się zatem w doktrynie, że intencją ustawodawcy jest umieszczenie 14-letniego sprawcy w zakładzie

karnym – w którym jedynie trwała izolacja jest w stanie wpłynąć na jego prawidłową postawę (Bogacki, Oleżałek 2023, s. 17).

5.4. Nadzwyczajne złagodzenie kary

Kodeks karny przewidział również instytucje nadzwyczajnego złagodzenia kary w wypadkach określonych w § 2 i 2a. Nadzwyczajny wymiar kary może zostać zastosowany przez sąd tylko fakultatywnie, nie jest to obligatoryjny wymóg ustawy.

Warto zatem zwrócić uwagę na dyrektywę nadzwyczajnego złagodzenia kary zawartą w art. 38 § 3, zgodnie z którą: „kara wymierzona za przestępstwo zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności nie może przekroczyć 30 lat pozbawienia wolności”. Patrząc na katalog kar wskazany w art. 10 § 2, karą zagrożoną dożywotnim pozbawieniem wolności, jest przestępstwo z art. 148 § 1, 2 oraz 3, oraz art. 156 § 3.

Znaczy to, iż wymierzenie wobec osoby nieletniej bezterminowej kary pozbawienia wolności bez nadzwyczajnego złagodzenia, nie będzie skutkowało osadzeniem sprawcy dożywotnio w zakładzie karnym. Stanowi to zaś art. 54 § 2 k.k., zgodnie z którym wobec sprawcy, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat, nie orzeka się kary dożywotniego pozbawienia wolności.

Dodatkowo w wypadku określonym w § 2 orzeczona kara nie może przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo. Ustawodawca dodał również określenie, że stosuje się to w przypadku, kiedy przestępstwo nie jest zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności, co stanowi więc zbędne *superfluum* (Stefański 2023, s. 185), gdyż wynika to z wcześniej wspomnianego art. 38 § 3, a obliczenie zaś dwóch trzecich kary dożywotniego pozbawienia wolności jest po prostu niemożliwe.

6. WŁAŚCIWOŚĆ NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO

Dnia 2 grudnia 2022 Prezydent RP podpisał ustawę o zmianie Kodeksu karnego (Przebieg procesu legislacyjnego – druk nr 2024), co od 25 lat stanowi najbardziej obszerną nowelizację tego aktu. Wzbudziła ona wiele kontrowersji wśród przedstawicieli doktryny, jak i praktyków. Założeniem Ministerstwa Sprawiedliwości jest wzmocnienie ochrony prawnokarnej przed najcięższymi kategoriami przestępstw przez zaostrenie odpowiedzialności karnej. Patrząc

na szeroki zakres zmian, nowela objęła swoim zakresem również odpowiedzialność nieletnich. Wedle wcześniej opisanej materii art. 10 k.k., dostrzec można odejście od wszelkich wzorców demokracji, co nade wszystko budzić może *skojarzenia z systemem państwa totalitarnego, w którym to władza państwowa rozstrzyga arbitralnie, ile wolności i w jakich okolicznościach przyznać obywatelom* (Bogacki, Olęzałek 2023, s. 10).

6.1. Ratio legis nowelizacji

W uzasadnieniu do projektu ustawodawca chlubnie popiera przewidziane w art. 10 rozwiązania. Argumentacja wskazuje przede wszystkim na: bardziej restrykcyjne przesłanki zastosowania Kodeksu karnego wobec nieletnich, prowadzenie spójnej i efektywnej polityki karnej, czy dostosowanie prawa do standardów odpowiedzialności karnej nieletnich przewidzianych w krajach UE (Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw s. 6-7).

Prawodawca twierdzi, iż: *nie ulega wątpliwości, że wśród sprawców zabójstw kwalifikowanych mogą znaleźć się nieletni, którzy popełnili je z rozważaniem* (Uzasadnienie...,s. 7), sugerując tym samym, że osoby po skończeniu 14 lat, a przed ukończeniem 15. roku życia, są w stanie z pełnym rozrachunkiem pokierować swoim postępowaniem – czemu wielokrotnie zaprzeczają dostępne powszechnie badania psychologiczne, wskazujące *na wysoką niedojrzałość osób w tym wieku, a co z tym związane brak aksjologicznych przesłanek karania osób niedojrzałych emocjonalnie, a przez to nie w pełni odpowiedzialnych za swoje czyny* (Bogacki, Olęzałek 2023, s. 11). Stoi to również w zaprzeczeniu z opisanymi wcześniej przyczynami niedostosowania społecznego. Skoro za dokonaniem czynu zabronionego stoi przeważnie brak rozwiniętych umiejętności poznawczych, upośledzonych w drodze nieprawidłowego rozwoju, to odbycie kary izolacyjnej nie wpłynie na uzupełnienie tych zdolności – wręcz przeciwnie, może jeszcze bardziej zaburzyć ich poprawny rozwój.

Powinno zatem dążyć się do tego drogą psychoterapii. Ustawodawca jednak nie ma na względzie tego, jak bardzo brak poprawy, może wpłynąć na dalsze życie sprawcy. Spotkało się nawet z krytyką HFPC, przypominając Polsce, że zobowiązana jest do przestrzegania zasad dobra dziecka wyrażonej w Konwencji o Prawach Dziecka. *Jej art. 3 wymaga, aby we wszystkich działaniach dotyczących dzieci podejmowanych przez ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną było najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.* (Bogacki, Olęzałek 2023, s. 9).

Co istotne, ustawodawca, powołując w uzasadnieniu książkę Konrada

Buczковского „Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich”, wymienił minimalny wiek odpowiedzialności karnej w Europie, dodając, iż wiek przewidziany w projekcie zmiany ustawy należy uznać za mieszczący się w modelach krajów UE. Nie wskazał jednak dalszej treści ww. książki, w której autor podkreśla, że nie oznacza to, iż od tego wieku wymierzanie kar i środków karnych rzeczywiście ma zastosowanie (Buczowski 2018 s. 7). W przypadku krajów wskazanych przez ustawodawcę – jako przykład, wobec nieletnich stosuje się środki i sankcje wychowawcze. Dojść można do wniosku, że prawodawca, tworząc argumentację, zastosował błędną wykładnię dzieła Buczowskiego – był to niemniej jednak zabieg celowy.

Ustawodawca dodaje również, że: *każda osoba, której rozwój psychospołeczny na to pozwala, powinna ponosić odpowiedzialność karną* (Uzasadnienie..., s. 8). Całkowicie pomija tym samym wszelkie możliwości resocjalizacyjne, skazując surowo sprawcę na eliminację ze społeczeństwa. Interweniując ustawą karną, nie ma na względzie tego, iż podejmuje działania zdecydowanie zbyt późno. Państwo pojawić się powinno, jak wskazuje ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, w przypadku zagrożenia demoralizacją. W zapomnienie idą zatem różnorodne przyczyny wywołanego zachowania.

Należy zatem zadać pytanie, czy na tym polega prowadzenie „spójnej i efektywnej” polityki karnej? Może zatem spójność objawia się niezapewnieniem właściwego rozwoju jednostki, a efektywność surowym skazaniem nastolatka. Cytując ponownie uzasadnienie do ustawy: *każda osoba, której rozwój psychospołeczny na to pozwala, powinna ponosić odpowiedzialność karną* (Uzasadnienie..., s. 8). Wynika z tego także, iż młody sprawca, będąc całkowicie świadomy społecznych skutków swojego zachowania, wyrażając skruchę, chęć zmiany i poprawy – musi trafić za więzienne mury, ponieważ tego wymaga ustawodawca – chcą ugasić lęki i obawy społeczne (Bogacki, Olężałek 2023, s. 11).

Legislatywa wprowadza w przepisie art. 10 § 2a k.k.: „uzasadnione przypuszczenie”, że stosowanie innych środków nie jest w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego. Słowo „przypuszczać” oznacza: *domyślać się czegoś lub uważać coś, nie mając pewności* (Słownik Języka Polskiego: przypuszczać). Z drugiej zaś strony słowo „uzasadnione” oznacza: *oparte na obiektywnych racjach, podstawach* (Słownik Języka Polskiego: uzasadniony). Interpretując literalnie ten przepis, dojść można do wniosku, że słowa te stanowią wobec siebie antonim. Tym samym w uzasadnieniu ustawodawca zaznacza, iż *projekt art. 10 § 2a k.k. przewiduje bardziej restryktywne przesłanki zastosowania niż art. 10 § 2 k.k.* (Uzasadnienie..., s. 8). Oznacza to, iż stosowanie kary pozbawienia

wolności wobec osoby czternastoletniej stanowi *ultima ratio*, kiedy wskazane w u.w.r.n. środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji. Z naukowego punktu widzenia, poparcie stanowiska skazującego osobę nieletnią powinno mimo wszystko objawić się w pierwszej kolejności szeregiem badań i próbą podjęcia współpracy, a nie samym zaistnieniem „uzasadnionego przypuszczenia”.

Zwracając ponownie uwagę na większą restryktywność zastosowania Kodeksu karnego, ustawodawca podkreślił wprost w uzasadnieniu do projektu, że *art. 10 § 2 k.k. można zastosować nawet, jeżeli stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych jest w stanie zapewnić resocjalizację nieletniego* (Uzasadnienie..., s. 8). Jest to przesłanka fakultatywna – ponieważ bezskutecznie stosowane środki uprzednio, stanowią jedynie sygnał, ku pociągnięciu do odpowiedzialności mocą k.k., nie mniej jednak stanowisko wyrażone w uzasadnieniu pozostaje jednak w sprzeczności z art. 6 u.w.r.n. – *wobec nieletniego kara może być orzeczona tylko w przypadkach określonych w ustawie, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego*. W związku z tym podany przykład doskonale obrazuje nastawienie ustawodawcy, polegające w głównej mierze na: dążeniu do skrajnie przemyślanej izolacji i wyeliminowaniu młodej jednostki ze społeczeństwa, pozorem wymierzenia „sprawiedliwości”.

6.2. Następstwa nowelizacji

Nieuniknione jest, iż znowelizowane przepisy zostaną w końcu użyte w praktyce. Pomimo statystycznego spadku przestępczości, znajdzie się ponad wszelką wątpliwość w społeczeństwie jednostka, która przez dokonany czyn zabroniony, zostanie skazana mocą art. 10 § 2, bądź § 2a. Pozostaje mieć tylko nadzieje, iż przypadek ten, będzie realnie wymagał interwencji karnej – w sytuacji nieznoszącej przeciwdowodu (Wąsek 1999, s. 137). Pokładać nadzieje pozostaje również w wymiarze sprawiedliwości, który mimo wszystko będzie oceniał sprawę rzetelnie, w trosce o możliwość resocjalizacji i powrotu na dobrą drogę – nie zaś tak instrumentalnie, jak traktuje nieletnich ustawodawca – wyrządzając im dożywotnią krzywdę.

Warto teraz określić prawdziwy cel nowelizacji. Czy następstwem ma być spadek przestępczości, wywołany oddziaływaniem prewencji generalnej bądź może następstwo ma przejawiać się możliwością eliminacji sprawcy ze społeczeństwa? Prewencja ogólna może przynieść pewne skutki, ale czy zacnie się teraz nauczać młode społeczeństwo, że nie mogą czynić krzywdy drugiej osobie a już, szczególnie gdy ukończą 14. rok życia. Jest to przecież na tyle oczywista zasada, że stanowi pewne dorozumienie – nie trzeba zatem „wpajać”

społeczeństwu, że nie wolno zabijać.

Czternastolatek dokonując zabójstwa, nie będzie tego czynił bezpodstawnie, stać musi za tym zawsze bezpośrednia przyczyna podjętego działania. Pomimo, iż niektóre przypadki okazują się bardzo drastyczne, co więcej, przemyślane i zaplanowane, to z reguły wynikają z wcześniej doznanej krzywdy. Wiele przestępstw jest dokonywanych w afekcie, stąd też słyszy się o przypadkach, kiedy to dziecko zabija własnych rodziców. Ciężko jest wyobrazić sobie dokonanie czynu zabronionego, a co dopiero to zrobić – uwidaczniają się przez to wszystkie skutki zaniedbań w prawidłowym rozwoju dziecka.

Można niestety odnieść wrażenie, iż dzisiejsze społeczeństwo chciałoby wrócić do czasów barbarzyństwa, domagając się często równie surowej odpłaty, jak wyrządzony przez sprawcę czyn. Następstwem, które koi potrzeby odwetowe społeczeństwa, jest osadzenie młodego sprawcy w więzieniu, a wymierzenie kary izolacyjnej okazuje się antycznym wygnaniem, które tak jak dziś, przekreśla szanse na powrót do normalnego życia. Choć dokonanie czynu zabronionego stanowi dość poważny incydent, to jednak wykonanie kary pozbawienia wolności wraz ze wzorcowo przebytym procesem resocjalizacji, nigdy nie pozwoli osiągnąć sprawcy – zakładanego powodzenia w życiu dorosłym.

PODSUMOWANIE

Demoralizacja to problem obejmujący nie tylko nieletnich. „Współczesny świat” bezustannie przytłacza coraz to różniejsze dewiacje. Skrajny egoizm, pycha, cynizm, ciągły bieg bez celu sprawia, że zapomina się o tym, co najważniejsze. Zapomina się o rodzinie, bliskich, znajomych, lecz nie zapomina się o pracy i rozwoju własnego „ja”. Skoro demoralizacją określa się *odrzućcie obowiązujących norm moralnych* (Słownik Języka Polskiego: demoralizacja) to dopuszczalne jest stwierdzenie, że znajdujemy się obecnie w kompletnie zdemoralizowanym świecie.

Wymienione zachowania sprawiają wszelkie trudy w wychowaniu. Poczucie więzi i bliskości – wspomniane już na wstępie – objawiające się przede wszystkim miłością, troską, wyrozumieniem i wspólnym spędzaniem czasu a co najważniejsze rozmową z dzieckiem, mogłoby w obrębie rodziny stanowić rozwiązanie wszelkich problemów wychowawczych. Zanik któregoś z tych czynników od najmłodszych lat, objawić się może w okresie dorastania. To właśnie brak wymaganej troski sprawia, że młode jednostki chcą wkroczyć w okres dorosłości szybciej. Każdy, kto przeżywał czasy nastoletnie, jest

świadom zagrożeń płynących z tego świata. Brak dostatecznej asertywności sprawia zatem, że błędy młodości są nieodwracalne w skutkach.

Wynikające z preambuły do ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich postanowienia powinny być obecnie jednym z priorytetowych zadań Rzeczypospolitej – *w dążeniu do wzmacniania świadomości odpowiedzialności za własne czyny, przeciwdziałania demoralizacji nieletnich i dopuszczaniu się przez nich czynów karalnych oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim*. Te słowa nie mają jednak odzwierciedlenia w rzeczywistości. Nie są również niesione na sztandarach wyborczych. W obecnych czasach czyny – zastępuje się świadczeniami socjalnymi. Demoralizacje – zwalczą się przez osadzanie nieletnich w ośrodkach wychowawczych i poprawczych. Przestępczość – wymierzaniem surowych sankcji. To właśnie obojętność sprawia, iż przypuszczalnie jesteśmy świadkami milczącej rewolucji społecznej.

Aby zatem kształtować ład społeczny i odnawiać innych, sami musimy być zmianą, którą chcemy zobaczyć na tym świecie. Finalnie prowadzi to do wniosku, że wprowadzenie przez ustawodawcę nowych regulacji karnych nie zapewni poprawy zachowań i wzorców wśród nieletnich, szczególnie jeżeli podąża się drogą – karać, zamiast nauczać.

BIBLIOGRAFIA

Bogacki P., Oleżałek M.

2023 *Kodeks karny. Komentarz do nowelizacji z 7.7.2022 r.*, C.H. BECK, Warszawa.

Bojarski T., Kruk E., Skrętowicz E.

2016 *Postępowanie w sprawach nieletnich Komentarz*, wyd. V, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

Eichstaedt K.

2008 *Postępowanie przed sądem w sprawach nieletnich*, Difin, Warszawa.

Filipowska E.

2003 *Postępowanie w sprawach nieletnich*, wyd. I, WSHiP im. Ryszarda Łazarskiego, Warszawa.

Korcył-Wolska M.

2015 *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, wyd. 3 Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

Lubelski M.J.

2016 Zagadnienia stykowe k.k. i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 10§2, art. 10§3, art. 10§4, art. 38§3, art. 1§3 k.k.) [w:] Bojarski T., Skrętowicz E. (red.), Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Łętowska E.

2016 Dekalog dobrego sędziego, Kwartalnik – Krajowa Rada Sądownictwa, nr 1.

Siemionov J.

2011 Niedostosowanie społeczne nieletnich: działania , zmiana, efektywność, Difin, Warszawa.

Stefański R.A.

2023 Kodeks karny. Komentarz, wyd. 6, C.H. BECK, Warszawa.

Urban B.

2000 Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Wąsek A.

1999 Kodeks Karny. Komentarz. Tom I (art. 1-31), Wydawnictwo ARCHE, Warszawa.

Zoll A.

2012 Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1-116 k.k., wyd. IV, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

Źródła internetowe

Buczkowski K.

2018 *Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich w wybranych krajach*, online: <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/05/IWS-K.Buczowski-Wymiar-sprawiedliwosci-wobec-nieletnich.pdf> [data dostępu: 04.07.2023r.].

Centrum Badania Opinii Społecznej

1998 Poczucie zagrożenia przestępczością. Stosunek do przestępczości nieletnich, COBS, online: https://cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_048_98.PDF [data dostępu: 26.06.2023 r.].

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Przebieg procesu legislacyjnego – druk nr 2024, online: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2024> [data dostępu: 28.06.2023r.].

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej

Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, online: <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024-uzas.DOCX> [data dostępu: 28.06.2023r.].

Słownik Języka Polskiego

Demoralizacja, online: <https://sjp.pwn.pl/sjp/demoralizacja;2554658.html> [data dostępu: 03.07.2023r.].

Słownik Języka Polskiego

Pejoratywny, online: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/pejoratywny.html> [data dostępu: 02.07.2023r.].

Słownik Języka Polskiego

Przypuszczenie, online: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/przypuszczenie.html> [data dostępu: 02.07.2023r.].

Słownik Języka Polskiego

Uzasadniony, online: <https://sjp.pwn.pl/sjp/uzasadniony;2534072.html> [data dostępu: 02.07.2023r.].

Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego

Demoralizacja, online: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/demoralizacja;5420245.html> [data dostępu: 28.06.2023r.].

Orzecznictwo

Wyrok SA w Krakowie z dnia 6 września 2016 r. , II AKa 116/16, Legalis 1594914.

Wyrok SN z dnia 15 listopada 1984 r., II KR 248/84, 1985, LEX nr 20054.

Wyrok SA w Katowicach z dnia 18 marca 2004 r., II Aka 531/03, Legalis nr 70063.

Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 19 czerwca 2001 r., II AKa 218/01, Legalis nr 51599.

Wyrok SA w Krakowie z dnia 5 listopada 2008 r., II AKa 87/08, Legalis nr 175049.

Postanowienie SN z dnia 24 czerwca 1983 r., III KZ 87/83, LEX nr 19883.

Akty prawne

Ustawa z dnia z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. 2022 poz. 1700).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. 2022 poz. 1138 ze zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 2018 poz. 969 ze zm.).

Ustawa z dnia z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 2020 poz. 1359 ze zm.).

DEMORALIZATION AND CRIME OF MINORS IN THE LIGHT OF THE ACT ON SUPPORT AND RESOCIALIZATION OF MINORS AND AMENDMENT OF THE PENAL CODE

Abstract: Demoralisation and juvenile delinquency has for years been the subject of research in pedagogy, forensic science and sociology. Behind this problem is usually a complex process of transformation of the individual. The aim of this article is therefore to demonstrate precisely: the causes, the possibilities of prevention and the validity of the measures contained in the law, the end point of which is resocialisation. Understanding the issue of demoralisation and juvenile delinquency, in the light of the current amendment of the Penal Code, undeniably plays an important role in the formation of social awareness. It is therefore required to critically assess the legal changes, concerning the criminal responsibility of minors, based on the legislative motive and the effects that the modification of the legislation may cause

Keywords: amendment, demoralisation, juvenile, resocialisation

BADANIE ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZNEJ OSADZONYCH LUB BYŁYCH OSADZONYCH W ZAKRESIE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO Z WYKORZYSTANIEM METODY ANKIETOWEJ

Streszczenie: *Celem artykułu jest skoncentrowanie się na badaniu opinii różnych grup wiekowych i społecznych w odniesieniu do nowelizacji Kodeksu Karnego, która została wprowadzona w marcu 2023 roku. Głównym celem badania jest zrozumienie, jak różne grupy społeczne odbierają te zmiany oraz jakie są ich opinie na ten temat. Jednocześnie artykuł ma na celu zwiększenie świadomości społeczeństwa na temat konkretnych zmian, które zaszły w prawie karnym wraz z nową legislacją. Badanie świadomości społecznej w tym kontekście jest istotne, ponieważ nowelizacja Kodeksu Karnego może wpłynąć na życie wielu osób, zarówno tych, które znalazły się w systemie sprawiedliwości, jak i całego społeczeństwa. Pragnę zgłębić, jakie są poglądy i opinie osadzonych na temat tych zmian, jak również poznać perspektywę innych grup społecznych, które mogą mieć różne spojrzenie na tę kwestię. Ponadto, badanie może pomóc w identyfikacji ewentualnych luk w społecznej świadomości na temat nowych przepisów. Często opinie społeczeństwa są kształtowane przez informacje, które docierają do nich z różnych źródeł. Zrozumienie, które obszary wymagają większej informacji lub edukacji, może prowadzić do bardziej skutecznych kampanii informacyjnych i edukacyjnych w przyszłości.*

Słowa kluczowe: nowelizacja2023, świadomość społeczna, badanie

¹ sosnowiekarolina@gmail.com, Wydział Prawa i Administracji, Uczelnia Łazarskiego.

1. WPROWADZENIE

Nowelizacja prawa karnego, która weszła w życie w 2023 roku, przyniosła szeroki zakres zmian, których celem jest wzmocnienie surowości kar dla przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu i wolności seksualnej.

Jedną z najistotniejszych modyfikacji jest likwidacja kary 25 lat pozbawienia wolności, podwyższenie górnej granicy kary pozbawienia wolności do 30 lat oraz wprowadzenie bezwzględnej kary dożywocia, wyłączając możliwość wcześniejszego warunkowego zwolnienia. Nowe przepisy wprowadzają również surowsze sankcje dla przestępstw takich jak gwałt, korupcja, napad oraz napad z użyciem broni lub celowe spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Zmiany te wyraźnie wskazują na dążenie do zaostrzenia wymiaru sprawiedliwości wobec tych przestępstw. Dodatkowo, nowelizacja przyniosła wprowadzenie nowych przestępstw do części szczególnej kodeksu karnego. Nowo dodane czyny zabronione obejmują przyjmowanie zleceń na popełnienie morderstwa, unikanie naprawienia szkody wynikłej z przestępstwa, wymuszanie majątku poprzez szantaż oraz przygotowanie do popełnienia morderstwa.

Celem wprowadzonych zmian w prawie karnym jest skuteczniejsze zwalczanie poważnych przestępstw oraz zapewnienie sprawiedliwości dla pokrzywdzonych. Surowsze kary mają pełnić funkcję odstraszącą i przyczynić się do obniżenia wskaźników przestępczości. Jednak wprowadzenie nowych przepisów niesie za sobą konieczność śledzenia zmian w prawie oraz korzystania z profesjonalnej pomocy prawnika w procesie karnym, aby zapewnić skuteczną obronę oskarżonego i zapewnienie zgodności z obowiązującymi przepisami prawnymi. Wprowadzone zmiany w prawie karnym mają również na celu dostosowanie systemu prawnego do współczesnych wyzwań i zmieniającej się rzeczywistości społecznej. Przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu i wolności seksualnej są szczególnie szkodliwe i poważnie naruszają podstawowe prawa i wartości jednostki. Ważne jest jednak zauważenie, że wprowadzenie surowszych kar nie jest jedynym aspektem walki z przestępczością. Konieczne jest także skuteczne ściganie i wykrywanie przestępstw, a także zapewnienie sprawiedliwości dla wszystkich stron zaangażowanych w postępowanie sądowe. Wprowadzenie surowszych kar i nowych typów przestępstw stawia również wyzwanie przed systemem wymiaru sprawiedliwości, sędziami oraz pełnomocnikami. Konieczne jest przystosowanie się do nowych regulacji i zapewnienie spójności orzecznictwa oraz interpretacji przepisów.

Podsumowując, nowelizacja polskiego prawa karnego wprowadziła szereg zmian mających na celu zaostrenie kar dla przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu i wolności seksualnej. Wprowadzone surowsze sankcje oraz nowe typy przestępstw mają na celu zapewnienie większego bezpieczeństwa społeczeństwu i sprawiedliwości dla pokrzywdzonych.

Warto podkreślić, że wprowadzone zmiany w prawie karnym to proces ciągły, który będzie się rozwijał wraz z potrzebami społeczeństwa i ewolucją zagrożeń kryminalnych. Dlatego ważne jest, aby wszyscy uczestnicy systemu prawnego-karnego, w tym pełnomocnicy i inni prawnicy, byli stale świadomi i odpowiednio przygotowani do tych zmian. Dzięki temu można zapewnić sprawiedliwość, skuteczność i ochronę praw dla wszystkich stron zaangażowanych w proces karny.

2. STAN PRAWNY PRZED NOWELIZACJĄ KODEKSU KARNEGO

Zgodnie z kodeksem karnym, który obowiązywał do nowelizacji w 2023r sankcjami przewidzianymi za przestępstwa były: nałożenie grzywny, nałożenie ograniczenia wolności, pozbawienie wolności, kara pozbawienia wolności na okres 25 lat oraz kara dożywotniego pozbawienia wolności. Polskie prawo karne wymienia kategorie represji karnej, które mogą dotknąć potencjalnego sprawcę przestępstwa:

- kara grzywny;
- kara ograniczenia wolności;
- kara pozbawienia wolności;
- kara 25 lat pozbawienia wolności;
- kara dożywotniego pozbawienia wolności.

Artykuły 32-38 Kodeksu Karnego precyzyjnie wytyczają różnice między poszczególnymi rodzajami kar, np.:

- artykuł 33 Kodeksu karnego określa szczególne warunki kary grzywny;
- artykuł 34 Kodeksu karnego dotyczy ograniczenia wolności;
- artykuł 35 Kodeksu karnego reguluje kwestie związane z karą pozbawienia wolności;
- artykuły 36-38 Kodeksu karnego zawierają szczegółowe uregulowania dotyczące kar 25 lat pozbawienia wolności i dożywotniego pozbawienia wolności.

Warto zaznaczyć, że katalog kar przewidzianych w Kodeksie Karnym może być analizowany z różnych perspektyw. Mimo to, kara grzywny wyraźnie ma charakter sankcji majątkowej, kara ograniczenia wolności jest formą kary, która nie izoluje jednostki, a kara pozbawienia wolności, w różnych wariantach czasowych, stanowi sankcję izolacyjną bezsprzecznie.

Rozważając kary przewidziane w Kodeksie karnym, istnieje możliwość ich podziału ze względu na różne kryteria. Na przykład, kary te można analizować z perspektywy formy, czasu trwania, a także intencji oddziaływania na skazanego i społeczeństwo.

- kara grzywny: kara ta, jak wspomniano wcześniej, posiada wyraźny charakter majątkowy. Jej wymierzenie opiera się na ocenie zarobków skazanego oraz ciężkości popełnionego przestępstwa. Jest to sankcja finansowa mająca na celu nie tylko ukaranie sprawcy, lecz także odzwierciedlenie społecznej dezaprobaty wobec jego czynu;
- kara ograniczenia wolności: ograniczenie wolności stanowi formę sankcji, która skupia się na tym, aby sprawca był świadomy konsekwencji swojego czynu, jednocześnie pozostawiając go w społeczeństwie. Nieizolacyjny charakter kary ograniczenia wolności może być rozumiany jako próba resocjalizacji poprzez uczestnictwo w społecznych działaniach;
- kara pozbawienia wolności: kara pozbawienia wolności, w różnych jej wariantach czasowych, jest sankcją izolacyjną. Jej głównym celem jest ochrona społeczeństwa poprzez odizolowanie sprawcy od reszty społeczeństwa. Jednocześnie stanowi pewnego rodzaju odstrasżający środek mający zapobiegać przyszłym przestępstwom.

Analiza katalogu kar ukazuje złożoność systemu prawnego, który starannie dostosowuje sankcje do różnych rodzajów przestępstw. Jednakże, aby skutecznie spełniać swoje zadanie, system ten musi uwzględniać zarówno aspekty sprawiedliwości, jak i resocjalizacji, aby dążyć do naprawy szkód wyrządzonych społeczeństwu. Wartościowe jest uwzględnienie porządku, w jakim wymieniane są kary w danym przepisie, gdyż to stanowi istotny element kształtujący politykę karną. Zasadność nadawania priorytetu karze grzywny i karze ograniczenia wolności przed sankcjami pozbawienia wolności ukierunkowuje na preferowanie metod nieizolacyjnych jako pierwszego środka reakcji na popełnione przestępstwo. Indywidualny charakter sankcji karnych, który decyduje o tym, czy sprawca przestępstwa będzie podlegał karze grzywny, czy też innej sankcji, jest wynikiem precyzyjnych wytycznych zawartych w przepisie,

który kryminalizuje konkretne działania. To właśnie w nim kształtuje się zbiór środków, jakie prawo przewiduje dla danego czynu.

Przywołajmy artykuł 206 kodeksu karnego jest dobrym przykładem, gdzie osoba zawierająca małżeństwo, pomimo utrzymania związku małżeńskiego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do dwóch lat. Warto zauważyć, że w kontekście tego przepisu sprawcy przestępstwa mogą być obarczeni karą grzywny, ograniczenia wolności bądź pozbawienia wolności, lecz górna granica tej ostatniej nie przekracza dwóch lat.

W przypadku, gdy przestępstwo nosi znamiona zagrożenia karą alternatywną, co oznacza, że ustawodawca pozostawia wybór rodzaju kary, sąd jako organ orzekający ma zadanie dokonania selekcji między dostępnymi sankcjami. W tej sytuacji kieruje się zasadami sądowego wymiaru kary, obejmującymi szereg regulacji od artykułu 53 do 63 Kodeksu karnego. Te zasady obejmują m.in. analizę okoliczności popełnionego czynu, winy sprawcy oraz jego sytuacji życiowej, co sprawia, że wymiar kary staje się procesem kompleksowym, uwzględniającym szereg istotnych aspektów. W ten sposób system prawny dąży do skonstruowania kary, która nie tylko ukarze sprawcę, lecz także przyczyni się do resocjalizacji oraz zapobiegania przyszłym przestępstwom. Warto również podkreślić, że kolejność wyliczenia kar w przepisach prawa karnego ma znaczenie nie tylko teoretyczne, ale również praktyczne. Ustalając priorytet kar nieizolacyjnych, prawodawca wyraża pewną filozofię kary, której celem jest nie tylko ukaranie sprawcy, lecz także skłonienie go do refleksji nad własnym postępowaniem oraz ewentualnej poprawy.

W przypadku kary grzywny, kluczowym aspektem jest dostosowanie jej wysokości do zarobków sprawcy oraz powagi popełnionego czynu. Stanowi to nie tylko środek represyjny, ale również próbę wyrównania szkód społecznych poprzez finansowe obciążenie sprawcy.

Kara ograniczenia wolności, jako sankcja nieizolacyjna, skupia się na zastosowaniu środków mających wpłynąć na świadomość sprawcy. Przebywanie w społeczeństwie przy jednoczesnym poddaniu się pewnym ograniczeniom ma na celu skłonienie go do refleksji nad konsekwencjami własnych działań. W sytuacji, gdy sprawca podlega karze pozbawienia wolności, ograniczenie czasowe do dwóch lat stanowi kluczowy element tego przepisu. Jest to wyraz troski systemu prawnego o to, aby kara izolacyjna była proporcjonalna do popełnionego czynu, unikając jednocześnie nadmiernego deprawowania jednostki. Należy również zwrócić uwagę, że możliwość wyboru rodzaju kary przez sąd, gdy przewiduje ją ustawa, wprowadza elastyczność w systemie kar,

co pozwala na dostosowanie sankcji do konkretnej sytuacji oraz potencjalnych możliwości resocjalizacyjnych sprawcy.

Podsumowując, kolejność oraz rodzaj kar określonych w przepisach prawa karnego ukazuje kompleksowy charakter systemu prawnego, którego celem jest nie tylko kara sprawcy, lecz także jego naprawa społeczna oraz zapobieganie przestępczości.

3. OPIS BADANIA

Badanie miało formę anonimowego testu i zostało przeprowadzone na grupie składającej się z 100 osób. Wśród uczestników znaleźli się przedstawiciele różnych grup wiekowych, w wieku od 10 do 75 roku życia. Wśród badanych były osoby, które obecnie lub w przeszłości przebywały w zakładzie penitencjarnym, w którym odbywały karę pozbawienia wolności. W ramach badania uczestnicy zostali poddani ankiecie, w której mieli okazję wyrazić swoje opinie na temat nowelizacji kodeksu karnego. Celem było uzyskanie różnorodnych perspektyw i zrozumienie, jak ta określona grupa społeczna odbiera wprowadzone zmiany. Przez analizę odpowiedzi uczestników z różnych grup wiekowych badanie miało na celu odkrycie, jakie są ich poglądy, obawy i postrzeganie nowych przepisów dotyczących prawa karnego.

Badani odpowiedzieli na następujące pytania:

1. Do której grupy wiekowej należysz:

10-17 LAT 18-40 LAT 41-75 LAT

2. Czy przebywałeś/eś lub aktualnie przebywasz w zakładzie penitencjarnym?

TAK, KARA DO 15 LAT

TAK, KARA 25 LAT LUB WIĘCEJ

NIE

3. Czy popierasz likwidację kary 25 lat pozbawienia wolności? Oceń używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie.

1 2 3 4 5 6

4. Czy popierasz wprowadzenie elastycznego wymiaru kary do 30 lat

pozbawienia wolności? Oceń używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie.

1 2 3 4 5 6

5. Czy popierasz wprowadzeniem kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia? Oceń używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie.

1 2 3 4 5 6

6. Czy zmiany w prawie karnym, o których mowa wyżej tj. likwidacja kary 25 lat pozbawienia wolności, elastyczny wymiar kary do 30 lat oraz kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia sprawiły, że zastanowiłbyś/abyś się dwa razy przed popełnieniem czynu zagrożonego taką karą?

TAK NIE

7. Czy uważasz, że zmiany w Kodeksie Karnym wprowadzone w 2023 roku wpłyną pozytywnie na zmniejszenie przestępczości? Oceń używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity brak poparcia, a 6 oznacza pełne poparcie.

1 2 3 4 5 6

4. WYNIKI BADANIA

Wykres nr 1 przedstawia odpowiedzi jakich udzielili badani na pytanie nr 1.

Na podstawie danych zebranych od 100 osób, wynika, że 25 z nich należy do grupy wiekowej 10-17 lat, 43 osoby wchodzi w przedział wiekowy 18-40 lat, a 32 osoby należą do grupy wiekowej 41-75 lat. Na podstawie przedstawionego wykresu można zauważyć, że większość badanych osób należy do grupy wiekowej 18-40 lat, stanowiąc najliczniejszą kategorię wśród respondentów. Grupy wiekowe 10-17 lat oraz 41-75 lat są mniej liczne, jednak również mają swoje reprezentacje w badaniu.

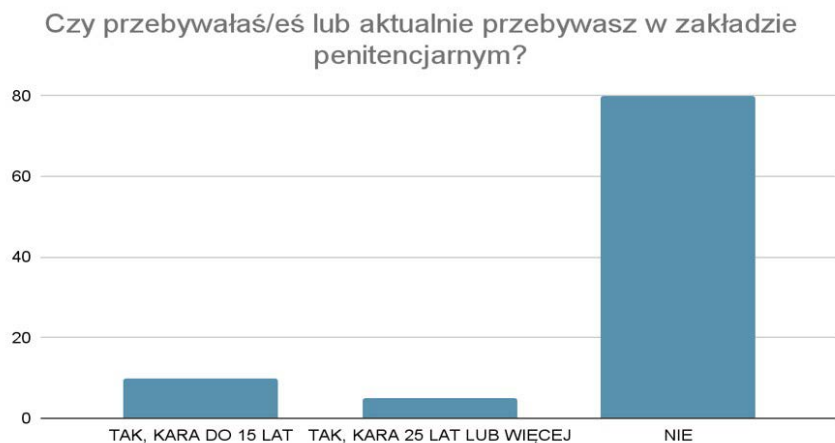
Wykres nr 2 przedstawia odpowiedzi jakich udzielili badani na pytanie nr 2.

Wykres 1. Wyniki pierwszego pytania z przeprowadzonej ankiety

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 2. Wyniki drugiego pytania z przeprowadzonej ankiety

Źródło: Opracowanie własne

Przedstawiony wykres stanowi rezultat analizy odpowiedzi na pytanie dotyczące obecności lub przebywania w zakładzie penitencjarnym. Dane wykazują, że z badanych osób 80 nie miało doświadczenia związanego z zakładem penitencjarnym. Natomiast, 10 osób poddanych było karze pozbawienia wolności trwającej do 15 lat, a 5 osób odbywało karę dłuższą, wynoszącą 25 lat lub więcej. Wnioskiem z tej analizy jest fakt, że znaczna większość ankietowanych nie miała styczności z zakładem penitencjarnym.

Wykres nr 3 przedstawia odpowiedzi jakich udzielili badani na pytanie nr 3.

Wykres 3. Wyniki trzeciego pytania z przeprowadzonej ankiety

Źródło: Opracowanie własne

Wykres przedstawia wyniki ankietowej oceny poparcia dla likwidacji kary 25 lat pozbawienia wolności, gdzie oceny były skalowane od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie. Z analizy danych wynika, że największa grupa respondentów (36 osób) przyznała najwyższą ocenę 6, wykazując pełne poparcie za likwidacją tej kary. Z drugiej strony, najmniejsza liczba osób (2) udzieliła oceny 1, wyrażając całkowity sprzeciw wobec likwidacji kary 25 lat pozbawienia wolności. Wnioskiem z analizy jest, że większość ankietowanych wykazuje umiarkowane do pełnego poparcia za likwidacją tej formy kary, jednak wciąż istnieje grupa osób, które są zdecydowanie przeciwnego zdania.

Wykres nr 4 przedstawia odpowiedzi jakich udzielili badani na pytanie nr 4:

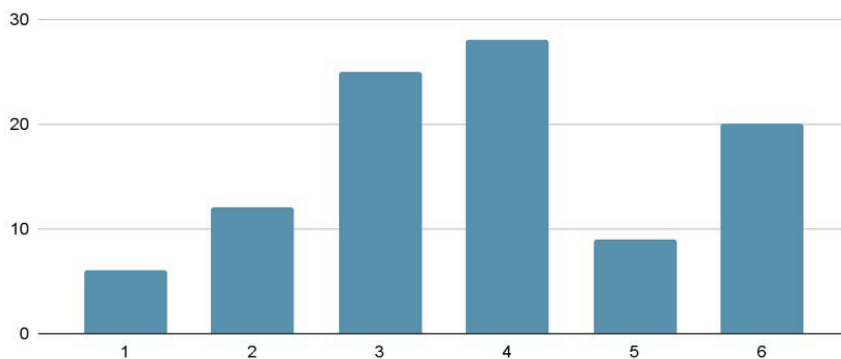
Wykres przedstawia wyniki ankietowej oceny poparcia dla wprowadzenia elastycznego wymiaru kary do 30 lat pozbawienia wolności, gdzie oceny były skalowane od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie. Z analizy danych wynika, że największa grupa respondentów (28 osób) przyznała ocenę 4, co sugeruje umiarkowane wsparcie dla tej propozycji. Liczba osób popierających (ocena 5 i 6) jest zbliżona do liczby osób przeciwnych (ocena 1 i 2), co wskazuje na zróżnicowane stanowiska wśród badanych.

Wnioskiem z analizy jest, że wprowadzenie elastycznego wymiaru kary do 30 lat pozbawienia wolności budzi umiarkowane zainteresowanie, jednak także spotyka się z pewnym stopniem sprzeciwu ze strony ankietowanych.

Wykres nr 5 przedstawia odpowiedzi jakich udzielili badani na pytanie nr 5.

Wykres 4. Wyniki czwartego pytania z przeprowadzonej ankiety

Czy popierasz wprowadzenie elastycznego wymiaru kary do 30 lat pozbawienia wolności? Oceń używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 5. Wyniki piątego pytania z przeprowadzonej ankiety

Czy popierasz wprowadzeniem kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia? Oceń używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie.

Źródło: Opracowanie własne

Wykres prezentuje wyniki ankietowej oceny poparcia dla wprowadzenia kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia, gdzie oceny były skalowane od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity sprzeciw, a 6 oznacza pełne poparcie. Z analizy danych wynika, że największa grupa respondentów (38 osób) przyznała ocenę 4, co sugeruje umiarkowane wsparcie dla tej propozycji. Stwierdza się zróżnicowane stanowiska wśród ankietowanych, gdzie najwięcej osób wyraziło umiarkowane poparcie (oceny 4 i 6), jednak również spora grupa osób wyraziła sprzeciw (oceny 1 i 2). Wnioskiem z analizy jest, że wprowadzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia spotyka się z różnymi reakcjami wśród badanych, a większość respondentów wykazuje umiarkowane stanowisko.

Wykres nr 6 przedstawia odpowiedzi jakich udzielili badani na pytanie nr 6.

Wykres 6. Wyniki szóstego pytania z przeprowadzonej ankiety

Źródło: Opracowanie własne

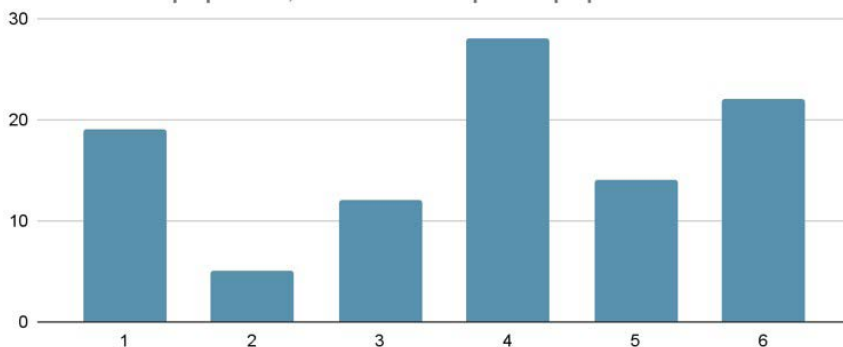
Wykres przedstawia wyniki ankietowej odpowiedzi na pytanie, czy zmiany w prawie karnym, takie jak likwidacja kary 25 lat pozbawienia wolności, elastyczny wymiar kary do 30 lat oraz kara dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia, wpłynęły na to, czy badani zastanowiliby się dwa razy przed popełnieniem czynu zagrożonego taką karą. Z analizy danych wynika, że 73 osoby odpowiedziały twierdząco, co sugeruje,

że wprowadzenie tych zmian prawnych mogło wpłynąć na zwiększenie świadomości konsekwencji takiego czynu. Pozostała grupa respondentów wyraziła przeciwne stanowisko, co wskazuje na zróżnicowane reakcje wśród badanych. Wnioskiem z wykresu jest, że zmiany w prawie karnym mogą mieć wpływ na rozważanie konsekwencji popełniania czynów zagrożonych powyższymi karami przez niektórych badanych, ale nie dla wszystkich.

Wykres nr 7 przedstawia odpowiedzi jakich udzielili badani na pytanie nr 7.

Wykres 7. Wyniki siódmego pytania z przeprowadzonej ankiety

Czy uważasz, że zmiany w Kodeksie Karnym wprowadzone w 2023 roku wpłyną pozytywnie na zmniejszenie przestępczości? Oceń używając skali od 1 do 6, gdzie 1 oznacza całkowity brak poparcia, a 6 oznacza pełne poparcie.

Źródło: Opracowanie własne

Wykres prezentuje wyniki ankietowej oceny dotyczącej wpływu zmian w Kodeksie Karnym, wprowadzonych w 2023 roku, na potencjalne zmniejszenie przestępczości. Z analizy danych wynika, że największa grupa respondentów (28 osób) przyznała ocenę 4, co wskazuje na umiarkowane poparcie za pozytywnym wpływem tych zmian na redukcję przestępczości. Warto zaznaczyć, że znaczna liczba osób (19) wyraziła całkowity brak poparcia (ocena 1) dla takiego przekonania. Wnioskiem z analizy jest, że zdania badanych w kwestii wpływu nowych regulacji prawa karnego na przestępczość są zróżnicowane, a większość ankietowanych zajmuje umiarkowane stanowisko.

PODSUMOWANIE

Wnioski z ankietowych pytań dotyczących opinii na temat zmian w Kodeksie Karnym są wieloaspektowe i wartościowe z perspektywy analizy społecznych przekonań i postaw wobec prawa karnego. Przede wszystkim, zauważono zróżnicowane stanowiska respondentów co do likwidacji kary 25 lat pozbawienia wolności, elastycznego wymiaru kary do 30 lat oraz wprowadzenia kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia. Odpowiedzi wskazują na różnice zdań w społeczeństwie, co może wynikać z indywidualnych przekonań, doświadczeń życiowych i poziomu wiedzy na temat prawa karnego.

W kontekście likwidacji kary 25 lat pozbawienia wolności, większość ankietowanych wyraziła umiarkowane do pełnego poparcia za taką zmianą. To sugeruje, że istnieje społeczne zainteresowanie i akceptacja dla redukcji czasu odbywania kary za przestępstwa. Niemniej jednak, grupa osób wykazała stanowisko przeciwne, co implikuje potrzebę uwzględnienia różnorodnych opinii i możliwość dyskusji nad skutkami takiej likwidacji.

Podobnie zróżnicowane stanowiska pojawiają się w kontekście wprowadzenia elastycznego wymiaru kary do 30 lat pozbawienia wolności. Większość respondentów wyraziła umiarkowane poparcie za taką propozycją. Warto zwrócić uwagę na fakt, że znaczna liczba osób wykazała umiarkowany sprzeciw. To może świadczyć o potrzebie dokładniejszej analizy i uzasadnienia tej propozycji przed ewentualnym jej wprowadzeniem.

Z kolei, wprowadzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia spotkało się z różnymi reakcjami wśród badanych. Podobnie jak w przypadku likwidacji kary 25 lat pozbawienia wolności, większość ankietowanych wyraziła umiarkowane poparcie za taką zmianą. To sugeruje, że istnieje częściowe społeczne wsparcie dla takiej sankcji. Jednakże, grupa osób wyraziła stanowisko przeciwne, co stawia w centrum uwagi kwestie dotyczące proporcjonalności kar i rehabilitacji skazanych.

W kontekście analizy wpływu tych zmian na przestępczość, opinie ankietowanych również są zróżnicowane. Wprowadzenie zmian w Kodeksie Karnym może wpłynąć na zwiększenie świadomości konsekwencji popełniania czynów zagrożonych nowymi sankcjami, ale równocześnie większość badanych wyraża umiarkowane stanowisko w tej kwestii. To wskazuje na potrzebę kompleksowej analizy skutków tych zmian i obiektywnej oceny ich wpływu na poziom przestępczości w społeczeństwie.

Warto podkreślić, że badanie opinii społecznych na temat prawa karnego jest istotnym narzędziem analizy i rozwoju systemu sprawiedliwości. Różnorodność opinii może wskazywać na potrzebę szerszej debaty publicznej i dialogu między instytucjami państwa a obywatelami. Ważne jest uwzględnienie różnych punktów widzenia i podjęcie decyzji, które będą adekwatnie reprezentować interesy społeczeństwa jako całości.

Wartościowym aspektem badania opinii społecznych w kontekście prawa karnego jest również zrozumienie, że podejmowanie decyzji legislacyjnych powinno uwzględniać potrzeby i oczekiwania obywateli. Społeczne wsparcie i akceptacja dla zmian w prawie karnym mogą wpłynąć na skuteczność nowych regulacji i ich rzeczywisty wpływ na zmniejszenie przestępczości. Jednakże, decyzje te muszą być poparte rzetelnymi analizami i konsultacjami, aby uniknąć potencjalnych niepożądanych skutków społecznych.

W kontekście zapewnienia rzetelności i kompleksowości badania opinii społecznych, ważnym aspektem jest uważne analizowanie wyników ankiet, uwzględniając różnice w grupach społecznych, wieku, płci i innych demograficznych zmiennych. Takie podejście może dostarczyć bardziej nuansowanych informacji na temat różnorodności przekonań w społeczeństwie.

Warto również pamiętać, że prawo karno-ustawodawcze powinno opierać się na solidnych fundamentach, takich jak badania naukowe, analizy społeczne i eksperckie opinie, aby skutecznie realizować cele sprawiedliwości i bezpieczeństwa publicznego.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Ustawa z dnia 14 kwietnia 2023r. o zmianie ustawy - Kodeks Postępowania Karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 818).

Kodeks karny (Dz.U.2022.0.1138).

Kodeks postępowania karnego (Dz.U.2022.0.1375).

Źródła internetowe

GOV *Prezydent RP podpisał przełomową reformę Kodeksu karnego*, online: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/prezydent-rp-podpisał-przelomowa-reforme-kodeksu-karnego>, [data dostępu: 20.08.2023 r.].

A STUDY OF SOCIAL AWARENESS AMONG INMATES AND FORMER INMATES REGARDING THE AMENDMENT OF THE PENAL CODE USING A SURVEY METHOD

Abstract: *The aim of this article is to focus on examining the opinions of various age and social groups regarding the amendment of the Penal Code, which was introduced in March 2023. The primary objective of the study is to understand how different societal groups perceive these changes and what their opinions are in this regard. Simultaneously, the article aims to raise public awareness about specific legal modifications that have occurred in criminal law with the new legislation. Social awareness in this context is crucial because the amendment of the Penal Code may affect the lives of many individuals, both those who have encountered the justice system and the wider society. I aim to delve into the views and opinions of inmates regarding these changes and gain insights into the perspectives of other societal groups, which may have different views on this matter. Furthermore, the study can help identify potential gaps in societal awareness of the new regulations. Public opinions are often shaped by information from various sources. Understanding which areas require more information or education can lead to more effective information and educational campaigns in the future.*

Keywords: Amendment 2023, social awareness, study

WPŁYW POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO NA POSTĘPOWANIE JURYSDYKCYJNE ORAZ CZYNNOŚCI SĄDOWE W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

Streszczenie: *Celem artykułu jest opisanie zakresu postępowania przygotowawczego w polskiej procedurze karnej wraz z podkreśleniem jego wpływu na postępowanie sądowe. Ponadto, w artykule zostanie przedstawiona tematyka czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym, które z punktu widzenia poszanowania godności człowieka, są niezwykle ważne. Co więcej, rola sądu jako organu procesowego, który dokonuje określone czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym, została zakreślona przez ustawodawcę szczegółowo, aby uniknąć sytuacji naruszeń prawa procesowego. Dlatego też, konkluzją artykułu jest uwydatnienie zarysu zagadnień oraz ich wpływu na przebieg postępowania karnego poprzez powołanie się na adekwatne teksty prawne.*

Słowa kluczowe: postępowanie przygotowawcze, sąd, podejrzany, prokurator

1. WPROWADZENIE

Pierwszym etapem postępowania karnego w polskim porządku prawnym jest postępowanie przygotowawcze. Stanowi ono fundament całego postępowania, zważywszy na cele jakie ustawodawca określił do osiągnięcia. Tak więc, niniejsze cele postępowania przygotowawczego zostały wymienione w art. 297 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego

¹ nataliawro2001@wp.pl , Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

(t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.), [dalej KPK] i dotyczą między innymi ustalenia czy został popełniony czyn zabroniony oraz czy stanowi on przestępstwo, co więcej wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawy, a nadto wyjaśnienie okoliczności sprawy i utrwalenie zebranych dowodów dla sądu. Nie bez powodu w art. 297 § 1 pkt 5 KPK jest mowa o utrwaleniu dowodów dla sądu, ponieważ on właśnie jest „gospodarzem” postępowania przed sądem I instancji, jak i postępowania odwoławczego czy postępowań szczególnych. Polski ustawodawca zdecydował o zarezerwowaniu dla sądu podejmowania decyzji procesowych, które ze względu na swój ciężar gatunkowy najbardziej godzą w wolności i prawa obywatela. Nadto, rozpatrując wpływ postępowania przygotowawczego na postępowanie jurysdykcyjne należy zwrócić uwagę na zadania postępowania przygotowawczego wyznaczone również przez jego funkcje. Mianowicie, pierwszą, a zarazem zasadniczą jest funkcja przygotowawcza, która sprowadza się do zgromadzenia i utrwalenia materiału dowodowego na użytek przyszłej rozprawy sądowej. Zależy ona od czterech czynników, których silniejszy wpływ przyczynia się do mniejszego znaczenia rozprawy głównej. Pierwszym czynnikiem jest sam zakres postępowania przygotowawczego, który należy rozumieć przez wyjaśnienie wszystkich okoliczności sprawy. Kolejna przesłanka to wpływ dowodów utrwalonych w postępowaniu przygotowawczym na treść wyroku sądowego, zaś trzecia odnosi się do stopnia mocy wiążącej wniosków formułowanych w postępowaniu przygotowawczym. Z kolei, ostatnim czynnikiem jest wpływ sądu na kształtowanie się postępowania przygotowawczego, co zostanie opisane w rozdziałach tej pracy. Wracając do funkcji postępowania przygotowawczego należy wspomnieć także o dwóch akcesoryjnych, a mianowicie funkcji profilaktycznej, która sprowadza się do przeciwdziałania i zapobiegania ponownemu popełnieniu przestępstwa oraz funkcji względnie prejudycjalnej, wywierającej wpływ na inne decyzje zapadłe w odrębnych przepisach poprzez wydawane akty i utrwalone dowody w postępowaniu przygotowawczym. Co więcej, działania sądu w tym stadium postępowania karnego można pogrupować w trzy zasadnicze kategorie, powołując się na podział przedstawiony w doktrynie przez prof. Honorowego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Stanisława Waltośa. Pierwszą z nich jest podejmowanie decyzji w pierwszej instancji wyłącznie zastrzeżonych sądowi. Kolejna to wykonywanie działań korygujących za pomocą decyzji wydawanych w wyniku wniesionych środków odwoławczych. Zaś ostatnią kategorią jest przeprowadzanie czynności dowodowych w toku postępowania przygotowawczego. (S. Waltoś, *Proces karny*, s. 530-531). Dlatego też, każdy

sąd właściwy do wykonywania wyżej wymienionych czynności musi w sposób kompleksowy badać daną sprawę i dążyć do jak najsprawniejszego działania.

2. STRONY POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

Postępowanie przygotowawcze, jak wynika z art. 298 § 1 KPK jest prowadzone przez prokuratora i w zakresie przewidzianym w ustawie przez Policję, zaś nadzór nad postępowaniem sprawuje li tylko prokurator. Dodatkowo w wypadkach przewidzianych w ustawie uprawnienia Policji przysługują także innym organom. Dlatego też, prokurator w postępowaniu przygotowawczym występuje jako *dominus litis*, tak jak sąd w postępowaniu głównym postępowania karnego *sensu largo*. Jednak to zdecydowanie Policja jest tym organem procesowym, który prowadzi większość postępowań przygotowawczych (Statystyka Policji – Przesłuchania Ogółem). Nadto, art. 298 § 2 statuuje, iż określone w ustawie czynności w postępowaniu przygotowawczym przeprowadza sąd.

Stronami w postępowaniu przygotowawczym na podstawie art. 299 § 1 KPK są pokrzywdzony i podejrzany. Zaś chcąc zdefiniować oba pojęcia należy przytoczyć odpowiednio art. 49 i 71 KPK. Tak też, art. 49 § 1 KPK stanowi, iż pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Jednak pokrzywdzonym może być nie tylko osoba fizyczna, ale także instytucja państwowa lub samorządowa niemająca osobowości prawnej oraz inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną. Katalog pokrzywdzonych zawiera jeszcze w paragrafie trzecim wyżej wymienionego artykułu, zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Nie można zapominać o ochronie praw osób wykonujących pracę zarobkową o których mowa w art. 218-221 oraz w art. 225 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), [dalej KK], gdzie w sprawach o przestępstwa to organy Państwowej Inspekcji Pracy mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, jeżeli w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. W końcu, paragraf czwarty statuuje, iż w sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji lub jednostki organizacyjnej, o której mowa w paragrafie drugim, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji lub jednostki organizacyjnej, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo

lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. Warunkiem *sine qua non* przyznania praw strony postępowania przygotowawczego, czyli pokrzywdzonemu, jak wynika z paragrafu trzeciego i czwartego, jest konieczność, w zakresie działania organów wyżej wymienionych, ujawnienie przestępstwa lub wystąpienie o wszczęcie postępowania.

Z kolei, zgodnie z art. 71 § 1 KPK za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego. Co więcej, za oskarżonego uważa się także osobę, przeciwko której wniesiono oskarżenie do sądu, a także osobę, co do której prokurator złożył wniosek wskazany w art. 335 § 1 lub wniosek o warunkowe umorzenie postępowania. Ponadto, paragraf trzeci wskazuje, że jeżeli kodeks niniejszy używa w znaczeniu ogólnym określenia "oskarżony", odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego.

Niewątpliwie definicji podejrzanego nie należy utożsamiać z określeniem osoba podejrzana. Jako że:

Różnica między podejrzanym a osobą podejrzaną bierze się głównie ze stopnia prawdopodobieństwa popełnienia przez dany podmiot przestępstwa, które ocenia organ procesowy, a wskazuje na to art. 313 § 1 k.p.k. Rozszerzenie definicji podejrzanego spowodowałoby kilka kłopotów. Nie byłoby jasne, czy postępowanie przygotowawcze będzie trzeba umorzyć w fazie in rem czy ad personam. Innym dylematem dla organu prowadzącego byłaby forma powrócenia do postępowania. Czy powinno się to odbywać w drodze podjęcia czy wznowienia? R. Koper zauważa, że poszerzenie definicji strony bierniej postępowania przygotowawczego de facto pozbawi znaczenia instytucję przedstawienia zarzutów (P. Wróbel, 2017, s.15).

3. FORMA POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

Odnosząc się do kwestii związanych z formą postępowania przygotowawczego należy wyróżnić dwie jego formy, a mianowicie śledztwo i dochodzenie. W szczególności odmienności tych dwóch postaci działania dotyczą zakresu przedmiotowego, rodzaju organów prowadzących, czasu trwania oraz uproszczeniem form niektórych czynności.

Katalog spraw, w których prowadzi się śledztwo, określony w art. 309 KPK, wymienia sprawy, w których rozpoznanie w pierwszej instancji należy do właściwości sądu okręgowego. Z kolei, art. 25 KPK określa w jakich przypadkach przestępstw to właśnie sąd okręgowy orzeka

jako sąd I instancji i są to m.in. sprawy o zbrodnie. Dalej, art. 309 KPK wymienia w punkcie 2 i 3 występki popełnione przez wymienione kategorie osób, tworząc katalog zamknięty regulacji. Należy zwrócić uwagę, iż w punkcie drugim krąg podmiotów został określony w sposób podmiotowy, czyli dla przykładu prowadzone jest śledztwo, gdy występki popełnił sędzia czy prokurator. Natomiast w punkcie trzecim zawarty jest katalog podmiotów, ale zakres obejmujący podmiotowo – przedmiotowe prowadzenie śledztwa. Dla zobrazowania, gdy funkcjonariusz Straży Granicznej popełni występki w związku z wykonywaniem czynności służbowych, wtedy prowadzone postępowanie przygotowawcze przybiera formę śledztwa. Kolejne dwa punkty, czyli punkt cztery i pięć statuuja prowadzenie śledztwa w sprawach o występki, w których nie prowadzi się dochodzenia oraz o występki, w których prowadzi się dochodzenie, jeżeli prokurator tak postanowi ze względu na wagę lub zawiłość sprawy.

Z kolei, należy przedstawić w jakich sprawach prowadzone jest dochodzenie jako uproszczona forma postępowania przygotowawczego. Art. 325b KPK wymienia pozytywne przesłanki dochodzenia, a mianowicie prowadzenie dochodzenia w sprawach należących do właściwości sądu rejonowego zagrożone karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, z tym że w wypadku przestępstw przeciwko mieniu tylko wówczas, gdy wartość przedmiotu przestępstwa albo szkoda wyrządzona lub grożąca nie przekracza 200 000 zł czy przewidziane w art. 159, art. 254a i art. 262 § 2 KK.

Różnic między śledztwem jest znaczna ilość, jednak nie zawierają się one w temacie przewodnim artykułu. Jednak należy wskazać instytucję szeroko komentowaną w doktrynie, a mianowicie umorzenie rejestrowe, które ze względu, jak sama nazwa wskazuje, na odmienny sposób jego regulacji.

Omawiając pokrótce umorzenie rejestrowe należy wskazać, iż można je stosować li wyłącznie do dochodzenia, nigdy do śledztwa. Jak wskazuje, art. 325f § 1 KPK, jeżeli dane uzyskane w toku czynności, o których mowa w art. 308 § 1 KPK, lub prowadzonego przez okres co najmniej 5 dni dochodzenia nie stwarzają dostatecznych podstaw do wykrycia sprawcy w drodze dalszych czynności procesowych, można wydać postanowienie o umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw. Z kolei, czynności, o których mowa w art. 308 KPK, nazywane są w doktrynie czynnościami niecierpiącymi zwłoki (Kamińska – Nawrot A., s. 13-14). Dalej, art. 325f § 2 KPK, stanowi, iż po wydaniu postanowienia, o którym mowa w § 1, Policja, na podstawie odrębnych przepisów, prowadzi czynności w celu wykrycia sprawcy i uzyskania dowodów. Zażalenie na postanowienie o umorzeniu

dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru wydane przez Policję, które nie wymaga zatwierdzenia przez prokuratora na podstawie art. 325e § 2 zdanie pierwsze KPK, wnosi się do prokuratora właściwego do sprawowania nadzoru nad dochodzeniem. Jeżeli prokurator nie przychyli się do zażalenia, kieruje je do sądu. Właśnie paragraf czwarty wyżej wymienionego przepisu przywołuje swoistego rodzaju drogę, jaką pokonuje zażalenie.

4. CZYNNOŚCI NIECIERPIĄCE ZWŁOKI

Ważnym aspektem rozpatrywania kwestii wpływu postępowania sądowego na postępowanie przed sądem I instancji jest niewątpliwie instytucja czynności niecierpiących zwłoki, czy jak nazywa je S. Waltoś „dochodzeniem wstępnym” czy „dochodzeniem w niezbędnym zakresie” (S. Waltoś, *Proces karny*, s. 515). Czynności tych można dokonywać, jak nazwa sugeruje jedynie w granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem. Co więcej, zgodnie z art. 308 § 1 KPK, prokurator albo Policja może w każdej sprawie, w wypadkach niecierpiących zwłoki, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, przeprowadzić w niezbędnym zakresie czynności procesowe, a zwłaszcza

- dokonać oględzin, w razie potrzeby z udziałem biegłego;
- przeszukania;
- czynności wymienionych w art. 74 § 2 pkt 1 KPK w stosunku do osoby podejrzanej, czyli dokonać oględzin zewnętrznych ciała oraz innych badań niepołączonym z naruszeniem integralności ciała; wolno także w szczególności od oskarżonego pobrać odciski, fotografować go oraz okazać w celach rozpoznawczych innym osobom;
- przedsięwziąć wobec osoby podejrzanej inne niezbędne czynności, nie wyłączając pobrania krwi, włosów i wydzielin organizmu.

Widoczne jest, iż w ramach czynności niecierpiących zwłoki organ procesowy może dokonać czynności procesowych, z których dokonaniem następuje faktyczne wszczęcie śledztwa lub dochodzenia. Utrwalone w toku tych czynności dowody mogą być wówczas wykorzystane podczas rozprawy głównej, co wiąże się z silnym oddziaływaniem i koniecznością rzetelnego przeprowadzenia postępowania przygotowawczego wobec rozprawy głównej.

5. ROLA SĄDU JAKO ROZPOZNAJĄCEGO ZAŻALENIA NA ODMOWĘ WSZCZĘCIA ŚLEDZTWA LUB NA JEGO UMORZENIE

Rozdział 38 KPK – czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym zawiera dwa artykuły, pierwszy określający właściwość sądu i art. 330 KPK odnoszący się do trybu postępowania z subsydiarnym aktem oskarżenia. Tak też, art. 329 § 1 KPK stanowi, iż przewidzianych w ustawie czynności w postępowaniu przygotowawczym dokonuje na posiedzeniu sąd powołany do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Zaś paragraf drugi wskazuje, że sąd dokonuje czynności jednoosobowo także wtedy, gdy rozpoznaje zażalenie na czynności postępowania przygotowawczego, chyba że ustawa stanowi inaczej. Dlatego też, warunkiem koniecznym do zgłębiania wiedzy na temat sądu właściwego do rozpoznawania zażaleń odmowę wszczęcia śledztwa lub na jego umorzenie, jest dokładne określenie sądu właściwego. Z przepisu wynika, iż z reguły to sąd pierwszej instancji jest właściwy do podejmowania określonych czynności. Jednak od tej zasady istnieją także wyjątki.

Skupiając się na kwestii postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa, należy stwierdzić, iż na podstawie art. 306 § 1 punkt 1 KPK takie zażalenie przysługuje pokrzywdzonemu. Dalej jest to instytucja wymieniona w art. 305 § 4 KPK oraz osoba wymienionej w art. 305 § 4 KPK, jeżeli wskutek przestępstwa doszło do naruszenia jej praw. Mianowicie, art. 305 § 4 KPK przywołuje następujące instytucje, tj. państwową, samorządową lub społeczną, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie. Z kolei, osoba wymieniona w art. 305 § 4 KPK to osoba, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie. Jednak może ona składać zażalenie, wyłącznie, gdy doszło do naruszenia jej praw. Co więcej, na podstawie art. 306 § 1b KPK uprawnionym do złożenia zażalenia o odmowie wszczęcia śledztwa przysługuje prawo przejrzenia akt. Nadto, w celu przejrzenia akt prokurator może udostępnić akta w postaci elektronicznej.

Zażalenie na umorzenie śledztwa, określone w art. 306 § 1a punkt 1, 2 i 3 KPK, choć *prima facie* wydaje się obszerniej wymieniać kategorie osób, które mają legitymację do wniesienia zażalenia na umorzenie śledztwa, wcale nie jest szerszy. Tak też, podmioty mogące wnieść zażalenie to strony, a więc pokrzywdzony i podejrzany. Oczywiście jest, że podejrzany nie może złożyć zażalenia na postanowienie odmawiające wszczęcia postępowania, ponieważ osoba staje się podejrzanym wraz z wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów – art. 313 § 1 KPK, czy też z chwilą przesłuchania osoby podejrzanej

w charakterze podejrzanego przed wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów, jeżeli zachodzą warunki do sporządzenia takiego postanowienia. Reasumując, kiedy organ postępowania przygotowawczego odmawia wszczęcia śledztwa, nie ma podejrzanego. Wracając do katalogu osób uprawnionych do wniesienia zażalenia na umorzenie śledztwa należy wymienić także instytucję państwową lub samorządową, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie oraz osobę, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie określonym w art. 228-231, art. 233, art. 235, art. 236, art. 245, art. 270-277, art. 278-294 lub w art. 296-306 KK, jeżeli postępowanie karne wszczęto w wyniku jej zawiadomienia, a wskutek tego przestępstwa doszło do naruszenia jej praw. Problematyczną kwestią jest niewątpliwie fakt, iż wszczęcie postępowania musi nastąpić na skutek zawiadomienia o przestępstwie przez tę osobę. Zarówno przepisy KPK ani rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1206 z późn. zm.), [dalej regulamin prokuratorski], nie wymagają określenia w postanowieniu o wszczęciu postępowania przygotowawczego czyje zawiadomienie było inicjatywą do jego wszczęcia. Pewnym jest, że nie będzie mogła złożyć takiego zawiadomienia osoba, która zażyła zawiadomienie o przestępstwie już po wszczęciu postępowania, chociażby nie była świadoma, iż dane postępowania się już toczy.

Właściwy do rozpatrywania zażaleń, tj. dotyczących odmowy wszczęcia śledztwa czy na umorzenie śledztwa jest na postawie art. 465 § 2 KPK jest sąd właściwy do rozpoznania sprawy, chyba że ustawa stanowi inaczej. Należy powołać właśnie ten paragraf przepisu, ponieważ oba postanowienia wyżej wskazane są wydawane przez prokuratora.

6. CZYNNOŚCI SĄDOWE W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

Na wstępie omawiania czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym należy wskazać uzasadnienie projektu KPK, w którym wskazano, iż:

„Stosownie do rozdziału funkcji ścigania i orzekania nowy kodeks nie przyjął koncepcji śledztwa sądowego, od którego zresztą odchodzi się w państwach zachodnich, lecz przewiduje ingerencję sądu w postępowanie przygotowawcze w wypadkach, w których jest to wskazane ze względu na gwarancje procesowe stron” (Nowe kodeksy karne — z 1997 r. z uzasadnieniami, Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu postępowania karnego, s. 393).

Tak też, z uzasadnienia jasno wynika, iż ustawodawca nie przewidział w KPK instytucji sędziego śledczego.

Już we wstępie wspomniałam, iż czynności sądowe w postępowaniu przygotowawczym można dzielić na kilka grup. Jeden z podziałów przedstawia prof. Stanisław Waltoś (S. Waltoś, *Proces karny*, s. 530-531). Jednak nie jest to wyłączna systematyzacja znana w doktrynie prawniczej. Mianowicie przepisy regulujące zakres czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym w KPK nie mają jednorodnego charakteru. Owe przepisy są umieszczone w różnych miejscach KPK. Co więcej, można przywołać podział oparty na wyróżnieniu kilku kategorii czynności sądowych, między innymi w zakresie kontroli czynności organów prowadzących postępowanie przygotowawcze, czyli rozpatrywanie zażaleń, dalej w zakresie podejmowania czynności procesowych zastrzeżonych dla sądu, które nie mają charakteru decyzji procesowych. Ostatnia kategoria dotyczy podejmowania decyzji procesowych opartych na uprzedniej kontroli postępowania przygotowawczego pod względem prawnym i merytorycznym.

6.1. Pierwsza kategoria czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym

Zaczynając od zakresu kontroli czynności organów prowadzących postępowanie, należy odnieść się do rozpatrywania zażaleń wspomnianych już, na odmowę wszczęcia śledztwa i umorzenie śledztwa. Co więcej, sąd I instancji na podstawie art. 246 § 1 KPK rozpatruje zażalenie wniesione przez zatrzymanego. Nadto, w zażaleniu zatrzymany może się domagać zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości jego zatrzymania. Zażalenie osoby zatrzymanej zgodnie z paragrafem drugim wyżej wymienionego artykułu przekazuje się niezwłocznie sądowi rejonowemu miejsca zatrzymania lub prowadzenia postępowania, który również niezwłocznie je rozpoznaje. Sąd, w razie stwierdzenia bezzasadności, nielegalności lub nieprawidłowości zatrzymania zawiadamia o tym prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania.

Kolejnym przykładem zawierającym się w pierwszej kategorii czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym, jest także zażalenie z art. 236 § 1 KPK, które przysługuje na postanowienie dotyczące przeszukania, zatrzymania rzeczy i w przedmiocie dowodów rzeczowych oraz na innych czynności. Zażalenie to przysługuje osobom, których prawa zostały naruszone. Zaś właściwym do rozpoznania zażalenia jest sąd rejonowy, w okręgu

którego prowadzone jest postępowanie. Ważnym aspektem tego przepisu jest także fakt, iż postanowienie lub zarządzenie dotyczące przeszukania, zatrzymania rzeczy i w przedmiocie dowodów rzeczowych może wydać także referendarz sądowy.

6.2. Druga kategoria czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym

Odnosząc się do podziału czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym należy przywołać następną kategorię, a mianowicie w zakresie podejmowania czynności procesowych zastrzeżonych dla sądu, które nie mają charakteru decyzji procesowych. Sam fakt, iż owe czynności nie są decyzjami procesowymi, stanowi, że ich kategoria jest zróżnicowana. I tak można wymienić kolejno chociażby przesłuchania osób w określonych sytuacjach:

- przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, czyli takiej osoby, która w chwili przesłuchania nie ukończyła 15 lat w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI KK – art. 185a KPK;
- przesłuchania małoletniego świadka, czyli takiej osoby, która w chwili przesłuchania nie ukończyła 15 lat w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXV i XXVI KK – art. 185b KPK;
- przesłuchania pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, w sprawach o przestępstwa z art. 197- 199 KK, art.185c KPK;
- przesłuchania świadka, jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie, na żądanie strony lub prokuratora albo innego organu prowadzącego postępowanie, art. 316 § 3 KPK.

W tym miejscu należy pokrótce omówić treść art. 316 KPK, ponieważ ma on niebagatelne znaczenie z punktu widzenia możliwości przesłuchania świadka przy czynnościach dowodowych niepowtarzalnych. Mianowicie, ustawodawca miał na celu podkreślenie zasady kontrydiktoryjności w postępowaniu przygotowawczym, które jednak w głównej mierze opiera się na zasadzie inkwizycyjności.

„Zasada inkwizycyjności (śledcza) to dyrektywa głosząca, że w procesie nie ma miejsca dla stron procesowych i że badanie sprawy należy wyłącznie dla organu

procesowego Zaś zasada kontradiktoryjności to dyrektywa, zgodnie z którą strony mają prawo do walki o korzystne dla siebie rozstrzygnięcie” (S. Waltoś, Proces karny, s. 289).

Dlatego też, przywołany wyżej artykuł jest jednym z niewielu, który stanowi wyłom od zasady inkwizycyjności w postępowaniu przygotowawczym. Zgodnie z paragrafem trzecim art. 316 KPK w przypadku, gdy zachodzi niebezpieczeństwo, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie, określone uczestnicy postępowania mogą zwrócić się do sądu z żądaniem przesłuchania go przez sąd. Tyimi podmiotami są:

- strona;
- prokurator;
- inny organ prowadzący postępowanie.

Obawa śmierci świadka lub jego wyjazd za granicę to bez wątpienia powody, dla których owe podmioty mogą wystąpić do sądu z żądaniem, aby zapewnić w miarę możliwości realizację zasady bezpośredniości w procesie karnym. Sądem właściwym do rozpoznania takiego wniosku zgodnie z art. 329 § 1 KPK jest sąd powołany do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji. Co ważne, nie jest on związany żądaniem złożonym przez uczestnika procesu, a wydane przez sąd postanowienie nie jest zaskarżalne. Nadto, prokuratorowi w toku tej czynności procesowej przysługują prawa strony. Niewątpliwie, przesłuchana osoba w charakterze świadka stanowi osobowe źródło dowodowe, co jest widoczne w art. 167 KPK statuującym, iż dowody przeprowadza się na wniosek stron albo z urzędu. W tym wypadku przeprowadzenie dowodu inicjuje strona, prokurator lub inny organ prowadzący postępowanie.

6.3. Trzecia kategoria czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym

Ostatni podział czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym w przywołanym podziale zamykają podejmowane decyzje procesowe oparte na uprzedniej kontroli postępowania przygotowawczego pod względem prawnym i merytorycznym. W tej kategorii można wymienić, chociażby, zgodnie z art. 281 § 1 KPK oraz 282 § 2 KPK instytucję listu żelaznego. Właściwy miejscowo sąd okręgowy może wydać oskarżonemu list żelazny, jak wynika z art. 281 § 1 *in fine*. Oznacza to, że występuje tu wyłom od zasady określonej w art. 329 § 1 KPK, gdzie to sąd I instancji jest właściwy do dokonywania czynności w postępowaniu przygotowawczym. Aby list żelazny został wydany

oskarżony przebywający za granicą musi złożyć oświadczenie, że stawi się do sądu lub do prokuratora w oznaczonym terminie pod warunkiem odpowiadania z wolnej stopy. Dlatego też, występuje tu kontrola instancyjna, ponieważ w postępowaniu przygotowawczym list żelazny może być wydany na wniosek prokuratora albo przy braku jego sprzeciwu. Jednak, zgodnie z art. 282 § 2 KPK, kiedy oskarżony nie stawi się na wezwanie lub nie będzie się stawiał w wyznaczonym terminie na wezwanie prokuratora lub sądu, czy bez pozwolenia sądu opuści kraj, albo w końcu będzie nakłaniał do fałszywych zeznań lub wyjaśnień, albo w inny bezprawny sposób starał się utrudniać postępowanie karne, to właściwy miejscowo sąd okręgowy orzeka o odwołaniu listu żelaznego. Przy czym warunkiem *sine qua non* odwołania listu żelaznego jest nieusprawiedliwiona nieobecność oskarżonego. *A contrario*, w przypadku, gdy oskarżony usprawiedliwi swoją nieobecność, sąd nie będzie mógł mu odwołać listu żelaznego.

PODSUMOWANIE

Reasumując przytoczone powyżej instytucje procesu karnego, w szczególności dotyczące roli sądu, jako podejmującego określone kategorie czynności w postępowaniu przygotowawczym, należy stwierdzić, iż ich uregulowanie w KPK stanowi spójną regulację z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej. Mianowicie, Konstytucja zapewnia obywatelom poszanowanie praw i wolności, dlatego też decyzyjność sądu, w poszczególnych czynnościach postępowania przygotowawczego stanowi gwarancję dla osoby podejrzanej czy podejrzanego, że sprawę rozpatruje niezawisły sąd. To właśnie sędziowie są wyposażeni w atrybut niezawisłości w przeciwieństwie do referendarzy sądowych, co dodatkowo chroni obywatelami, zapewniając im prawo do sądu. Nadto, postępowanie przygotowawcze jako pierwsza faza postępowania karnego ma doniosłe znaczenie, choćby z uwagi na fakt, iż zabezpieczony i utrwalony materiał dowodowy w tej fazie, stanowi nierzadko jedyne źródło dowodowe w późniejszym postępowaniu jurysdykcyjnym. Co więcej, instytucja przesłuchania świadka z uwagi na niebezpieczeństwo, że nie będzie można go przesłuchać później także zakreśla, że postępowanie przygotowawcze może być dynamiczne, w szczególnie skomplikowanych czy złożonych sprawach. *Notabene*, potrzeba zapewnienia gwarancji procesowych, powiązana z zakreśleniem granic wzajemnego oddziaływania dwóch faz postępowania oraz udziałem różnych organów postępowania przygotowawczego, to działania ustawodawcy,

które dążą do wzmożonego formalizmu, nie zawsze jednak przynosząc pożądane efekty.

BIBLIOGRAFIA

Bieńkowska E.

2016 *Pokrzywdzony w kontrydiktoryjnym procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” nr 3.

Kamińska – Nawrot A.

2016 Przeszukanie – środek przymusu procesowego ograniczający konstytucyjnie chronione prawa, *Studia nad Bezpieczeństwem*, Akademia Pomorska, nr 1.

Łuszczuk E.

2012 Kontrola czy nadzór nad postępowaniem przygotowawczym, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, AUWr, Tom XXVIII, nr 3439.

Skorupka J. (red.)

2018 *Proces karny*, Wolters Kluwer, Warszawa.

Skřętowicz E.

1997 Faktycznie podejrzany w polskim procesie karnym, *Studia Iuridica*, nr XXXIII Uniwersytet Marii Skłodowskiej- Curie, Lublin.

Wałtoś S., Hofmański P.

2020 *Proces karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa.

Wróbel P.,

2017 Prawo do obrony osoby podejrzanej w polskim procesie karnym, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, nr 7.

Zabłocki S.

2015 Artykuł 167 k.p.k po jego nowelizacji – wstępne nakreślenie problemów, „Palestra”.

Żółtak U.

2012 Zasada kontrydiktoryjności a zasada działania sądu z urzędu jako sposoby poznania prawdy w procesie karnym – de lege lata i de lege ferenda, *Przegląd Legislacyjny* nr 2/80

Źródła internetowe

Statystyka Policji – Przepęstwa Ogółem

1999 - 2021 Online: Przepęstwa ogółem wg jednostek podziału administracyjnego kraju - przepęstwa stwierdzone, przepęstwa wykryte, % wykrycia (1999 - 2021), [data dostępu: 10.06.2023 r.].

Nowe kodeksy karne — z 1997 r. z uzasadnieniami, Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu postępowania karnego

1997 Online: <https://katalog.bg.szczecin.pl/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?bib=54863>, [data dostępu: 10.06.2023 r.].

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r., poz. 1444 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1206 z późn. zm.).

Wykaz skrótów

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.), dalej KPK

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), dalej KK

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1206 z późn. zm.), [dalej regulamin prokuratorski]

IMPACT OF THE PREPARATORY PROCEEDINGS ON THE JURISDICTIONAL PROCEEDINGS AND COURT ACTIONS IN THE PREPARATORY PROCEEDINGS

Abstract: *The aim of the article is to describe the scope of preparatory proceedings in the Polish criminal procedure, with an emphasis on its impact on court proceedings. In addition, the article will present the subject of judicial activities in preparatory proceedings, which are extremely important from the point of view of respecting human dignity. Moreover, the role of the court as a procedural body that performs certain judicial actions in preparatory proceedings has been outlined in detail by the legislator in order to avoid situations of violation of procedural law. Therefore, the conclusion of the article is to highlight the outline of issues and their impact on the course of criminal proceedings by referring to the relevant legal texts.*

Keywords: preparatory proceedings, court, suspect, prosecutor

GRANICE WZAJEMNEGO ODDZIAŁYWANIA POSTĘPOWANIA KARNEGO I CYWILNEGO

Streszczenie: *Celem naszego artykułu jest ukazanie najważniejszych przejawów wzajemnego oddziaływania oraz koegzystowania obu procesów. W polskim prawie obowiązuje zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego. Zasada ta przejawia się w samodzielności rozstrzygnięcia o stanie faktycznym i prawnym, oraz w niezależności rozstrzygnięcia sądów karnych od innych sądów lub organów. Sądy cywilne również wiążą zasada samodzielności jurysdykcyjnej. Patrząc z drugiej strony, sądy cywilne są związane prawomocnym wyrokiem karnym, a konkretnie jego ustaleniami dotyczącymi m.in. znamion przestępstwa, okoliczności jego popełnienia, miejsca i czasu, poczytalności sprawcy. Nie da się nie zauważyć, iż procesy te są w pewnych aspektach względem siebie uzupełniające. W wyjątkowych przypadkach sąd cywilny może rozpatrzyć sprawę o charakterze karnym, a sąd karny może orzec w sprawie cywilnej. Co więcej, nawet w przypadku umorzenia lub warunkowego umorzenia postępowania nic nie stoi na przeszkodzie, aby sąd cywilny ustalił granice odpowiedzialności cywilnej. Znalezienie granicy między obiema procedurami jest nie tylko ciekawe teoretycznie, ale jest to również wiedza praktyczna dla oskarżonego i pokrzywdzonego. W większości przypadków spraw karnych bowiem czyn zarzucony oskarżonemu może być podstawą roszczeń cywilnych.*

Słowa kluczowe: proces karny, proces cywilny, procedura, oddziaływanie

1. WPROWADZENIE

Zdarzenie prawne może wywoływać skutki w różnych dziedzinach prawa. Szczególnie przestępstwo nierzadko powoduje odpowiedzialność zarówno

¹ nataliawro2001@wp.pl, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

² zubrzycka.zuz@gmail.com, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

karną, jak i cywilną. Dlatego też ustawodawca tak skonstruował byt sądu cywilnego i karnego, by ze sobą nie rywalizowały, ale też by wyroki jednego i drugiego sądu nie były dla siebie obojętne prawnie. Nie da się bowiem ukryć, iż sąd karny ma większe predyspozycje do odkrycia prawdziwego stanu faktycznego. Organy procesowe takie jak policja, ale też technika kryminalistyczna, czy działanie sądu z urzędu (np., przy dopuszczaniu dowodów) zdecydowanie sprzyjają ustalaniu faktów. Między innymi dlatego sądy cywilne są związane prawomocnym wyrokiem sądu karnego, szczególnie jeśli chodzi o ustalenia dotyczące przestępstwa, okoliczności jego popełnienia, miejsca i czasu oraz poczytalności sprawcy. W polskim systemie prawnym obowiązuje zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądów karnych, która manifestuje się w ich niezależności w rozstrzyganiu spraw dotyczących zarówno faktów, jak i prawa. Sądy te działają niezależnie od innych sądów i organów. Warto zauważyć, że proces karny i cywilny wzajemnie się uzupełniają w pewnych aspektach. W wyjątkowych przypadkach sąd cywilny może rozpatrzyć sprawę o charakterze karnym, podobnie jak sąd karny może orzec w sprawie cywilnej. Ponadto, pomimo umorzenia postępowania przed sądem karnym, sąd cywilny może ustalić granice odpowiedzialności cywilnej. Sąd cywilny ma również pełną autonomię w zakresie decydowania o dopuszczalności dowodów, nawet jeśli sąd karny pominął te dowody. Sąd karny jest związany wyrokiem sądu cywilnego ustalającego prawa i obowiązki co również ma ogromne znaczenie pragmatyczne. Niecelowe byłoby udowadnianie np. przysposobienia, które zostało stwierdzone wyrokiem cywilnym w postępowaniu karnym. W konsekwencji wielu zażębień obu dziedzin sądownictwa w artykule tym chcielibyśmy ukazać najważniejsze przejawy wzajemnego oddziaływania obu procesów. Przeanalizowane zostaną wspomniane już kwestie związane z podległością sądu cywilnego wyrokowi skazującemu wydanemu w postępowaniu karnym, a także związanie sądu karnego z rozstrzygnięciami sądu cywilnego, które kształtują prawo lub stosunek prawny. Trzeba zaznaczyć, iż są to wyjątki od wspomnianych zasad samodzielności jurysdykcyjnej obu sądów. Ponadto, omówione zostaną kwestie dotyczące kompensacji roszczeń cywilnych w trakcie trwania postępowania karnego, które są niezwykle praktyczne dla pokrzywdzonego jak i oskarżonego. Na celu mamy również przedstawić w skrócie *ratio legis* przytaczanych instytucji, które nie skupia się jedynie na samej praktyczności, ale również na ekonomice procesowej.

2. ZASADA SAMODZIELNOŚCI JURYSDYKCJI SĄDÓW KARNYCH

Niewątpliwie zasada samodzielności jurysdykcji sądów karnych jest jedną z istotnych zasad wyartykułowanych w Kodeksu Postępowania Karnego (*dalej: K.P.K.*). Mianowicie art. 8 § 1 K.P.K. statuuje, iż sąd karny rozstrzyga samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne. Co więcej, nie jest związany rozstrzygnięciem innego sądu lub organu. Jednak występuje kilka wyjątków od tej reguły. Chociażby art. 8 § 2 K.P.K. wskazuje, że prawomocne rozstrzygnięcia sądu kształtujące prawo lub stosunek prawny są jednak wiążące. Z powyższego wynika, iż sąd karny jest związany prawomocnymi orzeczeniami konstytucyjnymi innych sądów. Dla przykładu, jeżeli sąd cywilny wydał wyrok unieważniający małżeństwo, to sąd karny jest związany tym orzeczeniem i nie może podważać jego istnienia. W katalogu konstytucyjnych orzeczeń nie znajdują się natomiast konstytucyjne orzeczenia organów administracji publicznej. Znajduje to potwierdzenie w argumentacji prof. dr hab. Stanisława Waltośa, który wskazuje, że

Ustawodawca nie obdarzył jednak takim zaufaniem konstytucyjnych orzeczeń organów administracji publicznej. Nie znaczy to jednak, że sąd musi sam ustalać na nowo stosunek administracyjnoprawny (...). Brak ustawowej normy wiążącej w tym przypadku znaczy tylko, że ustawa pozostawia sądowi ocenę, czy uznać decyzję organu administracji za podstawę własnego rozstrzygnięcia” R. Koper zauważa, że poszerzenie definicji strony biernej postępowania przygotowawczego de facto pozbawi znaczenia instytucję przedstawienia zarzutów (S. Waltoś, Proces karny, s. 171).

Dlatego też, to sąd karny w każdej zaistniałej sytuacji faktycznej ocenia, czy decyzja administracyjna została wydana zgodnie z prawem, a nie chociażby w celu obejścia prawa czy w celu popełnienia przestępstwa. Do kategorii prawomocnych orzeczeń konstytucyjnych należy zaliczyć także inne wyroki skazujące sądów karnych, między innymi uznające recydywę.

Niebagatelną rolę odgrywa także art. 442 § 3 K.P.K. dotyczący postępowania ponownego po uchyleniu orzeczenia w postępowaniu odwoławczym. Statuuje on, iż

Art. 442 KPK

§ 3. Zapatrywania prawne i wskazania sądu odwoławczego co do dalszego postępowania są wiążące dla sądu, któremu sprawę przekazano do ponownego rozpoznania. Wskazania sądu odwoławczego co do dalszego postępowania mogą dotyczyć wyłącznie dowodów i innych czynności, które powinny być przeprowadzone, lub okoliczności, które należy wyjaśnić. Wskazania sądu odwoławczego nie mogą dotyczyć sposobu oceny poszczególnych dowodów.

Należy pamiętać, iż art. 442 § 3 KPK to wyjątek od zasady samodzielności jurysdykcji sądu, co także wielokrotnie podkreślał Sąd Najwyższy (sygn. akt IV KK 29/08). Dlatego też artykuł ten nie podlega wykładni rozszerzającej. Co więcej, już w samej tezie postanowienia (sygn. akt IV KK 29/08) możemy przeczytać, iż owa regulacja nie może być rozumiana jako ingerencja sądu odwoławczego w zasadę swobodnej oceny dowodów. Tylko sąd, któremu sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania, jest uprawniony do oceniania dowodów, na podstawie art. 7 K.P.K., który to statuuje zasadę swobodnej oceny dowodów.

Pozostając w tematyce odwoławczej, nie można pominąć także art. 441 § 1 K.P.K., określającego, że to sąd odwoławczy, przy rozpoznawaniu środka odwoławczego, kiedy wyłoni się zagadnienie prawne wymagające zasadniczej wykładni ustawy, może odroczyć rozpoznanie sprawy i przekazać zagadnienie do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu. Należy pamiętać, że sądem odwoławczym może być także sąd rejonowy, w przypadku chociażby rozpoznawania zażaleń na postanowienia wydawane w postępowaniu przygotowawczym. Co więcej, Sąd Najwyższy jest sądem prawa, dlatego też, konkretne pytanie kierowane do tej instytucji nie może zmierzać do uzyskania odpowiedzi na pytanie, jakie rozstrzygnięcie należy wydać w konkretnej sprawie. Nadto, w posiedzeniu mają prawo wziąć udział prokurator, obrońcy i pełnomocnicy (art. 441 § 4 K.P.K.). Istnieje także możliwość, aby Sąd Najwyższy przekazał rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego powiększonemu składowi tego sądu (art. 441 § 2 K.P.K.). Wtedy też, Sąd Najwyższy działa jako sąd odwoławczy, rozpoznając dany środek odwoławczy. W takiej sytuacji faktycznej, SN stosuje przepisy dotyczące postępowania odwoławczego (art. 441 § 5 K.P.K.).

Systematyzując rozważania, nie można pominąć także art. 441 §3 K.P.K., określającego, iż uchwała Sądu Najwyższego jest w danej sprawie wiążąca. Regulacja ta odnosi się do takiego stanu faktycznego, w których zarówno sąd odwoławczy, jak i sąd apelacyjny są związane danymi uchwałami Sądu Najwyższego. Taka sama sytuacja ma miejsce w postępowaniu kasacyjnym, poprzez odpowiednie stosowanie 441 K.P.K., na pod. art. 518 K.P.K. Jednak sąd odwoławczy nie jest już związany postanowieniem Sądu Najwyższego odmawiającym podjęcia uchwały w danej kwestii. Jednak samo postanowienie odmawiające podjęcia uchwały zawiera uzasadnienie oraz stanowisko SN, które nie jest wiążące, aczkolwiek może oddziaływać na sądy niższego rzędu.

Wyżej przytoczony artykuł 441 K.P.K. jest odpowiednim gruntem do pochylenia się nad kwestią mocy wiążącej orzeczeń SN. Jak wiadomo,

w Polsce, a więc w systemie *civil law*, nie ma prawa precedensowego i nie obowiązuje maksyma *judge make law*. Jednakże, uchwała podjęta przez SN jest wiążąca dla wszystkich sądów orzekających w danej sprawie, także dla samego SN. Dlatego też, sądy niższego rzędu, formalnie nie są związane w innych kwestiach stanowiskiem SN, jednakże orzekają zgodnie z linią SN, ponieważ w przypadku nadzwyczajnych środków zaskarżenia, kiedy sprawa trafia do SN, logicznym jest, iż zazwyczaj będzie on powielał już utrwalony pogląd na dany temat. Jednak, uwarunkowania systemu precedensowego zależą od wielu czynników, jak pisze Prof. dr hab. Leszek Leszczyński

Samodzielnym warunkiem korzystania z wcześniejszych decyzji sądowych jako precedensów w porządku prawa stanowionego nie jest natomiast stan stabilności sytuacji społecznej i politycznej oraz samego prawa. Rzecz jasna, stabilność taka sprzyja stabilności ustawodawstwa oraz praktyki sądowej, kształtując także jej dojrzałość, która sprzyja budowaniu linii orzeczniczych, niemniej stanowi to raczej czynnik drugorzędny dla samej praktyki precedensowej (L. Leszczyński, s. 15).

Kolejny przykład związania sądu statuują art. 86 i 88 ustawy o Sądzie Najwyższym z dnia 8 grudnia 2017 r. (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1093). Mianowicie, uchwały, które zapadły w składzie siedmiu sędziów są wiążące dla SN, kiedy zostaną wpisane do księgi zasad prawnych.

Sądy, są także związane orzeczeniami Trybunału Konstytucyjnego. Zgodnie z art. 190 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne. Oznacza to, że każdy organ, nie tylko sądowy, jest związany rozstrzygnięciem Trybunału, od dnia jego wejścia w życie. Jednak Trybunał Konstytucyjny może określić inny termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego (art. 190 ust. 3 *in principio* Konstytucji RP).

W końcu należy rozważyć tematykę związania sądów karnych orzeczeniami wydanymi przez organy międzynarodowe. Z uwagi na fakt, iż Polska jest związana wieloma umowami międzynarodowymi, należało unormować aspekty międzynarodowe w sposób spójny.

Reasumując tematykę związania sądu karnego rozstrzygnięciem innego sądu, należy przywołać art. 267 traktatu ustanawiającego europejską wspólnotę gospodarczą (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.). Artykuł ten reguluje tryb zadawania pytań prejudycjalnych podniesionych przed sądem jednego z Państw Członkowskich. W takim stanie faktycznym sąd danego państwa członkowskiego może, jeśli uzna, że decyzja w tej kwestii jest niezbędna do wydania wyroku, zwrócić się do Trybunału z wnioskiem

o rozpatrzenie tego pytania. Orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, zawierające odpowiedź na pytanie prejudycjalne jest wiążące dla wszystkich sądów państwa członkowskiego orzekających w konkretnej sprawie. Dla zobrazowania należy przywołać przykład wskazany przez Profesora S. Waltośa:

jeżeli z zapytaniem do TSUE wystąpił Sąd Najwyższy, rozpoznając kasację, to orzeczenie Trybunału będzie wiążące zarówno dla Sądu Najwyższego, jak i dla każdego sądu, do którego sprawa trafi w następstwie rozpoznania kasacji (S. Waltoś, Proces karny, s. 173).

2.1. Zakres związania sądu cywilnego wyrokiem skazującym sądu karnego

W niniejszym artykule poruszono już kwestię związania sądów cywilnych prawomocnym wyrokiem sądu karnego. Jest to odstępstwo od zasady samodzielności jurysdykcji sądu cywilnego i wynika wprost z art. 11 Kodeksu Postępowania Cywilnego (*dalej: K.P.C.*).

Art. 11 K.P.C.

Ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną.

Ponieważ jest to wyjątek od zasady, przepis ten należy interpretować ściśle. Wykładnia artykułu wyżej nie może prowadzić do rozszerzenia zakresu związania na inne okoliczności niż te dot. przestępstwa w wyroku prawomocnym. Jak wskazuje piśmiennictwo, z artykułu tego wynika, iż sąd cywilny nie może przyjmować w wypadku skazania, że przestępstwa nie popełniono. Sąd cywilny *a contrario* jest związany ustaleniem, że do przestępstwa doszło i nie może czynić żadnych własnych ustaleń sprzecznych z wyrokiem lub prowadzić postępowania na okoliczność ewentualnej wadliwości wyroku sądu karnego. Są to dość ogólne zagadnienia mogące wynikać nie *expressis verbis* z ww. artykułu. W doktrynie można zauważyć bardziej szczegółowe “wytyczne” odnoszące się do wyjątku z art. 11 K.P.C. Jak wskazuje doktryna, zakres art. 11 K.P.C. jest nieco inny w przypadku skazania za przestępstwo umyślne, a inaczej w przypadku skazania za przestępstwo nieumyślne. W razie skazania za przestępstwo umyślne sąd cywilny nie ma możliwości stwierdzić, że sprawca działał nieumyślnie. Jednak w przypadku skazania za przestępstwo nieumyślne nie jest wyłączona możliwość ustalenia w postępowaniu cywilnym, że sprawca działał umyślnie. Rozwiane zostały również wątpliwości co do stwierdzenia

działania skazanego w ramach kontraktupy ustawowego. Kontratypy definiują krótko to okoliczności wyłączające winę albo bezprawność działania. Kontratypy uniemożliwiają wydanie wyroku skazującego, natomiast kontratyp ustawy karnej nie stoi na przeszkodzie wykazania, że osoba przyczyniła się do powstania szkody. Kolejną istotną kwestią jest ustalenie szkody przez sąd karny i pytanie czy ustalenie to wiąże sąd cywilny. I tu również doktryna wskazała, na podstawie orzecznictwa Sądu Najwyższego, iż sąd cywilny będzie związany ustaleniami co do wysokości szkody sądu karnego tylko wtedy, gdy rozmiar szkody stanowi niezbędny element stanu faktycznego przestępstwa oraz rozmiar szkody znalazł swoje odzwierciedlenie w wyroku skazującym. Za zasadne uznajemy w tym miejscu przytoczyć fragment wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2010 roku, który wskazuje, że:

Art. 11 k.p.c.

jako norma szczególna, będąca wyjątkiem od zasady bezpośredniości, swobodnej oceny dowodów i czynienia w wyniku tej oceny ustaleń sądu cywilnego, podlega zwięźszonej wykładni. Wiążące są zatem ustalenia co do popełnienia przestępstwa, jego znamion ustawowych, zarówno podmiotowych, jak i przedmiotowych oraz wyrządzenia tym przestępstwem szkody. W odniesieniu do rozmiaru szkody wyrządzonej przestępstwem wiązanie będzie miało miejsce, jeśli rozmiar jej stanowi niezbędny element stanu faktycznego przestępstwa, nie zaś posiłkowy, czy też ocenny. (V CSK 310/09, LEX nr 688052).

Znów widzimy wyraźny pogląd, że sąd cywilny, rozpoznając sprawę jest związany ustaleniami sądu karnego co do bytu samego przestępstwa oraz spowodowanej nim szkody. Ustalenie wielkości samej szkody jawi się jako kwestia samodzielnej oceny przez sąd cywilny, jeśli nie występuje szkoda znacznej wielkości, czyli określona w art. 115 § 5 K.K.

3. PROCES KARNY A ROSZCZENIA CYWILNE

W postępowaniu karnym poza procesem zasadniczym, który rozpatruje odpowiedzialność karną oskarżonego, funkcjonuje proces rozstrzygający kwestie cywilne. Prof. dr hab. Stanisław Waltoś i prof. zw. dr hab. Piotr Hofmański w swoim cenionym podręczniku zatytułowanym *“Proces Karny - Zarys systemu”* posługują się pojęciem *akcji cywilnej* w znaczeniu szerokim. Akcja cywilna to zbiorcza kategoria zawierająca postępowania w procesie karnym zmierzające do wyegzekwowania roszczenia od podmiotu odpowiedzialnego cywilnie lub na nakładaniu obowiązku odpowiednich świadczeń. Zaznaczyć tu należy, że chodzi o roszczenia, które wynikają bezpośrednio z popełnionego przestępstwa. Akcja cywilna skraca nam czas prowadzenia konfliktu, gdyż

pokrzywdzony nie czeka na zakończenie postępowania karnego by rozpocząć dochodzenie swoich praw przed sądem cywilnym. Można więc powiedzieć, że jest to instytucja poniekąd wypełniająca zasadę szybkości postępowania w procesie karnym. Pomimo, iż roszczenia cywilne jak nazwa wskazuje mogłyby być rozpatrywane oddzielnie przez sąd cywilny w późniejszym terminie i nie naruszyłyby to zasady szybkości postępowania, roszczenia te są bezpośrednio związane z przestępstwem - są częścią konfliktu, który proces karny chce rozwiązać jak najszybciej. Niecelowe byłoby stawanie przez pokrzywdzonego przed dwoma różnymi sądami, jako świadek w sądzie karnym, a później jako powód w sądzie cywilnym, jeśli jest możliwość załatwienia obu roszczeń przed jednym sądem. Bezspornie jest to oszczędność czasu i pieniędzy dla pokrzywdzonego, ale akcja cywilna jest korzystna również dla oskarżonego. S. Waltoś i P. Hofmański wskazują dwie formy akcji cywilnej w polskim procesie karnym, występujące w stosunkowo niezmienionej formie od roku 2015: orzeczenie obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej lub zadośćuczynienia pieniężnego oraz orzeczenie nawiazki.

3.1. Orzeczenie obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej lub zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę

Pierwsza instytucja przewidziana jest w art. 46 § 1 K.P.K.

Art. 46. § 1. K.P.K.

W razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się.

Należy zaznaczyć, iż użyte słowo "lub" pozwala nam dochodzić równocześnie naprawienia szkody i zadośćuczynienia. Sąd karny stosuje w tym wypadku przepisy kodeksu cywilnego. Obowiązek naprawienia szkody dotyczy zarówno rzeczywiście poniesioną szkodę (*damnum emergens*), jak i utracone korzyści (*lucrum cessans*). Zwracamy uwagę jednak, iż pewne składniki szkody nie będą podchodziły pod ten obowiązek, co wynika z wyroku Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2011 r. sygn. akt III KK 243/10, w którym to orzeczeniu SN stwierdził, że:

[...] obowiązek naprawienia szkody określony w art. 46 § 1 k.k., ogranicza się tylko do równowartości rzeczywistej szkody wynikłej bezpośrednio z przestępstwa i nie jest dopuszczalne uwzględnianie przy ustalaniu jej

wysokości tych składników i elementów szkody, które wynikły z następstw czynu, np. odsetek”.

Artykuł 46 § 1 K.P.K. przewiduje tzw. względnie obligatoryjne orzeczenie naprawienia szkody lub zadośćuczynienia. Znaczy to, iż sąd jest zobligowany orzec taki obowiązek jedynie na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej. Nie orzeka się o obowiązku naprawienia szkody, jeżeli szkoda ta została już naprawiona lub doszło już do zadośćuczynienia. Od orzeczenia takiego obowiązku można odstąpić również, gdy oszacowanie rozmiaru szkody jest znacznie utrudnione. Orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia niekiedy jest bezwzględnie obligatoryjne, jak w art. 67 § 3 Kodeksu Karnego (*dalej: K.K.*), tj. w przypadku umorzenia warunkowo postępowania. Ponadto w Kodeksie Karnym znajdują się przypadki fakultatywnego orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, jak w art. 72 § 2 K.K., gdzie sąd może (więc nie musi) zobowiązać skazanego do naprawienia szkody zawieszając wykonanie kary pozbawienia wolności.

3.2. Nawiązka

W art. 46 § 2 K.K. możemy wyczytać, iż sąd, w razie utrudnień w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, może orzec nawiązkę w wysokości do 200 000 zł na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. Należy zaznaczyć, iż w przypadku kilku pokrzywdzonych lub osób najbliższych o których mowa w tym przepisie, nawiązkę orzeka się dla każdej z tych osób. Jest to wyłączna kompetencja sądu. W przeciwieństwie do naprawienia szkody i zadośćuczynienia, strony oraz osoby uprawnione do wykonywania praw strony nie mogą wystąpić z roszczeniem o orzeczenie nawiązki. Instytucja ta ma charakter akcesoryjny, sąd może skorzystać z niej wyłącznie w przypadku utrudnień, takich jak niemożność ustalenia dokładnej szkody. Jest to bardzo praktyczne rozwiązanie, gdyż w przypadku przestępstw powodujących uszczerbek na zdrowiu trudno jest przewidzieć wszystkie następstwa zdrowotne wynikające np. z uszkodzeń ciała.

Kolejne przypadki orzekania nawiązki zawarte są w art. 47 K.K. W paragrafie 1 mowa o skazaniu sprawcy za umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, inne przestępstwo umyślne, którego skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój

zdrowia. Nawiązka jednak nie może być orzeczona w tym przypadku na rzecz pokrzywdzonego, a jedynie na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Paragraf drugi wskazuje nam na przestępstwa przeciwko środowisku, przy których sąd ma możliwość orzec nawiązkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Kolejna sytuacja, gdy nie orzeczono przepadku przedsiębiorstwa służącego do popełnienia przestępstwa, sąd ma możliwość orzeczenia nawiązki o wysokości maksymalnej 1.000.000 zł na rzecz pokrzywdzonego lub Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Paragraf 3 wylicza nam konkretne przestępstwa, tj. z art. 173 K.K., art. 174 K.K., art. 177 K.K. lub w art. 355 K.K., jeżeli sprawca był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, a w razie jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa nawiązkę na rzecz osoby najbliższej, której sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu. Tu również w przypadku wielu pokrzywdzonych nawiązka orzekana jest na rzecz każdej z nich, a w przypadku niemożności ustalenia osoby pokrzywdzonej, nawiązka orzekana jest na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Wysokość nawiązki w tym przypadku wynosi od 10.000 zł. Inne przypadki, w których sąd ma możliwość orzeczenia nawiązki to np. skazanie za pomówienie zwykłe (art. 212 § 1 K.K.), pomówienie za pomocą środków masowego komunikowania (art. 212 § 2 K.K.), skazanie za zniewagę popełnioną za pomocą środków masowego komunikowania (art. 216 § 4 w zw. z § 2 K.K.), a także skazanie za wyrąb drzewa albo za kradzież wyrąbanego lub powołanego drzewa (art. 290 §2 K.K.).

4. WYROK CYWILNY W SPRAWIE O CHARAKTERZE KARNYM

Wyrok karny jest dokumentem urzędowym, który korzysta z domniemania prawdziwości ustaleń, będących podstawą tegoż wyroku. Zdaniem Sądu Najwyższego z wyroku z dnia 20 lutego 2020 r., sygn. akt IV CSK 538/18 domniemanie to jest wzruszalne. Wyrok umarzający postępowanie nie jest przeszkodą do tego, by fakt czy zostało popełnione przestępstwo sąd cywilny ustalił samodzielnie, gdy fakt ten ma znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu. Nieważna jest przyczyna umorzenia. Sąd cywilny orzekając w tej kwestii musi stosować zgodnie z regułami prawa karnego. Jest to zasada prawna, którą przedstawia uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia

21 listopada 1967 r. sygn. akt III PZP 34/67. Doktryna wskazuje, iż pogląd SN znajduje wyraz w zasadzie pełnej kognicji sądu w postępowaniu cywilnym, która jest ograniczona jedynie istnieniem wyroku skazującego (art. 11 K.P.C.). Wyrok w świetle Kodeksu Postępowania Cywilnego jest dowodem. Nie kreuje on przestępstwa, a jedynie stwierdza jego popełnienie, na co wskazuje inna uchwała siedmiu sędziów SN z dnia 25 maja 2018 r. sygn. akt III CZP 108/17. W nowszej uchwale Sąd rozpatrywał zagadnienie prawne odnoszące się do sprawy nieumyślnego spowodowania wypadku w ten sposób, że kierujący samochodem nie zachował należytej ostrożności przez co zderzył się z rowerzystą, powodując u niego obrażenia skutkujące jego zgonem (zarzut popełnienia przestępstwa z art. 177 § 2 K.K. i art. 178 K.K.). Postępowanie umorzono z powodu niepoczytalności sprawy na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 K.P.K. w związku z art. 31 § 1 K.K. Powódka, córka zmarłego, domagała się zapłaty zadośćuczynienia oraz odszkodowania za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej w związku ze śmiercią ojca w wypadku komunikacyjnym. W uchwale rozprawiono się z problemem związanymi z wykładnią art 442(1) § 2 Kodeksu Cywilnego (*dalej: K.C.*).

443 (1) § 2. K.C.

Jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia.

Problem ten dotyczył pytania, czy wobec prawomocnego postanowienia sądu umarzającego postępowanie karne w tej sprawie sąd rozstrzygający o roszczeniu odszkodowawczym w postępowaniu cywilnym może samodzielnie ustalić, czy szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, na które to pytanie Sąd Najwyższy udzielił odpowiedzi twierdzącej powielając pogląd wyrażony w uchwale z 1967 r. (utrzymywany do dzisiaj w orzecznictwie). W uzasadnieniu SN podkreślił, że ustalenie przestępstwa oraz wydłużenie przez ww. art. 443 (1) § 2 K.C. terminów przedawnienia roszczeń odszkodowawczych wynikających ze zbrodni lub występku nie jest stosowaniem represji karnej, a jedynie ochroną poszkodowanych przez czyn kreujący skutki cywilnoprawne, którego przesłanką jest przestępność tego czynu.

PODSUMOWANIE

Systematyka granic wzajemnego oddziaływania postępowania karnego i cywilnego jest warunkiem *sine qua non* funkcjonowania sądów polskich. Mianowicie, bez znajomości przepisów i regulacji na styku dwóch płaszczyzn prawa, sędziowie i referendarze sądowi, a także cały system sądownictwa, nie byłoby w stanie spełniać funkcji jurysdykcyjnej w sprawach, które to bardzo często skutkują powstaniem roszczeń zarówno karnych, jak i cywilnych. Kwestie przenikania kognicji obu sądów są w przepisach zakreślone dość skąpo. Przykładowo, brak precyzji artykułu 11 K.P.C. w zakreśleniu jakie ustalenia wiążą sąd cywilny wpływa niepewnie na prawo. Jednak dokładne granice tej materii określa nam sądownictwo i doktryna, tworząc spójną systematykę dzięki w miarę jednolitemu orzecznictwu i licznym komentarzom. Należy zaznaczyć, że niniejszy artykuł poruszył wybrane zagadnienia dotyczące sytuacji prawnej pokrzywdzonego i oskarżonego. Kwestie sytuacji prawnej osoby trzeciej w procesie karnym należałoby rozpatrzeć w oddzielnej pracy, gdyż według piśmiennictwa orzecznictwo w tym przypadku charakteryzuje się mniejszą jednolitością.

BIBLIOGRAFIA

Leszczyński L.

2018 *Praktyka precedensowa w porządku prawa stanowionego Podstawowe czynniki warunkujące.*, Przegląd Prawa i Administracji CX Wrocław, Uniwersytet Marii Skłodowskiej – Curie w Lublinie, nr

Piaskowska O. M. (red.)

2018 *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie procesowe. Komentarz aktualizowany.* Wolters Kluwer, Warszawa.

Skorupka J. (red.)

2018 *Proces karny*, Wolters Kluwer, Warszawa.

Waltoś S., Hofmański P.

2020 *Proces karny. Zarys systemu*, Wolters Kluwer, Warszawa.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r., poz. 1444 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1093).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).

Traktat Ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.).

Źródła internetowe

Zasady, kraje, historia. Polska - profil kraju członkowskiego, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/poland_pl [data dostępu: 24.06.2023 r.]

Wykaz skrótów

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.), dalej K.P.K.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), dalej K.K.

Ustawa z dnia z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks Postępowania Cywilnego (t.j. Dz.U. 1964 Nr 43 poz. 296), dalej K.P.C.

Ustawa z dnia z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (t.j. Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93), dalej K.C.

Sąd Najwyższy, dalej SN

THE LIMITS OF THE INTERACTION OF CRIMINAL AND CIVIL PROCEEDINGS

Abstract: *The aim of our article is to show the most important manifestations of the interaction and coexistence of both processes. In Polish law, the principle of jurisdictional independence of the criminal court applies. This principle manifests itself in the independence of deciding on the facts and legal status, and in the independence of the decisions of criminal courts from other courts or authorities. On the other hand, civil courts are bound by a final criminal judgment, specifically its findings concerning, among others, features of the crime, circumstances of its commission, place and time, and the sanity of the perpetrator. It is impossible not to notice that these processes are in some respects complementary to each other. In exceptional cases, a civil court may bear a criminal case and a criminal court may decide a civil case. Moreover, even in the event of expungement, nothing prevents the civil court from setting the limits of civil liability. Finding the boundary between the two procedures is not only interesting in theory, but it is also practical knowledge for the parties to criminal proceedings. In most criminal cases, civil claims are legitimate.*

Keywords: criminal trial, civil trial, procedure, impact

DZIAŁANIE POD WPŁYWEM SILNEGO WZBURZENIA NA GRUNCIE POLSKIEGO PRAWA KARNEGO

Streszczenie: *Celem niniejszego artykułu jest omówienie pojęcia „afekt” oraz terminu „silne wzburzenie”, jak również przybliżenie problematyki czynów popełnianych pod ich wpływem. Poprzez przedstawienie stanowisk prezentowanych przez judykaturę oraz doktrynę polskiego prawa karnego zostanie ukazany dylemat słuszności powołania dowodu z opinii biegłego. Ponadto, analizie poddane zostaną zagadnienia związane z karą, jej wysokością oraz rozważania dotyczące ewentualnego odstąpienia od jej wymierzenia. Terminologia dotycząca afektu jest bogata, jednak we współczesnym prawie karnym, procesy emocjonalne zachodzące w czasie popełnienia przestępstwa zasługują na zwiększoną uwagę. Poznanie emocji kierujących sprawcą czynu zabronionego pozwala ustalić jego motywację i cel działania, co jest niezbędne przy późniejszej ocenie danego zachowania. Taka analiza postępowania sprawcy i ocena stanu emocjonalnego, w którym się znalazł, jest immanentnym narzędziem służącym do odpowiedniej kwalifikacji popełnionego przez niego czynu i wymierzenia sprawiedliwej kary. W polskim prawie karnym przestępstwo popełnione pod wpływem emocji generalnie jest utożsamiane z zabójstwem w afekcie.*

Słowa kluczowe: afekt; emocje; silne wzburzenie; usprawiedliwione okolicznościami

1. WPROWADZENIE

Znaczenie i wpływ emocji na postępowanie człowieka jest przedmiotem zainteresowania nie tylko ze strony psychologii, lecz także nauki prawa. Wraz z rozwojem tych dyscyplin coraz więcej uwagi zwraca się na procesy emocjonalne, które poprzedzają popełnienie czynu zabronionego. Już na wstępie

¹ am.krzysiak@student.uw.edu.pl, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, ORCID: 0009-0000-2969-8092.

należy zaznaczyć, że nie wszystkie emocje i towarzyszące im stany psychiczne mogą mieć wpływ na odpowiedzialność karną (Daszkiewicz 1982, s. 8). Relewantne z punktu widzenia prawa karnego są zasadniczo dwie grupy emocji – te, które stanowią znamię danego typu oraz te, które prowadzą do stanu wyłączającego lub ograniczającego odpowiedzialność karną. Poznanie emocji kierujących sprawcą czynu zabronionego pozwala ustalić jego motywację i cel działania, co jest niezbędne przy późniejszej kwalifikacji danego zachowania. Do regulacji Kodeksu karnego (dalej: k.k.), w których ustawodawca wprost uwzględnił stany emocjonalne adresatów prawa należą m.in.: szczególne okrucieństwo czynu (art. 207 § 2 k.k., 148 § 2 k.k.); złośliwość w wykonywaniu czynności (art. 217 § 1a k.k.); niepoczytalność i poczytalność ograniczoną (art. 31 k.k.); błąd wywołany przeżyciami i zaburzeniami sfery poznawczej; dzieciobójstwo (art. 149 k.k.); zabójstwo eutanatyczne (art. 150 k.k.) oraz zabójstwo pod wpływem silnego wzburzenia (art. 148 § 4 k.k.), będące tematem niniejszego opracowania.

Celem niniejszego opracowania jest omówienie pojęcia „afekt” oraz terminu „silne wzburzenie”, jak również przybliżenie problematyki czynów popełnianych pod ich wpływem. Artykuł rozpoczyna się od próby określenia zakresu pojęcia „afekt”, co jest kluczowe do głębszej analizy przestępstwa z art. 148 k.k. Kolejną rozważaną kwestią jest pojęcie „silne wzburzenie”, którym ustawodawca posłużył się na gruncie art. 148 § 4 k.k. W zakresie prowadzonych rozważań kluczowe staje się również omówienie, w jaki sposób następuje ustalenie istnienia lub nieistnienia „afektu” u oskarżonego o popełnienie przestępstwa oraz czy występują okoliczności jednoznacznie przeważające o eliminacji, bądź uznaniu działania pod wpływem silnego wzburzenia. Następnie w artykule zostaje rozważone ustawowe znamię czynu stypizowanego w art. 148 § 4 k.k., które wskazuje, że silne wzburzenie powinno być „usprawiedliwione okolicznościami”. Na koniec analizie poddane zostały zagadnienia związane z karą, jej wysokością oraz rozważania dotyczące ewentualnego odstąpienia od jej wymierzenia. W pracy nie zabrakło również problematyki powołania biegłego psychiatry/psychologa, co jest tematem szeroko komentowanym w wypowiedziach doktryny. Terminologia dotycząca afektu jest bogata, jednak we współczesnym prawie karnym, procesy emocjonalne wiążące się z realizacją przestępstwa zasługują na zwiększoną uwagę. Postulatem *de lege ferenda* byłoby objęcie przeżyć emocjonalnych sprawców czynów wzmocnionymi badaniami, jednak należy podkreślić, iż nie jest możliwa analiza ich w chwili popełnienia przestępstwa, a ten moment jest jedynie relewantny dla uznania danego czynu za działanie w afekcie.

2. AFEKT I JEGO CHARAKTERYSTYKA

W polskim prawie karnym przestępstwo popełnione pod wpływem emocji generalnie jest utożsamiane z zabójstwem w afekcie. W celu zrozumienia pojęcia „afekt” w pierwszej kolejności należałoby sięgnąć do słownikowej definicji tego określenia, gdzie tłumaczone jest jako „stan silnego wzburzenia” (Słownik języka polskiego PWN). Wyjaśnienie pojęcia pojawia się również w postanowieniu Sądu Najwyższego z 14 kwietnia 2011 r., gdzie Sąd wskazał, że *afekt stanowi nagłą, niemalże odruchową reakcję na zdarzenie, stanowiącą szczególnie, trudny do opanowania impuls sprawczy dla zachowania niezgodnego z prawem* (II KK 71/11). W. Witwicki określał go jako *gwałtowny wybuch jakiegokolwiek uczucia, objawiający się silnymi zmianami w obiegu krwi, oddechu, wydzielaniu gruczołów i w ruchach ciała* (Witwicki, 1933, s. 31). Według B. Tępiłowa afekty to procesy emocjonalne, opanowujące człowieka szybko i burzliwie (Tępiłow 1951, s. 87), a psycholog T. Nowacki wskazuje, że afekty to krótkotrwałe i silne uczucia o przebiegu wybuchowym (Nowacki 1969, s. 184). K. Daszkiewicz utożsamia pojęcie „afekt” z wybuchem, wstrząsem lub porwytem emocjonalnym, jak również z uniesieniem, pasją czy furią (Daszkiewicz 1982, s. 11). Podsumowując przedstawione stanowiska, można wskazać cechy charakterystyczne afektu, do których zaliczamy nagłość, krótkotrwałość, siłę i gwałtowność reakcji. Rozważając zagadnienie afektu, warto zwrócić uwagę na funkcjonujący w literaturze przedmiotu podział na afekt patologiczny i fizjologiczny. Próbę zmierzającą do oddzielenia tych dwóch stanów, polegającą na charakterystyce porównawczej, najszerzej omówił W. Łuniewski. Zdaniem Autora, afekt fizjologiczny jest współmierny i rozumiały w stosunku do przyczyny, która go wywołała, natomiast afekt patologiczny cechuje występowanie głębszych zaburzeń świadomości, większe nasilenie reakcji emocjonalnych, pojawienie się bardziej jaskrawych zmian cielesnych, szybszy przebieg, wyczerpanie sił po ataku oraz utrata pamięci (Łuniewski 1950, s. 97-98). I. I. Gorelik podsumował, że:

Różnica między patologicznym a fizjologicznym afektem polega na stopniu rozwoju psychiki. W pierwszym wypadku osoba jest pozbawiona w pełni zdolności kierowania swoim działaniem i jest niepoczytalna. W drugim wypadku świadomość pozostaje niezamroczone i w takiej lub innej mierze pozostaje zdolność kierowania swoimi działaniami, chociaż utrudniona jest samokontrola i krytyczna ocena podjętych postanowień (Tarnawski 1981, s. 48).

W tym miejscu należy jednak zaznaczyć, że pod wpływem afektów patologicznych mogą działać osoby chore psychicznie, jak i zdrowe, jednak u osób

zdrowych zdarza się to wyjątkowo rzadko (Daszkiewicz 1982, s. 27). Rozgraniczenie afektu fizjologicznego od patologicznego, mimo że jest dość zawiłe i niewystarczająco opracowane, powinno być brane pod uwagę w procesie karnym, ponieważ jest niezbędne do kwalifikacji prawnej czynu. Ocena działania w afekcie jest istotna do określenia poczytalności sprawcy oraz doboru właściwych środków zabezpieczających. Wystąpienie afektu patologicznego u sprawcy z reguły pociągnie za sobą przypisanie mu ograniczonej poczytalności, co może prowadzić do nadzwyczajnego złagodzenia kary, a przy stwierdzeniu innego zakłócenia czynności psychicznych sprawcy nawet do wyłączenia odpowiedzialności karnej.

3. SILNE WZBURZENIE W PRAWIE KARNYM

Kolejną kwestią wymagającą analizy jest pojęcie „silne wzburzenie” (utożsamiane z afektem fizjologicznym), którym ustawodawca posłużył się na gruncie art. 148 § 4 k.k. Warto zaznaczyć, że pojęcie „silne wzburzenie” zostało zastąpione w projekcie ustawy z 1968 r. Kodeks karny z 1932 r. posługiwał się bowiem pojęciem „silne wzruszenie”. W uzasadnieniu do ówczesnie obowiązującego Kodeksu karnego wskazano, że *projekt posługując się wyrazem wzburzenie zamiast wzruszenie implikuje istnienie przyczyny afektu w zjawisku poza sprawcą, na które afekt i związane z nim działanie jest reakcją* (Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny 1968, s. 137). Analiza pojęcia „silne wzburzenie” nakazuje w pierwszej kolejności sięgnąć do słownikowej definicji tego pojęcia. Słownik języka polskiego PWN pojęcie „wzburzenie” traktuje jako *stan podniecenia, zdenerwowania* (Słownik języka polskiego PWN). W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 1978 r., Sąd ujmuje „silne wzburzenie”, jako *stan emocjonalny wywołany czynnikami zewnętrznymi, będący wynikiem indywidualnych odczuć, zależnych od odporności psychicznej człowieka, temperamentu, umiejętności panowania nad sobą i innych wrodzonych lub nabytych właściwości* (V KR 100/78). Z kolei Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 25 września 2014 r. wskazuje, że *silne wzburzenie charakteryzuje się gwałtownym i wybuchowym przebiegiem, krótkotrwałym czasem trwania oraz nagłym, to jest spowodowanym okolicznościami bezpośrednio poprzedzającymi zabójstwo - sposobem powstania* (II AKa 163/14).

W literaturze prawa karnego wskazuje się z kolei, że afekt: *Nie jest to przeciętny gniew, lecz taki rodzaj wzburzenia, który cechuje bardzo wysoki stopień natężenia, przekraczający zwykłe zdenerwowanie*” (Karnat 2020, Legalis).

Pojęcie wzburzenia jest bliskie znaczeniowo pojęciu gniewu i oburzenia. Wiąże się z występującym odruchem protestu, buntu, sprzeciwu wobec faktów, których skutki dotyczą daną osobę. Jest przejawem odreagowania psychiki, jej »odpowiedzią« na sytuację stresową, stanem, w którym przeżycia emocjonalne biorą górę nad przeżyciami intelektualnymi, kontrolującymi mechanizmy wolicjonalne (Kokot 2023, Legalis).

4. KRYTERIA USTALENIA DZIAŁANIA W AFEKCIE

W kontekście rozważań nad silnym wzburzeniem kluczowe staje się omówienie, w jaki sposób następuje ustalenie istnienia lub nieistnienia takiego stanu u oskarżonego o popełnienie przestępstwa oraz czy występują okoliczności jednoznacznie przeważające o eliminacji, bądź uznaniu działania w afekcie. W praktyce wymiaru sprawiedliwości sądy biorą pod uwagę kompleks okoliczności, które mają wpływ na sprawdzenie działania w afekcie, jednak może dojść do sytuacji, w której jedna przesłanka przeważy o jego eliminacji (Daszkiewicz 1982, s. 187). Do takich okoliczności można zaliczyć wejście w porozumienie przed popełnieniem czynu lub uprzednie przygotowanie narzędzia. Dodatkowo należy przeanalizować cel popełnienia przestępstwa, procesy motywacyjne, sposób działania sprawcy, jak również zachowanie po popełnieniu czynu (Daszkiewicz 1982, s. 191). Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 stycznia 2017 r., nie mogło dojść do popełnienia zabójstwa pod wpływem silnego wzburzenia ze względu na fakt:

że oskarżony postępował nader metodycznie: przestępstwo wcześniej zaplanował, zaopatrzył się w narzędzia zbrodni, pod fałszywym pretekstem zawiózł pokrzywdzonego w ustronne miejsce, zaś po dokonaniu zabójstwa ukrył zwłoki, zadbał o zniszczenie dowodów, paląc w piecu swoje ubranie i zabrany z samochodu pokrzywdzonego telefon (III KK 391/16).

Popełnienie przestępstwa w afekcie eliminuje również powzięcie przez sprawcę czynności zabezpieczających przed lub po dokonaniu czynu. Do takich działań K. Daszkiewicz zalicza zacieranie śladów przestępstwa, tworzenie alibi, wynajęcie mieszkania w celu ukrywania się, przygotowanie środków niezbędnych do ucieczki lub zmiany tożsamości (Daszkiewicz 1982, s. 205). Również kwestia nagłości zamiaru nie przesądza o uznaniu działania za czyn popełniony w afekcie. Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z dnia 21 lutego 2019 r.:

zabójstwa w typach podstawowym i kwalifikowanych są popełniane równie często z zamiarem nagłym, a nie premedytowanym, a zachowania takie jak opatrywanie rany pokrzywdzonej równie często występują przy innych zabójstwach niż

»zabójstwo w afekcie«, zwłaszcza przy istnieniu zamiaru nagłego i w stosunku do osób bliskich. Wprowadzona przez sąd I instancji do opisu czynu zarzuconego zmiana zamiaru oskarżonego na ewentualny (a nie bezpośredni) zamiar zabójstwa również nie jest wyróżnikiem dla któregoś z typów zabójstw (II AKa 353/18).

5. KONIECZNOŚĆ ZASIĘGNIĘCIA OPINII BIEGŁEGO

Ustalenie czy sprawca działał pod wpływem afektu jest kwestią znajdującą się na granicy prawa oraz psychologii, dlatego pojawia się pytanie, czy sąd powinien powołać biegłego z zakresu psychiatrii lub psychologii. Jak wynika z wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 1986 r.:

ustalenie czy sprawca przestępstwa działał w stanie silnego wzburzenia, może być dokonane przez sąd bez potrzeby uciekania się do pomocy biegłego, zwłaszcza wtedy, gdy chodzi o reakcję i stan psychiczny w chwili czynu jednostki niedotkniętej chorobą psychiczną, niedorozwojem umysłowym lub innym zakłóceniem czynności psychicznych (II KR 61/86);

Natomiast w wyroku z dnia 4 stycznia 2017 r. Sąd Najwyższy podtrzymał ten pogląd, zaznaczając, że skoro silne wzburzenie jest afektem fizjologicznym, a nie patologicznym, to ustaleń w zakresie jego zaistnienia sąd może dokonać samodzielnie, bez zasięgnięcia opinii biegłych (III KK 391/16). Ponadto Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z dnia 10 stycznia 2017 r. wskazał, że:

[w] praktyce utrwalili się poglądy, że do stwierdzenia silnego wzburzenia jako afektu fizjologicznego (w odróżnieniu od ustalenia cech patologicznych) nie są konieczne wiadomości specjalne, a więc zasięgnięcie opinii biegłych. Jeśli jednak opinia w tym przedmiocie została przez biegłych wyrażona, podlega ona ocenie sądu jak każdy dowód (II AKa 239/16).

W doktrynie prezentowana jest różnica zdań w tym zakresie. Zdaniem K. Daszkiewicz, co do zasady nie jest konieczne skorzystanie z opinii biegłych, jednak Autorka uściśla, że od tej zasady istnieją wyjątki. Do wyjątków Autorka zalicza sprawy, w których zachodzi uzasadniona wątpliwość do charakteru afektu, co do patologicznego podłoża afektu oraz do stanu zdrowia psychicznego sprawcy (Daszkiewicz 1982, s. 209).

S. Waltoś nie zgadza się z tezą o braku konieczności zasięgnięcia opinii biegłych w każdej sprawie, w której sąd ma do czynienia z afektem fizjologicznym. Wskazał on, że może być to równoznaczne z uznaniem, że w tych sprawach w zasadzie *badanie psychiatryczne jest zbędne*, a J. Gierowski widzi niebezpieczeństwo kwalifikowania stanu silnego wzburzenia jedynie na podstawie kryterium charakteru reakcji emocjonalnej sprawcy poprzez ocenę

afektu fizjologicznego przez sąd wyłącznie na podstawie doświadczenia życiowego i wiedzy prawniczej (Król 2009, s. 59).

Na gruncie art. 148 § 4 k.k., należy wskazać, że samo wystąpienie silnego wzburzenia nie przesądza o kwalifikacji czynu jako zabójstwa w afekcie. Ustawowe znamię czynu stypizowanego w art. 148 § 4 k.k. wskazuje, że silne wzburzenie powinno być „*usprawiedliwione okolicznościami*”. W tym miejscu warto zaznaczyć, że Kodeks Karny z 1932 r. w art. 255 § 2 kryminalizował zabójstwo człowieka pod wpływem silnego wzburzenia nie zawężając jego stosowania do działania usprawiedliwionego okolicznościami. Takie ujęcie kryteriów czynu zabronionego było szeroko krytykowane w judykaturze i doktrynie prawa karnego. A. Gubiński wskazywał, że:

względnie wyjątkowego nasilenia uczucia bez sięgnięcia do oceny powodu wzruszenia doprowadza w krańcowych przypadkach [...] do względniejszego potraktowania zabójców o gwałtownym, wybuchowym usposobieniu, reagujących w sposób niezwykle brutalny na jakakolwiek bądź blahostkę (Gubiński 1961, s. 122-123).

W tym kontekście podkreśla się, że „*uznanie każdego silnego wzruszenia za okoliczność statuującą łagodniejszą odpowiedzialność karną zabójcy prowadziło do zrównania podstaw odpowiedzialności w przypadkach niekiedy całkowicie różnicowanych*” (Tarnawski 1981, s. 51).

6. SILNE WZBURZENIE USPRAWIEDLIWIONE OKOLICZNOŚCIAMI

Pojęcie „usprawiedliwiona okoliczność” stwarza konieczność określenia zakresu sytuacji, w których czyny posiadają walor wytłumaczalnych. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2008 r., Sąd wskazał, że:

silne wzburzenie usprawiedliwione okolicznościami to tylko takie, które w ocenach społecznych może zastępować na pewne zrozumienie z punktu widzenia zasad moralnych. [...] Przy tym ocena, czy silne wzburzenie było usprawiedliwione okolicznościami, oparta na przestankach moralnych, powinna odwoływać się do kryteriów obiektywnych, a nie tylko bazować na subiektywnych odczuciach sprawcy, które stan ten miałyby tłumaczyć. O usprawiedliwieniu silnego wzburzenia nie decyduje to, jaką odpornością psychiczną i przymiotami charakteru sprawca dysponuje, ale jaka jest przyczyna silnego wzburzenia i czy z punktu widzenia powszechnie aprobowanych norm moralnych jest ona - przynajmniej w pewnym zakresie - wybaczalna (V KK 355/07).

Natomiast Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 14 grudnia 1973 r. zwraca uwagę, że:

kryteria oceny, czy silne wzburzenie jest usprawiedliwione konkretnymi okolicznościami danej sprawy, wywodzą się z przesłanek psychologicznych i moralnych oraz zasad współżycia społecznego, które sąd powinien każdorazowo ustalić jako podstawę do przypisania zabójstwa oskarżonemu w postaci uprzywilejowanej (III KR 303/73),

dlatego określenie pełnego zakresu okoliczności usprawiedliwiających afekt nie jest możliwe ze względu na zróżnicowane skłonności psychicznych ludzi, w szczególności stanów pobudliwości emocjonalnej (Tarnawski 1981, s. 53). Przykładem różnorodności ustaleń faktycznych na podstawie podobnych okoliczności jest powszechnie wymieniana w literaturze sytuacja przyłapania partnera na zdradzie, powodująca popełnienie czynu pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, jednak jak wskazał Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 22 kwietnia 2021 r.:

zdrada, jakkolwiek moralnie naganna, we współczesnym świecie nie jest zjawiskiem odosobnionym i nie może stanowić usprawiedliwienia dla skrajnych reakcji w postaci zachowań sprowadzających się do użycia siły fizycznej, a tym bardziej pozbawienia życia osoby, która się zdrady dopuściła (II AKa 24/21).

Kolejnym problemem związanym z ustaleniem okoliczności usprawiedliwiających jest niewspółmierność reakcji do bodźca. Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 12 stycznia 1977 r.:

fakt, że sprawca jest bardziej od innych podatny na bodźce zewnętrzne, łatwiej ulega emocjom z racji swoich właściwości, nie daje jeszcze podstawy do usprawiedliwienia silnego wzburzenia, gdy sama przyczyna była blaha i w odczuciu społecznym niewspółmierna do skutku (V KR 228/76).

Podobne stanowisko objął Sąd Najwyższy w przywoływanym już postanowieniu z dnia 7 marca 2008 r., w którym zaznaczył, że silne wzburzenie usprawiedliwione okolicznościami:

jest współmierne do wywołującej jej przyczyny, pochodzącej od pokrzywdzonego, którego to zachowanie wywołało afektywną reakcję spełniającą znamiona czynu zabronionego określonego w art. 148 § 4 k.k. . Musi zatem zaistnieć pewna adekwatność pomiędzy czynem a tą krzywdą, którą odczuł sprawca, »rozsądna« proporcja pomiędzy nią, a tym czego on dokonał (V KK 355/07).

Ponownie warto rozważyć konieczność powołania biegłego z zakresu psychologii w zakresie ustalenia, czy zostało wypełnione znamię usprawiedliwionych okoliczności. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2016 r.:

ocena, czy okoliczności, które doprowadziły do silnego wzburzenia, były usprawiedliwione, nie jest oceną psychologiczną, lecz prawną. Przesądzenie o wystąpieniu tychże okoliczności należy do sfery ustaleń faktycznych, ocenianych przez sąd na podstawie przeprowadzonych dowodów, opierającego się na wiedzy i życiowym doświadczeniu. Jedyne w szczególnie skomplikowanych wypadkach pomocne mogą być opinie biegłych - socjologów moralności i obyczajowości (V KK 361/15).

W kontekście ustalenia istnienia okoliczności usprawiedliwiających istotna staje się kwestia ustalenia, że afekt nie był usprawiedliwiony, ale jednak sprawca działał pod jego wpływem. Według K. Daszkiewicz, jeżeli sąd uznaje zabójstwo popełnione pod wpływem afektu, jednak stwierdza, że nie zostało wypełnione znamię afektu usprawiedliwionego okolicznościami, sąd powinien rozważyć zastosowanie mechanizmu nadzwyczajnego złagodzenia kary zawartego w art. 31 § 2 k.k. (Daszkiewicz 1982, s. 226). Jednak w takiej sytuacji, należałoby uznać, że sprawca działał pod wpływem emocji w znacznym stopniu zakłócających czynności psychiczne (Daszkiewicz 1982, s. 155).

7. USTAWOWE ZAGROŻENIE PRZESTĘPSTWA W AFEKCIE

W Kodeksie karnym kwalifikacja czynu jako przestępstwa z art. 148 § 4 daje podstawę do łagodniejszego wymiaru kary. Uprzywilejowanie zabójstwa w afekcie jest daleko idące. Pierwszą zasadniczą różnicą od podstawowego typu tego przestępstwa jest wysokość wymiaru kary. Za czyn z art. 148 § 4 k.k. grozi kara od roku do 10 lat pozbawienia wolności, co w dolnej granicy daje różnicę ośmiokrotnie niższego wymiaru kary w porównaniu do § 1 tego artykułu. Drugą konsekwencją uprzywilejowania zabójstwa w afekcie jest zmiana kwalifikacji czynu ze zbrodni na występki, co skutkuje krótszym czasem przedawnienia karalności przestępstwa z 30 do 15 lat oraz odmiennymi zasadami związanymi z ewentualnym zastosowaniem nadzwyczajnego złagodzenia kary przez sąd.

W przypadku zabójstwa w afekcie zagrożenie ustawowe cechuje duża rozpiętość. Ustalenie czy sprawca działał pod wpływem afektu jest istotne dla kwalifikacji czynu, jednak na wysokość wymierzonej kary wpływa całokształt okoliczności przestępstwa (Daszkiewicz 1982, s. 226). W tym kontekście na uwagę zasługuje wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 1970 r. wydany z powodu rewizji nadzwyczajnej założonej przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, w którym:

Sąd Najwyższy ze względu na zdecydowaną przewagę okoliczności obciążających uznał za właściwą karę oscylującą ku górnej granicy ustawowego zagrożenia, argumentując decyzję, iż oskarżony [...] miał złą opinię, nadużywał alkoholu, znęcał się nad żoną w stanie nietrzeźwości, był wyjątkowo agresywny i brutalny w stosunku nie tylko do żony, ale i do teściowej oraz innych osób i wreszcie dokonał zabójstwa na osobie swojej żony, która była w 9 miesiącu ciąży i była matką 4 nieletnich dzieci. Sąd Najwyższy nie wymierzył najwyższej kary jedynie dlatego, że - jak stwierdziła teściowa oskarżonego - gdy był on trzeźwy, dbał o dom i oddawał wszystkie zarobione pieniądze (V KRN 109/70).

8. ODSTĄPIENIE OD WYMIERZENIA KARY

Problematyka odstąpienia od wymierzenia kary przy przestępstwach pod wpływem silnego wzburzenia jest tematem licznych wypowiedzi doktryny oraz judykatury. Poza art. 148 § 4 k.k. o wzburzeniu również stanowi art. 25 § 3 k.k., zgodnie z którym *nie podlega karze, kto przekracza granice obrony koniecznej pod wpływem strachu lub wzburzenia usprawiedliwionych okolicznościami zamachu*. „Wzburzenie”, którym posługuje się art. 25 § 3 k.k. nie posiada przymiotu „siły”, co sugeruje, że nie jest konieczne by ten stan charakteryzował się takim samym natężeniem jak afekt (Marek 2008, s. 161- 162). W orzecznictwie prezentowany jest pogląd, zgodnie z którym:

okoliczności usprawiedliwiające strach (lęk) lub wzburzenie sprawcy przekraczającego granice obrony koniecznej (art. 25 § 3 k.k.) są podobne jak powody silnego wzburzenia sprawcy zabójstwa (art. 148 § 4 k.k.). Nie można przy tym pominąć jednostkowej podatności sprawcy na doznanie strachu lub wzburzenia, zatem znaczenie w ocenie mają nie tylko przesłanki natury obiektywnej (II AKa 169/05).

Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 11 października 2022 r. zwrócił również uwagę na znamię wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, wskazując, że:

do zastosowania instytucji, o której mowa w art. 25 § 3 k.k. nie jest wystarczające ustalenie, że sprawca odczuwał strach, kiedy podejmował działania będące przekroczeniem obrony koniecznej, a niezbędne jest dodatkowe ustalenie, że stan ten był usprawiedliwiony okolicznościami zamachu (II AKa 413/21).

Jak widać, istnieją pewne podobieństwa w kwalifikacji przestępstwa z art. 148 § 4 k.k. oraz art. 25 § 3 k.k., ponieważ wymagają one podobnych okoliczności, dlatego często będą się na siebie nakładać (Król 2009, s. 65). Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z dnia 1 grudnia 2000 r. uwidoczniał ten problem, stwierdzając, iż:

przekroczenie granic obrony koniecznej rodzące czyn karalny jest zachowaniem wyczerpującym dyspozycję przepisu art. 148 § 4 kk, a więc zabójstwem popełnionym pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, to tym samym ten stan przeżyć psychicznych sprawcy, czyli usprawiedliwione wzburzenie, musi rodzić na gruncie przepisu art. 25 § 3 kk decyzję o odstąpieniu od wymierzenia kary (II AKa 295/00).

PODSUMOWANIE

Analiza działania sprawcy i ocena stanu emocjonalnego, w którym się znalazł, jest niezbędna do odpowiedniej kwalifikacji popełnionego przez niego czynu. Dlatego charakteryzując afekt lub silne wzburzenie, wskazuje się na nagłość, krótkotrwałość, siłę i gwałtowność reakcji, co pozwala zdefiniować ustawowe znamię czynu wskazanego w art.148 § 4 k.k. Istotną przesłanką kwalifikacji czynu popełnionego pod wpływem wspomnianego silnego wzburzenia jest również posiadanie przez czyn waloru wytłumaczalności oraz współmierność reakcji do bodźca. W celu sprawdzenia, czy wystąpiło działanie w afekcie, sądy biorą pod uwagę kompleks okoliczności, jednak należy zaznaczyć, iż występują sytuacje, w których jedna przesłanka przeważa o jego wykluczeniu. Stwierdzenie wystąpienia u sprawcy afektu i ściśle związane z nim silnego wzburzenia jest rolą sądu, aczkolwiek w tej kwestii okazać się może niezbędna opinia biegłych w celu ustalenia podłoża i przebiegu silnego wzburzenia oraz jego wpływu na proces motywacyjny. W Kodeksie karnym kwalifikacja czynu jako przestępstwa z art. 148 § 4 daje podstawę do łagodniejszego wymiaru kary, a uprzywilejowanie zabójstwa w afekcie jest daleko idące. Na koniec warto dodać, iż zabójstwo w afekcie i eksces obrony koniecznej wymagają zaistnienia podobnych okoliczności, dlatego często mogą się na siebie nakładać, powodując, w niektórych sytuacjach, odstąpienie od wymierzenia kary.

BIBLIOGRAFIA

Daszkiewicz K.

1982 *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Warszawa.

Gubiński A.

1961 *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, Warszawa.

Karnat J.

2020 *Komentarz art. 148 k.k.*, [w:] Banaś-Grabek M. (red), *Kodeks karny. Część szczególna. Art. 148–251. Komentarz*, Warszawa.

Kokot R.

2023 *Komentarz art. 148 k.k.*, [w:] Stefański R. (red), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 6, Warszawa.

Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskie

1968 *Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny*, Warszawa.

Król W.

2009 *Silne wzburzenie w rozumieniu art. 148 § 4 k.k.*, "Prokuratura i Prawo", nr 9.

Łuniewski W.

1950 *Zarys psychiatrii ogólnej*, Warszawa.

Marek A.

2008 *Obrona konieczna w prawie karnym. Teoria i orzecznictwo*, Warszawa.

Nowacki T.

1969 *Elementy psychologii*, Wrocław.

Tarnawski M.

1981 *Zabójstwa uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań.

Tieplów B.

1951 *Psychologia*, Warszawa.

Witwicki W.

1933 *Afekt*, [w:] Chorowiczowej A. (red.), *Świat i Życie: zarys encyklopedyczny wiedzy i kultury*, Lwów.

Źródła internetowe

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/afekt;2438797.html> [data dostępu: 25.02.2023]

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/szukaj/wzburzenie> [data dostępu: 09.02.2023].

Orzecznictwo

Postanowienie SN z 14.01.2016 r., V KK 361/15.

Postanowienie SN z 14.04.2011 r., II KK 71/11.

Postanowienie SN z 4.01.2017 r., III KK 391/16.

Postanowienie SN z 4.01.2017 r., III KK 391/16.

Postanowienie SN z 7.03.2008 r., V KK 355/07.

Postanowienie SN z 7.03.2008 r., V KK 355/07.

Wyrok SA w Katowicach z 1.12.2000 r., II AKa 295/00, Wokanda 2002, nr 3, poz. 41.

Wyrok SA w Krakowie z 10.01.2017 r., II AKa 239/16, KZS 2017, nr 2, poz. 72.

Wyrok SA w Krakowie z 21.02.2019 r., II AKa 353/18, KZS 2019, nr 3, poz. 68.

Wyrok SA w Krakowie z 29.09.2005 r., II AKa 169/05, KZS 2005, nr 11, poz. 24.

Wyrok SA w Łodzi z 22.04.2021 r., II AKa 24/21.

Wyrok SA w Łodzi z 25.09.2014 r., II AKa 163/14.

Wyrok SA w Warszawie z 11.10.2022 r., II AKa 413/21.

Wyrok SN z 12.01.1977 r., V KR 228/76, OSNKW 1977, nr 4-5, poz. 39.

Wyrok SN z 14.12.1973 r., III KR 303/73, OSNKW 1974, nr 4, poz. 66.

Wyrok SN z 27.03.1986 r., II KR 61/86, OSNPG 1986, nr 11, poz. 144.

Wyrok SN z 28.06.1978 r., V KR 100/78, OSNKW 1978, nr 10, poz. 114.

Wyrok SN(7) z 11.05.1970 r., V KRN 109/70, OSNKW 1970, nr 9, poz. 101.

ACTING UNDER THE INFLUENCE OF STRONG AGITATION ON THE BASIS OF POLISH CRIMINAL LAW

Abstract: The purpose of this article is to discuss the concept of "affect" and the term "strong agitation", as well as to introduce the issue of acts committed under their influence. By presenting the positions presented by the judiciary and the doctrine of Polish criminal law, the dilemma of the validity of the appointment of expert evidence will be shown. In addition, the issues of punishment, the amount of punishment and considerations of possible waiver of punishment are analyzed. The terminology of affect is rich, but in modern criminal law, the emotional processes involved in the execution of a crime deserve increased attention. Learning about the emotions driving the perpetrator of a criminal act makes it possible to determine his motivation and purpose of action, which is essential for the subsequent evaluation of the behavior in question. Such an analysis of the perpetrator's behavior and an assessment of the emotional state in which he found himself is essential for the appropriate qualification of the act committed by him and the imposition of a just punishment. In Polish criminal law, a crime committed under the influence of emotion is generally equated with murder in affect.

Keywords: affect; emotion; strong agitation; justified by circumstances

PROCEDURA POSTĘPOWANIA DYSCYPLINARNEGO I KARNEGO WOBEC ŻOŁNIERZY

Streszczenie: *Celem artykułu jest przeanalizowanie procedury postępowania dyscyplinarnego i karnego wobec żołnierzy. Niemal każdy aspekt służby uregulowany jest w odpowiednich aktach prawnych, co ma to na celu utrzymanie dyscypliny i porządku, a także sprawne i precyzyjne realizowanie zadań. Postępowanie dyscyplinarne jest podstawową procedurą stosowaną wobec naruszeń dyscyplinarnych, lecz w przypadku czynów, dokonanych w czasie służby lub w związku ze służbą, posiadających znamiona przestępstw zastosowanie ma postępowanie karne. Artykuł ma przybliżyć zasady obu postępowań wobec żołnierzy, lecz ze szczególnym uwzględnieniem postępowania dyscyplinarnego z uwagi na jego częstsze występowanie w praktyce. W niniejszej pracy omówiono również wyzwania z jakimi mierzy się wojskowy system sprawiedliwości. Artykuł skierowany jest nie tylko do badaczy prawa, ale również do żołnierzy i pracowników wojska, którym najbliższe są omawiane procedury.*

Słowa kluczowe: prawo karne, postępowanie dyscyplinarne, wojsko, postępowanie karne

1. WPROWADZENIE

Temat prawa obowiązującego w wojsku stanowi rzadko podejmowane zagadnienie w badaniach i analizach prawniczych. Niemniej jednak, nie można zaniedbywać tego obszaru, gdyż jest on równie istotny jak pozostałe dziedziny systemu prawnego w Polsce. Wojsko ma za zadanie stać na straży bezpieczeństwa narodowego i strzec granic państwa przed zagrożeniami z zewnątrz, ale również jest wykorzystywane do przedsięwzięć wewnątrz państwa

¹ dominika.gawlik99@gmail.com, absolwentka prawa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

np. przy zwalczaniu klęsk żywiołowych. Z tego powodu niezwykle istotne jest, aby zapewnić prawidłowe funkcjonowanie w strukturach wojska m.in. poprzez uchwalenie i stosowanie prawa. Celem niniejszego artykułu jest skoncentrowanie uwagi na materii postępowania dyscyplinarnego i karnego w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz systematyzacja wiedzy na temat tego zagadnienia. Przede wszystkim dokładnie zostanie omówione postępowanie dyscyplinarne, które jest dużo bliższe codziennej służbie i występuje w praktyce dużo częściej niż postępowanie karne.

Wojsko, jako instytucja, opiera swoje funkcjonowanie na ściśle zhierarchizowanej strukturze, podległości służbowej i bezwzględnemu posłuszeństwu. Prawie każdy aspekt służby wojskowej uregulowany jest w odpowiednich ustawach, rozporządzeniach lub regulaminach. Istotne jest przestrzeganie jasnych i klarownych zasad przez żołnierzy, co ma kluczowe znaczenie dla utrzymania dyscypliny i porządku wojskowego oraz zapewnienia gotowości żołnierzy do podjęcia działań. Tematyka postępowania dyscyplinarnego i karnego stanowi ważne zagadnienie dla nauk penalnych, szczególnie w obliczu zwiększającej się liczebności armii, tworzenia nowych form służby wojskowej, uczestnictwa w międzynarodowych ćwiczeniach sojusznicych oraz angażowania wojska w operacje poza granicami kraju. W celu utrzymania dyscypliny i posłuszeństwa w szeregach wojska niezbędne jest zapoznanie żołnierzy zarówno z przysługującymi im prawami, jak i z nałożonymi na nich obowiązkami. Świadomość tych kwestii ma kluczowe znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania Sił Zbrojnych oraz realizacji ich zadań.

2. ISTOTA I CEL POSTĘPOWANIA DYSCYPLINARNEGO W WOJSKU

Postępowanie dyscyplinarne nie posiada legalnej definicji zawartej w określonych przepisach prawnych. Z analizy aktów można podjąć próbę sformułowania tejże definicji i określić postępowanie dyscyplinarne jako zespół działań, którego celem jest egzekwowanie i utrzymanie dyscypliny oraz porządku wojskowego przez żołnierzy. Jest ono jednym z narzędzi służących zapewnieniu sprawnego funkcjonowania Sił Zbrojnych. Postępowanie to ma charakter sankcjonujący, a jego rezultatem jest wyciągnięcie konsekwencji wobec obwinionych, którzy naruszyli ustalone normy i przepisy wojskowe, popełnili przewinienia dyscyplinarne.

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny w ramach jednego aktu prawnego zawarła wszystkie najważniejsze aspekty związane

z obronnością kraju i zastąpiła liczne obowiązujące wcześniej akty prawne, w tym *Ustawę z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej*. Ustawodawca określił, że nadrzędne cele postępowania dyscyplinarnego to ustalenie, czy czyn, którego popełnienie zarzucono obwinionemu został popełniony i czy obwiniony jest jego sprawcą, wyjaśnienie przyczyn i okoliczności popełnienia danego czynu, a także zebranie i utrwalenie dowodów w sprawie.

Postępowanie dyscyplinarne w wojsku spełnia podobne funkcje jak analogiczne postępowanie wobec innych grup zawodowych tj. lekarzy, adwokatów, radców prawnych, sędziów, notariuszy, policjantów czy studentów. W Siłach Zbrojnych ma przede wszystkim na celu utrzymanie dyscypliny i porządku wojskowego, a także służy zachowaniu hierarchii i struktury dowodzenia. Żołnierze działają w obrębie określonych pododdziałów i oddziałów, a każdy z nich przeznaczony i szkolony jest do wykonywania określonego zadania, jednak zachowanie pojedynczego żołnierza ma wpływ na efektywność realizacji i powodzenie misji. Z tego powodu możliwość wszczęcia postępowania dyscyplinarnego ma na celu egzekwowanie odpowiedzialności za popełnione przewinienia, a sankcje nałożone na sprawcę mają stanowić odstraszający efekt dla innych żołnierzy i przyczynić się do utrzymania standardów właściwego zachowania. Sprawiedliwe i konsekwentne działanie przełożonych dyscyplinarnych może przyczynić się do wzmacniania zaufania i więzi wewnątrz danej społeczności. Wiedza, że wszyscy żołnierze są równo traktowani, a odpowiedzialność za naruszenia jest równie skutecznie egzekwowana, może budować poczucie wspólnoty i oddania.

2.1. Związek pomiędzy postępowaniem dyscyplinarnym a karnym w wojsku

Postępowanie dyscyplinarne i postępowanie karne w wojsku są ze sobą ściśle powiązane, ale stanowią odrębne procesy, które służą różnym celom i mają różne konsekwencje. Zarówno postępowanie dyscyplinarne, jak i karne dotyczą przewinień popełnionych przez żołnierzy w związku z pełnieniem przez nich obowiązków służbowych. W *Ustawie o obronie ojczyzny* zawarto definicję czym jest naruszenie dyscypliny wojskowej:

Naruszenie dyscypliny wojskowej stanowi czyn żołnierza polegający na zachowaniu godzącym w dobre imię lub interes Sił Zbrojnych, zawinionym przekroczeniu uprawnień albo niewykonaniu obowiązków wynikających z przepisów prawa, w tym z rozkazów i poleceń wydanych przez przełożonych uprawnionych na podstawie tych przepisów.

Przestępstwa i wykroczenia mogą być poddawane ocenie zarówno przez procedurę dyscyplinarną, jak i karną, w zależności od charakteru naruszenia i jego powagi. Postępowanie dyscyplinarne w wojsku może być pierwszym etapem w dochodzeniu i odpowiedzialności za naruszenia. Jeśli podejrzewa się, że żołnierz popełnił przewinienie, inicjowane jest pociągnięcie do odpowiedzialności dyscyplinarnej. Jeśli w wyniku postępowania dyscyplinarnego zostanie ustalone, że popełniono przestępstwo, może być przekazane do postępowania karnego. Art. 351 *Ustawy o obronie ojczyzny* stanowi :

Żołnierz za czyn stanowiący przewinienie dyscyplinarne, wypełniający jednocześnie znamiona przestępstwa lub wykroczenia albo przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej niezależnie od odpowiedzialności karnej.

Przestępstwa określone w *Kodeksie karnym części wojskowej*, stanowią naruszenia dyscyplinarne zgodnie z art. 353 ust. 2 *Ustawy o obronie ojczyzny*. Natomiast nie każde naruszenie dyscypliny wojskowej jest przestępstwem bądź wykroczeniem np. zachowanie przełożonego przyczyniające się do rozluźnienia dyscypliny wojskowej w stosunku do podległych mu żołnierzy czy nieprzestrzeganie porządku dnia przez żołnierza służby zasadniczej nie stanowią przestępstwa w świetle *Kodeksu Karnego*.

Dowody zebrane w postępowaniu dyscyplinarnym mogą zostać wykorzystane w postępowaniu karnym, gdy uzna się, że postępowanie dyscyplinarne wobec żołnierza jest niewystarczające i istnieje konieczność wszczęcia postępowania karnego. Należy podkreślić zwrot „istnieje konieczność”, ponieważ nie każde przestępstwo określone w *Kodeksie Karnym części wojskowej* jest przestępstwem ściganym z urzędu. W niektórych wypadkach wymagany jest wniosek dowódcy jednostki lub pokrzywdzonego. W konkretnym przypadku dowódca może zdecydować czy wystarczające jest ukaranie w postępowaniu dyscyplinarnym, czy należy złożyć wniosek o ściganie karne. Procedura dyscyplinarna ma na celu przede wszystkim utrzymanie dyscypliny i karności w jednostkach wojskowych oraz zapewnienie sprawiedliwego podejścia do popełnionych przewinień. Natomiast postępowanie karne koncentruje się na wymiarze sprawiedliwości, karaniu za poważniejsze przestępstwa oraz ochronie interesów państwa i bezpieczeństwa narodowego.

3. POSTĘPOWANIE DYSCYPLINARNE

3.1. Kary dyscyplinarne, środki dyscyplinarne i dyscyplinarne środki zapobiegawcze

Kara dyscyplinarna jest to środek represyjny stosowany w postępowaniu dyscyplinarnym w stosunku do żołnierza, który popełnił naruszenie przepisów dyscyplinarnych w siłach zbrojnych. Założeniem kary dyscyplinarnej jest zastosowanie sankcji w celu ukarania żołnierza za jego przewinienie, przywrócenia dyscypliny oraz zapobieżenia ewentualnym kolejnym naruszeniom. *Ustawa o obronie ojczyzny* określa, że kara dyscyplinarna może przybierać różne formy w zależności od rodzaju i stopnia naruszenia oraz obowiązujących przepisów. Wyróżniamy: upomnienie, naganę, karę pieniężną, ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym, zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe, ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej, zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej. Podobnie jak w przypadku postępowania karnego powszechnego kara może być zastrzona lub złagodzona m.in. w zależności od umyślności popełnienia czynu, motywacji do jego dokonania, próby minimalizacji negatywnych skutków, postawy żołnierza czy przebiegu jego dotychczasowej służby.

Środki dyscyplinarne mają na celu skorygowanie zachowania żołnierza w sposób proporcjonalny do popełnionego przewinienia. Mogą być orzekane zarówno niezależnie, jak i w połączeniu z karą dyscyplinarną. Do środków dyscyplinarnych zalicza się: zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego, zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych, do naprawienia wyrządzonej szkody, pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska, podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób.

W szczególnych przypadkach określonych w Ustawie, jeżeli wymaga tego dobro służby, bezpieczeństwo podejrzanego żołnierza lub osób postronnych można stosować dyscyplinarne środki zapobiegawcze tj. niedopuszczenie do wykonywania czynności służbowych lub osadzenie w izbie zatrzymań.

3.2. Rozmowa dyscyplinująca

Ustawodawca dał przełożonym możliwość zastosowania różnych środków dyscyplinarnych w zależności od powagi sytuacji. Jest to niezwykle istotne, ponieważ umożliwia gradację czynów nie tylko w kontekście kary dyscyplinarnej, ale również w przebiegu samej procedury. Art. 352 *Ustawy o obronie ojczyzny* wskazuje, że mając do czynienia z przewinieniem dyscyplinarnym mniejszej wagi przełożony dyscyplinarny może nie wszczynać postępowania dyscyplinarnego, a zamiast niego przeprowadzić z żołnierzem udokumentowaną w formie notatki rozmowę dyscyplinującą. Ma ona na celu wytknięcie czynu naruszającego dyscyplinę, napomnienie i uprzedzeniu o możliwości wykorzystania innych środków dyscyplinujących i wszczęcia postępowania dyscyplinarnego. Rozmowę można przeprowadzić do 30 dni od momentu, gdy przełożony dowiedział się o naruszeniu, a sporządzoną notatkę włącza się do ewidencji wojskowej na 6 miesięcy. Żołnierz, który nie przyznaje się do naruszenia dyscypliny w formie wytkniętego mu podczas rozmowy przewinienia, w terminie 2 dni od dnia, w którym zapoznał się z notatką ma prawo wniesienia do przełożonego dyscyplinarnego pisemnego sprzeciwu, co skutkuje wszczęciem postępowania dyscyplinarnego. Jeżeli sprzeciw wniesiono po upływie terminu, zostaje wydane postanowienie o odmowie przyjęcia sprzeciwu, na które przysługuje zażalenie. Zażalenie wnosi się za pośrednictwem przełożonego dyscyplinarnego do wyższego przełożonego dyscyplinarnego. Jak już zostało wcześniej wspomniane rozmowa przeprowadzania jest w sprawach mniejszej wagi, a przede wszystkim z żołnierzami, którzy wcześniej prezentowali nienaganną postawę żołnierską i wzorowo wywiązywali się z obowiązków służbowych, lecz dokonali oni czynu niezgodnego z zasadami. Przełożony dyscyplinarny może uznać, że wobec takiej osoby wystarczające będzie odbycie rozmowy z podwładnym, którą może przeprowadzić osobiście lub może upoważnić pisemnie innego żołnierza do dokonania tej czynności w jego imieniu.

3.3. Przebieg postępowania

Zgłaszanie zarzutów oraz wszczęcie postępowania dyscyplinarnego stanowią niezbędnym etap, bowiem umożliwiają identyfikację potencjalnych naruszeń norm i regulacji wojskowych oraz umożliwiają podjęcie odpowiednich działań w celu przywrócenia dyscypliny oraz utrzymania porządku. Proces wszczęcia postępowania dyscyplinarnego rozpoczyna się niezwłocznie,

jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie naruszenia dyscypliny przez żołnierza, a konkretnie w momencie wydania postanowienia o wszczęciu postępowania dyscyplinarnego. W tym momencie żołnierz uzyskuje status obwinionego. Przełożony dyscyplinarny wszczyna postępowanie z własnej inicjatywy lub na wniosek przełożonego żołnierza, na polecenie przełożonego, któremu podlega służbowo przełożony dyscyplinarny, na żądanie organu kontroli, Żandarmerii Wojskowej lub wojskowego organu porządkowego, sądu lub prokuratora. Postępowanie może również zostać wszczęte na wniosek innego organu, instytucji bądź pokrzywdzonego. W celu sprawiedliwego zbadania sprawy, w momencie, gdy pojawią się wątpliwości odnośnie faktu popełnienia przewinienia dyscyplinarnego, kwalifikacji prawnej albo tego kto dokonał naruszenia, zanim zostanie wszczęte postępowanie dyscyplinarne z polecenia przełożonego dyscyplinarnego następuje przeprowadzenie czynności wyjaśniających. Czynności te powinny zakończyć się do 30 dni od dnia wydania postanowienia, a w szczególnych wypadkach, gdy zostały one przedłużone, to do 60 dni. Wszelkie informacje z przeprowadzonych czynności wyjaśniających powinny zostać zawarte w sporządzonej przez rzecznika dyscyplinarnego notatce służbowej: wnioski o konieczności wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, odstąpienia od wszczęcia postępowania dyscyplinarnego albo odstąpienia od wszczęcia postępowania dyscyplinarnego i przeprowadzenia rozmowy dyscyplinującej z obwinionym żołnierzem.

Nie można wszcząć postępowania, jeżeli czynności wyjaśniające nie potwierdziły, że żołnierz dokonał naruszenia dyscypliny. Zgodnie z zasadą *ne bis in idem*, nie można prowadzić postępowania o ten sam czyn w stosunku do tego samego żołnierza, jeżeli poprzednie zostało prawomocnie zakończone lub jest w trakcie trwania. Możliwość wszczęcia postępowania oraz wymierzenia kary dyscyplinarnej ograniczona jest terminem 1 roku od dnia, w którym dokonano naruszenia dyscypliny. Gdy żołnierz z powodu nieobecności nie złożył wyjaśnień, wtedy termin przedawnienia nie rozpoczyna się, a rozpoczęty zostaje zawieszony do momentu powrotu żołnierza do wykonywania zadań służbowych. Podobnie zawieszenie postępowania powoduje wstrzymanie biegu terminu. Sytuacja wygląda inaczej, gdy naruszenie dyscypliny jest równocześnie przestępstwem, bowiem wtedy przedawnienie dyscyplinarne i karalności są sobie równe.

Dalszy przebieg zależy jest od kilku czynników i aktywności przełożonego oraz obwinionego. Jeżeli okoliczności naruszenia dyscypliny i wina żołnierza nie ulegają wątpliwości oraz nie ma potrzeby wymierzenia karny surowszej niż kara 3 stawek dziennych, wtedy po złożeniu przez żołnierza

wyjaśnień i złożeniu przez niego wniosku o poddanie się karze, przełożony dyscyplinarny może wydać orzeczenie bez przeprowadzania postępowania.

Gdy postępowanie dyscyplinarne zostanie wszczęte obwiniony żołnierz może, nie później niż w dniu zapoznania się z całością materiałów sprawy, złożyć wniosek o dobrowolne poddanie się karze. Podobnie jak w powyższym przypadku okoliczności popełnienia naruszenia i wina nie mogą budzić wątpliwości, lecz różnicę stanowi surowość kary grożącej za ten czyn. Wniosek zostanie uwzględniony, gdy łącznie ze wspomnianymi przesłankami kara wymierzona za to naruszenie nie będzie surowsza niż nagana. Gdy wniosek żołnierza zostanie pozytywnie rozpatrzony, przełożony dyscyplinarny wydaje orzeczenie bez przeprowadzenia raportu dyscyplinarnego.

Postępowanie dyscyplinarne w sprawie wymagającej jego przeprowadzenia prowadzi rzecznik dyscyplinarny, którego stopień jest zależny od stopnia obwinionego żołnierza. Formalnie postępowanie rozpoczyna się wraz z wydaniem postanowienia, którego odpis otrzymuje obwiniony. Zadaniem rzecznika jest zgromadzenie dowodów i podjęcie wszelkich czynności mających za zadanie wyjaśnić sprawę. Przede wszystkim czynności te polegają na przesłuchaniu obwinionego żołnierza, świadków, pokrzywdzonego, jeżeli występuje w danej sprawie. Można dokonać oględzin miejsca, konfrontacji, okazania, podjąć próbę odtworzenia przebiegu zdarzeń. Z tych czynności niezbędne jest sporządzenie protokołu. Dodatkowo pomóc w wyjaśnieniu sprawy może zlecenie ekspertyzy, badania czy opinii ekspertów. W trakcie postępowania, jeżeli zachodzi konieczność rozszerzenia lub zmiany zarzutów, dokonuje się tego za pomocą postanowienia. Obwiniony żołnierz może odmówić składania wyjaśnień, może zgłaszać wnioski dowodowe, przeglądać akta sprawy i sporządzać z nim notatki, fotografie i odpisy, a także wnosić zażalenia w przypadkach wskazanych w ustawie. Co istotne żołnierz ma prawo do korzystania z pomocy obrońcy, którym może być nie tylko adwokat lub radca prawny, ale także inny żołnierz, który nie jest profesjonalnym obrońcą. Wnioski dowodowe składa się na piśmie rzecznikowi dyscyplinarnemu oraz wskazuje się jakie okoliczności mają zostać nimi udowodnione. Postępowanie dowodowe obwarowane jest terminem 30 dni od dnia wydania postanowienia o rozpoczęciu postępowania dyscyplinarnego, a w wyjątkowych przypadkach może zostać przedłużone do 3 miesięcy. W momencie, gdy rzecznik uzna, że wszelkie okoliczności sprawy zostały wyjaśnione, zapoznaje obwinionego żołnierza i jego obrońcę z aktami postępowania dyscyplinarnego. Z tego zapoznania sporządza się protokół, a obwiniony w terminie 3 dni ma prawo zgłosić wniosek o uzupełnienie. Następnie rzecznik wydaje postanowienie o zamknięciu

postępowania dowodowego i w terminie przygotowuje sprawozdanie z dokonanych czynności i przekazuje akta przełożonemu dyscyplinarnemu. Zgromadzony materiał dowodowy stanowi podstawę do wydania orzeczenia o uniewinnieniu żołnierza, uznaniu za winnego dokonania czynu i wymierzeniu kary lub odstąpieniu od jej wymierzenia, umorzeniu postępowania. Można odstąpić od ukarania żołnierza w wypadku, gdy stopień winy lub szkodliwości naruszenia dyscypliny dla służby jest nieznaczny, a obwiniony żołnierz do tej pory prezentował nienaganną postawę żołnierską i można uznać, że pomimo nieukarania otrzymał lekcję i będzie przestrzegał dyscypliny w przyszłości. Wydanie orzeczenia następuje podczas raportu dyscyplinarnego nie później niż w ciągu 14 dni od zamknięcia postępowania dowodowego.

Omawiając przebieg postępowania dyscyplinarnego należy wskazać w jakich wypadkach może dojść do zawieszenia, a w jakich do umorzenia postępowania. Jest to ważne zagadnienie ze względu na sprawność funkcjonowania systemu prawnego w siłach zbrojnych. Postanowienie o zawieszeniu postępowania nie jest orzeczeniem kończącym postępowanie w sprawie i po usunięciu przeszkody umożliwia jego ponowne podjęcie – wydaje się wtedy postanowienie o podjęciu zawieszono postępowania. Jego skutkiem jest natomiast wstrzymanie biegu terminów. Przełożony dyscyplinarny ma możliwość zawieszenia postępowania w momencie, gdy zachodzi długotrwała przeszkoda uniemożliwiająca jego prowadzenie. Do takich sytuacji należy zwolnienie żołnierza z zajmowanego stanowiska i wyznaczenie go na inne stanowisko w innej jednostce lub instytucji. Wtedy dokumentacja dyscyplinarna zostaje przekazana nowemu przełożonemu dyscyplinarnemu. Postanowienie o zawieszeniu można zaskarżyć zażaleniem.

Umorzenie jest postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie. Jak już zostało wcześniej wspomniane postępowanie dyscyplinarne umarza się, gdy nastąpiło przedawnienie wymierzenia kary lub gdy wszczęto je po upływie terminu wskazanego w Ustawie. Należy umorzyć również w przypadkach, gdy dowiedziono, że czyn popełniony przez żołnierza nie stanowi naruszenia dyscypliny lub narusza wspomnianą podstawową zasadę prawa *ne bis in idem*. Obligatoryjnie umarza się postępowanie w momencie śmierci lub uznania za zaginionego żołnierza oraz w sytuacji, gdy obwiniony przestał podlegać procedurze dyscyplinarnej np. wskutek przeniesienia do rezerwy lub w stan spoczynku. Istnieją również fakultatywne przyczyny umorzenia tj. długotrwała, poważna choroba obwinionego żołnierza lub wycofanie wniosku instytucji, organu lub pokrzywdzonego.

Analizując przebieg postępowania dyscyplinarnego można odnaleźć pewną analogię do zwykłego postępowania karnego z Kodeksu Postępowania Karnego. Niewątpliwą zaletą takiej struktury procedury dyscyplinarnej jest przestrzeganie zasad prawa, rzetelność i zasadność, ponieważ rozpoczęcie postępowania dyscyplinarnego jest ściśle związane z uzasadnionym podejrzeniem naruszenia dyscypliny przez żołnierza. To gwarantuje, że procedura jest prowadzona na podstawie rzeczywistych faktów i dowodów. Przestrzeganie zasady *ne bis in idem* zapewnia, że jedna osoba nie może być ścigana lub karana dwukrotnie za to samo przewinienie. To istotne, aby uniknąć nadmiernego obciążenia systemu i żołnierzy postępowaniami o tej samej sprawie. Postępowanie dyscyplinarne umożliwia zastosowanie zasady proporcjonalności w wymierzaniu kar. Kara jest wymierzana lub nie w zależności od tego czy wina i okoliczności czynu budzą wątpliwości, czy nie. Pod uwagę bierze się również postawę, zachowanie i przebieg dotychczasowej służby obwinionego żołnierza.

4. ZASADY I PROCEDURY POSTĘPOWANIA KARNEGO WOBEC ŻOŁNIERZY

Postępowanie karne to stanowi kluczowy element dyscypliny i porządku w siłach zbrojnych, zapewniając sprawiedliwość w przypadku poważnych przewinień popełnionych przez członków wojska zarówno przez żołnierzy, jak i przez pracowników cywilnych wojska. Wiele zasad tego postępowania jest zbliżonych do tych obowiązujących w systemie prawnym "powszechnym", jednak ze względu na specyfikę środowiska wojskowego istnieją pewne charakterystyczne różnice. Postępowanie karne w wojsku to zespół norm prawnych regulujących czynności procesowe, które mają na celu realizację prawa karnego materialnego w zakresie części wojskowej. Najważniejszym zadaniem jest ustalenie, czy dokonany czyn wypełnia znamiona przestępstwa, a potem wykrycie sprawcy i wymierzenie kary za popełnienie.

Postępowanie karne w siłach zbrojnych opiera się o realizację prawa materialnego Kodeksu Karnego części wojskowej, ale również przepisy części ogólnej i szczególnej KK, jeśli część wojskowa nie zawiera przepisów odmiennych. Zgodnie z Kodeksem Postępowania Karnego orzecznictwu sądów wojskowych podlegają sprawy żołnierzy w czynnej służbie wojskowej (z wyjątkiem dyspozycyjnego WOT), którzy popełnili przestępstwa określone w Kodeksie Karnym rozdziałach części wojskowej; przeciwko organowi wojskowemu lub innemu żołnierzowi; popełnili je w czasie lub w związku ze służbą, na obszarze

obiekty wojskowego lub wyznaczonym miejscu przebywania na szkodę wojska lub z naruszeniem obowiązku służbowego; dokonali za granicą, podczas użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa. Orzecznictwu sądów wojskowych podlegają również pracownicy wojska, którzy popełnili przestępstwa określone w art 356-363 KK w związku z art. 317 § 2 KK, dokonali przestępstw za granicą, podczas użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa. Co istotne przepisy polskiego Kodeksu karnego i Kodeksu Postępowania Karnego można zastosować wobec żołnierzy sił zbrojnych państw obcych, przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, oraz członków ich personelu cywilnego, którzy popełnili przestępstwa w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, chyba że umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, stanowi inaczej. Należy podkreślić właściwość sądów wojskowych, bowiem przestępstwa wyżej wymienione nie przestają podlegać orzecznictwu sądów wojskowych pomimo zwolnienia żołnierza z czynnej służby wojskowej lub zakończenia pracy przez pracownika cywilnego w wojsku. Wyjątek stanowi sytuacja, gdy przestępstwo nie jest związane z naruszeniem obowiązku służbowego, ponieważ wtedy istnieje możliwość, że sąd wojskowy może przekazać do rozpoznania sądowi powszechnemu, jeżeli dobro wymiaru sprawiedliwości temu się nie sprzeciwia.

Omawiając postępowanie karne w siłach zbrojnych należy skonfrontować je z postępowaniem karnym powszechnym. Porównując władzę sądowniczą – w zakresie sądownictwa powszechnego wyróżniamy sądy rejonowe, okręgowe i Sąd Najwyższy, natomiast w kwestiach wojskowych władzę sprawują sądy garnizonowe, okręgowe, w których skład orzekający tworzą oficerowie oraz Sąd Najwyższy. W postępowaniu karnym w wojsku szczególnie uwzględnia się wpływ przewinienia na dyscyplinę i bezpieczeństwo wojska i państwa. Niektóre zachowania, które w cywilnym postępowaniu mogą nie być tak surowo karane, a w wojsku mogą prowadzić do poważniejszych sankcji.

W niektórych przypadkach, zwłaszcza w sytuacjach nagłych lub podczas działań bojowych, postępowanie karne w wojsku może być przeprowadzane w trybie natychmiastowym, by zapewnić szybką reakcję na popełnione przestępstwo.

5. WYZWANIA DLA WOJSKOWEGO WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Wymiar sprawiedliwości w wojsku ma za zadanie nie tylko egzekwować przestrzeganie norm i regulacji, ale także dbać o godność jednostki oraz zachować równowagę między wojskową dyscypliną a respektowaniem praw człowieka. Ten obszar staje przed wieloma wyzwaniami, które wymagają zharmonizowanego podejścia, uwzględniającego zarówno aspekty militarno-prawne, jak i międzynarodowe standardy. W niniejszym kontekście, eksploracja funkcjonowania, celów i trudności wojskowego wymiaru sprawiedliwości ukazuje jego kluczową rolę w zachowaniu ładu i sprawiedliwości w obrębie sił zbrojnych.

Niewątpliwym wyzwaniem dla wymiaru sprawiedliwości w wojsku jest zachowanie równowagi między dyscypliną a prawami jednostki. O ile w stanie pokoju jest to podstawowe i naturalne zadanie, o tyle w czasie działań wojennych może stanowić wyzwanie przez zachowanie żołnierzy naruszających dyscyplinę, sytuację bojową czy konieczność utrzymania morale w szeregach. Wojskowe sądy muszą radzić sobie z trudnymi sytuacjami prawnymi, tj. przypadki domniemych zbrodni wojennych czy naruszeń praw człowieka w trakcie konfliktów zbrojnych, co wymaga szczególnej uwagi w ustalaniu odpowiedzialności. Na morale wpływ ma rozliczanie dezertorów, buntowników czy zdrajców.

W czasie pokoju koniecznością jest zintegrowanie aspektów wojskowych i prawnych, tak aby ze sobą współgrały i wzajemnie się uzupełniały. Wymiar sprawiedliwości musi skutecznie integrować aspekty związane z prawem, dyscypliną, zarządzaniem personelem z zadaniami obronnymi, aby zapewnić spójne i skuteczne działanie systemu. Z racji, że działanie wojska opiera się na konkretnych zasadach, prawo musi nadążać za szybko zmieniającym się światem, unowocześnianiem armii i zmian społecznych, tak aby jak najbardziej wspierać i ułatwiać funkcjonowanie systemu obronnego państwa. Niezbędna jest także współpraca z powszechnym wymiarem sprawiedliwości, ponieważ nie można zapominać, że żołnierze to także obywatele, ludzie, którzy działają również w sferze cywilnej. W przypadkach przestępstw popełnionych przez żołnierzy poza służbą lub o charakterze powszechnym, wyzwanie polega na skoordynowaniu działań między wojskowym i cywilnym wymiarem sprawiedliwości, aby uniknąć dublowania się postępowań i zapewnić uczciwość procesów.

Polski system prawny musi być przygotowany i dostosowany do działania zgodnie ze standardami międzynarodowymi, tak aby łączyć krajowe przepisy z międzynarodowymi standardami praw człowieka. Zapewnienie uczciwego procesu i respektowanie praw człowieka stanowi istotne zadanie, ponieważ wojsko jest nadal związane swoimi specyficznymi funkcjami i potrzebami operacyjnymi.

PODSUMOWANIE

Postępowanie dyscyplinarne i karne stanowi nieodzowny element utrzymania porządku oraz zasad dyscypliny i hierarchii w Siłach Zbrojnych. Głównym celem tych procedur jest zapewnienie sprawnego funkcjonowania jednostek wojskowych oraz zachowanie wysokiego poziomu dyscypliny i profesjonalizmu wśród żołnierzy. W artykule omówiono kluczowe aspekty tego zagadnienia, skupiając się na zasadach, procedurach oraz wyzwaniach stojących przed wojskowym wymiarem sprawiedliwości.

Postępowanie dyscyplinarne jest procedurą dużo powszechniejszą niż postępowanie karne w codziennej służbie. Wymierzenie kary ma na celu nie tylko nie tylko ukaranie, ale także naprawę popełnionych błędów oraz przeciwdziałanie ich powtórzeniu. Pełni także funkcję wychowawczą i prewencyjną, stanowiąc lekcję dla innych żołnierzy. Podczas gdy postępowanie dyscyplinarne skupia się na utrzymaniu dyscypliny, prawidłowego toku służby i dyscypliny, postępowanie karne dotyczy przestępstw popełnionych przez żołnierzy w związku z pełnioną przez nich służbą. Wprowadzenie szczególnych przepisów wojskowych wynika z potrzeby zapewnienia sprawnego załatwiania spraw i nieobciążania nimi sądów powszechnych. Jednakże istnieją pewne różnice między postępowaniem karnym w wojsku a postępowaniem karnym ogólnym, na przykład w zakresie środków karnych, które są dostosowane do specyfiki służby wojskowej.

Artykuł poruszył kwestię wyzwań stojących przed wojskowym wymiarem sprawiedliwości. Przede wszystkim konieczność utrzymania prawidłowych standardów sprawiedliwości zarówno w czasie pokoju jak i podczas wojny, współpracę międzynarodową czy kooperację z sądownictwem powszechnym. Ponadto, zróżnicowane przestępstwa, w tym te o charakterze wojennym, stwarzają konieczność elastycznego podejścia do wymiaru sprawiedliwości.

Bez wątpienia Siły Zbrojne Rzeczpospolitej Polskiej rozwijają się w sposób dynamiczny, wzmacniając swój potencjał i zwiększając pozycję na arenie międzynarodowej. Analizując Ustawę o obronie ojczyzny czy Regulamin

Ogólny Żołnierza Wojska Polskiego można przyjąć, że Wojsko Polskie unowocześnia nie tylko sprzęt, ale również prawo, które nadaża za modernizowaną armią. Postępowanie dyscyplinarne i karne wobec żołnierzy stanowi integralną część funkcjonowania sił zbrojnych. Zapewnia ono utrzymanie dyscypliny oraz skuteczną reakcję na przestępstwa, jednocześnie respektując prawa i godność jednostki co jest szczególnie istotne w budowaniu profesjonalnej armii. Wymaga to zrównoważonego podejścia oraz dbałości o zachowanie standardów sprawiedliwości w kontekście specyfiki służby wojskowej. Ostatecznie, efektywne zarządzanie postępowaniem dyscyplinarnym i karnym przyczynia się do umocnienia gotowości i zdolności obronnej sił zbrojnych.

BIBLIOGRAFIA

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. z 2022 r. poz. 2305 z późn. zm.)

DISCIPLINARY AND CRIMINAL PROCEEDINGS PROCEDURE TOWARDS SOLDIERS

Abstract: *The article aims to analyse the procedure of disciplinary and criminal proceedings against soldiers. Almost every aspect of the service is regulated in the relevant legal acts, which are intended to maintain discipline and order, as well as efficient and precise implementation of tasks. Disciplinary proceedings are the basic procedure applied to disciplinary violations, but in the case of acts committed during the service or in connection with the service, which have the characteristics of crimes, criminal proceedings apply. The article is to present the principles of both proceedings against soldiers but with particular emphasis on disciplinary proceedings due to its more frequent occurrence in practice. This paper also discusses the challenges faced by the military justice system. The article is addressed not only to law researchers but also to soldiers and army employees who are most familiar with the discussed procedures.*

Keywords: criminal law, disciplinary procedure, military, criminal procedure

KONTROLA OPINII BIEGŁEGO Z ZAKRESU BADAŃ GENETYCZNYCH PRZEZ ORGAN PROCESOWY

Streszczenie: *Celem artykułu jest przedstawienie propozycji procedury kontroli naukowego środka dowodowego przez decydentów procesowych jakim jest opinia biegłego z zakresu badań genetycznych. Z praktyki kryminalistycznej wynika, iż organy procesowe (zarówno na etapie postępowania przygotowawczego jaki podczas etapu jurysdykcyjnego) napotykają na problemy związane z oceną przydatności uzyskanego środka dowodowego do realizacji celów postępowania karnego. Przeprowadzona rzetelna weryfikacja naukowego środka dowodowego jest podstawą do podjęcia uzasadnionych decyzji procesowych oraz ogranicza w istotny sposób niekorzystne zjawisko dyktatu biegłego, które jest szczególnie widoczne w przypadku składania środków dowodowych, których wyniki są interpretowane za pomocą narzędzi statystycznych.*

Słowa kluczowe: kontrola naukowego środka dowodowego, opinia biegłego z zakresu badań genetycznych, błędy opinii, sposoby ich korygowania

1. WPROWADZENIE

W celu prawidłowego wykorzystania opinii biegłego z badań genetycznych w procesie karnym konieczna jest wnikliwa kontrola przez organ procesowy rezultatów pracy rzeczoznawcy oraz wyciągniętych przez niego wniosków, przedstawionych w opinii. Ustawodawca zobowiązał do takiego postępowania nie tylko sądy, ale każdy inny organ procesowy, który ma prawo do podejmowania decyzji podczas postępowania karnego. W pierwszej części artykułu przedstawiono potrzebę przeprowadzenia rzetelnej kontroli środka dowodowego przez organy procesowe. Z praktyki autora jako biegłego

¹ wojciech.achrem@onet.pl, Laboratorium Kryminalistyczne KWP w Szczecinie.

z zakresu badań genetycznych wynika, iż środki dowodowe, w których zastosowane probabilistyczne metody wnioskowania są kontrolowane zazwyczaj w sferze ich pełności tzn. czy biegły udzielił odpowiedzi na pytania zawarte w postanowieniu. W drugiej części doniesienia opisano zakres analizy opinii biegłego przez organ procesowy. Wskazano dwie płaszczyzny procesu kontroli: analitycznej, gdzie konieczne jest sprawdzenie czy rzeczoznawca spełnia warunki kompetencji, bezstronności, czy dostarczony do badań genetycznych materiał dowodowy i porównawczy spełnia warunki odpowiedniości i wystarczalności oraz poprawności metodologicznej ekspertyzy. Druga płaszczyzna kontroli środka dowodowego polega na zbadaniu występowaniu albo braku poszczególnych części składowych opinii, logicznego powiązania odpowiednich fragmentów sprawozdania z końcowymi wnioskami opinii oraz z czynnościami biegłego na tle całokształtu zebranych dowodów (Konopka 2019, s 2). W kolejnym fragmencie artykułu poruszona została problematyka wad prawnych opinii biegłego z zakresu badań genetycznych. Przedstawiono najczęściej występujące w praktyce błędy: niepełność opinii, niejasność środka dowodowego, wewnętrzna sprzeczność w opinii oraz sprzeczność między opiniami tego samego rodzaju. W dalszej części artykułu opisany został wpływ błędów popełnionych podczas pobrania i zabezpieczenia (procesowego i technicznego) materiału do badań na dopuszczalność naukowego środka dowodowego. Artykuł wienczy przedstawienie metod wyjaśniania wątpliwości oraz ich korygowania w opiniach biegłych z zakresu badań genetycznych. Głównym celem artykułu jest wskazanie konieczności rzetelnej kontroli środka dowodowego przez organy procesowe. Pokazanie katalogu najczęściej występujących błędów w opiniach biegłych pozwoli na istotne ograniczenie niekorzystnego zjawiska dyktatu biegłych, a omówienie sposobów wyjaśniania wątpliwości będzie pomocne dla decydentów procesowych podczas analizy uzyskanego w toku postępowania naukowego środka dowodowego.

2. POTRZEBA KONTROLI

Decydent procesowy ma uprawnienia do przyjęcia lub odrzucenia opinii z badań genetycznych w oparciu o ogólne zasady odnoszące się do dowodów. Analiza wszystkich etapów pracy biegłego, włączając w nią także badania laboratoryjne, pozwoli na podjęcie adekwatnej decyzji o dalszym postępowaniu ze środkiem dowodowym.

Potrzeba szczególnie rzetelnej kontroli opinii jest mocno artykułowana podczas analizy dowodu naukowego opartego na rachunku

prawdopodobieństwa. Jak wskazuje praktyka kryminalistyczna probabilistyczne środki dowodowe kontrolowane są najczęściej w sposób powierzchowny. Zaobserwować można występowanie tendencji do bierności i formalnego podchodzenia do problemu kontroli. Wydaje się, iż prawdopodobną przyczyną takiego stanu rzeczy jest używanie przez eksperta w opisie procedury badawczej oraz we wnioskach specjalistycznych sformułowań, które są często niezrozumiałe dla odbiorców. Wywołuje to u adresatów opinii przekonanie, iż biegły jest nieomyślny. Rezultatem takiej postawy jest zjawisko ograniczenia weryfikacji opinii jedynie do jej wniosków końcowych. Organ procesowy nie kontrolując aspektów metodologicznych ekspertyzy nie ma świadomości przyczyn sformułowania przez biegłego wniosków opinii (Kalinowski 1974, s.120). Dane zawarte w literaturze oraz doświadczenie zawodowe autora jednoznacznie wskazują, że powszechnym zjawiskiem stało się ograniczenie zakresu kontroli opinii biegłego przez organ procesowy jedynie do sprawdzenia, czy udzielone zostały odpowiedzi na pytania zawarte w postanowieniu (Piątkiewicz 1979, nr 1). Taki szczątkowy proces weryfikacji jest wystarczający do stwierdzenia, czy opinia obarczona jest błędem niepełności. Może jednak być on przyczyną podejmowania decyzji procesowych na podstawie niejasnego środka dowodowego, a nawet, w skrajnym przypadku sprzecznych z zebrany materiałem faktycznym (Tomaszewski 2000, s. 75). Metodologia badawcza wykorzystywana do sformułowania konkluzji opinii z zakresu badań genetycznych wymaga od organu procesowego zapoznania się z rozważaniami biegłego i gdy pojawią się wątpliwości, decydent procesowy winien wezwać eksperta w celu przesłuchania go, po to, aby te niejasności wyjaśnić. Zarówno z literatury przedmiotu, jak i z praktyki zawodowej autora wynika, iż pobieżne zapoznanie się zlecającego badania z tym rodzajem dowodu najczęściej powoduje niepełne wykorzystanie informacji, które zostały zawarte we wnioskach opinii (Tomaszewski 1988, s. 37). Wezwanie eksperta przez prokuratora, podczas postępowania przygotowawczego, daje bardzo duże korzyści organowi procesowemu. Nie tylko bowiem wyjaśnione zostaną kwestie niezrozumiałe, które odnoszą się bezpośrednio do samej opinii, ale podczas rozmowy może zostać rozważona na przykład celowość podjęcia dodatkowych analiz (Gurgul 1983, s. 12). Potwierdzeniem konieczności wnikliwej kontroli opinii biegłego przez organ procesowy są uregulowania prawne. Strony procesu karnego mają bowiem uprawnienie do zapoznania się

z treścią opinii oraz do uczestnictwa w przesłuchaniu biegłego (Cieślak 1984, s. 256).

3. ZAKRES KONTROLI

W celu dokonania wszechstronnej kontroli dowodu naukowego, jakim jest opinia z badań genetycznych, analiza pracy biegłego powinna przebiegać na dwóch poziomach:

- pierwszy z nich to ocena płaszczyzny analitycznej opinii. Konieczne staje się sprawdzenie czy rzeczoznawca spełnia warunki kompetencji oraz bezstronności. Organ procesowy powinien także rozpatrzyć, czy dostarczony do badań genetycznych materiał dowodowy oraz porównawczy spełnia warunki odpowiedniości oraz wystarczalności. Kontroli podlega zarówno poprawność merytoryczna, jak i sposób wykonania procesu analitycznego w laboratorium podczas ekspertyzy w takich aspektach, jak: dokładność, metodologiczna poprawność czy udział pomocników. Biegły z zakresu badań genetycznych posiada możliwość zastosowania różnorodnych metod badawczych. Wybór odpowiedniej drogi analitycznej jest zależny od jakości i ilości biologicznego materiału dowodowego stanowiącego przedmiot badań. Stąd też organ procesowy powinien dokonać oceny przyjętych metod badawczych w odniesieniu do przedmiotu analiz laboratoryjnych i adekwatności wniosków opinii w stosunku do zastosowanych technik biologii molekularnej. Wnioski biegłego wyrażone w opinii genetycznej są probabilistyczną identyfikacją osobniczą, w przypadku zgodności profili DNA materiału zabezpieczonego na miejscu popełnienia przestępstwa i materiału referencyjnego. Decydent procesowy zobowiązany jest zatem do kontroli sformułowań wniosków pod względem wyrażonego stopnia prawdopodobieństwa, wewnętrznej spójności oraz przejrzystości i logiczności uzasadnienia opinii (Tomaszewski 2000, s. 77). Jeśli podczas procesu kontroli opinii okaże się, iż na podstawie wyników badania rzeczoznawca wypowiada się kategorycznie o pochodzeniu fragmentów kwasu deoksyrybonukleinowego od danej osoby, powinno to wywołać zaniepokojenie organu procesowego. Ekspert bowiem wydał opinię, która nie odpowiada założeniom zastosowanej metody badawczej;

- drugim etapem kontroli opinii biegłego z badań genetycznych jest poddanie jej całościowej ocenie polegającej na zbadaniu występowania albo braku poszczególnych części składowych, logicznego powiązania odpowiednich fragmentów sprawozdania z końcowymi wnioskami opinii oraz z czynnościami biegłego na tle całokształtu zebranych dowodów.

Wydaje się, że celowość tak szerokiego zakresu kontroli opinii biegłego nie budzi wątpliwości. Respondenci przeprowadzonego badania ankietowego podkreślają konieczność wnikliwej kontroli dokonań biegłych. Pojawia się jednak duża trudność w realizacji tego postulatu. Dziedzina kryminalistycznych badań genetycznych jest znana organowi procesowemu często powierzchownie. Powstaje więc pytanie, w jaki sposób należy przeprowadzić tak daleko idącą analizę tego środka dowodowego, jeśli zasób informacji do jego oceny jest niewystarczający. Ten paradoks szczególnie mocno staje się widoczny w przypadku decydowania przez organ procesowy o przyjęciu bądź odrzuceniu probabilistycznego dowodu naukowego. Z jednej strony do podjęcia decyzji konieczna jest szczegółowa ocena tego typu środka dowodowego, z drugiej zaś strony organ procesowy nie może jej dokonać ze względu na niekompletność wiedzy o charakterze metod badawczych, czy też o metodyce dyskusji statystycznej konkluzji opinii.

Znaczenie tych wątpliwości okazało się na tyle duże, iż do ich wyjaśnienia włączył się także Sąd Najwyższy. W jego orzeczeniach stwierdzono, iż opinia biegłego podlega, jak każdy inny dowód rozważeniu na zasadach ogólnych, to jednak ma on charakter szczególny, ponieważ jego ocena jest dokonywana przez sąd, któremu brakuje wiadomości specjalnych. Wydaje się więc, iż opinia biegłego może być analizowana jedynie pod kątem jej logiczności oraz poprawności wnioskowania zgodnego z zasadami rozumowania (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 1971 roku).

Szczególne kontrowersyjnymi aspektami oceny opinii biegłego przez organ procesowy są: prawo do stwierdzenia, że poglądy rzeczoznawcy, oparte na jego wiedzy i doświadczeniu, są błędne oraz zjawisko wartościowania opinii. Skład orzekający wdawałby się w polemikę z biegłymi i merytorycznie oceniał słuszność ich wywodów. Dyskusja ta byłaby niczym innym jak dokonywaniem odpowiednich ustaleń bez fachowego pomocnika organu procesowego (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 października 1957 roku). Orzeczenie Sądu Najwyższego, podobnie jak powyżej cytowany wyrok, ogranicza kontrolę opinii biegłego przez decydenta procesowego do warstwy formalno-

logicznej. Z drugiej jednak strony w późniejszych wyrokach Sąd Najwyższy dopuścił możliwość analizy merytorycznej opinii, na tle całokształtu zebranego materiału dowodowego (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 1978 roku).

W literaturze pogląd, iż możliwie szeroki zakres kontroli opinii biegłego przez organ procesowy uważany jest jako bardziej poprawny (Tomaszewski 1988, s. 34, Kalinowski 1994, s. 136, Tomaszewski 2000, s.78–79). Obowiązkiem organu procesowego jest nie tylko kontrola poprawności logicznej opinii, ale jest on także zobligowany do wnikliwej analizy części specjalistycznej opinii (Hofmański, Sadzik, Zgryzek 2011, s. 863). Rzetelny proces swobodnej oceny naukowego środka dowodowego jest możliwy tylko wówczas, gdy decydent procesowy nie ma wątpliwości co do znaczenia sformułowanych w opinii wniosków.

Praktyka kryminalistyczna pokazuje, iż rozdzielenie od siebie warstwy merytorycznej od formalnej opinii często nie jest możliwe. Jednak w przypadku oceny dowodu naukowego, ze względu na wysoki stopień jego złożoności i fachowości, kontrola merytoryczna, którą może dokonać decydent procesowy ma ograniczony zakres. Dlatego w celu realizacji postulatu wszechstronnej analizy opinii z badań genetycznych, które cechują się znacznym stopniem skomplikowania, zarówno na poziomie badawczym, jak i wniosków, pożądane byłoby wezwanie innego biegłego, w celu jego przesłuchania lub skonfrontowania z rzeczoznawcą wydającym opinię. Celem takiego działania byłaby pomoc w prawidłowym zrozumieniu wywodów eksperta (Tomaszewski 2000, s. 79). W skrajnym przypadku organ procesowy, w celu wyjaśnienia wątpliwości odnoszących się do opinii, może powołać nowego biegłego, którego zadaniem będzie ponowne wykonanie ekspertyzy.

Taki sposób postępowania jest konsekwencją zasady procesowej, iż jeśli organ procesowy ma wątpliwości odnoszące się do opinii, to musi niepewność usunąć sposobami procesowymi, a nie przyjąć własne osądy.

Ważną rolę w procesie kontroli opinii biegłego mają także strony procesowe. Opierając się na zasadzie kontradyktoryjności postępowania karnego, obrona czy też oskarżyciel, poprzez aktywny udział podczas przesłuchania biegłego mogą wykazać wady opinii, niewłaściwość materiału badawczego - zarówno dowodowego jak i referencyjnego, zastosowanie nieodpowiedniej procedury badawczej oraz brak kompetencji eksperta. Co więcej, strony procesu mają prawo do przytaczania poglądów naukowych odnoszących się do zakresu opinii oraz mogą przedstawiać rozbieżności w poglądach naukowców na dany problem, który był podmiotem opinii (Kalinowski 1994, s. 136).

Także uprawnienia stron do składania wniosków odwoławczych stanowią narzędzie wspomagające proces kontroli. W sytuacji rozbieżności poglądów nauki na problem, który opinia miała rozwiązać, niepowołanie innego rzeczoznawcy weryfikującego wcześniejsze ustalenia jest podstawą do podniesienia zarzutu dotyczącego bezkrytycznego przyjęcia opinii przez sąd jako podstawy orzeczenia (Tomaszewski 2000, s. 79).

Z punktu widzenia poprawności metodologicznej procesu oceny probabilistycznego środka dowodowego bazującego na analizach biologicznych istnieje konieczność rozróżnienia pojęcia ekspertyzy od opinii. Czynności laboratoryjne są oddzielone czasowo oraz przestrzennie od procesu wnioskowania. Wykonują je nierzadko inne osoby niż biegły. Stąd też sposób kontroli procesu opiniowania przez decydenta procesowego powinien być dostosowany do takiego podziału. Oznacza to, iż skład orzekający lub prokurator nie tylko ocenia pisemne wywoły eksperta, ale i czuwa nad prawidłowością przebiegu badań. Realizacja kontroli poczynań biegłego na etapie ekspertyzy jest zagwarantowana przepisami kodeksu postępowania karnego. Na mocy artykułu 198§2 ustawodawca zezwolił organowi procesowemu na zastrzeżenie swojej obecności przy przeprowadzeniu badań biegłego, o ile nie wpłynie to ujemnie na ich wynik. W praktyce jednak, w przypadku ekspertyzy genetycznej, realizacja tego przepisu staje się niemożliwa ze względu na realne zagrożenie zjawiskiem kontaminacji materiału dowodowego kwasami nukleinowymi pochodzenia zewnętrznego.

Swobodna ocena opinii biegłego z badań genetycznych pozostaje w ścisłym związku z kluczową zasadą postępowania karnego, to znaczy z regułą prawdy materialnej. Oznacza to, iż decydent procesowy ocenia wszystkie zebrane dowody podczas postępowania karnego w oparciu o reguły racjonalnego rozumowania, z uwzględnieniem wiedzy i doświadczenia życiowego. Ustawodawca odrzucił więc związanie organów procesowych legalnymi regułami dowodów (Hofmański, Sadzik, Zgryzek 2011, s. 63). Wspomnieć należy także, iż zasada swobodnej oceny dowodów pozostaje w nierozzerwalnym związku z zasadą bezpośredniości i kontradiktoryjności postępowania. Oceniając środek dowodowy – opinię biegłego z badań genetycznych - skład orzekający musi wziąć pod uwagę zasady rozumowania zgodne z regułami logiki. Wydaje się więc, iż przepisy nakładają obowiązek na biegłego sformułowania opinii w taki sposób, aby możliwa była analiza sposobu jego postępowania, który doprowadził rzeczoznawcę do sformułowania wniosków zawartych w opinii. Precyzja w opisie zastosowanych metod badawczych wraz ze wskazaniem

kolejności ich zastosowania pozwoli organowi procesowemu na pełną i łatwiejszą realizację swobodnej oceny genetycznego środka dowodowego.

4. WADY PRAWNE OPINII GENETYCZNYCH

O ile istnieje zróżnicowanie poglądów na dopuszczalne ramy oceny przez organ procesowy merytorycznej warstwy wywodów biegłego, to w literaturze autorzy nie podnoszą zastrzeżeń, co do obowiązku kontroli przez decydenta procesowego zgodności opinii z przepisami prawa karnego procesowego. Podstawą takiej oceny jest artykuł 201 kodeksu postępowania karnego, który daje możliwość zlecającemu badania wezwania ponownie tych samych biegłych lub powołania innych ekspertów, o ile opinia jest niepełna, niejasna, gdy zachodzi sprzeczność w samej opinii lub między różnymi opiniami w tym samym postępowaniu. Cytowany przepis odnosi się do wad wszystkich opinii, lecz z praktyki kryminalistycznej wynika, iż ma on największe zastosowanie do opinii składanych na piśmie (Tomaszewski 1988, s. 44). Jeśli podczas analizy środka dowodowego zlecający badania uzna, że opinia biegłego z badań genetycznych posiada wymienione powyżej wady prawne, to wtedy w pierwszej kolejności celowe jest przesłuchanie biegłych, którzy opiniowali. Jeśli okaże się to nieskuteczne, to wtedy organ procesowy jest zmuszony powołać do przeprowadzenia nowej ekspertyzy innych biegłych. Taka kolejność wynika z zasady ekonomii procesowej i prakseologii (Tomaszewski 2000, s. 81).

4.1. Niepełność opinii

Ta wada wystąpi wtedy, gdy w wypowiedzi biegłego brakuje kompletności i dokładności w sprawozdaniu z badań oraz w przedstawieniu wniosków z nich wynikających. W praktyce najczęściej odnotowywana jest sytuacja, gdy biegły nie dokonał wszystkich zleconych postanowieniem badań. Zdarzają się także przypadki, w których nie można dokonać oceny, czy powołany postanowieniem rzeczoznawca uwzględnił wszystkie możliwe okoliczności oraz czy w pełni wykorzystał dostarczony do badań materiał. Sąd Najwyższy w orzeczeniach stwierdził, iż opinia jest niepełna, wtedy, gdy nie udzielono odpowiedzi na wszystkie postawione pytania, które biegły udzielić powinien oraz gdy opinia nie zawiera uzasadnienia wyrażonych w nich ocen i poglądów lub gdy opinia nie uwzględnia wszystkich istotnych okoliczności dla rozstrzygnięcia konkretnej kwestii (Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 września 1975 roku).

Do najczęściej występujących wad opinii genetycznych polegających na ich niepełności należą:

- niewykonywanie wszystkich zleconych badań analitycznych, np. identyfikujących rodzaj substancji i określających jej przynależność gatunkową;
- brak odpowiedniego uzasadnienia wniosków opinii biegłego, np. niepodanie algorytmu postępowania podczas wnioskowania o mieszaninach DNA;
- brak opisu zastosowanych metod analitycznych;
- brak wskazania toku rozumowania biegłych.

W wykonanej przez autora analizie 60 opinii z zakresu badań genetycznych wydanych w latach 2021- 2022 w 19 (31,6%) stwierdzono, iż miały one charakter niepełny. W dziesięciu poddanych analizie naukowych środków dowodowych biegli nie przedstawili uzasadnienia wniosków; w czterech opiniach nie zamieszczono opisu zastosowanych metod badawczych, co znacznie utrudniło proces ich kontroli; trzykrotnie nie było możliwe odtworzenie toku rozumowania rzeczoznawców, a dwukrotnie biegli nie wykonali wszystkich zleconych badań, bez podania przyczyn takiej decyzji. A przecież zgodnie z poglądem Sądu Najwyższego, po to, aby opinia miała swoją moc przekonującą konieczne jest, obok przedstawienia przez biegłych konkluzji, także wskazanie drogi, która doprowadziła ich do odpowiedzi na postawione pytania. Opinia powinna więc w szczególności zawierać opis metod badawczych i sposobu przeprowadzenia badań oraz określić porządek w jakim je przeprowadzono (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 września 1973 roku).

W przypadku opinii z badań genetycznych brak któregokolwiek z wymienionych powyżej elementów znacznie utrudnia lub wręcz uniemożliwia ocenę poprawności uzyskanych rezultatów. Wątpliwości możliwe są do rozwiązania jedynie podczas kontradiktoryjnego przesłuchania biegłych.

W opiniach biegłych z zakresu badań genetycznych poddanych analizie przez autora nie stwierdzono pominięcia części składowych, jakie zawierać musi opinia biegłego, które są enumeratywnie określone w art. 200 §2 kodeksu postępowania karnego. Jednak w praktyce kryminalistycznej takie niedoskonałości naukowych środków dowodowych się zdarzają. W przypadku braku informacji o wykonawcach badań laboratoryjnych czy statusie opiniującego, opinia powinna zostać uznana za niepełną. Konieczne staje się zastosowanie wymogów określonych w artykule 201 kodeksu postępowania karnego, w celu uzupełnienia brakujących kwestii.

4.2. Niejasność opinii

To częsta wada dowodów naukowych. W badaniu ankietowym decydenci procesowi skarżą się na używanie sformułowań niezrozumiałych nie tylko dla zlecającego badania, ale również dla stron procesu karnego (Achrem 2012, s. 9-16). Taki stan faktyczny jest rezultatem poruszania w opiniach biologicznych kwestii specjalistycznych, o dużym stopniu komplikacji. Problematyka badawcza jest opisywana najczęściej językiem zawierającym sformułowania fachowe, które są zrozumiałe dla specjalistów z danej dziedziny wiedzy. Co więcej, biegli genetycy popadają często w manierę komplikowania swoich wywodów stosując specjalistyczne sformułowania bez wyraźnej potrzeby. Także i w literaturze nie ma zgodności wśród autorów na temat potrzeby albo jej braku stosowania w opiniach sformułowań specjalistycznych. Dominuje jednak pogląd, iż biegli zamiast stosowania specjalistycznych wyrażeń, często obcojęzycznych (Nowak 1966, s. 185), które przeważnie są niezrozumiałe dla organów kontrolujących opinię, powinni raczej je definiować, biorąc pod uwagę oczekiwania powołujących ich organów procesowych (Sehn 1955, s. 109).

Sąd Najwyższy jako opinie niejasne zakwalifikował te, których sformułowanie nie pozwala na zrozumienie zawartych w nich ocen i poglądów, a także sposobu dochodzenia do nich. Także posługiwanie się nielogicznymi argumentami oraz wewnętrzne sprzeczności w płaszczyźnie logicznej kwalifikują środek dowodowy jako niejasny (Postanowienie Sadu Najwyższego z dnia 1 września 1975 roku). Ponadto za opinie niejasne uważane są takie wywody, w których wnioski końcowe są nieściste i nie pozwalają ustalić ostatecznie poglądu biegłego (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 1988 roku). Tego typu błędna konkluzja pojawia się najczęściej wtedy, gdy biegły we wnioskach twierdzi, iż w próbce dowodowego materiału biologicznego pochodzącego od dwóch osób, znajdują się cechy genetyczne takie jak w profilach DNA osób, od których pobrano materiał porównawczy i jednocześnie nie wypowiada się o możliwości pochodzenia kwasu deoksyrybonukleinowego od tych osób. Biorąc pod uwagę fakt, iż opinia biegłego z badań genetycznych opiera się na rachunku prawdopodobieństwa, to istotną okolicznością, która rzutuje na niejasność opinii genetycznej jest brak określenia stopnia prawdopodobieństwa wniosków opinii.

4.3. Wewnętrzna sprzeczność opinii

Aby stwierdzić istnienie wewnętrznej sprzeczności opinii, konieczne jest sprawdzenie, czy zawarte w niej wnioski są nielogiczne oraz czy nie znajdują oparcia w prowadzonych przez biegłego badaniach lub też budzą zastrzeżenia co do ich trafności w porównaniu z podanym w sprawozdawczej części opinii nadesłanym materiałem badawczym. Jaskrawym przypadkiem tego typu błędu opinii jest zawarcie wzajemnie wykluczających się ocen i wniosków (Grzegorzcyk, Tylman 2009, s. 482). Rolą organu procesowego podczas kontroli poprawności dowodu naukowego jest:

- sprawdzenie, czy pomiędzy elementami opinii biegłego nie występuje sprzeczność;
- zdefiniowanie zgodności pomiędzy poszczególnymi wnioskami;
- kontrola prawidłowości wniosków wynikających ze wcześniejszych ustaleń i uzasadnień opinii.

Kontrola wewnętrznej spójności opinii jest o tyle istotna, iż organ procesowy dokonując jednocześnie oceny jej poprawności logicznej i formalnej kontroluje merytorycznie pracę biegłego (Tomaszewski 2000, s. 85, Konopka 2019 s.5).

Przykładem tego typu błędu w opiniach biegłych z zakresu badań genetycznych jest kazus, w którym ekspert we wnioskach omyłkowo napisał, iż układ cech genetycznych materiału dowodowego i porównawczego „wskazuje zgodność”, kiedy to w części sprawozdawczej tej samej opinii, w tabelarycznym przedstawieniu wyników (w którym zapisano w formie liczbowej profile DNA), widoczne było, iż taka zgodność nie istniała. Błąd biegłego przy jednoczesnym braku kontroli wewnętrznej spójności opinii przez organ procesowy spowodował, iż dwie niewinne osoby były tymczasowo aresztowane przez okres siedmiu miesięcy (Kwiatkowska–Darul, Wójcikiewicz 2007, s. 238).

4.4. Sprzeczność między opiniami

Warunkiem koniecznym do zaistnienia sprzeczności jest wydanie co najmniej dwóch opinii różnych biegłych z badań genetycznych, w tej samej sprawie, w których wnioski wynikające z rozważań ekspertów są ze sobą sprzeczne (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.V.1978 roku). Na podstawie różnych wywodów ekspertów skład orzekający nie jest w stanie zająć stanowiska

w sprawach będących przedmiotem opinii i mającym znaczenie dla rozstrzygnięcia procesowego, a zebrany materiał dowodowy nie pozwala na uznanie żadnej z opinii za przekonującą (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 grudnia 1977 roku).

Zwrócić uwagę należy na fakt, iż w przypadku opinii z badań genetycznych istnieje niebezpieczeństwo błędnego zakwalifikowania dwóch środków dowodowych tego typu jako sprzecznych, jeśli pomiędzy terminami ich złożenia minął długi okres czasu. Ze względu na postęp, jaki dokonuje się w tej dziedzinie nauki taka problematyczna sytuacja może się zdarzyć i nie zawsze jest wynikiem braku kompetencji jednego z rzeczoznawców. Opinie z badań genetycznych wykazują największą przydatność podczas procesu dowodzenia w przypadku dokonania przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Bardzo często postępowanie karne, od chwili jego rozpoczęcia, aż do uprawomocnienia się wyroku skazującego, trwa nawet kilka lat. Jeśli w tym czasie nastąpi gwałtowny rozwój metod i technologii badawczych, które mają wpływ na wnioskowanie, to wtedy konkluzje opinii zleconej na początku postępowania przygotowawczego mogą być inne niż te, jeśli badania byłyby wykonywane na krótko przed ogłoszeniem wyroku. Na przykład w 2007 roku został opublikowany algorytm postępowania w przypadku uzyskania mieszanych profili DNA (Gill i in. 2006, s. 90-101). Od chwili publikacji w fachowym czasopiśmie międzynarodowym procedura matematycznej separacji genotypów mogła zostać wprowadzona do praktyki jako spełniająca warunek powszechnej akceptacji. Gdy zlecone zostały dwie opinie i pierwszą z nich ekspert sporządził przed datą publikacji procedury postępowania, a drugą po opublikowaniu sposobów analizy mieszanych profili DNA, to biegły opiniujący wcześniej nie mógł się posłużyć tym algorytmem. W związku z tym brzmienie wniosków jego opinii byłoby inne, niż w opinii, w której posłużono się narzędziami matematycznymi.

Rozwój metod analitycznych staje się źródłem dylematów odnoszących się do oceny naukowego środka dowodowego. Czy skład orzekający powinien posiłkować się aktualnym stanem wiedzy w chwili wydania opinii, czy też oceny powinien dokonać opierając się na poziomie wiedzy w chwili orzekania? (Świda – Łagiewska 1977, s. 106) Przepisy regulujące tryb postępowania karnego rozwiązują ten problem, stanowią bowiem, iż sąd ma obowiązek odnosić się do stanu wiedzy w chwili orzekania (Hofmański, Sadzik, Zgryzek 2011, s. 67). Biorąc pod uwagę fakt, iż organ procesowy nie posiada zazwyczaj odpowiedniej wiedzy o nowych sposobach wnioskowania na podstawie rezultatów badań genetycznych, to wydaje się, iż powinien wezwać powołanego na

wczesnym etapie postępowania przygotowawczego biegłego, do stawiennictwa na rozprawie, w celu uaktualnienia wniosków opinii.

Poparciem poglądu przedstawionego powyżej jest orzeczenie Sądu Najwyższego, który stwierdził, iż obowiązkiem składu orzekającego jest przeprowadzenie analizy i oceny dowodu z punktu widzenia zasad logicznego rozumowania oraz sprawdzenie zupełności opinii, kompletności materiałów będących jej podstawą, poprawności zastosowanych metod badawczych i przyjętych sposobów wnioskowania (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 2001 roku).

Naczelną zasadą podczas wyboru jednej z opinii jest samodzielność sądu. Oznacza to, iż po dokonaniu wnikliwej i wszechstronnej oceny sprzeczności między analizowanymi środkami dowodowymi organ procesowy dokonuje wyboru tych wywodów biegłego, które są dla niego najbardziej przekonujące, spośród wszystkich złożonych opinii z danej dziedziny wiedzy (Tomaszewski 2000, s. 85). Skład orzekający nie ma obowiązku mnożyć opinii biegłych ani przychylić się do opinii, która uzyskała arytmetyczną większość poglądów. Swoją decyzję sąd musi jednak rzetelnie uzasadnić (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 2 grudnia 1998 roku).

W przypadku, gdy zlecone zostały dwie opinie biologiczne do tego samego postępowania, lecz jedna z nich nie budzi wątpliwości merytorycznych i logicznych, a druga posiada tego typu błędy, sąd może przyjąć opinię wolną od wad, uznając tę drugą jako nieprzydatną dla rozstrzygnięcia procesowego. Nie oznacza to jednak, iż strony nie mogą wnioskować o wezwanie tych biegłych na przesłuchanie lub wezwanie nowych ekspertów. Wydaje się, iż w sytuacji opisanej powyżej zasadą powinno być obligatoryjne wzywanie obu biegłych na rozprawę, w celu wyjaśnienia wątpliwości (Kalinowski 1968, s. 90). Sąd bowiem przyjmując jedną z opinii i tym samym odrzucając drugą musi swoją decyzję uzasadnić.

5. BŁĘDY FORMALNE PODCZAS POBIERANIA MATERIAŁU PORÓWNAWCZEGO DO BADAŃ GENETYCZNYCH I ICH WPŁYW NA OPINIĘ BIEGŁEGO Z ZAKRESU BADAŃ GENETYCZNYCH

Warunkiem koniecznym do wydania opinii biegłego z zakresu badań genetycznych jest zgodne z zasadami prawa, zabezpieczenie materiału dowodowego oraz porównawczego. Pojawia się wątpliwość: jeśli uzyskanie biologicznego materiału referencyjnego nie jest zgodne z prawem, to jaki ma to wpływ

na ważność tego dowodu dla rozstrzygnięcia procesowego. Uregulowania zawarte w prawie karnym procesowym stwierdzają, iż pobranie materiału porównawczego musi być zgodne ze wskazaniami wiedzy lekarskiej, a czynność ta nie może zagrażać zdrowiu i życiu oskarżonego. Warunkiem koniecznym do prawidłowego, od strony formalnej, pobrania materiału biologicznego od osoby jest spełnienie przesłanki jego nieodzowności dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania. Zarówno przepisy kodeksowe, jak i regulacje w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości (Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2005 Dz. U. nr 33, poz. 298 i 299) nie zakazują użycia środków przymusu bezpośredniego wobec badanego. Fakt ten musi być odnotowany w protokole pobrania materiału porównawczego. Pojawia się w tym miejscu niezgodność cytowanego rozporządzenia z art. 41 Konstytucji RP, który stanowi, iż każdemu zapewnia się wolność i nietykalność cielesną, a pozbawienie tego fundamentalnego prawa może nastąpić jedynie na mocy stosownych przepisów zawartych w akcie prawnym o randze ustawy. Skoro istnieją sprecyzowane warunki, w jaki sposób i kiedy nastąpić może pobranie materiału referencyjnego do badań genetycznych, to jak traktować opinię biegłego z badań genetycznych, jeśli materiał porównawczy został pobrany w sposób zagrażający życiu i zdrowiu oskarżonego czy podejrzanego? Jak rozwiązać dylemat czy opinia taka będzie mogła być dowodem w sprawie, jeśli pobranie wymazu ze śluzówki policzków oskarżonego nie było nieodzowne lub jeśli nieuzasadnione okazało się zastosowanie środków przymusu bezpośredniego? Zarówno w kodeksie postępowania karnego, jak też w cytowanym rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości nie ma na ten temat wzmianki. W związku z brakiem ogólnego przepisu, na podstawie którego możliwe byłoby stworzenie procedury postępowania w takich sytuacjach wydaje się, iż naruszenie warunków pozyskiwania materiału do badań biologicznych może powodować wprowadzenie zróżnicowanych sankcji. Najbardziej drastyczną formą byłoby uznanie wyniku badań DNA za nieważny, ze względu na naruszenie podstawowych praw człowieka i obywatela. Sprzeniewierzenie się określonej porządkowi prawnemu podczas pobierania materiału porównawczego lub dokonanie tej czynności przez osobę nieuprawnioną do jej wykonania może spowodować zakwalifikowanie opinii biegłego z zakresu badań genetycznych jako niespełniającego warunku środka dowodowego. W takiej sytuacji, w celu uniknięcia problemów procesowych wydaje się celowe ponowne, tym razem prawidłowe, pobranie materiału porównawczego od osoby. Dzięki obecności DNA o tych samych cechach w całym organizmie pobranie go z innej części

ciała, metodami nieinwazyjnymi nie będzie stanowiło zagrożenia dla zdrowia i życia oskarżonego (Klejnowska 2009, s. 10).

6. METODY WYJAŚNIANIA WĄTPLIWOŚCI ORAZ ICH KORYGOWANIA W OPINIACH BIEGŁYCH Z ZAKRESU BADAŃ GENETYCZNYCH

6.1. Przesłuchanie biegłego

Jeśli złożona w postępowaniu karnym opinia biegłego jest obciążona wymienionymi powyżej wadami, to jedną z możliwości jej konwalidacji jest wezwanie eksperta na przesłuchanie. Ta czynność procesowa pozwala na wyjaśnienie powstałych wątpliwości, uzupełnienie braków w opinii oraz zlikwidowanie sprzeczności w niej występujących. Zgodnie z zasadami racjonalizacji przebiegu postępowania karnego wydaje się, iż w pierwszej kolejności zasadne jest wezwanie wykonawcy ekspertyzy w celu wyjaśnienia zaistniałych wątpliwości. Na takie postępowanie wskazuje ustawodawca w artykule 201 kodeksu postępowania karnego.

Gdy opinia biegłego - z punktu widzenia decydenta procesowego - jest poprawnie sporządzona, zarówno pod względem logicznym, jak i merytorycznym, to wezwanie eksperta przed oblicze organu procesowego wynika z konieczności realizacji zasady kontrydiktoryjności postępowania oraz jego bezpośredniości. Reguły te w znaczącym zakresie ułatwiają wykrycie prawdy materialnej i stwarzają zarówno oskarżonemu, jak i podejrzanemu możliwości realizacji prawa do obrony, poprzez stworzenie sytuacji, w której będą oni mogli zgłaszać zastrzeżenia co do opinii i zadawać pytania kontrolne biegłemu, których celem jest wyjaśnienie wątpliwości (Tomaszewski 2000, s. 86). Przesłuchanie biegłego staje się więc narzędziem eliminującym wątpliwości stron postępowania karnego.

Kolejnym powodem wzywania biegłego na rozprawę jest swoistość dowodu z opinii biegłego. Według wyroku Sądu Najwyższego wywody eksperta powinny być traktowane jako dowód pisemny, czyli dowód z dokumentu (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 1966 roku). Jednak bezpośrednie odczytanie opinii biegłego podczas rozprawy, w celu umożliwienia zapoznania się z nim stronom postępowania wydaje się być działaniem niegwarantującym wyjaśnienia wątpliwości. W odniesieniu do opinii biegłego właściwą formą przeprowadzenia tego typu dowodu powinna być wypowiedź biegłego podczas rozprawy z możliwością powołania się przez niego na wywody

pisemnie. W przypadku probabilistycznego środka dowodowego opierającego się na analizie zmiennych cech genetycznych takie rozwiązanie wydaje się być zasadne i pożądane w praktyce. Biegły formułuje opinię na piśmie, jednak pewne elementy swoich wywodów objaśnia na sali sądowej. Trudno bowiem w konkluzji czy w części sprawozdawczej zawrzeć informacje o idei wniosko- wania subiektywnego opartego na teoremacie Bayesa, bez nadmiernej komplikacji treści wywodów. Podczas kontradiktoryjnego przesłuchania możliwe staje się wyjaśnienie celu testowania dwóch alternatywnych hipotez.

Ustawodawca umożliwił organom procesowym odczytywanie opinii biegłych podczas postępowania przygotowawczego czy sądowego. Wynika to z artykułu 393 § 1 kodeksu postępowania karnego. Biorąc pod uwagę efektywność postępowania oraz reguły procesowe taka regulacja jest korzystna. Po zapoznaniu się ze środkiem dowodowym, kiedy strony procesu nie wnoszą o wezwanie na rozprawę biegłych, którzy opracowali opinię, wydaje się, iż nie ma przeciwwskazań do odstąpienia do ich przesłuchania. W sytuacji alternatywnej, kiedy strony składają wnioski o wezwaniu rzeczoznawcy i przesłuchania go, skład orzekający takie żądanie powinien przyjąć, chociażby po to, aby przekonać się, czy wątpliwości podnoszone przez strony mogą mieć wpływ na treść orzeczenia (Czczot, Tomaszewski 1996, s. 87).

Argumentem przemawiającym za wezwaniem rzeczoznawców na przesłuchanie jest zwiększenie kontradiktoryjności procesu karnego. W wyroku Sądu Najwyższego stwierdzono, iż konieczne jest zachowanie tej zasady podczas przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego już w stadium postępowania przygotowawczego (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1974 roku). Uregulowania prawne zawarte w kodeksie postępowania karnego, wyrażone w artykule 318 stanowią, iż podejrzanemu i jego obrońcy oraz pokrzywdzonymu i jego pełnomocnikowi doręcza się postanowienia o powołaniu biegłego i zezwalają na obecność stron podczas przesłuchania biegłego oraz na zapoznanie się z opinią jeśli została złożona pisemnie. Wpłyne to pozytywnie na zmniejszenie przewlekłości postępowania (Tomaszewski 1983, s. 42-54), chociażby poprzez fakt możliwości uzupełnienia opinii czy wyjaśnienia wątpliwości jeszcze podczas pierwszego etapu postępowania karnego.

Z zasadą kontradiktoryjności wiąże się ściśle zasada bezpośredniości, bowiem sąd ma okazję do osobistego zetknięcia się ze źródłem dowodowym. Istota ekspertyzy polega na nie tylko na wykonaniu badań, lecz na możliwości skontrolowania opinii i wyjaśnienia jej przez biegłego w drodze przesłuchania (Sehn 1955, s. 246-263). Tym samym spełniony jest postulat nakazujący

opieranie się na dowodach przeprowadzonych podczas rozprawy w trakcie wydawania rozstrzygnięcia procesowego.

W przypadku opinii biegłego z badań genetycznych, ze względu na wysoki stopień komplikacji, ważnym argumentem przemawiającym za wezwaniem biegłego na rozprawę jest trudność organu procesowego oraz stron we właściwym zrozumieniu wywodów biegłego. Brak przesłuchania eksperta podczas rozprawy może skutkować niepełną lub błędną oceną merytorycznych aspektów opinii. W przypadku analizy dowodu naukowego opartego o reguły prawdopodobieństwa, bardzo ważnym problemem jest przedyskutowanie stopnia prawdopodobieństwa wniosków biegłego i wypływających z tego konsekwencji dla rozpatrywanej sprawy. Dlatego, z punktu widzenia eksperta, przesłuchanie jest korzystne, daje bowiem możliwości przedstawienia drogi rozumowania przy dochodzeniu do sformułowania wniosków, wyjaśnienia walorów zastosowanych metod badawczych oraz uzasadnienia swojego stanowiska (Tomaszewski 2000, s. 89).

6.2. Konfrontacje biegłych

Regulacje prawne zawarte w kodeksie postępowania karnego, w artykule 172, umożliwiają dokonanie konfrontacji, w celu wyjaśnienia sprzeczności pomiędzy osobami przesłuchiwanymi. W związku z tym, iż biegli mogą być przesłuchiwani, a pomiędzy ich wywodami może dojść do sprzeczności możliwe staje się ich skonfrontowanie (Kegel 1976, s.141, Tomaszewski 2000, s. 94, Czeczot, Tomaszewski 1996, s. 102-103). Wspólne przesłuchanie biegłych jest możliwe zarówno w postępowaniu sądowym jak i na etapie przygotowawczym postępowania karnego. Pomimo, iż rzeczoznawców można także konfrontować z podejrzanymi, oskarżonymi czy świadkami, to najczęściej w praktyce konfrontacja dotyczy samych ekspertów. Głównym celem tej czynności jest wyeliminowanie sprzeczności między opiniami w tej samej sprawie. Jeśli organ procesowy posiada dwie opinie, które są jednakowo przekonujące, jasne oraz logiczne, lecz o różnicowanych konkluzjach, to nie będzie mógł przyjąć jednej z nich, ze względu na zakaz zastępowania przez decydenta procesowego rzeczoznawcy. W opiniach z badań genetycznych różnice we wnioskach mogą wynikać z zastosowania różnych metod badawczych, prowadzenia badań z wykorzystaniem niejednakowego sprzętu laboratoryjnego. Celem konfrontacji będzie uzgodnienie stanowisk biegłych lub uznanie racji jednego przez drugiego biegłego. Jeśli jednak rzeczoznawcy nie mogą się ze sobą zgodzić, to wtedy organ procesowy, opierając się na zasadzie

swobodnej oceny dowodów, może przyjąć opinię według niego bardziej kategorię, opierając się na logice argumentacji oraz kategorię prezentowanych wniosków (Tomaszewski 2000, s. 95). Konfrontacja może być czynnikiem, który ograniczy czas postępowania. Jej wynikiem może być wyjaśnienie rozbieżności, a to zniweluje konieczności powoływania nowego biegłego do sprawy i wykonywania przez niego kolejnych, często czasochłonnych badań (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1980 roku). W przypadku opinii z zakresu badań genetycznych, w których istnieje możliwość stosowania różnych technik badawczych oraz odmiennego sposobu wnioskowania, możliwe są znaczące rozbieżności we wnioskach. Pomimo to w praktyce konfrontacje biegłych występują stosunkowo rzadko, a składy orzekające preferują najczęściej możliwość wezwania nowego biegłego, który potencjalnie reprezentuje wyższe umiejętności (Tomaszewski 1986, s. 77-84). Takie podejście, zgodne z regułami prawa, to jednak z punktu widzenia praktyki, ekonomiki i efektywności postępowania nie zawsze jest działaniem prawidłowym.

Uregulowania kodeksowe nie ograniczają liczby osób, które będą ze sobą konfrontowane. Możliwe jest zatem jednoczesne spotkanie kilku biegłych z zakresu badań genetycznych. Taka sytuacja wystąpić może, gdy w sprawie zleconych zostało kilka ekspertyz genetycznych, w których uzyskano różnorodne wyniki. W praktyce najczęściej organy procesowe spotykają się z takim problemem w przypadku analizy mieszanych profili DNA (Gill i in. 2006, s. 90-101). Wezwanie i przesłuchanie wszystkich autorów opinii pozwoli na merytoryczną analizę przesłanek przemawiających za przyjęciem jednej z opinii, a odrzuceniem innych oraz na uzasadnienie takiej decyzji procesowej. Podkreślić należy, że ze względu na możliwy udział stron procesowych w procesie konfrontacji biegłych czynność ta jest wyrazem kontradiktoryjności postępowania karnego.

PODSUMOWANIE

W artykule przedstawiono problematykę kontroli przez decydentów procesowych naukowego środka dowodowego, jakim jest opinia biegłego z zakresu badań genetycznych. Ze względu na stosowanie specjalistycznego języka danej dyscypliny naukowej, testów statystycznych służących do interpretacji wyników badań oraz skomplikowanej metodologii badawczej biegli są postrzegani przez prawników jako nieomylni. Prowadzi to do istnienia zjawiska dyktatu biegłego, czyli kwalifikowania opinii jako spełniających wszystkie warunki dopuszczalności środków dowodowych bez jej wnikliwej oceny.

Jest to zjawisko niepożądane, ponieważ, jak pokazuje praktyka kryminalistyczna, opieranie się na naukowym środku dowodowym bez jego weryfikacji podczas podejmowania decyzji procesowych może skończyć się wydaniem błędnego rozstrzygnięcia. Stąd też w artykule skatalogowano występujące błędy w opiniach biegłych z zakresu badań genetycznych, pokazano genzę ich powstania oraz sposoby korygowania nieścisłości. Zrozumienie przez organy procesowe wszystkich etapów postępowania karnego, iż niezależnie od stopnia poprawności zastosowanych metod badawczych oraz poziomu bezstronności wnioskowania biegły tworząc opinię może się pomylić w interpretacji wyników, zastosować niewłaściwe modele matematyczne podczas testowania hipotez alternatywnych czy wykorzystać nieadekwatne metody badawcze. Oznacza to, iż opinia aby została zakwalifikowana jako środek dowodowy musi zostać poddana swobodnej ocenie przez organy procesowe, która musi charakteryzować się wnikliwością i dokładnością.

BIBLIOGRAFIA

Achrem W.

2012 Opinia biegłego z zakresu badań genetycznych w świetle analizy rezultatów badania ankietowego. Moc dowodowa, wiarygodność i przydatność naukowego środka dowodowego do dowodzenia wybranych rodzajów przestępstw. *Problemy Kryminalistyki* vol. 282.

Cieślak M.

1984 Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Cieślak M.

2012 Dzieła wybrane tom I. Zagadnienia dowodowe w procesie karnym, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Czczot Z., Tomaszewski T.

1996 Kryminalistyka ogólna, Wydawnictwo Comer, Toruń.

Evet I.W.

1991 Evaluation of DNA profiles: sense and nonsense, *Journal of Forensic Science*, vol. 31.

Evet I.W., Weir B.S.

1998 Interpreting DNA evidence. Sinauer Associates, Inc. Sunderland, Massachusetts.

- Gill P.
1985 Forensic application of DNA "fingerprints". *Nature*, vol. 318.
2005 History of forensic medicine: on DNA as evidence. *The New England Journal of Medicine*, vol. 352.
- Gill P., Brenner C.H., Buckleton J.S., Carracedo A., Krawczak M., Mayr W.R., Morling N., Prinz M., Schneider P.M., Weir B.S.
2006 DNA commission of the International Society of Forensic Genetics: Recommendations on the interpretation of mixtures. *Forensic Science International* vol.160.
- Grzegorzczak T., Tylman J.
2009 Polskie postępowanie karne. Wyd. 7, Wydawnictwo LexisNexis. Warszawa.
- Grzeszczyk W.
2005 Problematyka wykorzystania analizy DNA w postępowaniu karnym w świetle przepisów ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r, *Prokuratura i Prawo* nr 4, Warszawa.
- Gurgul J.
1983 Powoływanie biegłych w postępowaniu przygotowawczym. *Problemy Praworządności* vol. 10, Warszawa.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K.
2011 Kodeks postępowania karnego, tom 1, komentarz do art.1-296, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Kała M., Wilk D., Wójcikiewicz J. (red),
2017 Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane. Wydanie 3. Wolters Kluwer. Warszawa.
- Kalinowski S.
1968 Problematyka dowodu z opinii biegłych w świetle orzecznictwa sądowego. *Wydawnictwa Prawnicze*, Warszawa.
1971 Zagadnienia procesowe ekspertyzy w stadium postępowania przygotowawczego. *Problemy Kryminalistyki* vol. 94.
1994 Biegły i jego opinia. *Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji*, Warszawa.
- Klejnowska M.
2009 Analiza śladów genetycznych jako dowód w procesie karnym – cz. I. *Problemy Kryminalistyki* vol. 252.

2009 Analiza śladów genetycznych jako dowód w procesie karnym – cz. II. Problemy Kryminalistyki, vol. 253.

Kmiecik R.

2004 Z problematyki „dowodu potwierdzającego” w Polsce i w Anglii (w zw. z art. 192a §1 i §2 k.p.k), Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza, Toruń.

Kmiecik R.

2005 Prawo dowodowe. Zarys wykładu, Wydawnictwo Zakamycze, Kraków.

Kwiatkowska–Darul V., Wójcikiewicz J.

2007 Możliwości i ograniczenia oceny dowodu z opinii biegłego, w: Criminalistic and forensic examination: science, studies, practice. Wydawnictwo Uniwersytetu Mykolo Romerio, Wilno.

Nowak T.

1966 Dowód z opinii biegłego w polskim procesie karnym. Wydawnictwo UAM, Poznań.

Sehn J.

1955 Instytucja zasięgnięcia opinii urzędu lub zakładu. Archiwum Medycyny Sądowej, Psychiatrii Sądowej i Kryminalistyki , t. 7.

Świda – Łągiewska Z.

1977 Zasada swobodnej oceny dowodów w postępowaniu karnym (podstawowe pojęcia), Prokuratura i Prawo, nr 8-9.

Tomaszewski T.

1983 Więcej uwag do przesłuchania biegłego w postępowaniu przygotowawczym. Problemy praworządności vol 4.

1984 Postanowienie o powołaniu biegłego teorii i praktyce. Problemy Kryminalistyki vol 163.

1986 Kryminalistyczno – procesowe aspekty przygotowania do przesłuchania biegłego. Problemy Praworządności vol. 11.

1986 Uwagi na temat konfrontacji biegłych w procesie karnym. Państwo i Prawo nr 10.

1988 Przesłuchanie biegłego w postępowaniu karnym, Wydawnictwa Prawnicze, Warszawa.

- 1991 Problematyka wykorzystania dowodów naukowych na tle procedury amerykańskiej. Nowe Prawo, vol. 1-3.
- 1996 Genetyczne badania identyfikacyjne – przełom i wyzwanie dla kryminalistyki. Problemy Współczesnej Kryminalistyki nr 16.
- 2000 Dowód z opinii biegłego w procesie karnym. Instytut Ekspertyz Sądowych w Krakowie. Kraków.
- 2000 Kwalifikacje biegłych wydających opinie kryminalistyczne. Problemy Współczesnej Kryminalistyki, tom 3.

Źródła internetowe

Konopka K.

- 2019 Sztuka opiniowania przez biegłych sądowych – błędy w opiniach <https://www.bieglysadowy.info/wp-content/uploads/2019/09/Sztuka-opiniowania-przez-bieglych-sadowych-bledy-w-opiniach.pdf> [data dostępu 31.08.2023].

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2011 r., nr 287, poz. 1687 z późn. zm.)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie poddawania badaniom lub wykonywania czynności z udziałem oskarżonego oraz osoby podejrzanej (Dz.U. z 2005 r., nr 33, poz. 299 z późn. zm.)

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14.IX 1957 r. II K Rn 785/57, OSPiKA 1958, nr 5, poz 120.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21.IV.1966 r, Rw 199/66 OSNKW 1966, nr 9 -10, poz. 107
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21.VI.1971 r III KR 18/71, OSNPG 1972, nr 2, poz. 33.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.IX.1973 r., III KR 187/73, OSNPG 1974, nr 1, poz. 10.

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12.II. 1974 r., III K 348/73, OSNPG 1974, nr 7, poz. 86
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29. XII. 1977, Rw. 418/77, OSNKW 1978, nr 2-3, poz. 31.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5. IV. 1978 r V KR 43/78, OSNPG 1978 nr 11, poz 124.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.V.1978 r., V KR 67/78,
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.VI. 1980 r., V KRN 274/79, OSKNW 1981, nr 4-5, poz. 20
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12.V.1988 r., II KR 92/88, OSNPG, 1989, nr 2, poz. 35
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 2.XII.1998 r., II Aka 209/98, KZS 1998, nr 12 poz. 36
- Wyrok Sąd Najwyższego z dnia 28.05.2001 roku IV KKN 89/01. Lex Nr 51839

REVIEW OF THE EXPERT OPINION IN THE FIELD OF FORENSIC GENETICS BY THE PROCEDURAL AUTHORITY

Abstract: *The aim of the article is present a proposal for the procedure of control scientific evidence by procedural authority. Forensic practice shows that prosecutors and judges (both at the stage of preparatory proceedings and during the jurisdictional stage) encounter problems related to the assessment of the suitability of the evidence obtained to achieve the objectives of criminal proceedings. A reliable verification of a scientific proof is the basis for making reasoned decisions and significantly reduces the phenomenon of expert infallibility which is particularly visible in the case of submitting evidence, which the results are interpreted using statistical tools.*

Keywords: control by the procedural authority of the scientific evidence, expert opinion, forensic genetics, errors of evidence, methods of correcting them

ZAKAZ PRZESŁUCHANIA BIEGŁEGO, LEKARZA LUB INNEJ OSOBY WYKONUJĄCEJ CZYNNOŚCI MEDYCZNE

Streszczenie: *Celem artykułu jest analiza wybranych zakazów dowodowych i poruszenie tematyki zakazu przesłuchiwania biegłego albo lekarza udzielającego pomocy medycznej na okoliczność oświadczeń oskarżonego dotyczących zarzucanego mu czynu (art. 199 k.p.k.) oraz rozpatrzenie problemu wynikającego z zakazu przesłuchania lekarza lub innej osoby wykonującej czynności w zakresie leczenia psychiatrycznego na okoliczności przyznania się osoby z zaburzeniami psychicznymi do popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary (art. 51 i 52 ustawy z dnia 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego).*

Słowa kluczowe: zakazy dowodowe, przesłuchanie biegłego, przesłuchanie lekarza, oświadczenia oskarżonego

1. WPROWADZENIE

Rozważanie wybranych zakazów dowodowych pełni niezwykle ważną rolę w doktrynie. Zakaz przesłuchiwania biegłego (art. 199 k.p.k.) oraz zakaz przesłuchiwania lekarza lub innego członka personelu medycznego również w kontekście art. 51 i 52 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego to zagadnienia, które do dziś wzbudzają kontrowersję w praktyce. Warto je zatem rozważyć w następujących kategoriach:

¹ aleksandrasnochowska@interia.pl, Wydział Prawa i Administracji, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie.

- analiza przepisów Kodeksu Postępowania Karnego dotyczących zakazu przesłuchiwania biegłego lub lekarza i jego podstawy prawnej;
- omówienie celu zakazu;
- rozważenie, w jakich sytuacjach sąd może zezwolić na przesłuchanie biegłego pomimo zakazu i jakie muszą być tego uzasadnienia;
- wyjaśnienie, jakie informacje mogą być objęte zakazem przesłuchiwania lekarza, zwłaszcza w przypadku pacjentów z zaburzeniami psychicznymi;
- rozważenie czy ochrona tajemnicy pacjenta powinna być pierwszoplanowym celem w przypadku oskarżonych z zaburzeniami psychicznymi i jakie są tego konsekwencje w procesie karnym;
- braki w regulacjach.

Celem pracy jest precyzyjna analiza art. 199 kpk oraz art. 51 i 52 ustawy z dnia 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego.

2. ZAKAZ PRZESŁUCHANIA BIEGŁEGO ALBO LEKARZA UDZIELAJĄCEGO POMOCY MEDYCZNEJ NA OKOLICZNOŚĆ OŚWIADCZEŃ OSKARŻONEGO DOTYCZĄCYCH ZARZUCANEGO MU CZYNU

Zakaz dowodowy wynikający z art. 199 k.p.k. dotyczy oświadczeń oskarżonego złożonego wobec biegłego lub lekarza, który udziela pomocy medycznej i stanowi, że owe oświadczenia nie mogą zostać potraktowane jako dowód. Natomiast biegłego albo lekarza udzielającego pomocy medycznej nie można przesłuchiwać na okoliczność takiego rodzaju oświadczeń oskarżonego. Nie ma szczególnego znaczenia, kiedy i w jakich okolicznościach oskarżony złożył te oświadczenia wobec biegłego lub lekarza udzielającego pomocy medycznej (Gaberle 2002, s.19). Nie ma również znaczenia ich treść.

Konieczne jest wyjaśnienie pojęcia „oświadczenie oskarżonego” złożone wobec lekarza udzielającego pomocy medycznej lub biegłego. Oświadczenie takie to wszelkiego rodzaju informacja przekazana w formie ustnej bądź pisemnej przez oskarżonego (Gurgul 1990, s. 500). Rola biegłego polega na zbadaniu wszelkich faktów, które mają posłużyć do sporządzenia opinii, jednakże nie może on organom procesowym przekazać informacji o jakich dowiedział się od oskarżonego jako biegły, któremu oskarżony w pełni zaufał jako osobie wykonującej zawód biegłego. Biegły jest również zobowiązany do zachowania w tajemnicy informacji pochodzących z wypowiedzi osoby

badanej dotyczących okoliczności, które powinny zostać przeprowadzone za pomocą odpowiedniego środka dowodowego przez organ procesowy w trybie, jaki przewiduje ustawa (Tyszkiewicz 1975, s. 211).

Lekarzem jest osoba, która posiada dyplom i tytuł zawodowy lekarza lub lekarza dentystry, ukończyła odpowiednie studia medyczne. Kodeks nie ogranicza zakazu, co do lekarza, który posiada prawo do wykonywania zawodu czy nie. Należy zatem przyjąć, że zakaz ten dotyczy wszystkich osób posiadających tytuł zawodowy lekarza. Bez znaczenia jest czy dany lekarz posiada prawo do wykonywania zawodu, czy też nie. Przepis ten swym zakresem obejmuje również lekarzy, którzy jeszcze nie uzyskali prawa do wykonywania zawodu (Grzegorzczuk 2014, s.706). Zasadnie podkreśla się w doktrynie, że możliwość przesłuchania pielęgniarek lub zespołu pogotowia stanowiłaby obejście zakazu dowodowego wynikającego z art. 199 k.p.k. Zakaz ten obejmuje również inne osoby, których uczestnictwo w procesie udzielania pomocy oskarżonemu było niezbędne: kierowca pogotowia, ratownik medyczny albo funkcjonariusz, który dokonał zatrzymania (Grzegorzczuk 2014, s.706).

Słuszny jest pogląd, który uzyskał aprobatę w literaturze, że gdyby nawet biegły zeznał, że oskarżony przyznał się przed nim do winy, to nie może takie zeznanie zostać wzięte pod uwagę przez organ procesowy i traktowane jako dowód, ponieważ co do zasady biegły może wypowiadać się jedynie z zakresu wiedzy specjalistycznej i tylko w zakresie kwestii, które polecono mu zbadać i przeanalizować. Zeznania biegłego co do faktu dotyczącego przyznania się oskarżonego do popełnienia przestępstwa nie mogą stanowić dowodu w sprawie (Daszkiewicz, 1985). Nie jest możliwe zwolnienie biegłego lub lekarza z zachowania tej tajemnicy nawet w momencie, kiedy oświadczenie to wpływałoby pozytywnie na sytuację oskarżonego, albo gdyby oskarżony sam prosił biegłego lub lekarza o złożenie zeznań w tym zakresie (Gruszecka 2016, s. 455).

W literaturze karnoprosesowej zakaz wynikający z art. 199 k.p.k. zaliczany jest do zakazów dowodzenia (Marszał, s. 182). Można również spotkać pogląd, według którego jest to zakaz korzystania z oświadczeń oskarżonego złożonych w warunkach i trybie art. 199 k.p.k. (Grzegorzczuk, Tylman 1998, s. 427).

Treść złożonych uprzednio przez oskarżonego oświadczeń wobec biegłego lub lekarza udzielającego pomocy medycznej nie może być dowodzona, co skutkuje brakiem możliwości i prawa przesłuchania na tę okoliczność biegłego lub lekarza udzielającego pomocy medycznej, po uprzednim zwolnieniu go z zachowania tajemnicy. Osoby, których obecność jest niezbędna podczas

udzielania pomocy medycznej oskarżonemu, również nie mogą zostać przesłuchane na okoliczność złożonych oświadczeń oskarżonego w zakresie zarzucanego mu czynu. Taka interpretacja jest jak najbardziej uzasadniona względami logicznymi, ponieważ osoby postronne będące w takim momencie obok lekarza i słyszały taką wypowiedź nie mogą zostać przesłuchane ze względu na niepodważalność i sposób na niepomijalność tego zakazu dowodowego (Paprzycki s. 294). Nie można zgodzić się zatem z odrębnym poglądem o zgodzie na przesłuchanie innych osób niż lekarz słyszących oświadczenia oskarżonego w czasie udzielania pomocy medycznej (Grzegorzcyk, Tylman 1998, s. 427).

Art. 199 k.p.k. pełni dwie funkcje w zależności do kogo odnosimy ten przepis. W przypadku udzielania pomocy medycznej to zapewnia ten artykuł poszanowanie wzajemnej relacji pomiędzy lekarzem a pacjentem i chroni poufność ich kontaktu. W drugim zaś przypadku, kiedy odnosimy ten przepis do biegłego to treść art. 199 k.p.k. służy gwarancji, że biegły uzyska jak najbardziej wiarygodne i miarodajne informacje, które posłużą do sporządzenia wartościowej i użytecznej opinii (Hofmański, Sadzik, Zgryzek, s. 853).

Konsekwencje zakazu ujętego w art. 199 k.p.k. są oczywiste. Po pierwsze jest nią zakaz przesłuchania lekarza na okoliczność oświadczeń oskarżonego, o których dowiedział się podczas udzielania pomocy medycznej. Po drugie zakaz wykorzystania dokumentacji sporządzonej przez lekarza w tym zakresie (Kwiatkowski 2005, s. 346 – 347).

Zakazane jest przeprowadzanie dowodów, które mogą zmierzać do ustalenia treści oświadczenia oskarżonego dotyczącego zarzucanego mu czynu i złożonego wobec lekarza udzielającego pomocy medycznej lub biegłego. W orzecznictwie podnosi się, że:

Oświadczenia oskarżonego złożone biegłemu dla wydania opinii albo lekarzowi dla celów medycznych nie mogą być uwzględniane w analizie dowodów, a w szczególności nie mogą one być porównywane z treścią dowodów sprawstwa oskarżonego, więc nie może stanowić dowodów popełnienia zarzucanego czynu. Treść tych oświadczeń ma znaczenie jedynie w aspekcie oceny opinii biegłego lub lekarza (wyrok SA w Krakowie z 17.06.1999 r., II AKa 113/99, LEX nr 38101).

Zasadne jest również stanowisko aprobowane w judykaturze:

Oświadczenia oskarżonego złożone biegłemu do wydania opinii albo lekarzowi dla celów medycznych nie mogą być uwzględnione w analizie dowodów, a w szczególności nie mogą one być porównywane z treścią dowodów sprawstwa oskarżonego, a więc nie mogą stanowić dowodu popełnienia czynu. Treść tych oświadczeń ma znaczenie jedynie w aspekcie oceny opinii biegłego (Wyrok SA w Krakowie z dnia 17 czerwca 1999 r., II AKa 113/99 KZS 1999, z. 6-7, poz. 47).

Zatem strony nie mogą domagać się dowodowego wykorzystania oświadczeń oskarżonego złożonych wobec biegłego, ponieważ przyjmują one charakter bezwzględny i nie ma żadnych wyjątków do uchylenia takiego zakazu. W art. 199 k.p.k. wprost jest zapisane, że oświadczenia w nim wymienione „nie mogą stanowić dowodu”, co skutkuje brakiem możliwości do wykorzystania ich w procesie karnym.

Możliwe jest jednak przesłuchanie lekarza w charakterze świadka, jeżeli wystąpią kumulatywnie dwie przesłanki: po pierwsze, jeżeli takie przesłuchanie jest niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a po drugie, jeżeli okoliczności nie mogą być ustalone na podstawie innych dowodów. Oceny, czy zachodzą przesłanki do zwolnienia lekarza z obowiązującej go tajemnicy i czy wystąpiły powyższe przesłanki dokonuje wyłącznie sąd. Prokurator ani organ prowadzący postępowanie nie może zwolnić lekarza z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej.

W sytuacji, kiedy lekarz występuje w charakterze podejrzanego bądź oskarżonego, tajemnica lekarska nie obowiązuje go. Ustawodawca nie ogranicza w żaden sposób oskarżonego podczas składania wyjaśnień. Nawet jeżeli w toku składania wyjaśnień dojdzie do ujawnienia okoliczności objętych tajemnicą zawodową to należy przyjmować, że wyjaśnienia takie nie są obciążone żadną wadą a na podstawie ich treści można opierać ustalenia faktyczne. Reguła opisana w art. 199 k.p.k. odnosi się wyłącznie do zeznań świadka. Zatem należy przyjąć, że oskarżony lekarz ma prawo do składania wyjaśnień nawet takich, które bezpośrednio bądź pośrednio naruszałyby tajemnicę zawodową (Plebanek 2020 s. 82).

W judykaturze wyraźnie wskazano, że prawo do obrony jest wartością ważniejszą niż obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej. Jeżeli pełne skorzystanie z prawa do obrony wymaga ujawnienia okoliczności objętych tajemnicą, to oskarżony powinien to uczynić nie zważając na obowiązek dyskrecji.

Wymaganie od oskarżonego, by pozwolił się skazać niewinnie dlatego tylko, że odpowiednie fakty świadczące na jego korzyść są z tych czy innych względów objęte tajemnicą, graniczyłyby wprost z niedorzecznością (Cieślak 1963, s.172– 173).

Osoba wykonująca zawód zaufania publicznego posiada przecież takie samo prawo do obrony jak inni obywatele. Taką tezę można wyprowadzić z Konstytucji RP.

Przed formalny postawieniem sprawcy w stan oskarżenia, w sytuacji, kiedy sprawca złożył oświadczenie wobec lekarza to i tak nie może ono

stanowić dowodu (Kudrelek 2004, s. 196). Składanie oświadczeń jest niezależne od statusu w jakim aktualnie jest sprawca (Kurowski 2013, s. 640–641).

Podkreślenia wymaga fakt, że treść art. 199 k.p.k. nie rozróżnia treści oświadczeń oskarżonego złożonych wobec biegłego lub wobec lekarza udzielającego pomocy medycznej. Wyłączone jest wykorzystywanie oświadczeń zarówno takich, w których oskarżony przyznał się do popełnienia przestępstwa, jak i tych w których dowodzi, że zarzucanego mu czynu nie popełnił.

3. ZAKAZ PRZESŁUCHANIA LEKARZA LUB INNEJ OSOBY WYKONUJĄCEJ CZYNNOŚCI W ZAKRESIE LECZENIA PSYCHIATRYCZNEGO NA OKOLICZNOŚCI PRZYZNANIA SIĘ OSOBY Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI DO POPEŁNIENIA CZYNU ZABRONIONEGO POD GROŻBĄ KARY (ART. 51 I 52 USTAWY Z DNIA 19.08.1994 R. O OCHRONIE ZDROWIA PSYCHICZNEGO)

Ochrona tajemnicy zawodowej w leczeniu psychiatrycznym nakłada obowiązek zachowania tajemnicy na wszystkie osoby, które wykonują czynności przewidziane w ustawie z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego. Zgodnie z art. 52 ust. 1 u. o o.z.p. zakazane jest przesłuchiwanie osób, które są zobowiązane do zachowania przepisów niniejszej ustawy jako świadków na okoliczności wypowiedzi osoby, wobec której zostały podjęte czynności lecznicze, co do faktu popełnienia przez tę osobę czynu zabronionego pod groźbą kary. Artykuł 52 ust. 2 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego jest dopełnieniem artykułów poprzedzających.

Celem określenia tajemnicą psychiatryczną wykonywanych w tym zakresie czynności jest budowanie zaufania do instytucji zakładów psychiatrycznych i wszystkich innych osób wykonujących swoje obowiązki na podstawie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

Katalog osób zobowiązanych do zachowania tajemnicy to szczególnie lekarze, psychologowie, pielęgniarki, pracownicy socjalni, instruktorzy terapii zajęciowych, osoby zatrudnione w psychiatrycznej opiece zdrowotnej, osoby uczestniczące w zajęciach dydaktycznych, w pracy naukowo – badawczej, osoby wykonujące zadania związane z pomocą społeczną dla osób z zaburzeniami psychicznymi oraz inne osoby wykonujące czynności przewidziane w tej ustawie (Dąbrowski 1997, s. 217). Najczęściej to właśnie osobom z personelu medycznego lub z personelu pomocniczego osoby badane psychiatrycznie

zwierżają się, co powoduje ujawnienie przez nich okoliczności popełnienia przestępstwa. Dlatego też zasadne jest objęcie również osób z personelu tym zakazem do zachowania tajemnicy, ponieważ w przeciwnym razie zakaz ten mijałby się z celowością istnienia, a zakaz przesłuchania byłby łatwy do obejścia.

Szczegółowe uregulowanie w odniesieniu do lekarza zawiera się w ustawie z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentysty oraz z art. 23-28 Kodeksy etyki lekarskiej, a w odniesieniu do pielęgniarek w ustawie z dnia 5 lipca 1996 r. o zawodzie pielęgniarki położnej.

Zasadnym jest przytoczenie postanowienia SN na okoliczność potwierdzenia powyższego:

Przepis art. 52 ust. 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia dotyczy każdej osoby, która wykonuje czynności określone w tej ustawie; ustanawia on bezwzględny zakaz dowodowy, będąc przepisem szczególnym w stosunku do unormowania art. 180 k.p.k., a wobec tego takiej osoby nie można przesłuchać co do okoliczności przewidzianych w art. 52 ust. 1, nawet jeżeli wyrazi ona gotowość ujawnienia tego rodzaju tajemnicy zawodowej (Postanowienie SN z 20.04.2005 r., I KZP 6/05, OSNKW 2005, nr 4, poz. 39).

W literaturze karnoprocesowej zakaz ujęty w art. 52 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego określany jest jako bezwzględny niezupełny zakaz dowodowy (Augustynowicz 2013, s. 97) lub jako bezwarunkowy zakaz dowodzenia za pomocą pewnych dowodów (Skrętowicz 1997, s. 26). Zakres przesłuchania osób wymienionych w art. 52 ust. 1 u o.o.z.p. objął swoim zakresem także lekarzy, którzy wykonują czynności biegłego.

Zasadne jest stwierdzenie, że niedopuszczalne jest przeprowadzenie dowodu, który jest objęty tym zakazem. Świadczy o tym doniosłość art. 52 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego i wyrażenie: „Nie wolno przesłuchiwać...”. Natomiast, jeżeli doszłoby do przeprowadzenia dowodu, który został objęty tym zakazem, to i tak czynność taka jest bezskuteczna. Szczególne jest to, że zakaz ten obowiązuje nawet w momencie, kiedy pacjent wyraża zgodę na ujawnienie swojej wypowiedzi. Nie zmienia tego nawet fakt żądania przez pacjenta ujawnienia treści oświadczenia, które złożył wobec biegłego lub lekarza udzielającego mu pomocy medycznej.

Ustawa ta oraz przepisy kodeksy postępowania karnego wprost nie normują kwestii związanej z biegłym psychologiem, który bierze udział w wydawaniu opinii psychologicznej. Jednakże w piśmiennictwie biegłego psychologa, który bierze udział w wydaniu opinii psychologicznej również zalicza

się do katalogu osób, które są zobowiązane do zachowania tajemnicy (Dąbrowski, s. 224).

Zakres przedmiotowy omawianego artykułu obejmuje wszystkie wypowiedzi osoby, wobec której zostały podjęte czynności wynikające z ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, które dotyczą ewentualnego popełnienia przez nią przestępstwa, a nie tylko jej przyznanie się do popełnienia dane czynu zabronionego. Zakres przedmiotowy dotyczy także wypowiedzi osoby, wobec której podjęte zostały czynności wynikające z niniejszej ustawy w przedmiocie oświadczenia przez nią popełnienia czynów zabronionych wspólnie z inną osobą (Duda 2006, s. 208).

Istotne jest omówienie zakazu płynącego z art. 225 § 4 k.p.k. mówiącego o zakazie zapoznania się z dokumentacją psychiatryczną organu, który wydał dokumentację. Dokumentacja psychiatryczna obejmuje nie tylko dokumenty objęte tajemnicą, ale też szereg innych dokumentów. Pozyskanie takiej dokumentacji podczas przeszukania lub znalezienia jest elementem fakultatywnym do przekazania jej organowi prowadzącemu postępowanie (jest nim sąd lub prokurator) bez wcześniejszego zapoznania się z jej treścią.

Dobro chorego jest najważniejszą zasadą działalności lekarskiej co podkreśla fakt istnienia zakazu dowodowego wynikającego z art. 52 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Pod żadnym pozorem nie może ona zostać złamana przez lekarza, ponieważ to godziłoby w sens jego powołania i ograniczało zaufanie do wykonywanego przez lekarza zawodu (Molęda 2006, s. 57).

Tajemnica zawodowa lekarza nie obowiązuje, kiedy jej zachowanie może stwarzać niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia pacjenta lub innych osób. Tajemnica nie obowiązuje lekarza również wtedy, kiedy wymagane jest leczenie pacjenta przez innego lekarza albo kiedy przemawiają za tym względy naukowe (art. 40 ust. 2 o.z.p.).

Przepis art. 52 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego dotyczy również lekarzy wykonujących czynności biegłego. Z kodeksu postępowania karnego nie wynika wprost kto jest biegłym, jednakże w literaturze za biegłego uznaje się podmiot, będący osobą, instytucją specjalistyczną lub instytucją naukową, posiadającą wiedzę specjalistyczną powołaną przez organ procesowy do sporządzenia opinii. Za wiadomości specjalistyczne w judykaturze uznawane są wiadomości, które są dostępne dla dorosłego człowieka o wysokim doświadczeniu życiowym i kierunkowym wykształceniu oraz o dużym zasobie wiedzy ogólnej. Kwestia posiadania przez biegłego wiedzy specjalistycznej musi być poparta odpowiednimi dokumentami albo innymi dowodami.

Aby stać się biegłym należy posiadać gruntowną wiedzę i wykształcenie z zakresu psychiatrii klinicznej i z zakresu psychiatrii sądowej. Dodatkowo, osoba chcąca stać się biegłym musi posiadać szeroką wiedzę w zakresie prawa karnego, postępowania karnego oraz prawa karnego wykonawczego. Wiedza musi być na tyle rozległa, aby osoba wykonująca funkcję biegłego mogła na leżycie i staranie wykonywać swoje obowiązki (Hajdukiewicz 2007, s. 193).

Jeżeli dojdzie do skrajnej sytuacji, w której biegły wykorzysta oświadczenie wypowiedziane przez oskarżonego dotyczące zarzucanego mu czynu, to sąd jest zobligowany do niepodpierania innych ustaleń faktycznych na takim oświadczeniu przedstawionym przez biegłego. Ani w ustaleniach faktycznych, ani w ocenie wiarygodności dowodów nie wolno powoływać się na treść oświadczeń złożonych przez oskarżonego biegłemu. Takie oświadczenia nie stanowią dowodu. Ich treść jest zasadna tylko do sporządzenia opinii przez biegłego.

Dowód, jakim jest opinia biegłego lekarza został odrębnie i szczegółowo uregulowany w k.p.k. Wiąże się to z ogromną odpowiedzialnością zawodową ciążącą na biegłych psychiatrach w kwestii opiniowania o poczytalności lub niepoczytalności sprawcy czynu. Przyjmuje się, że to właśnie opinia biegłego przedstawiająca czy dana osoba była zdolna do rozpoznania zarzucanego jej czynu i czy świadomie kierowała swoim postępowaniem, decyduje o winie podejrzanego i ma ogromny wpływ na wymiar kary (Mołęda 2006, s. 129). Do stwierdzenia stanu zdrowia psychicznego wymagana jest opinia co najmniej dwóch lekarzy psychiatrów. Powoływani są oni przez sąd, a w postępowaniu przygotowawczym przez prokuratora.

Uzupełnieniem art. 52 ustawy są artykuły poprzedzające, tj. art. 51 i art. 50 oraz cały rozdział 6 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.

Pokreślenia wymaga fakt, że biegły lekarz psychiatra co w dalszym ciągu lekarz, którego bezustannie obowiązuje zasady etyki lekarskiej i inne zasady związane z wykonywaniem zawodu lekarza. Jedną z takich moralnych zasad jest zakaz dostarczania obciążających dowodów przez lekarza na badanego (Dąbrowski 1998, s. 222).

W przepisie art. 50 o.z.p. ustawodawca zobowiązuje wszystkie osoby podmioty wykonujące swoje zadania i obowiązki zgodnie z tą ustawą do zachowania tajemnicy. Za tajemnicę w piśmiennictwie uważa się wszystkie informacje, oświadczenia, okoliczności o jakich dowiedziały się osoby wykonujące swoje zadania wskazane przez te ustawę (Duda 2009, s. 201).

W literaturze usytuował się pogląd na temat konieczności powiadomienia organów ścigania przez lekarza o przestępstwie ściganym z urzędu

po uprzednim powiadomieniu o tym pacjenta lub przedstawiciela ustawowego albo opiekuna prawnego pacjenta małoletniego (Augustynowicz, Wrzesińska-Wal 2013, s. 113).

PODSUMOWANIE

Problematyka bezwzględnych zakazów dowodowych, zwłaszcza tych dotyczących specjalistów z zakresu medycyny i wszystkich osób zajmujących się leczeniem oraz opieką nad chorym jest zagadnieniem co do którego nie wykształciła się jednolita praktyka a jest to spowodowane przede wszystkim pewnymi nieścisłościami z prawie karnym materialnym i procesowym, co stanowi poważny problem dla systemu prawnego. W razie jakichkolwiek wątpliwości praktyków lub władzy sądowniczej warto zatem rozważyć ten problem w następujących kategoriach:

- bezpieczeństwo praw oskarżonego oraz ochrona innych podstawowych praw jednostki, takich jak tajemnica lekarska;
- jeśli luki w prawie są istotne tak jak w tym przypadku, to wymaga to interwencji ze strony ustawodawcy. Ustawa powinna być jasna i precyzyjna, aby zapewnić jednoznaczne zasady postępowania w przypadku bezwzględnych zakazów dowodowych. Powinna zatem paść propozycja rozwiązania niejasnego zagadnienia;
- ważne jest, aby regulacje dotyczące zakazów dowodowych uwzględniały równowagę między interesami wymiaru sprawiedliwości a ochroną prywatności i innych praw jednostki;
- w przypadku braków w przepisach prawnych, interpretacja i praktyka sądowa staje się kluczowa. Sądy muszą starać się rozwiązywać sytuacje, które nie zostały wyraźnie uregulowane przez ustawodawcę, stosując zasady ogólnego prawa i orzecznictwo;
- kwestie związane z lukami w prawie powinny być przedmiotem szerokiego dialogu społecznego i legislacyjnego. Współpraca między prawnikami, naukowcami, praktykami prawnymi i innymi interesariuszami może pomóc w identyfikacji problemów i opracowaniu adekwatnych rozwiązań.

BIBLIOGRAFIA

- Augustynowicz A.
2013 *Lekarz psychiatra jako świadek w postępowaniu karnym*, PiM 2013 r., nr 3–4,
- Daszkiewicz W.
1985 *Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lipca 1984 r.*, I KZ 807/84, PiP, z. 10, poz. 153.
- Dąbrowski S.
1997 *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, Warszawa.
- Filar M.
2000 *Lekarskie prawo karne*, Kraków.
- Gaberle A.
2002 *W kwestii badań poligraficznych w polskim procesie karnym*, PiP 2002/4.
- Grzegorzczak T.
2014 *Kodeks postępowania karnego t. 1.*
- Grzegorzczak T.
2014 *Polskie postępowanie karne*, LexisNexis.
- Gurgul J.
1990 *Glosa do wyroku SN z dnia 25.11.1987 roku*, IV KR 291/87, OSP 1990, z. 5–6.
- Górski A.
2012 *Lekarz w procesie karnym [w:] Państwo prawa a prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa.
- Hofmański P.
2011 E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1-296*. Tom I, tezy 2 i 3.
- Kudrelek J.
2004 *Choroba psychiczna jako przyczyna zawieszenia postępowania karnego*, Prok. i Pr. 2004/11–12.
- Kwiatkowski Z.
2003 *Zakazy dowodowe w procesie karnym; Zakamycze*

Molęda S.

2006 *Prawo dla lekarzy i zakładów opieki zdrowotnej*, Warszawa.

Plebanek E.

2020 *Ujawnienie tajemnicy lekarskiej w procesie karnym a odpowiedzialność karna lekarza*, białostockie studia prawnicze, nr. 2.

Stefański R.A.

2018 *Zabłocki Stanisław (red.), Kodeks postępowania karnego*. Tom II. Komentarz do art. 167- 296.

Tyszkiewicz L.

1975 *Badania osobo poznawcze w prawie karnym*, Warszaw.

Urbaniak M.J.

2012 *Zakres obowiązywania zakazu dowodowego przewidzianego w art. 199 k.p.k.*, PiP 7-8.

Urbaniak M.J.

2012 *Zakres obowiązywania zakazu dowodowego przewidzianego w art. 199 k.p.k.*, Prok. i Pr. 2012/7-8.

Łyczywek R.

1963 *Jeszcze o tajemnicy zawodowej adwokata*, Pal. 1963, nr 11.

Orzecznictwo

Wyrok SN z 24.01.2008 r., V KK 230/07, LEX nr 359261;

Postanowienie SN z 28.06.2012 r., III KK 366/11, OSNKW 2012/10, poz. 110;

Wyrok SA w Łodzi z 5.12.2013 r., II AKa 242/13, LEX nr 1439174;

Wyrok SA w Gdańsku z 15.05.2013 r., II AKa 130/13, LEX nr 1335619;

Wyrok SA w Warszawie z 28.09.2012 r., II AKa 241/12, LEX nr 1238271;

Wyrok SA w Krakowie z dnia 17 czerwca 1999 r., II AKa 113/99 KZS 1999, z. 6-7, poz. 47;

Postanowienie SN z dnia 3 września 2008 r., WZ 52/08, OSNwSK 2008, nr 1, poz. 1750;

Postanowienie SA w Katowicach z dnia 12 października 2011 r II AKZ 664/11, OSA w Katowicach 2011, nr 4, poz. 5;

Postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 stycznia 2009 r., AKz 651/08,

KZS 2009, nr 1, poz. 72;

Postanowienie SA we Wrocławiu z dnia 18 września 2009 r., II AKZ 472/09,
OSA we Wrocławiu 2010, Nr 1, poz. 161;

Postanowienie SA w Krakowie z dnia 16 czerwca 2010 r., II AKZ 198/10,
KZS 2010, nr 9, poz. 32;

Postanowienie SA w Krakowie z dnia 19 marca 2009 r., II AKZ 64/09,
KZS 2009, nr 4, poz. 35;

Uchwała SN z dnia 29 listopada 1962 r., VI KO 61/62, OSNKW 1963,
Nr 7–8, poz. 157;

Wyrok SN z 24.01.2008 r., V KK 230/07, LEX nr 359261.

PROHIBITION OF INTERVIEWING AN EXPERT, DOCTOR OR OTHER PERSON PERFORMING MEDICAL ACTIVITIES

Abstract: *The aim of the article is to analyze selected evidentiary prohibitions and to discuss the issue of the prohibition of interrogating an expert or a doctor providing medical assistance on the grounds of the accused's statements regarding the alleged act (Article 199 of the Code of Criminal Procedure) and to consider the problem arising from the prohibition of interrogating a doctor or other person performing activities in the field of medical treatment on the circumstances of the confession of a person with mental disorders to committing an act prohibited under penalty (Articles 51 and 52 of the Act of 19.08.1994 on the protection of mental health). The fact is that evidence bans have not been fully regulated by the legislator, which is why a comprehensive analysis of selected ones plays an important and significant role in the literature.*

Keywords: evidence bans, questioning of an expert, questioning of a doctor, statements of the accused

NATALIA WRÓŃSKA¹,
MIKOŁAJ KAMIŃSKI ²,
ZUZANNA ZUBRZYCKA³

OSZUSTWA KOMPUTEROWE SENSU LARGO W PRAWIE POLSKIM

Streszczenie: *Celem artykułu jest ogólna analiza prawna przepisów Kodeksu Karnego odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do oszustw komputerowych. Według raportu Policji w Polsce odnotowuje się ciągły wzrost oszustw komputerowych od roku 2012. Liczba stwierdzonych incydentów w roku 2012 wyniosła 1351. Zdaniem CERT w 2022 roku liczba popełnionych oszustw komputerowych obejmowała 35 009 przypadków. Z pewnością ze względu na rejestrowany wzrost występowania tego rodzaju przestępstw zainteresowanie możliwościami dochodzenia swoich praw w procesie karnym również będzie wzrastać. Niniejszy artykuł ma służyć przybliżeniu zjawiska oszustwa komputerowego oraz zasad odpowiedzialności karnej na podstawie przepisów materialnych prawa karnego osób dopuszczających się tego rodzaju cyberprzestępczości. W przypadku oszustw komputerowych zastosowanie ma przepis 287 Kodeksu Karnego. Artykuł opracowany został na podstawie dostępnej na ten temat literatury, przepisów prawa, danych statystycznych oraz orzecznictwa sądów polskich.*

Słowa kluczowe: cyberprzestępczość, kara, kodeks karny, oszustwo

1. WPROWADZENIE

Technologia bezsprzecznie służy społeczeństwu ułatwiając codzienne życie dostępem do wszelkiego rodzaju informacji, dając ludziom szybką komunikację, czy po prostu zapewniając rozrywkę. Musimy liczyć się jednak z tym,

¹ nataliawro2001@wp.pl, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

² mikolaj.kami27@gmail.com, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

³ zubrzycka.zuz@gmail.com, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

że technologie wykorzystywane będą również do niemoralnych celów, takich właśnie jak popełnianie czynów zabronionych. Zjawiska te nazywamy cyberprzestępczością. W polskim prawie nie opracowano jeszcze legalnej definicji cyberprzestępczości. W szerokim znaczeniu cyberprzestępczość to *“wszelkie nielegalne działanie, popełnione za pomocą lub dotyczące systemów lub sieci komputerowych [...]”* (Małgorzata Wróbel, *Cyberprzestępczość w polskim systemie prawnym*). Jednym z najczęściej popełnianych cyberprzestępstw jest oszustwo komputerowe. Najlepszym tego dowodem są dane statystyczne. Raport roczny z 2023 roku zespołu CERT działającego w strukturach NASK – Państwowego Instytutu Badawczego wskazał, iż liczba incydentów zaklasyfikowanych jako oszustwa komputerowe wyniosła aż 35.009. Było to 88,22% wszystkich incydentów związanych z cyberbezpieczeństwem. Jest to zaskakująco duża liczba biorąc pod uwagę fakt, iż z raportu policji w 2020 roku liczba wszczętych postępowań względem oszustw komputerowych wyniosła 11.219. Termin oszustwo komputerowe jest terminem prawniczym. Często mylony jest z klasycznym oszustwem, czy oszustwem internetowym. Artykuł 287 Kodeksu Karnego penalizujący oszustwo komputerowe może być niezbyt oczywisty dla osób spoza branży teleinformatycznej, czy prawniczej. Artykuł ma na celu przybliżyć zjawisko oszustwa komputerowego, które z pewnością będzie przybierać na sile zważywszy na coraz większy procent społeczeństwa korzystający z systemów teleinformatycznych, oraz przede wszystkim ze względu na poczucie anonimowości, które może towarzyszyć oszustom działającym na odległość, korzystającym z wirtualnej sieci prywatnej ukrywającej adres IP komputera. Oszustwo komputerowe różni się od klasycznego oszustwa, którego przesłankami są wprowadzenie w błąd oraz osiągnięcie korzyści majątkowej poprzez doprowadzenie innej osoby do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem. Jednak w piśmiennictwie nie ma jednoznacznie brzmiącego poglądu czy różnica polega na tym, iż brak w art. 287 Kodeksu Karnego przesłanki wprowadzenia w błąd (a tym samym przepis ten ma szersze zastosowanie), czy może też wprowadzenie w błąd odbywa się przy pomocy techniki informatycznej. Naszym zdaniem zważywszy na przesłanki artykułu 287 Kodeksu Karnego oszustwo komputerowe polega na bezpośrednim oddziaływaniu na system teleinformatyczny, a więc nie na wprowadzaniu w błąd. W niniejszej pracy pochylimy się również szerzej nad przestępstwem phishingu, który kwalifikuje się właśnie pod oszustwo komputerowe, a także nad orzecznictwem, które w ciekawy sposób próbowało zakwalifikować pod przepis art. 287 przestępstwo związane z płatnością skradzioną kartą płatniczą.

2. DEFINICJA I PODSTAWA PRAWNA

Oszustwo komputerowe jest przestępstwem publicznoskargowym ściganym z urzędu. Definicji oszustwa komputerowego doszukiwać należy się w art. 287 Kodeksu Karnego (dalej: K.K.).

Art. 287. K.K.

§ 1. Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub wyrządzenia innej osobie szkody, bez upoważnienia, wpływa na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych lub zmienia, usuwa albo wprowadza nowy zapis danych informatycznych, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. W wypadku mniejszej wagi, sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

§ 3. Jeżeli oszustwo popełniono na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.

Z powyższego artykułu możemy wyszczególnić dwie przesłanki. Pierwsza to cel: korzyść majątkowa lub wyrządzenie szkody. Przepis ten bowiem chroni prawa majątkowe. Druga natomiast przesłanka to nieupoważnione wpływanie na dane informatyczne. Przedmiotem wykonawczym oszustwa komputerowego jest informacja, a nie jak w przypadku oszustwa człowiek. Wpływ ten może być różnorodnego rodzaju: zmiana, usunięcie, wprowadzenie nowego zapisu, ingerencja w automatyczne przetwarzanie, gromadzenie czy przekazywanie danych. Ponadto, oszustwa komputerowe mogą przybrać formę infekcji systemu złośliwym oprogramowaniem. To czego nie znajdziemy w przepisie to przesłanki wprowadzenia użytkownika systemu w błąd. Oszustwo komputerowe to nieuprawnione działanie techniczne. Mimo więc nielicznych opinii stwierdzających, że dochodzi do wprowadzenia w błąd użytkownika, nie jest to przesłanka przestępstwa i nie trzeba jej wykazywać w sądzie. Do przestępstwa dochodzi już przy manipulacji teleinformatycznej. Skutkiem oszustwa komputerowego może być wyłudzenie danych osobowych, haseł dostępowych do portali usługowych (tzw. *phishing*), czy spowodowanie wykonania przez użytkownika systemu określonej czynności faktycznej - np. dokonania przelewu bankowego na numer rachunku oszusta, który widnieje na sfałszowanej stronie internetowej. Oszustwem komputerowym nie będzie samo korzystanie z komunikacji online z pomocą komputera, chodzi bowiem o zastosowanie technik informatycznych. Dla przykładu, jeśli osoba podszywająca się za osobę bliską wyłudzi pieniądze przez komunikator online - będzie to oszustwo z art. 286 K.K. Natomiast, jeśli przy pomocy technik informatycznych

natrafimy na fałszywą stronę imitującą stronę banku, na której to mamy dokonać płatności - mamy do czynienia z wpływem kwalifikującym się pod art. 287 K.K.

3. PHISHING JAKO NAJCZĘSTSZE OSZUSTWO KOMPUTEROWE

Z przytoczonego w poprzedniej części pracy raportu CERT wynika, że z 35.009 incydentów oszustw komputerowych w 2022 roku aż 25.625 przypadków to phishing. Phishing to nic innego jak wyłudzenie informacji dostępowych wykorzystywanych do logowania. Phishing polega na manipulowaniu danymi informatycznymi z nakierowaniem na osiągnięcie korzyści majątkowej. Zaznaczyć jednak należy, iż korzyść ta nie musi zostać osiągnięta. Oszuści komputerowi w tym rodzaju przestępstwa nie "kradną" hasła jakby się wydawało, a sprawiają, że osoby oszukiwane same podają im dane logowania. Sposobów wyłudzenia haseł jest pełno, a ich liczba rośnie wraz z możliwościami technologicznymi. Najbardziej standardowym przykładem jest e-mail identyczny jak np, e-mail z banku, sklepu internetowego, dostawcy usług. Może to być ostrzeżenie o nieistniejącym, podejrzanym przelewie wychodzącym z konta adresata wiadomości, konieczność dopłaty do usługi wraz z groźbą wyłączenia w przypadku zignorowania prośby, informacje o włamaniu na konto dostępu do usługi, konieczność aktualizacji danych, bez której to aktualizacji nasze konto zostanie usunięte itp. Tym co różni wiadomości prawdziwe od wiadomości oszustów to (głównie) adres stron. Są one ładująco podobne do tych oryginalnych. Adres może różnić się np. znakiem specjalnym (zamiast www.nazwa-sklepu.pl, to www.nazwa_sklepu.pl); słowem (zamiast www.firma.pl, to www.firma.sklep.pl), użytym znakiem literowym (zamiast www.allegro.pl, to www.allegro.pl - zamiast polskiego a i e wstawione zostały litery rosyjskojęzycznej klawiatury).

Dodatkowo należy zauważyć, iż oszuści komputerowi przed atakiem phishingowym mogą już posiadać nasze podstawowe dane. Nie są w stanie za ich pomocą dostać się do naszego konta usługowego, ale mogą dzięki nim wzbudzić zaufanie do wysłanego przez siebie linku, chociażby przez podanie naszego dokładnego adresu i numeru telefonu przy kontakcie imitującym kontakt dotyczący usług handlowych. Często dla tych danych przed phishingiem dochodzi do *stricte* włamań hakerskich lub też handlu informacją. Odpowiedzialność w przypadku włamania hakerskiego ponoszona jest wówczas z art. 267 par. 1 i 2 K.K. Ofiary phishingu są chronione

również przepisami ustawy o usługach płatniczych z dnia 19 sierpnia 2011 r. Przepisy te w art. 40 ust. 1. przerzucają ryzyko nieautoryzowanych transakcji płatniczych na bank. Na temat nieautoryzowanych płatności wypowiedział się również Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 stycznia 2018 r. w sprawie o sygn. akt V CSK 141/17, w którym podkreślił, że *“ryzyko dokonania wypłaty z rachunku bankowego do rąk osoby nieuprawnionej oraz dokonanie rozliczenia pieniężnego na podstawie dyspozycji wydanej przez osobę nieuprawnioną obciąża Bank, także w sytuacji objęcia rachunku bankowością internetową”*.

4. ORZECZNICTWO

Notabene wraz z rozwojem środków masowego przekazu i co się z tym wiąże poszerzeniem katalogu metod płatności w Internecie, sądy są zmuszone za nadążaniem za rozwojem technologii. Niewątpliwie, w dzisiejszych czasach, tj. latach 20 XXI wieku, płatności nie ograniczają się tylko do płatności samą kartą płatniczą. Co więcej, płatność BLIK - iem, telefonem czy smartwatchem jest już codziennością. Jednakże jest to ciągle wyzwanie dla gałęzi sądownictwa, aby dokładnie określić stan faktyczny, który może okazać się skomplikowany. Orzecznictwo wraz z rozwojem płatności zbliżeniowych (ang. *paypass*) nie było spójne w kwalifikowaniu czynu, jakim była zapłata skradzioną kartą płatniczą z funkcją zbliżeniową. W judykaturze utrzymało się pięć głównych stanowisk, jak należy kwalifikować płatność skradzioną kartą płatniczą. Jedno ze stanowisk obejmuje kwalifikację czynu jako oszustwa komputerowego. Jednakże poniżej zostaną przywołane wszystkie stanowiska ujęte w orzecznictwie w celu przybliżenia tematyki oszustwa komputerowego, skorelowanego ściśle z płatnością skradzioną kartą płatniczą. Dlatego też, do 2017 roku sądy nie przyjmowały spójnego stanowiska jak należy kwalifikować takie zachowanie, ale kamieniem milowym okazał się kluczowy wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2017 roku (sygn. akt III KK 349/16, OSNKW 2017, nr 9, poz. 50).

Pierwszy pogląd, który przywołuje w swoim opracowaniu Remigiusz Signerski to kwalifikacja zapłaty skradzioną kartą jako kradzieży w typie podstawowym z art. 278 § 1 K.K lub z art. 119 Kodeksu wykroczeń, mając na uwadze wysokość skradzionej kwoty pieniędzy. Na poparcie tego stanowiska Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim (sygn. akt III K 74/14, LEX nr 1958617) stwierdził, iż

istota przestępstwa z art. 278 § 1 k.k. polega na tym, że sprawca wyjmując rzecz z władztwa innej osoby wbrew jej woli i obejmuje we własne posiadanie, mając faktyczną możliwość dysponowania tą rzeczą. W przedmiotowej sprawie

niewątpliwym jest, że oskarżony dokonując zaboru pieniędzy z konta pokrzywdzonego poprzez dokonanie siedmiu nieuprawnionych transakcji, przy pomocy zabranej mu wcześniej karty bankomatowej, z takim zamiarem działał.

Co więcej, ważną kwestią jest właśnie rozstrzygnięcie czy mamy do czynienia z przestępstwem czy wykroczeniem. Jest to niezwykle ważny aspekt dla oskarżonego lub obwinionego z punktu widzenia wymierzenia mu i odbycia kary. Zgodnie z art. 119 Kodeksu wykroczeń za kradzież lub przywłaszczenie mienia rzeczy ruchomej w wysokości nieprzekraczającej 500 złotych sprawca podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. Dokładnie widzimy, iż katalog kar za ten rodzaj wykroczenia ogranicza się do trzech. Natomiast w przypadku przestępstwa zgodnie z art. 278 § 1 K.K. zabieranie w celu przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej jest sankcjonowane karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Dlatego też, w przypadku przestępstwa, a dokładnie występku, polski ustawodawca przewidział tylko jedną karę, jaką jest kara pozbawienia wolności.

Drugi pogląd obecny w orzecznictwie odnosi się do kwalifikowania zapłaty skradzioną kartą z funkcją zbliżeniową jako kradzieży z włamaniem. Sama karta w tym wypadku jest traktowana jako zabezpieczenie środków zgromadzonych na rachunku bankowym. Dlatego też, subsumpcja stanu faktycznego pozwala na zastosowanie w tym przypadku art. 279 K.K. Nadto Sąd Najwyższy w wyroku z 22 marca 2017 roku (sygn. akt III KK 349/16, LEX nr 2294383), stwierdził, iż

dokonanie płatności kartą płatniczą w formie tzw. płatności zbliżeniowej przez osobę nieuprawnioną, która weszła w posiadanie karty wbrew woli jej właściciela, stanowi przestępstwo kradzieży z włamaniem (art. 279 § 1 k.k.). Posłużenie się skradzioną kartą bankomatową i dokonanie nią płatności w transakcji zbliżeniowej należy kwalifikować jako kradzież z włamaniem.

Sądy często powtarzały utrwalony pogląd, iż taka sytuacja powinna być kwalifikowana jako kradzież z włamaniem, pomimo, iż złodziej nie musiał wpisać kodu PIN podczas dokonywania transakcji. Warunkiem sine qua non dla bytu tego przestępstwa nie jest wpisanie kodu PIN, a samo posłużenie się kartą płatniczą z funkcją zbliżeniową, która jest zabezpieczeniem rachunku bankowego poprzez działanie jako swoistego rodzaju elektroniczny klucz do rachunku bankowego. W tym miejscu warto przywołać porównanie jakie zaprezentował Sąd Okręgowy w Słupsku z dnia 14 kwietnia 2016 roku (sygn. akt VI Ka 136/16, LEX nr 2040304). Jeżeli nie uznaliśmy karty

płatniczej jako *sui generis* klucza do rachunku bankowego to też nie mogliśmy uznać karty elektronicznej do pokoju hotelowego jako zabezpieczenia.

Kolejne, trzecie stanowisko dotyczy postrzegania zapłaty skradzioną kartą z funkcją zbliżeniową jako oszustwa z art. 286 §1 K.K. Poprzez wprowadzenie w błąd sprzedawcy do co do legalności posiadania karty płatniczej, osoba, niewątpliwie, uprawniona do jej posiadania, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, popełnia przestępstwo oszustwa. Nadto, osoba nieuprawniona rozporządza niekorzystnie w stosunku do osoby pokrzywdzonej, dokonując płatności zbliżeniowych jej kartą płatniczą.

Czwarte stanowisko, najbardziej istotne z punktu widzenia tematu artykułu, obejmuje kwalifikację zapłaty skradzioną kartą z funkcją zbliżeniową jako oszustwa komputerowego. Mianowicie, art. 287 § 1 K.K. statuuje, iż kto, poprzez swoje działanie bez upoważnienia w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub wyrządzenia innej osobie szkody, wpływa na automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie danych informatycznych lub zmienia, usuwa albo wprowadza nowy zapis danych informatycznych, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Sprawca przestępstwa swoim działaniem wpływa na procesy autoryzacyjne danych informatycznych zawartych na rachunku bankowym osoby pokrzywdzonej. Nadto, sądy wielokrotnie podkreślały, iż

od oszustwa definiowanego w art. 286 § 1 k.k. przestępstwo oszustwa komputerowego odróżnia brak oddziaływania na czynnik ludzki jako znamienia tego przestępstwa. Jak już wspomniano, w odróżnieniu od przestępstwa oszustwa z art. 286 § 1 k.k., sprawca oszustwa komputerowego nie wprowadza w błąd człowieka, lecz wyłącznie oddziałuje na całkowicie zautomatyzowany proces przetwarzania danych informatycznych” (Wyrok SO w Gliwicach z 23.06.2017 r., VI Ka 357/17, LEX nr 2346134).

Ostatnie stanowisko kwalifikujące zapłatę skradzioną kartą z funkcją zbliżeniową jest najlepiej obrazującą daną sytuację. Sądy między innymi w Jeleniej Górze czy Bielsku Podlaskim stoją na stanowisku, iż adekwatna subsumpcja tej okoliczności to zastosowanie art. 286 § 1 K.K. w zbiegu z art. 287 § 1 K.K. W tym przypadku, sprawca swoim zachowaniem wyczerpuje ustawowe znamiona oszustwa, jak i oszustwa komputerowego. Po pierwsze, posługiwanie się skradzioną kartą płatniczą kreuje stan fałszywej rzeczywistości, iż sprawca jest prawnym właścicielem i posiadaczem danej karty, przez co wprowadza w błąd sprzedawcę. Po drugie, sprawca swoim zachowaniem działa na niekorzyść pokrzywdzonego, doprowadzając do niekorzystnego rozporządzenia jego mieniem. Należy zauważyć także, że dokonując

płatności kartą, sprawca wpływa na automatyczne przetwarzanie danych dotyczących środków zgromadzonych na rachunku bankowym osoby pokrzywdzonej. Nadto, oskarżony znowu nie ma upoważnienia do dokonywania owych zmian.

Na zakończenie należy przywołać przełomowy wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2017 roku (sygn. akt III KK 349/16, OSNKW 2017, nr 9, poz. 50), który statuuje, że osoba nieuprawniona, która weszła w posiadanie karty wbrew woli jej właściciela, dokonując płatności kartą płatniczą z funkcją zbliżeniową, swoim zachowaniem wyczerpuje znamiona przestępstwa kradzieży z włamaniem z art. 279 § 1 K.K.

PODSUMOWANIE

Cyberprzestępczość z pewnością nie zwolni tempa swojego działania i rozwoju. Kodeks Karny w przyszłości będzie musiał jeszcze nie raz być nowelizowany ze względu na nowe technologie, które pojawiają się i będą powszechnie dostępne, również w zasięgu rąk oszustów. To na co warto zwrócić uwagę w temacie oszustw komputerowych to świadomość i bezpieczeństwo w internecie, świadomość swoich praw i karalności tego typu zachowań, stosowanie odpowiedniej technologii zabezpieczającej system komputerowy. Oszustwa komputerowego nie można mylić z oszustwem z art. 286 K.K. W przypadku bowiem oszustwa komputerowego z art. 287 K.K. dochodzi w momencie dokonania manipulacji danymi. Brak przesłanki wprowadzenia w błąd oraz niekorzystnego rozporządzenia mieniem, zawartej w przepisie, sprawia, że art. 287 K.K. penalizuje zupełnie inny czyn - wpływ na informację działaniami informatycznymi. Niewykluczone, iż w przyszłości cyberprzestępczość ze względu na prawnoinformatyczny charakter zostanie wydzielone do oddzielnej gałęzi prawa o cyberprzestrzeni, co może pozwoli uniknąć pomyłek między instytucjami przepisów szczególnych.

BIBLIOGRAFIA

- Behan A.
2022 Waluty wirtualne jako przedmiot przestępstwa; Krakowski Instytut Prawa Karnego, Kraków.

Buczkowski K.

2015 Skuteczność zwalczania przestępstw przeciwko bezpieczeństwu elektronicznie przetwarzanej informacji na podstawie badań aktowych przestępstwa z art. 287 k.k.; Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa.

Gryszczyńska A, Szpor G., Wiewiórowski W.

2022 Internet. Globalne gry., C.H. Beck, Warszawa.

Konarska-Wrzosek V. (red.)

2020 Kodeks karny. Komentarz, wyd. III, Wolters Kluwer, Warszawa.

NASK-PIB/CERT Polska

2022 Raport roczny z działalności CERT Polska, Krajobraz bezpieczeństwa Polskiego Internetu.

Wasilewski J.

2017 *Cyberprzestępczość - wybrane aspekty prawnokarne i kryminalistyczne*, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, Białystok.

Źródła internetowe

Signerski R.

2017 Online: Kwalifikacja prawna zapłaty skradzioną kartą płatniczą z funkcją zbliżeniową, <https://sip-1lex-1pl-100078alo007b.han3.uci.umk.pl/#/publication/419762256/signerski-remigiusz-kwalifikacja-prawna-zaplaty-skradziona-karta-platnicza-z-funkcja-zblizeniowa?keyword=Signerski%20Remigiusz%20%E2%80%A6..Kwalifikacja%20prawna%20zap%C5%82aty%20skradzion%C4%85%20kart%C4%85%20p%C5%82atnicz%C4%85%20z%20funkcj%C4%85%20zbl%C5%BCeniew%C4%85&cm=SFIRST> [data dostępu: 11.08.2023 r.].

Statystyka Policji – Przestępstwa Ogółem

1999 - 2021 Online: Postępowania wszczęte i przestępstwa stwierdzone z art. 287 KK za lata 1999 – 2020, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-16/63977,Oszustwo-komputerowe-art-287.html>, [data dostępu: 09.08.2023 r.].

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r., poz. 1444 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2151 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Wyrok SN z 22.03.2017 r., III KK 349/16, OSNKW 2017, nr 9, poz. 50.

Wyrok SN z 18.01.2018 r., sygn. akt V CSK 141/17, LEX nr 2481983

Wyrok SN z 22.03.2017 r., III KK 349/16, OSNKW 2017, nr 9, poz. 50.

Wyrok SO w Słupsku z 14.04.2016 r., VI Ka 136/16, LEX nr 2040304.

Wyrok SO w Gliwicach z 23.06.2017 r., VI Ka 357/17, LEX nr 2346134.

Wyrok SO w Piotrkowie Trybunalskim z 7.01.2015 r., III K 74/14, LEX nr 1958617.

Wykaz skrótów

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), dalej K.K.

COMPUTER FRAUD SENSE LARGO IN POLISH LAW

Abstract: *The aim of the article is a general legal analysis of the provisions of the Penal Code relating directly or indirectly to computer fraud. According to the report of the Police in Poland, a continuous increase in detected crimes has been maintained since 2012. The number of identified incidents in 2012 amounted to 1,351. According to CERT, in 2022 this number increased to 35,009 cases. Certainly, due to the registered continuous increase in the incidence of this type of crime, interest in the possibilities of asserting one's rights in a criminal trial will also increase. This article is intended to approximate the phenomenon of computer fraud and the principles of criminal liability based on the substantive provisions of criminal law of persons committing this type of cybercrime. In the case of computer fraud, provision 287 of the Penal Code applies. However, this is not the only basis given the different nature of this type of crime. The article was developed on the basis of available literature, legal regulations, statistical data and jurisprudence of Polish courts.*

Keywords: Criminal Code, fraud, cybercrime, punishment

OTWARTE ŹRÓDŁA INFORMACJI A ZACHOWANIA PRZESTĘPCZE

Streszczenie: *Celem artykułu jest przedstawienie wielowymiarowości otwartych źródeł informacji – czyli narzędzia informacyjnego i analitycznego stosowanego w pracy instytucji zarówno państwowych jak i prywatnych instytucji ze szczególnym podkreśleniem ich ewentualnej penalizacji, zarówno w zakresie przekazywanych treści jak też sposoby ich wykorzystania. OSINT zwany też inaczej otwartym wywiadem oznacza zarówno metodę wywiadowczą jak i taktykę pozyskiwania informacji. Stanowi także umownie określenie wszystkich swobodnie dostępnych informacji, które znajdują się w obrocie publicznym. Ich publikacja jest w zasadzie niezależna od władzy publicznej czy też instytucji prywatnych. Stanowią podstawową informację o danej strukturze (państwie, organizacji, zjawisku etc.) i mogą zostać (są) wykorzystywane w celach przestępczych. Tak jest np. w przypadku działalności obcych służb wywiadowczych, ale również przestępców zarówno przynależących do przestępczości zorganizowanej jak również pojedynczych sprawców.*

Słowa kluczowe: prawo, penalizacja, informacja, otwarte źródła, wywiad

1. WPROWADZENIE

Informacja do tej pory nie została precyzyjnie zdefiniowana w sposób, w który jest powszechnie akceptowalny i brak jest jednego uniwersalnego dla wszystkich dziedzin, określenia informacji. (Kurek-Kokocińska, s.11.) Zasadniczo z tym stwierdzeniem zgadzają się przedstawiciele wielu dziedzin nauki (Barański, s. 19-22). W doktrynie przytaczane jest stanowisko J. Janowskiego, który przyjął, że w obecnym stanie percepcji – informacja jest niemożliwa do zdefiniowania na poziomie ogólnonaukowym i zaproponował trzy metody skutecznego posługiwania się tym terminem. Wariant opisowy oznacza posługiwanie się terminem „informacja” za pomocą wskazania jej cech lub

¹ Wydział Nauk-Społecznych, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie.

funkcji. W ramach podejścia intuicyjnego, który jest drugą formą percepcji – informacja jest pojęciem nieokreślonym, rozumianym intuicyjnie, który jednak pozwala na formułowanie bardziej złożonych definicji. Trzecia z metod określona jest jako podejście systemowe – oznacza posługiwanie się terminem „informacja” na podstawie istniejących już definicji, ale tylko i wyłącznie w obrębie konkretnej dziedziny, sytuacji (Janowski, s. 71).

Co ważne z punktu widzenia dyskursu prawniczego, oczywiście również w różnych gałęziach prawa funkcjonuje termin „informacja”. Jego znaczenie jest dostrzegane chociażby przez sądy, które podkreślają jego złożoność. (Uchwała SN) Jak słusznie zauważono, wraz z rozwojem społeczeństwa i postępowaniem technologicznym, zaczęły się wyodrębniać hipotezy i poglądów, które bezpośrednio próbują określać zakres pojęciowy właśnie w ujęciu prawnym. (Barański, s.12). Dlatego przyjęcie takich, a nie innych przepisów prawnych posiada niezaprzeczalny wpływ na regulację dotyczącą zarówno ochrony prawnej samej informacji, jak również konstrukcje prawne, gdzie informacja jest istotną jej częścią, bez względu a gałąź prawa. Jest to oczywiście potwierdzone w doktrynie, gdzie podnosi się zgodnie wieloznaczność informacji w sensie prawnym, a także jej brak przywiązania do konkretnej gałęzi prawa i jej istoty dla każdej z nich (Prawo informacji, s. 9). Jej złożoność jest zresztą przyczyną w polskim porządku prawnym jej ustawowej definicji oraz to, że jest ona niedefiniowalna i należy do „pojęć kluczy cywilizacyjnych” – takich jak „materia”, „kultura”, „światło”. Podejmowane są jakkolwiek próby, jeśli nie zdefiniowania – w pełnym wymiarze, to chociaż określenia informacji wspólnej dla każdej gałęzi prawa. Wymaga to pewnej standaryzacji, co skłania do odrzucenia możliwości posługiwania się intuicyjnym oraz cybernetyczno-formalnym modelem informacji oraz przyjęcia modelu semantycznego. Informacja przedstawiana jest jako pewna treść, sygnalizowana za pomocą znaków językowych przekazywanych przez nadawcę w formie komunikatu. (Dobrzeńcki, p.26) Rozważania dogmatyczne dotyczące tych treści będą z pewnością kontynuowane.

Oddzielnym zagadnieniem jest istnienie otwartych źródeł informacji jako samodzielnej kategorii informacyjnej, która również musi zostać zdefiniowana. Było to zresztą zadaniem wielu badaczy zwłaszcza na gruncie praktycznym (Liedel, Serafin, 2011, s. 46-47). Jednym z pierwszych definicji i chyba najbardziej kompletnych ujęć definicyjnych była definicja sformułowana przez G. Dobrowolskiego, W. Filipkowskiego, M. Kisiela-Dorohnickiego i W. Rakoczego w opisie informatycznych metod wykorzystywanych do analizy informacji jednoźródłowych (Dobrowolski, Filipkowski,

Kisiel-Dorohnicki, Rakoczy, 2009, s. 279). Niejednokrotnie próba definiowania głównych pojęć ogranicza się do wyliczenia źródeł, które uznaje się za dostępne na zasadzie ich jawności. Źródeł, które generują informacje wykorzystywane w procesie analizy wywiadowczej. (Best, 2010, s. 6).

Otwarta Analiza Źródeł Informacji (OSINT) to podejście lub technika zbierania informacji z różnych publicznie dostępnych źródeł, takich jak strony internetowe, media społecznościowe, gazety, raporty publiczne, zdjęcia satelitarne i wiele innych. Informacje te mogą być zbierane w celu analizy, monitorowania, badawczego zrozumienia różnych kwestii lub celów, w tym związanych z bezpieczeństwem narodowym, wywiadem, analizą rynku, śledztwami kryminalnymi i wieloma innymi.

OSINT skupia się na zbieraniu informacji z dostępnych źródeł, które są publicznie dostępne lub nie są chronione prawem własności intelektualnej ani prywatnością. Nie obejmuje ono zdobywania informacji w nielegalny sposób lub naruszania prywatności osób. Zamiast tego opiera się na dostępnych publicznie źródłach informacji. Informacje zbierane za pomocą OSINT mogą być wykorzystywane do różnych celów, w tym:

- **Analizy sytuacji:** OSINT może być używane do analizy bieżących wydarzeń, trendów i zjawisk, na przykład monitorowania przekazu mediów społecznościowych w celu zrozumienia opinii publicznej na dany temat.
- **Bezpieczeństwo narodowe:** Agencje rządowe wykorzystują OSINT do monitorowania działań zagranicznych państw, grup terrorystycznych i innych aktorów w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego.
- **Śledztwa kryminalne:** Policja i agencje ścigania mogą używać OSINT do śledzenia i identyfikowania sprawców przestępstw oraz zbierania dowodów na potrzeby śledztwa
- **Wywiad gospodarczy:** Firmy mogą wykorzystywać OSINT do monitorowania konkurencji, analizy rynku i podejmowania decyzji biznesowych.
- **Badania naukowe:** Badacze i naukowcy korzystają z OSINT do zbierania danych na potrzeby swoich badań naukowych.

Warto jednak pamiętać, że zbieranie informacji za pomocą OSINT musi odbywać się w zgodzie z prawem, a osoby zbierające te informacje powinny przestrzegać zasad etyki i przepisów dotyczących prywatności oraz ochrony danych osobowych. Nielegalne pozyskiwanie informacji lub naruszanie

prywatności innych osób jest nielegalne i może prowadzić do odpowiedzialności prawnej.

Podsumowując, OSINT to technika zbierania informacji z publicznie dostępnych źródeł, która może być używana w różnych kontekstach, ale zawsze z poszanowaniem przepisów prawnych i zasad etyki. OSINT jest jednym z najważniejszych, a może nawet najważniejszym narzędziem dla służb wywiadowczych oraz instytucji informacyjnych w XXI wieku. Jest jasne, iż postęp technologiczny nie tylko umożliwił prowadzenie działań za pomocą OSINT, ale również każdego dnia je rozszerza. Otwarte źródła informacji to podstawowy sposób na korzystania z informacji. Szacuje się, że aż 80 do 90 procent informacji jest zdobywanych za pomocą tzw. białego wywiadu (Friedman, 1998, s. 159-165). Wynika to oczywiście z samej instytucjonalnej charakterystyki otwartych źródeł. Nieskończone możliwości mediów internetowych oraz generalnie digitalizacja informacji współczesnego świata to dostęp do każdego typu informacji, oczywiście jawnej (Jervis, 2012/2013, s. 685-686). Sposób pozyskiwania danych „biało wywiadowczych” jest bardzo szeroki. Jest to np. zbieranie, tłumaczenie oraz studiowanie z treści artykułów specjalistycznych, tekstów publicystycznych czy też dokumentów i raportów eksperckich (Górka, 2016, s. 24).

2. OTWARTE ŹRÓDŁA INFORMACJI A ZACHOWANIA PRZESTĘPCZE

Zagadnienia związane z informacją zajmują w polskich przepisach karnych marginalne miejsce. W zasadzie problematykę tą reguluje niemal wyłącznie Rozdział XXXIII Prawa Karnego (Ustawa Prawo Karne, art. 265-269c k.k.). Pojęcie „informacja” występuje z różnych zakresach pojęciowych synonimach, często ukrytych. Niemalże klasycznym przykładem takiego zastosowania tego terminu jest art. 130 k.k. dotyczący przestępstwa szpiegostwa (Ustawa Prawo Karne, art. 130 k.k.). „Informacja” jest tam oznaczona zarówno w sposób dorozumiany jak i otwarty.

Informacja może mieć co oczywiste rozmaite przeznaczenie i wykorzystanie. Pominąć należy jej użycie dla celów związanych z obrotem cywilno-gospodarczym czy administracyjnym. Informacja – czyli również jej zbiory mogą mieć także przestępcze wykorzystanie. Co niejako oczywiste, pewne kategorie przestępstw nie mogą zostać zrealizowane (dotyczy to również innych form stadialnych) bez wcześniejszego lub co najmniej równoległego pozyskania informacji. Najczęściej korzystają z nich zorganizowane grupy przestępcze

(Chodak, 2019 s. 73). Jak wynika z analizy polskiego prawa, termin przestępczość zorganizowana pojawia się po raz pierwszy w obrocie prawnym w ustawie z dnia 12 października 1994 roku o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Ustawa z 12.10.1994 o obrocie gospodarczym). Przepisy nie definiowały zjawiska przestępczości zorganizowanej, wymieniając formy takiej działalności, zaliczając do niej m.in. wprowadzenie do legalnego obrotu środków finansowych (pieniędzy dewiz) pochodzących z obrotu substancjami odurzającymi lub psychotropowymi, wymuszanie okupu, handel bronią, fałszowanie banknotów lub papierów wartościowych (Tomaszewska, 2016, s. 148). Cechy charakterystyczne przestępczości zorganizowanej są znane zarówno w sferze naukowej jak i dla praktyków i oznaczają działanie w realnej sferze przestępczej co najmniej trzech osób w porozumieniu z sobą. Co ważne oznacza to zdefiniowaną sieć kontaktów oraz zależności. Jest to oczywiste, iż działająca grupa przestępcza posiada swoją strukturę i hierarchię, czyli zasady podporządkowania i zwierzchności. Członkowie zorganizowanej grupy przestępczej działają w sposób progresywny, kierując się pragmatyką i profetyką, dobierając określonych członków wcielanych w struktury w oparciu o nastawienie na długoletnią działalność. (Chodak, 2019, s. 72-73). Najczęściej popełnianie przez nich przestępstwa wskazują na pewne grupy przestępstw popełnianych przez te grupy. Są to: zabójstwa, kradzież i przemyt samochodów, kradzież i handel dziełami sztuki, rabunki, pobieranie haraczy, handel ludźmi, przemyt ludzi, handel ludzkimi organami, oszustwa, nielegalna produkcja i handel narkotykami, wymuszenia, pranie pieniędzy, produkcja i handel bronią, fałszerstwa, rynek prostytucji, przestępstwa giełdowe, hazard, przestępczość nuklearna, cyberprzestępczość, utylizacja odpadów (Tomaszewska, 2016, s. 149). Należy przyjąć, iż ludzie wywodzący się z kręgów zorganizowanej przestępczości często powiązani są ze światem polityki, kręgów finansowych, wymiarem sprawiedliwości, organami ścigania. Zasadnym zatem jest stwierdzenie, iż do swojej działalności potrzebują przede wszystkim informacji.

Oczywiście nie sposób jest dokonać konkretnej systematyzacji klasy informacji, do jakiego dostępu będą aspirować. Można natomiast pokusić się o prognozowanie pewnych relacji, określając skalę warunków i marginesu błędów wynikających z założenia, iż przestępstwo może zostać popełnione w różnych okolicznościach. Można oczywiście przyjąć założenie, iż każda informacja może przyczynić się do ujawnienia sprawcy przestępstwa. W sytuacji, gdy funkcjonuje dobrze działający system koordynacji informacji kryminalnej, wówczas skuteczność w wykrywaniu i przeciwdziałaniu zachowań

przestępczych jest relatywnie wysoka. Można w tym przypadku posłużyć się symulacją posłużenia się informacją do ujawnienia wybranych kategorii przestępstwa (np. zabójstwa – kategoria specyficzna, pod względem wykrywalności, ponieważ albo w krótkim czasie znany jest sprawca, albo udaje się go wskazać po paru latach). Jakże zatem będą to informacje?

Informacje pochodzące z miejsca zdarzenia, uzyskane od świadków, generalnie zdobyte bezpośrednio od funkcjonariuszy. Dalej bazy AFI i DNA w celu identyfikacji i potwierdzenia tożsamości. Później kartoteki karne. Niezbędne również będą informacje z OSINT oraz narzędzia do analizy kryminalnej. Uzupełnią je informacje pochodzące z wewnętrznych źródeł organów ścigania, takie jak” meldunki operacyjne, zainteresowania operacyjne oraz informacje pozyskane ze źródeł operacyjnych. (Chodak , 2019,1 s. 73-74).

Wykorzystanie zasobów ogólnie dostępnego Internetu, powoduje, iż każdy jego użytkownik może monitorować zasoby sieciowe pod dowolnym analitycznym kątem. Zdobywa się informacje wykorzystując serwisy informacyjne, fora dyskusyjne, biuletyny elektroniczne i szereg innych płaszczyzn wymiany informacji. Definiowanie OSINT sprowadza się do zaliczenia do nich każdej publicznej dostępnej informacji, która może być wykorzystana do szeroko zdefiniowanych celów analitycznych. Otwarte źródła informacji, mogą być wykorzystane m/in do poszerzania wiedzy dotyczącej wrażliwych sektorów dla państwa, zwłaszcza gdy tradycyjne środki i metody stosowane w celu pozyskania informacji są po prostu niewystarczające. (Doubleday, 2014, s. 1-24).

Jak już wcześniej wspomniano materiałem „biało wywiadowczym” może być niemalże wszystko: strony www, blogi, lokalne opinie, oceny oraz plotki, regionalne biuletyny, ulotki, plakaty i graffiti, które także mogą zawierać istotne treści (Levesque, 2005, s. 55-57). Ten materiał podjęty jako część cyklu analizy wywiadowczej może w kompletny sposób uzupełniać dane wywiadu. Przy czym co ważne, źródła informacji nie muszą być uzyskane oficjalnie, co określić należy jako pełną wiedzę opinii publicznej. OSINT może zostać przeprowadzony dyskretnie, co ważne, aby spełniał kryteria „otwartych źródeł” musi być legalny – czyli informacja musi być pozyskana w zgodny z prawem sposób. Każde znamiona nielegalności, powoduje, że nie mamy do czynienia z OSINT a kombinowaną formą pracy operacyjnej.

Niezmiernie istotnym jest to, iż dostępność, dokładność i zakres informacji publicznej (jakkównież prywatnej) umożliwia instytucjom wywiadowczym (zwłaszcza z państw nieprzyjaznych) zdobycia informacji bez użycia specjalistycznej technologii oraz bez narażania kadrowych (oraz nielegalnych) pracowników. (Chodak, 2019, s. 78). OSINT są również elementem procesu

analizy wiedzy w celu wsparcia decyzji politycznych. Ich rozwój jest zauważalny również w zakresie zbierania, przetwarzania i analizy informacji dostępnych publicznie, nie tylko na poziomie politycznym i militarnym, ale również na płaszczyźnie gospodarczej (Fast. 2005, s. 2).

Problem z wykorzystaniem źródeł otwartych zwłaszcza w zakresie działalności wywiadowczej prowadzonej przez obce służby przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, jest w istocie bardzo poważny. W świetle zapisu art. 130 k.k. niemalże każda działalność wywiadowcza przeciwko Polsce jest penalizowana. Co w takim razie z korzystaniem przez obce służby z zasobów źródeł otwartych, do których może mieć dostęp każdy z użytkowników internetu? Wydaje się, iż konstrukcja, która może być pomocna w penalizacji tego czynu, to badanie każdego przypadku oddzielnie z wykorzystaniem konstrukcji postaci stadialnych przestępstwa. Jak wspomniano wcześniej, każde użycie czynnika operacyjnego w zdobyciu takich informacji, niemal natychmiast doprowadza do penalizacji czynu. Problem ten może dotyczyć tzw. „szarej literatury” czyli materiałów jawnych wyłączonych z ogólnie dostępnego obrotu publicznego. Ich zdobycie z dużą pewnością może być realizowane z użyciem środków operacyjnych. Natomiast prowadzenie tzw. „białego wywiadu” jest przynajmniej z dogmatycznego punktu widzenia działaniem legalnym. Ta teza jest uprawomocniona nawet wtedy, gdy zbierane informacje są ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Przykładowo, kiedy służba państwowa ogłasza postępowanie przetargowe dotyczące ważnego obiektu, w którym podane są istotne informacje. Penalizowane w takim przypadku może być naruszenie przepisów o ochronie informacji niejawnych, nie zaś samo ich kolekcjonowanie, również przez obcy wywiad. Zatem problem zdaje się o wiele większy niż tylko relacja informacji dostępnych dla każdego w stosunku do treści przepisów karnych. Co raz więcej przesłanek wskazuje na potrzebne prace ustawodawcze nad nowoczesnymi i aktualnymi przepisami karnymi.

PODSUMOWANIE

Nowoczesne społeczeństwo informacyjne nie może obyć się bez nowoczesnych narzędzi i technik informacyjnych. Otwarta Analiza Źródeł Informacji (OSINT) jest techniką zbierania informacji z dostępnych publicznie źródeł, takich jak strony internetowe, media społecznościowe, dokumenty publiczne i inne otwarte źródła. OSINT jest używane w różnych dziedzinach, w tym w celach badawczych, wywiadowczych, a także w działaniach śledczych.

W kontekście prawa karnego OSINT może być wykorzystywane

w dochodzeniach i śledztwach w celu pozyskania informacji, dowodów lub wskazówek dotyczących przestępstw.

Oto kilka przykładów, w jakich OSINT może być związany z przestępstwami:

- **Dochodzenia kryminalne:** Organizacje ścigania przestępstw, takie jak policja lub agencje państwowe, mogą korzystać z OSINT do zbierania informacji na temat podejrzanych, ofiar, miejsc przestępstwa itp. Może to obejmować analizę mediów społecznościowych, przeszukiwanie internetu w poszukiwaniu dowodów lub monitorowanie działań podejrzanych.
- **Przestępstwa internetowe:** W przypadku przestępstw związanych z internetem, takich jak oszustwa online, cyberprzemoc, ataki hakerskie itp., OSINT może być wykorzystywane do śledzenia i identyfikacji sprawców. Śledczy mogą zbierać informacje na temat działań przestępczych w sieci, analizować logi internetowe i inne publicznie dostępne źródła.
- **Przeciwdziałanie terroryzmowi:** Agencje zajmujące się zwalczaniem terroryzmu często korzystają z OSINT do monitorowania działań grup terrorystycznych i identyfikacji potencjalnych zagrożeń. Analiza mediów społecznościowych i innych źródeł może pomóc w wczesnym wykrywaniu planów ataków terrorystycznych.
- **Zbieranie dowodów:** W trakcie śledztw kryminalnych lub postępowań sądowych, informacje zebrane za pomocą OSINT mogą być używane jako dowody w procesie sądowym. To może obejmować analizę treści internetowych, publikacji w mediach społecznościowych lub innych publicznie dostępnych materiałów.

Warto jednak podkreślić, że OSINT musi być zbierane w zgodzie z prawem i przestrzeganiem przepisów dotyczących prywatności oraz przepisów dotyczących ochrony danych osobowych oraz informacji niejawnych. Nielegalne pozyskiwanie informacji może narazić osoby lub organizacje na odpowiedzialność prawną.

Podsumowując, OSINT może być używane jako narzędzie pomocnicze w działaniach śledczych i dochodzeniach w sprawach kryminalnych, ale samo w sobie nie jest przestępstwem ani kategorią prawa karnego. Ważne jest, aby działać zgodnie z obowiązującymi przepisami i przestrzegać zasad etyki w zbieraniu i wykorzystywaniu informacji jawno-źródłowych.

BIBLIOGRAFIA

Barański M.

2017 *Informacja w ujęciu prawnym przez pryzmat zagadnień terminologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Best R.A.,

2010 *Intelligence Issues for Congress*, CRS, RL 33539, 26.02.2010.

Cisek R., Jezioro J., Wiebe A.

2005 *Dobra i usługi in formacyjne w obrocie gospodarczym*, Warszawa.

Chodak P.

2019 *Koordinacja informacji w systemie bezpieczeństwa państwa*, Toruń.

Dobrzeńcki J.

2008 *Lex informatica*, Toruń.

Dobrowolski G., Filipkowski W., Kisiel-Dorohnicki M., Rakoczy W.

2009 *Wsparcie informatyczne dla analizy otwartych źródeł informacji w Internecie w walce z terroryzmem. Zarys problemu*, [w:] *Praktyczne elementy zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu. Nowoczesne technologie i praca operacyjna*, pod red. L. Paprzycki, Z. Rau., Warszawa.

Doubleday J.

2014 *Army seeking enterprise open-source intelligence technologies*, "Inside the Pentagon`s Inside the Army.

Fast B.G.

2005 *Open Source Intelligence*, "Military Intelligence Professional Bulletin", vol. 31/4.

Friedman R.

1998 *Open source intelligence*, "Parameters", vol. 28/2

Górka M.

2016 *Otwarte źródła informacji – nowa czy klasyczna formuła wywiadu?*, [w:] *Służby wywiadowcze jako element polskiej polityki bezpieczeństwa, Historia i Współczesność*, pod red. M. Górki, Toruń.

Janowski J.,

2009 *Technologia informacyjna dla prawników i administratywistów. Szanse i zagrożenia elektronicznego przetwarzania danych w obrocie prawnym i działaniu administracji*, Warszawa.

- Jervis R.,
2012 *Open Source Intelligence in a Networked World*, "Political Science Quarterly" 2012/2013, vol. 127/4.
- Kurek-Kokocińska S.,
2004 *Informacja. Zagadnienia teoretyczne i uwarunkowania prawne działalności informacyjnej*, Łódź.
- Levesque L.A.,
2005 *Intelligence Support to Information Operations: Open Source Intelligence Operations at the Division Level*, "Military Intelligence Professional Bulletin", vol. 31/4.
- Mattelart A.,
2004 *Spółeczeństwo informacji*, Universitatis, Kraków.
2006 *Prawo informacji. Prawo do informacji*, pod. red. W. Góralczyka, Warszawa.
- Sundgren B.,
1973 *An Infological Approach to Data Bases*, Stockholm.
- Tomaszewska, N.,
2016 *Współpraca polskich służb specjalnych z organami podległymi MSW w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, [w:] *Służby Wywiadowcze jako element polskiej polityki bezpieczeństwa. Historia i współczesność*, pod red. M. Górka, Toruń.
- Wessel M.R.,
1975 *Komputer i społeczeństwo*, Warszawa.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 12 października 1994 roku o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego, Dz. U. 1994, nr. 126, poz. 615.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks Karny, Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553 z późn. zm.
- Uchwała SN z dnia 22 stycznia 2003 r., I KZP 43/02, OSNKW 2003, nr 1, poz. 17.

OPEN SOURCES OF INFORMATION AND CRIMINAL BEHAVIOR

Abstract: *The aim of this article is to present the multifaceted nature of open sources of information (OSINT) – an informational and analytical tool used by both public and private institutions, with a particular emphasis on the potential legal consequences, both in terms of the content conveyed and the methods of utilization. OSINT, also known as open-source intelligence, encompasses both the intelligence-gathering method and the tactics of acquiring information. It conventionally defines all freely accessible information available in the public domain. Its publication is essentially independent of government authority or private institutions. Such information forms the fundamental knowledge about a given entity (state, organization, phenomenon, etc.) and can be, and often is, utilized for criminal purposes. This is evident, for example, in the activities of foreign intelligence services as well as individual perpetrators, both within organized crime and as lone actors.*

Keywords: law, penalization, information, open sources, intelligence.

EFEKT CSI CZYLI SERIALOWA I FILMOWA FIKCJA A KRYMINALISTYCZNA ORAZ PRAWNA RZECZYWISTOŚĆ

Streszczenie: *Celem artykułu jest przedstawienie problematyki wynikającej z efektu CSI, czyli potencjalnego wpływu seriali i filmów kryminalnych na postrzeganie wymiaru sprawiedliwości oraz mylnie wykreowanego przez to obrazu pracy jego organów. W artykule omówiono wpływ ww. efektu na aspekt kryminalistyczny oraz prawny. Są one ze sobą skorelowane w tej tematyce, więc istotne jest przybliżenie zagadnień z obu tych dziedzin, gdyż wzajemnie się uzupełniają. Wymiar sprawiedliwości funkcjonuje w większości państw świata, ale w różnych systemach prawnych. Najczęściej stosowane to common law (prawo zwyczajowe) oraz civil law (prawo kontynentalne). Omówienie poszczególnych systemów jest ważne dla zrozumienia postępowania organów głównie sądowych, ponieważ różnią się od siebie poszczególnymi elementami, lecz na każdy z nich efekt CSI ma wpływ. Dotyczy to m. in. kwestii dowodowej w sprawie. Seriale oraz filmy o tematyce kryminalnej emitowane są na ekranach każdego dnia. Zarówno polskie jak i zagraniczne (najczęściej amerykańskie). Często zastosowanie w nich znajduje wysoko zaawansowany technologicznie sprzęt, który w życiu realnym jest rzadko stosowany ze względu na utrudniony dostęp. Z pewnością zupełnie inaczej wygląda to podczas procesów w USA i Polsce. W obu państwach (jak i systemach) orzekają różne organy o innym zakresie kompetencji co również znajduje odniesienie do efektu CSI, a właściwie do jego wpływu.*

Słowa kluczowe: efekt CSI, kryminalistyka, rzeczywistość, fikcja

¹ szymonkulas44@gmail.com, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

² mikolajorfin3@gmail.com, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

1. WPROWADZENIE

Efektom CSI określa się potencjalny wpływ seriali i filmów kryminalnych na społeczne postrzeganie ogólnie pojętego wymiaru sprawiedliwości. Jednak serialowe wizje mijają się z rzeczywistością. Skąd to nazewnictwo? Wszystko zaczęło się od popularnej serii kryminalnej CSI "*Crime Scene Investigation*". Na podstawie tego, co przedstawiono w serialu telewizyjnym, widzowie zbudowali swoje (mylne) wyobrażenie o pracy wymiaru sprawiedliwości. Pierwsze oznaki tego efektu zaobserwowano w Stanach Zjednoczonych i były związane z ławą przysięgłych. Te osoby decydują o winie bądź niewinności osób oskarżonych. Często przysięgli oczekiwali dowodów naukowych. Seriale zazwyczaj utrwalają u widzów fikcyjny obraz pracy policji i biegłych. Za ekranem wszystko odbywa się bardzo szybko, a badania czy ekspertyzy są wydawane od ręki. Niestety rzeczywistość wygląda zupełnie inaczej. Największym problemem może być kwestia postrzegania pewnych rzeczy przez osoby pokrzywdzone. Mając przed oczami obraz wykreowany przez seriale, wywierają czasami presję i oczekują rzeczy niemożliwych od funkcjonariuszy policji, prokuratorów i biegłych. W realnym życiu postępowania mogą ciągnąć się latami. Dowody wcale nie są jednoznaczne, a osoby pracujące przy sprawie nie zawsze mają dostęp do wszystkich naukowych sprzętów, badań i urzędzeń, które mogą pomóc wykryć sprawcę. Jednak to problem występujący nie tylko w Stanach Zjednoczonych. W Polsce również się pojawia. Polskie produkcje np. Pitbull, Malanowski i Partnerzy lub W11 – Wydział Śledczy też odnoszą się do szeroko pojmowanego efektu CSI. Filmowe produkcje wciąż powstają i z pewnością będą miały wpływ w przyszłości na postrzeganie pracy wymiaru sprawiedliwości. Tą problematyką autorzy zajmą się w opisywanej monografii, przedstawiając zjawisko oddziaływania tego efektu na pracę organów oraz jakie mają rzeczywiste następstwa w postępowaniach karnych. Jedną z głównych różnic jest to, że w serialu lub filmie wszystko rozstrzyga się w ciągu kilkunastu minut, a w życiu realnym postępowania często trwają miesiącami a nawet latami. Niestety nie zawsze da się ustalić sprawcę, co z reguły szokuje maniaków filmów kryminalnych.

2. POSTRZEGANIE ŚWIATA KRYMINALISTYKI ZE WZGLĘDU NA TELEWIZJĘ I MEDIA

Świat kryminalistyki, oglądany w serialach oraz filmach często odbiega od świata realnego. Telewizja go zniekształca tworząc wyidealizowaną

rzeczywistość, aby przyciągnąć uwagę widzów. Przedstawia postaci genialnych medyków, którzy po ujrzeniu ofiary potrafią podać datę śmierci z dokładnością co do godziny lub nowoczesny, nieomylny sprzęt kryminalistyczny, który pomaga w rozwiązywaniu nawet najbardziej absurdalnych zdarzeń. Takie zabiegi odbijają się na postrzeganiu świata kryminalistyki i przestępczości na dużej grupie ludzi. Ponad $\frac{3}{4}$ Polaków czerpie wiedzę na temat przestępczości z mediów (Błachut, Gaberle, Krajewski 2007, s. 420). Widz w następstwie błędnie wyobraża sobie pracę organów ścigania, czasu trwania ekspertyz kryminalistycznych oraz realnego świata przestępczego.

Większość prezentowanych przypadków w produkcjach telewizyjnych to morderstwa, które zawsze udaje się rozwiązać. Autorka Kryminalistyki w mediach skrupulatnie opisuje ten problem:

Zagłądając do statystyki przestępczości za rok 2014, można stwierdzić, że zabójstw stwierdzonych było w Polsce 526, a kradzieży ponad 183 tysiące, przy czym wykrywalność sprawców zabójstw wynosi ponad 95%, a kradzieży poniżej 30%. W serialach i filmach ofiara, jeśli ginie, to najczęściej w wyniku zabójstwa, bowiem wśród przedstawianych zdarzeń przeważają zabójstwa, zabójstwa seryjne oraz zgwałcenia (Stojer-Polańska 2016, s. 131).

Tworzy to błędne przekonanie o realiach przestępczości. Produkcje filmowe przedstawiają świat, który jest pełny morderców. Według statystyk dotyczących zabójstw w Polsce (oficjalne statystyki KGP (Komenda Główna Policji)), od 2000 roku (1269 zabójstw) do 2021 roku (625 zabójstw) liczba zabójstw spadła dwukrotnie. Dla porównania aż 76% wszystkich seryjnych morderców pochodzi ze Stanów Zjednoczonych (Czerwiński, Gradoń 2000, s. 21). Często „bohaterami” seriali są wcześniej wspomnieni seryjni mordercy jak to miało miejsce w przypadku serialu z 2022 roku pt. Dahmer Potwór: Historia Jeffreya Dahmera. Takie zabiegi kształtują przekonanie, że większość dokonywanych morderstw jest zaplanowanych. W rzeczywistości planowane zabójstwa należą do mniejszości. Według Komendy Głównej Policji: *w 469 przypadkach motyw zabójstwa został ustalony, najczęściej były to nieporozumienia rodzinne – tak było w 221 przypadkach* (zabójstwa – raport statystyczny za rok 2009 KGP).

Widzowie po obejrzeniu seriali kryminalnych mogą być przekonani, że wszystkie czynności trwają zdecydowanie krócej niż w rzeczywistości. Mają przez to pretensje do funkcjonariuszy oraz sądów, że sprawy są długo prowadzone, a przecież w serialu w trakcie jednego odcinka złapano przestępcę oraz go skazano. Ma to związek z tym, że przeciętny odcinek serialu trwa mniej więcej 45 minut więc wszystkie czynności są przyśpieszone, aby móc się

wyrobić w jednym odcinku z zamknięciem sprawy. Pomijane są wątki kilkogodzinowego uzupełniania dokumentacji oraz oczekiwania w kolejkach w laboratoriach wykonujących ekspertyzy. W Komendzie Wojewódzkiej Policji w Szczecinie średni czas oczekiwania na realizację badań kryminalistycznych wynosi około trzech miesięcy. Dla przykładu terminy na realizację badań daktyloskopijnych to 2-3 miesiące, badania informatyczne ok. 8 miesięcy, badania chemiczne ok. 6 miesięcy, badania broni i balistyka ok. 2 miesiące oraz genetyka sądowa ok. 6 miesięcy. Jest to kilka z 18 badań, które są tam wykonywane (Laboratorium Kryminalistyczne KWP w Szczecinie). Same śledztwa potrafią trwać parę miesięcy, na podstawie art. 310 § 1 k.p.k. *śledztwo powinno być ukończone w ciągu 3 miesięcy*, jednakże może zostać przedłużone według art. 310 § 2 k.p.k.:

w uzasadnionych wypadkach okres śledztwa może być przedłużony na dalszy czas oznaczony przez prokuratora nadzorującego śledztwo lub prokuratora bezpośrednio przełożonego wobec prokuratora, który prowadzi śledztwo, nie dłuższy jednak niż rok. W szczególnie uzasadnionych wypadkach właściwy prokurator nadrzędny nad prokuratorem nadzorującym lub prowadzącym śledztwo może przedłużyć jego okres na dalszy czas oznaczony.

Kolejnym elementem, który wpływa na błędny obraz pracy organów ścigania i przestępczość jest to, że najwięcej produkcji o tematyce kryminalnej pochodzi ze Stanów Zjednoczonych. Cieszą się one największą popularnością na całym świecie oraz w Polsce. Widzowie po obejrzeniu zagranicznych produkcji patrzą na działania policji i sądów przez pryzmat amerykańskich realiów, które odbiegają od polskich. Największą zauważalną różnicą jest postępowanie sądowe. Jego najbardziej charakterystycznym elementem jest ława przysięgłych: *ławy przysięgłych (jury) jako instytucji o charakterze społecznym mającej istotny wpływ na rozstrzygnięcie sporów cywilnych i karnych w sądach I instancji szczebla federalnego i stanowego* (Laidler 2014, s. 125). Przykładem różnicy w przestępczości między Stanami Zjednoczonymi, a Polską są przestępstwa przy użyciu broni palnej. Dla porównania między 2015, a 2019 rokiem w USA (ang. United States of America) doszło do 51 258 zabójstw przy użyciu broni palnej (oficjalne statystyki FBI (ang. *Federal Bureau of Investigation*)), natomiast w Polsce było ich 91, w tym także usiłowania (oficjalne statystyki KGP).

Porównując polskie i amerykańskie produkcje rzuca się w oczy technologia używana do przeprowadzania badań oraz nowoczesne bazy danych. Po części jest to prawda, że w Stanach Zjednoczonych instytucje są lepiej dofinansowywane oraz że mają nowocześniejszy sprzęt lecz jest to pokazywane

na wyraz. W świecie rzeczywistym Polska nie odbiega aż tak technologią od USA i jest nowocześniejsza niż okazują to rodzime seriale.

Najbardziej znanymi dowodami z miejsca zbrodni są odfitki linii papilarnych oraz ślady DNA. W serialach ściąganie odfitek linii papilarnych z różnych przedmiotów jest banalnie proste i często prowadzi do wykrycia sprawcy przestępstwa dzięki rozległej bazie danych. W rzeczywistości nie jest to takie łatwe. Często się zdarza, że odfitki linii papilarnych są niekompletne przez co technicy kryminalistyki nie mogą ich wykorzystać do identyfikacji sprawcy, natomiast w serialach wybrakowane odfitki linii papilarnych i tak potrafią pomóc w złapaniu przestępcy (Stojer-Polańska 2016, s. 167).

2.1. Seriale

Największą rolę w powstawaniu efektu CSI odegrały seriale kryminalne. Ma to związek z tym, że emitowane są one regularnie i dają możliwość zżycia się z ich bohaterami przez dłuższy okres czasu. Istotna jest powtarzalność przekazywanych informacji i utrwalanie pewnych schematów i zachowań. 18 z 80 (tj. 22,5%) ankietowanych laików i 92 z 471 (tj. 19,5%) ekspertów (ławnicy, biegli, prokuratorzy, sędziowie, policjanci) przynajmniej raz w tygodniu ogląda seriale kryminalne (Stojer-Polańska 2016, s. 141, 143). Obejrzenie filmu jednorazowo nie wpłynie tak znacząco na utworzenie obrazu kryminalistyki jak regularne oglądanie kolejnych odcinków seriali.

Przy omawianiu owego tematu warto zwrócić uwagę na serial, dzięki któremu powstała nazwa omawianego efektu. *CSI: Crime Scene Investigation* jest to najbardziej znany i kultowy serial o tematyce kryminalnej i kryminalistycznej. Opowiada on o pracy techników kryminalistyki, którzy używając nowoczesnej technologii badają miejsca zbrodni będąc przy tym bardzo skutecznym i osiągając wysoką wykrywalność. Przyciągnął on ponad stumilionową rzeszę fanów (Stojer-Polańska 2016, s. 216). Według przeprowadzonych badań przez Joannę Stojer-Polańską dla 28 respondentów laików oraz 107 respondentów ekspertów jest on najczęściej oglądanym serialem o tematyce kryminalnej. Na drugim miejscu zaklasyfikował się serial *Kości* (wśród laików), a na trzecim miejscu polskie *W11* (wśród ekspertów na drugim miejscu) (Stojer-Polańska 2016, s. 142, 144). Patrząc po tych statystykach można dojść do już wcześniej wspomnianego wniosku, że amerykańskie produkcje cieszą się największą popularnością i widzowie mają zaburzony obraz kryminalnej rzeczywistości w Polsce, ponieważ patrzą przez pryzmat zagranicznych realiów.

Dzięki ankietom przeprowadzonym przez Joannę Stojer-Polańską można się dowiedzieć, który zagraniczny oraz polski serial jest najbardziej zbliżony do rzeczywistości. Według 81 z 471 (tj. 17,1%) ankietowanych ekspertów zagranicznym serialem kryminalnym, który najlepiej oddaje kryminalistyczną rzeczywistość jest CSI, natomiast według 116 z 471 (tj. 24,6%) ankietowanych ekspertów, polskim kryminalnym serialem ukazującym najlepiej kryminalistyczne realia jest Pitbull. Te badania pokazują, że najpopularniejszym zagranicznym serialem kryminalnym, a zarazem najbardziej oddającym kryminalistyczną rzeczywistość jest CSI. W polskiej kinematografii oba te czynniki są rozłożone na dwa seriele. Najpopularniejszym polskim serialem o tematyce kryminalnej jest W11, a najbardziej rzetelnym Pitbull.

Warto też wspomnieć o serialu *Mindhunter*, który oparty jest na faktach. Opowiada on o pracy dwóch agentów FBI, którzy tworzą metody profilowania nieznanymi sprawców przestępstw, odwiedzając zakłady karne na całym terenie Stanów Zjednoczonych i prowadząc rozmowy z seryjnymi mordercami. Uważany jest on za jeden z najbardziej rzetelnych, oddających realia produkcji telewizyjnych. Przedstawia on ogrom papierkowej roboty, problemy finansowe i polityczne organów ścigania, zmęczenie agentów FBI, rzeczywisty przebieg i czas trwania oględzin oraz ekspertyz wykonywanych przez techników kryminalistyki.

Na przykładzie wyżej opisanego serialu można zauważyć, że emitowane są również produkcje na wysokim poziomie, które bardzo rzetelnie i skrupulatnie przedstawiają kryminalną i kryminalistyczną rzeczywistość. Mogą być dobrym źródłem informacji na tematy związane z pracą organów ścigania i przestępczości.

2.2. Filmy

Filmy częściej niż seriele ukazują sylwetki seryjnych morderców. Wiele postaci jest opartych na prawdziwych przestępcach, choć zdarzają się również fikcyjne postaci. Najbardziej kultową filmową produkcją kryminalną jest *Milczenie owiec*. Konsultantem merytorycznym *Milczenia owiec* był Robert K. Ressler, co z pewnością miało wpływ na jakość dzieła i jego realizm (Czerwiński, Gradoń 2000, s. 363). Przedstawione są w niej dwie sylwetki seryjnych morderców. Jednym z nich jest doktor Hannibal Lecter, genialny psychiatra, a zarazem kabał skazany na dożywocie. Drugim jest Buffalo Bill, gwałcieł i również kanibal, który zdziera skórę ze swoich ofiar by uszyć sobie kombinezon.

Hannibal Lecter, też budzi grozę, jednak intencją scenarzysty jest przeniesienie sympatii widza na tę właśnie postać. Lecter ma być przerażający, ale też ma sprawić, że widzowie będą chylić czoła przed jego genialnym umysłem. Hannibal też jest kanibalem, ale ma to dodawać postaci grozy, koniecznej dla zachowania dystansu – nie można było pozwolić widzowi na pełną z nimi identyfikację (Czerwiński, Gradoń 2000, s. 362).

Kolejnym filmem, o którym warto wspomnieć jest film *Siedem*. Opowiada on o dwóch detektywach tropiących seryjnego mordercę, który pozbawia ludzi życia według siedmiu grzechów głównych. Przedstawiony jest niezwykle rzadki typ seryjnego mordercy tj. misjonarza:

typem seryjnego mordercy jest misjonarz, czyniący w swoim mniemaniu dobro, eliminując tych, których uważa za najgorszą grupę społeczną. Bywa purytaninem, uśmiercającym prostytutki lub homofobem, likwidującym gejów (Szczęch 2018, s. 10).

Filmy o tej tematyce są produkowane, aby wzbudzać przerażenie u widzów. Wiele osób jest przekonanych, że takie potwory jak np. *Buffalo Bill* są zupełnie zmyślane i w świecie rzeczywistym nie ma takich przestępców. Prawda jest niestety inna. Wielu fikcyjnych zbrodniarzy nie zbliżyło się swoim okrucieństwem do realnych seryjnych morderców.

Większość produkcji filmowych nie jest oparta na faktach, lecz potrafią być merytoryczne i nie zakłamywać rzeczywistości jak robią to niektóre seriale kryminalne, przez co nie wywołują tak w znacznym stopniu efektu CSI. Ma to związek z budżetem, który jest większy w porównaniu do seriali oraz z czasem. Łatwiej rzetelnie przedstawić sprawę w mniej więcej dwie godziny, czyli tyle ile średnio trwają filmy niż w 45 minut, tyle co przeciętny odcinek serialu.

3. ODDZIAŁYWANIE EFEKTU CSI NA WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI W SYSTEMIE COMMON LAW

Sądownictwo reprezentujące wymiar sprawiedliwości w systemie common law pojawiło się w XII w. w Anglii i oznaczało alternatywę dla systemu sądownictwa, które opierało się na argumentacji odwołującej się do tradycji, zwyczaju oraz precedensu. To prawo przeciwstawne prawu kontynentalnemu (civil law). Common law potocznie nazywane prawem zwyczajowym odnosi się zawsze kazuistycznie do każdej sprawy i odwołuje się do szczególnych okoliczności sprawy. Jest on charakterystyczny dla krajów anglosaskich. Występuje w wielu państwach, m. in. Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych

i Kanadzie. Wynika to z występowania w przeszłości kolonii angielskich na ziemiach, gdzie pozostały obyczaje w dużej mierze zakorzenione w kulturze i obyczajowości brytyjskiej, w tym system prawny (Dziewanowski 2021). W USA resortem, który stoi na czele jest Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, który odpowiada za prawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości oraz przestrzeganie obowiązującego w nim prawa.

3.1. Ława przysięgłych

Szczególną rolę odnoszącą się do oddziaływania efektu CSI zauważono w amerykańskich sądach. Wynika to przede wszystkim z tego, że większość seriali i filmów o tematyce kryminalistycznej wyprodukowano w USA (w tym całą serię sławnego już CSI). Miliony osób oglądało ten serial głównie w Stanach Zjednoczonych – a przecież obywatele mają ważny udział tzw. czynnika społecznego, ponieważ część z nich zasiada w ławie przysięgłych. Ława przysięgłych ma za zadanie reprezentować głos społeczeństwa w niezwykle istotnym z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości procesie orzekania o winie (proces karny) lub na temat faktów (proces cywilny). Najwyższy akt prawny - Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki stanowi o trzech ławach przysięgłych:

- wielka ława przysięgłych (V poprawka Konstytucji);
- procesowa ława w sprawach karnych (VI poprawka Konstytucji);
- procesowa ława w sprawach cywilnych (VII poprawka Konstytucji).

Amerykański wymiar sprawiedliwości charakteryzuje się największą częstotliwością procesów karnych i cywilnych z udziałem ławy przysięgłych (nazywanej również sądem przysięgłych). Aż 80% respondentów twierdzi, że ława przysięgłych jest fundamentalnym prawem obywatelskim i najważniejszym elementem demokratycznego dziedzictwa oraz gwarantem społeczeństwa obywatelskiego. 78% uważa natomiast, że sądy przysięgłych są najbardziej sprawiedliwą formą orzekania o winie lub niewinności osób oskarżonych w procesie karnym (Pole 2004). Podczas procesu sądy przysięgłych odgrywają istotną rolę w procesie decydowania o wartości materiału dowodowego zebranego w toku czynności dochodzeniowych przez biegłych i prokuraturę. Ława przysięgłych razem z sędzią zawodowym tworzą sąd przysięgłych. Wielka ława przysięgłych nigdy nie została uznana przez Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych za fundamentalny charakter, co oznacza, że jedynie prokuratura federalna jest związana koniecznością korzystania z tej instytucji w procesie

gromadzenia materiałów dowodowych i podejmowania decyzji co do ewentualnego przedstawienia zarzutów (Kremens 2019). Sądy przysięgłych w sporach cywilnych nie zostały formalnie uznane za fundamentalne prawo obywateli Stanów Zjednoczonych. Praktyka ich funkcjonowania na szczeblu stanowym wskazuje jednak na wciąż istotną rolę, jaką instytucje te odgrywają w procesach I instancji. Coraz częściej stopniowo odchodzi się w wielu państwach od procesów cywilnych z udziałem ławy przysięgłych, ale w Stanach Zjednoczonych, w których instytucja ta ma wciąż wpływ na rozstrzygnięcie sporów wynikających z powództwa prywatnego nadal znajduje szerokie zastosowanie. Jednak zdecydowana większość to procesy karne, a nie cywilne. Mniej więcej jest to stosunek 2/3 do 1/3 na rzecz procesów karnych. Dane statystyczne potwierdzają większą częstotliwość występowania ławy przysięgłych w sprawach karnych. Ława przysięgłych ma też kompetencje, które są nieodwracalne np. wyrok uniewinniający podjęty przez nich jest ostateczny i nie podlega rewizji.

Przechodząc stricte do wpływu samego efektu CSI na decyzyjność ławy przysięgłych należy pamiętać, iż w sprawach karnych jest konieczność osiągnięcia jednomyślności przez przysięgłych decydujących o winie oskarżonego (Sąd Najwyższy orzekł w 1972 roku, że jednomyślność nie jest wymogiem konstytucyjnym i dopuszczalne są werdykty 11-1 i 10-2, ale dotyczy to procesów, w których oskarżeni popełnili drobne przestępstwa). Liczba przysięgłych w ławie co do zasady wymagana przez Juries Act (Ustawa o ławach przysięgłych z 1974 r.) to 12 osób (Kulesza 2016). Rozstrzygnięcie sporu występuje na podstawie przedstawionego w postępowaniu materiału dowodowego. Ława orzekająca jest sądem winy, kiedy decyduje o winie oskarżonego lub sądem faktu, kiedy ocenia, czy teza dowodowa w świetle zgromadzonego materiału dowodowego jest prawdziwa, ale obecnie w żadnym systemie common law nie jest sądem kary, a więc nie decyduje o wysokości kary nałożonej na obwinionego. Zdecydowana większość ław przysięgłych działa na płaszczyźnie lokalnej. W systemie common law występowanie efektu CSI pierwotnie oznaczało oddziaływanie seriali kryminalnych, a zwłaszcza *CSI: Crime Scene Investigation* na przysięgłych. Oglądanie seriali miało powodować większą liczbę uniewinnień. Przysięgli (laicy w zakresie znajomości prawa i kryminologii) spodziewali się na sali sądowej takich samych dowodów, jakie wcześniej widzieli w telewizji. Oczekiwali więc dowodów naukowych, chociaż często nie potrafili właściwie zinterpretować i ocenić przedstawionego dowodu naukowego np. badania DNA.

3.2. Sędziowie

Stany Zjednoczone Ameryki składają się z 50 stanów i jednego dystryktu federalnego – Kolumbia, w którym znajduje się stolica USA – Waszyngton. Władza sądownicza, tak jak wykonawcza i ustawodawcza realizowana jest na dwóch poziomach: ogólnopaństwowym tj. federalnym oraz stanowym. Cechą charakterystyczną dla amerykańskiego ustroju jest zatem federalizm dualistyczny (Kosior 2014). Sędziowie federalni i stanowi razem z ławą przysięgłych tworzą amerykański wymiar sprawiedliwości. W poprzednim podrozdziale omówiono wpływ efektu CSI na ławę przysięgłych, jednak to sędzia może wyłączyć pewne dowody spod ich oceny, jeżeli ich wartość dowodowa jest poważnie przeceniona przez niebezpieczeństwo nieuczciwego uprzedzenia, nieporozumienia, błędu ławy lub skuteczności interwencji określonej instytucji. Sędziowie odgrywają w procesie rolę strażników, czyli osób odpowiedzialnych za dopuszczanie właściwych dowodów. Ścisłe powiązana z prawem dowodowym jest zasada nieużywania owoców zatrutego drzewa. Jej obowiązywanie oznacza, iż nie można w trakcie procesu powoływać się na dowody, które zdobyto niezgodnie z prawem, ale szerzej o tej teorii w następnym podrozdziale. W systemie common law przewidziana jest zupełnie inna rola sędziego niż w procesie kontynentalnym (civil law). Nie ma on inicjatywy dowodowej. System jest oparty na przekonaniu, że ocena faktów, przez co również dowodów, nie wymaga specjalnego przygotowania, a wystarczy zdrowy rozsądek i praktyczne doświadczenie życiowe. Proces amerykański posługuje się pojęciem dowód prawny. Głównym kryterium przy ocenie dowodu jest legalność bądź nielegalność jego pozyskania, co związane jest oczywiście z doktryną owoców zatrutego drzewa. Pozostałe kryteria stanowi istota dowodu, jego prawdziwość, pewność, prawdopodobieństwo i wiarygodność. Istnieją również standardy przyjmowania dowodów i różne ich klasyfikacje. W kulturze common law wymiar sprawiedliwości zależy od laickiej ławy przysięgłych, więc dowody naukowe oceniają osoby, które nie są ekspertami.

W tym systemie biegły może być powołany przez sąd albo przez stronę, a przecież biegli odgrywają bardzo ważną rolę w procesie, którą trzeba odpowiednio ocenić, a to jest jedną z głównych ról sędziów. Ważna jest także kwestia wynagradzania biegłych, bowiem finansowanie należy do tego, kto powołał biegłego. Niskie wynagrodzenie dla biegłych powołanych przez sąd może spowodować niską jakość ekspertyz. Ława przysięgłych jest sądem winy, więc decyduje o winie oskarżonego, a sędzia jest sądem kary, więc wymierza karę oraz jej wysokość. Często dokonuje tego na podstawie przedstawionych

ekspertyz przez biegłych, gdyż inne dowody mogą być niewystarczające. Proces przedstawiony w filmach i serialach jest mocno zniekształcony i przedstawia mylny obraz pracy sędziego oraz samego postępowania. Przede wszystkim rzadko kiedy w realnym świecie trwa kilkanaście dni czy nawet tygodni - z reguły kilka miesięcy. Kolejną kwestią są oczywiście dowody. Gromadzenie ich na ekranie trwa dość szybko i często kończy się wydanym wyrokiem już po pierwszej rozprawie, czasami drugiej. W rzeczywistym świecie jednak sprawa dużo komplikacji. W praktyce postępowanie dowodowe często trwa na przestrzeni nawet kilku rozpraw, na których przeprowadzane są określone dowody. W fikcyjnym spektrum telewizji procesy są wyjęte z całości. Przedstawia się tylko decydujące elementy sprawy, których dotyczy główny wątek pomijając niuanse takie jak np. czynności procesowe, które są bardzo złożone i uregulowane w poszczególnych przepisach przekładając się znacznie na czas postępowania.

3.3. Owoce zatrutego drzewa – tego w amerykańskich filmach nie zobaczymy

Dowody pozyskane z naruszeniem przepisów prawa określane są mianem owoców zatrutego drzewa. Pojęcie to wywodzi się z amerykańskiej teorii prawa, zgodnej z którą, jeśli źródło dowodu lub sam dowód jest skażony, wówczas skażone jest również wszystko, co z niego wynika. W konsekwencji dowody zdobyte w nielegalny sposób co do zasady nie mogą stanowić jedynej podstawy do wydania wyroku skazującego. Doktryna owoców zatrutego drzewa wywodzi się z jednego ze słynnych w prawie amerykańskim orzeczeń Sądu Najwyższego USA (*Silverthorne Lumber Co. Inc. v. United States*) z 1920 r (251 U.S. 385 1920). Sąd Najwyższy w wyroku tym opowiedział się przeciw dowodowemu wykorzystaniu nielegalnie uzyskanych przez przedstawicieli rządu informacji w postępowaniu karnym. Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki również podkreślił, że oskarżony w ramach obrony może wykazywać nie tylko, iż określone dowody podlegają wyłączeniu jako uzyskane niezgodnie z prawem, ale także, że oskarżenie zbudowane jest na niedopuszczalnych informacjach, które zostały dzięki takim dowodom uzyskane (palestra.pl 2012).

Zupełnie odwrotnie jest w filmach, kiedy w czasie, gdy wszystkie dowody są na niekorzyść oskarżonego nagle na salę sądową wchodzi osoba mająca dowód (często pozyskany nielegalnie), który zmienia diametralnie spojrzenie na sprawę i w ostateczności z reguły sprawia, że sędzia wydaje wyrok

uniewinniający. Oczywiście występuje to tylko w filmach i serialach. W rzeczywistości taki dowód niewiele zmienia (o ile w ogóle zdarzają się takie przypadki wtargnięcia na salę pod koniec procesu). Istota problemu polegającego na niedopuszczalności powoływania się w procesie karnym na dowody uzyskane z naruszeniem prawa sprowadza się głównie do kwestii powstrzymania organów ścigania przed podejmowaniem działań będących nadużyciem ich uprawnień. Zmienia spojrzenie na proces, ponieważ efekt CSI to nie tylko aspekt kryminalistyczny, ale też prawny. Widz, który ogląda przedstawianie dowodów w filmach lub serialach ma zupełnie inne wyobrażenie i spojrzenie na proces (przede wszystkim karny). Dotyczy to wszystkich organów wymiaru sprawiedliwości. Naturalne jest, że osoby mające mniejszą wiedzę kryminalistyczną oraz prawną są bardziej podatne na oddziaływanie efektu CSI, czyli wpływu filmów i seriali na ich widzenie sprawy podczas procesu.

4. ODDZIAŁYWANIE EFEKTU CSI NA WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI W SYSTEMIE CIVIL LAW

System civil law czyli prawa kontynentalnego funkcjonuje głównie w krajach Europy kontynentalnej. Jego charakterystyczną cechą jest wyłączność stanowienia prawa przez organy władzy ustawodawczej (stąd także nazwa system prawa stanowionego). Ustawy szczegółowo wskazują w jaki sposób należy postępować podczas procesu. W Polsce również znajduje zastosowanie praktyczne i tym m. in. różni się system sądownictwa europejskiego od tego w Stanach Zjednoczonych. Regulacje prawne szczegółowo wskazują karę oraz jej wysokość, a także kodyfikują poszczególne przestępstwa. Łacińska sentencja – *Nullum crimen sine lege* (Nie ma kary bez przepisu prawa) oznacza, że sąd nie może wymierzyć określonej kary za przestępstwo, jeśli taka kara nie była w chwili popełnienia czynu przewidziana za to przestępstwo w ustawie. Stąd też system civil law przywiązuje szczególną uwagę do stanowienia prawa nawet przy drobnych występkach.

4.1. Ławnicy

Zarówno w Polsce jak i USA mamy udział czynnika społecznego (Grudecki 2021). W naszym państwie są to ławnicy, czyli niezawodowi członkowie składu orzekającego sądu. Mają przy rozstrzyganiu spraw równe prawa z sędziami, ale nie mogą przewodniczyć rozprawie i naradzie, jak również (w zasadzie) wykonywać czynności poza rozprawą. Z pewnością ich wiedza z zakresu

kryminalistyki i prawa jest mniejsza od sędziów, ponieważ są to osoby, które na co dzień nie zajmują się profesjonalnie stosowaniem prawa (przynajmniej tego procesowego). To decyduje również o zdecydowanie większym wpływie efektu CSI na ich sposób postrzegania procesu oraz dowodów, a jednocześnie wskazujący na mniejszy zakres rozeznania, gdyż nie są oni zawodowymi specjalistami oraz co do zasady nie mają ukończonego wykształcenia kierunkowego. Pokazują to badania dotyczące wpływu poszczególnych dowodów, które oddziałują na decyzyjność organów. Wykazały one np. że ławnicy są mniej przekonani niż sędziowie i prokuratorzy co do metod naukowych takich jak pismo ręczne, okazanie, badanie DNA oraz poligraficzne czy rekonstrukcja wypadku drogowego. Badania wykazują, iż ławnicy są grupą najczęściej oglądającą seriale kryminalistyczne. Zdecydowanie rzadziej oglądają je sędziowie, prokuratorzy, a nawet biegli. Przeprowadzono jakie seriale oglądają. Najczęściej jest to osławione już CSI, a następnie Kości. Jeżeli chodzi o polską kinematografię to przoduje W11 oraz Detektywi, a później Kryminalni. Należy pamiętać, iż duży wpływ ma na to wyświetlanie danego serialu w telewizji, gdyż jeżeli cofniemy się kilka lat wstecz to wysoką oglądalnością wyróżniał się Dr House, natomiast dziś zdecydowanie rzadziej jest wyświetlany - stąd też spadła jego oglądalność. Skąd wynika największa popularność amerykańskiego CSI oraz polskiego W11 wśród ławników? Uważają oni, że te seriale są najbliższe kryminalistycznej rzeczywistości. Ławnicy występują zarówno w sprawach cywilnych i karnych. Zasiadają za stołem sędziowskim głównie, jeżeli chodzi o sprawy karne w sprawach o zbrodnie, w których orzeka sąd składający się z jednego sędziego i dwóch ławników, a w najpoważniejszych sprawach, o przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników. Ławników określa się również jako sędziów społecznych, którzy mają wpływ na ostatecznie wydany wyrok sądowy. Warto zwrócić uwagę, że w polskim systemie ławnicy są niezawisli, a ich głos jest ważny na równi z sędziami. To oznacza, iż mogą przegłosować sędziego, który prowadzi proces. Ławnicy w odróżnieniu od ławy przysięgłych mogą wymierzać też karę, ponieważ sądem jest każdy członek składu orzekającego, tj. sędzia i ławnik. To pokazuje jak istotny jest wpływ seriali oraz filmów, które potencjalnie mogą wpływać na ławników. Jednym z ratio legis ustawodawcy wdrożenia czynnika społecznego do procesu jest niezajomość wiedzy o postępowaniu karnym i interpretacji dowodów, ale zdrowy rozsądek. Pytanie tylko na ile on występuje, jeżeli na ocenę dowodów oddziałuje obejrzany serial czy informacje zaczerpnięte z mediów. Oczywiście nie można ogólnikować. Efekt CSI ma wpływ na

część osób, a nie wszystkich członków składu orzekającego, dlatego zdrowy rozsądek występuje u wielu ławników, ale z pewnością kwestia dowodowa może być zniekształcona potencjalną ingerencją kinematografii. O ile do filmów widzowie często podchodzą z dystansem mając świadomość pełnej reżyserii to jednocześnie są w stanie bardziej zaufać obrazowi przedstawianemu w serialach. Wątki głównych bohaterów są kontynuowane a widz w pewien sposób żywa się z nim zdobywając w jakiś sposób zaufanie, ponieważ jego wątki mają dalszy ciąg a czynności kryminalistyczne bądź prawne, które podejmuje na planie często otrzymują aprobatę w świecie serialowym. Jednak pamiętać należy, iż nadal jest to fikcja. Kolejnym badaniem, które przeprowadzono podczas ankiety tym razem wśród sędziów, padło pytanie czy ławnicy kierują się przy orzekaniu informacjami zdobytymi dzięki mediom. Prawie 30 % sędziów biorących udział jako respondenci odpowiedziało, iż często, a 30 %, że czasami. Tylko nieco ponad 13 % udzieliło negatywnej odpowiedzi (Stojer-Polańska 2016). Pozostali uznali, że pytanie jest zbyt ogólne, ale wskazali na potwierdzenia niektórych ławników, ponieważ przyznali, iż czerpią z telewizji informacje na ten temat. To badanie oczywiście niewiążące. Ma na celu tylko przybliżenie obrazu sytuacji, ale jednocześnie pokazuje, że problem wpływu efektu CSI występuje również w polskim wymiarze sprawiedliwości. Uwzględnienia wymaga wskazanie ławników, którzy na ankietach odpowiadali, że filmy oraz seriale według nich to fikcja i nie oddają rzeczywistości oraz braku skorelowania przez nich łączenia pracy ławnika z oglądanymi treściami przed ekranem.

4.2. Sędziowie

Zgodnie z Konstytucją wymiar sprawiedliwości w Polsce sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, administracyjne i wojskowe. Co do zasady na rozprawie głównej sąd orzeka w składzie jednego sędziego, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej (np. wspomniane już sprawy o zbrodnie z udziałem dwóch ławników albo przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności - trzech ławników i dwóch sędziów). Sędzia ma prawa i obowiązki przewodniczącego – tylko on może przewodniczyć rozprawie i naradzie.

Sędziowie to profesjonaliści. Kończą studia prawnicze, następnie odbywają właściwą aplikację, która pozwala przygotować im się do zawodu. To jednocześnie prawnicy o wszechstronnej wiedzy. Z pewnością są mniej podatni na wpływ efektu CSI, ale czy całkowicie? Są też osobami, które oglądają

seriele i filmy oraz śledzą media. Natomiast ich oddziaływanie jest mniejsze, ponieważ wiedzę czerpią z naukowych źródeł. Nie jest żadnym zaskoczeniem, że najczęściej wskazywany oglądany przez nich serial kryminalistyczny to klasycznie CSI, a następnie polski W11. Większość respondentów będących sędziami wskazało, że nie ogląda seriali kryminalnych, ale może to wiązać się z przypuszczeniem, iż osoby z wyższym wykształceniem rzadziej przyznawały się do oglądania takich produkcji, ponieważ seriele nie należą do kultury wysokiej. Sędziowie skomentowali seriele i filmy kryminalne w większości twierdząc, że ten rodzaj mediów nie jest źródłem, z którego czerpią wiedzę, ponieważ uzyskują ją z informacji prawniczych, szkoleń zawodowych i wydawnictw naukowych. Seriele, filmy i media służą rozrywce, a nie poszerzaniu wiedzy. Z tym w dużej mierze można się zgodzić. Chociaż niektórzy sędziowie zwrócili uwagę na ważny aspekt filmów czy seriali, uznając, że z wybranych produkcji można uzyskać wiedzę o nowoczesnych metodach lub środkach naukowych, które później mogą przysłużyć się sprawie. Jednak trzeba umieć to rozdzielić. W rzeczywistym świecie z reguły takie środki się niedostępne albo mocno utrudniony jest do nich dostęp. Dużo większy wpływ ma to na laików, ponieważ nie obcują na co dzień jak organy wymiaru sprawiedliwości zarówno ze zdarzeniami kryminalistycznymi jak i prawnymi.

4.3. Biegli sądowi

Pisząc o wpływie efektu CSI na polski wymiar sprawiedliwości warto poruszyć kilka kwestii dotyczących biegłych. Co prawda nie należą do wymiaru sprawiedliwości, ale mają znaczący wpływ na jego funkcjonowanie. Biegły sądowy to ekspert w danej dziedzinie, posiadający specjalną wiedzę teoretyczną i bogate doświadczenie zawodowe, powoływany w postępowaniu sądowym w celu przedstawienia fachowej opinii o okolicznościach mających znaczenie dla wyniku sprawy sądowej, a których wyjaśnienie wymaga specjalistycznej wiedzy. Organy procesowe powołują ich, kiedy potrzebna jest rzetelna wiedza na temat danej dziedziny. Biegłego powołuje sąd albo prokurator z urzędu lub na wniosek stron, określając zakres jego zadań. Biegły może być powołany z listy biegłych sądowych (stałych) lub spośród innych osób, posiadających odpowiednią wiedzę, przydatną w konkretnej sprawie. Lista stałych biegłych sądowych prowadzona jest przez prezesów sądów okręgowych. To oni oceniają, czy dana osoba w sposób dostateczny wykazała swoje kwalifikacje i może zostać na tę listę wpisana. Oznacza to, że kompetencje biegłych sądowych są sprawdzane przed dokonaniem wpisu na listę, ale sprawdzenie to zawiera

w sobie istotny element oceny. Inne osoby powołane przez sąd to tzw. biegli ad hoc (Kremens i Skorupka 2015). Stanowi o tym art. 195. k.p.k. zawierając zapis, że do pełnienia czynności biegłego jest obowiązany nie tylko biegły sądowy, lecz także każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie (biegły ad hoc). Postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego może być wydane, jak wynika z art. 93 § 3 k.p.k. jedynie przez sąd (w postępowaniu sądowym) albo prokuratora lub inny organ postępowania przygotowawczego (w postępowaniu przygotowawczym).

Większość biegłych z zakresu kryminalistyki tak jak sędziów i prokuratorów potwierdziło, że seriale kryminalne mają negatywny wpływ na postępowania karne. Są osobami, które najrzadziej oglądają seriale kryminalistyczne. Nie oznacza to oczywiście, iż nie oglądają ich wcale. Jest to jednak grupa najmniej narażona na wpływ efektu CSI, ponieważ sporządzane przez nich opinie oraz ekspertyzy odnoszą się do ich codziennych specjalizacji, którymi zajmują się ściśle na co dzień. Ważne jest, iż opinia biegłego sądowego jest ważnym dowodem w sprawie, ale nie jest wiążąca dla sądu. Nikt nie jest ekspertem od wszystkiego, a biegli to grono osób zajmujące się wycinką spraw, co do których mają odpowiednią i kompetentną wiedzę. O ile pozostałe grupy (ławnicy, sędziowie, prokuratorowie) przyznają jakąś część, która odnosi się do kryminalistycznej rzeczywistości to jest to niemal niespotykane u biegłych, którzy takie oglądają. Jako eksperci uważają, że świat filmowy mija się z rzeczywistością. W ocenie wiedzy kryminalistycznej prezentowanej w serialach i filmach kryminalnych w opinii biegłych żaden z nich nie uznał jej jako wysokiej jakościowo odnoszącej się do rzeczywistości. Głównie krytykują seriale za uproszczenia i brak realizmu.

Wyobrażenia o kryminalistyce są fascynujące - tak jak fabuła większości seriali kryminalnych. Często jest idealnie, gdy środki techniczne, rozwój nauki, wzorowi eksperci i doskonali biegli w nowoczesnych laboratoriach pracują nad sprawą, a dowody naukowe są w swych wynikach jednoznaczne. Tylko trzeba mieć świadomość, że tak wygląda to wyłącznie w filmach i serialach, czyli świecie, który de facto jest fikcyjny.

4.4. Owoce zatrutego drzewa w polskim procesie karnym

Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2006 r. (V KK 52/06) w polskiej procedurze karnej nie obowiązuje reguła zakazu wykorzystywania w procesie „owoców zatrutego drzewa”. Wątpliwości budził art. 168a, lecz został gruntownie zmieniony w nowelizacji z 2016 r.

i jest obecnie dość klarowny. Stanowi, iż dowodu nie można uznać za niedopuszczalny wyłącznie na tej podstawie, że został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 Kodeksu karnego, ale jednocześnie wskazuje trzy wyjątki odnoszące się do niedopuszczalności dowodu, jeżeli został uzyskany w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych, w wyniku:

- zabójstwa;
- umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu;
- pozbawienia wolności.

W polskim systemie prawnym jest odwrotnie niż w Stanach Zjednoczonych, gdzie dowody zdobyte w nielegalny sposób (wbrew prawu) co do zasady nie mogą stanowić podstawy wydania wyroku skazującego. Warto podkreślić Uchwałę Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2018 r. (I KZP 4/18), w której zaznaczono, że z dowodów uzyskanych w trakcie kontroli operacyjnej (np. podsłuchów) trzeba korzystać z umiarem i tylko w najpoważniejszych sprawach.

Owoce zatrutego drzewa są dość specyficzną formą dowodową i także do nich zastosowanie znajduje efekt CSI. Technologia ciągle się rozwija, a to powoduje, że dowody są pozyskiwane z różnych urządzeń i przedmiotów, które dopiero co wchodzi na rynek. Z tego wynika uzyskiwanie dowodów na co raz większą skalę z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego. Przedstawiony obraz nielegalnie pozyskiwanych dowodów w filmach oraz serialach jest często wyolbrzymiony. Najpopularniejsze są podsłuchy. W polskim serialu *Małanowski i Partnerzy* na masową skalę je zakładano. W rzeczywistości raczej unika się korzystania z tego rodzaju dowodu w trakcie procesu, ponieważ zgodnie z ww. wyrokiem Sądu Najwyższego - nielegalnie pozyskany dowód powinien być indywidualnie rozpoznawany przez sąd (kancelarierp.pl 2022).

PODSUMOWANIE

Efekt oddziaływania seriali kryminalnych może polegać na rozbieżnościach pomiędzy możliwościami a oczekiwaniami, co też jest jednym z możliwych znaczeń efektu CSI. W szczególności pomiędzy możliwościami biegłych a oczekiwaniami organów ścigania i możliwościami organów ścigania na miejscu zdarzenia a oczekiwaniami ofiar przestępstw. Najprościej mówiąc, dotyczy nierealnych oczekiwań laików wobec faktycznych możliwości ekspertów.

Może to być spowodowane nierealnymi wyobrażeniami, które powstają poprzez oglądanie seriali kryminalnych. Dotyczy więc sposobu patrzenia na dowody naukowe. Może to odnosić się zarówno do członków społeczeństwa, jak i osób z kręgu wymiaru sprawiedliwości, które w niewystarczającym stopniu zgłębiły zagadnienie dowodów naukowych. Kryminalistyka pokazywana w mediach często jest kryminalistyką nieomylną i zawsze jednoznaczną. Biegli, technicy, prokuratorzy czy nawet sędziowie w filmowych oraz serialowych procesach są wybitnymi ekspertami. Należy jednak pamiętać, że żaden dowód kryminalistyczny nie jest w 100% dowodem sprawstwa i nie daje jednoznacznych odpowiedzi - nawet przyznanie się do winy nie zawsze jest prawdziwe.

BIBLIOGRAFIA

- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K.
2007 *Kryminologia*, Arche, Gdańsk.
- Czerwiński A., Gradoń K.
2000 *Seryjni mordercy*, Muza, Warszawa.
- Dziewanowski K.
2021 *Brzemie białego człowieka. Jak zbudowano Imperium Brytyjskie*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Grudecki M.
2021 *O ławnikach w postępowaniu karnym. Uwagi na marginesie monografii J. Kila Ławnicy jako forma udziału czynnika społecznego w polskim procesie karnym*, Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa.
- Kosior W.
2014 *Federal law v. state law w Stanach Zjednoczonych – uwagi interpretacyjne*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Kremens K.
2019 *Grand Jury (Wielka Ława Przysięgłych) a udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym na tle sprawy U.S. v. P. Manafort and R. Gates*, IUS NOVUM.
- Kremens K., Skorupka J.
2015 *Powołanie biegłych do wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego w postępowaniu sądowym*, LEX.

Kulesza C.

2016 *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, Białostockie Studia Prawnicze, Białystok.

Laidler P.

2014 *Amerykańska ława przysięgłych jako instytucja polityczna, Idee, instytucje i praktyka ustrojowa Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Pole H.

2004 *Jury Service. Is Fulfilling Your Civic Duty a Trial?*, Amerykańskie Stowarzyszenie Adwokackie.

Stojer-Polańska J.

2016 *Kryminalistyka w mediach. Wpływ seriali kryminalnych na postępowanie karne*, SILVA RERUM, Poznań.

Szczęch U.

2018 *Seryjni mordercy – suma wszystkich łęków*, Psychoskok, Konin.

Źródła internetowe

Fbi.gov *Murder Victims by Weapon, 2015 – 2019*, Expanded Homicide Data Table 8 (pl. *Ofiary zabójstw przy użyciu broni, 2015 – 2019*, Zabójstwa Tabela Danych 8), online: <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2019/crime-in-the-u.s.-2019/tables/expanded-homicide-data-table-8.xls> [data dostępu: 20.07.2023 r.].

Kancelarie.pl *Proces i „owoce zatrutego drzewa”*, online: <https://kancelarierp.pl/proces-i-owoce-zatrutego-drzewa/> [data dostępu: 25.07.2023 r.].

Palestra.pl *Owoce zatrutego drzewa w procesie karnym. Dowody zdobyte nielegalnie*, online: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/3-4-2012/artykul/owoce-zatrutego-drzewa-w-procesie-karnym.-dowody-zdobyte-nielegalnie> [data dostępu: 25.07.2023 r.].

Policja.gov.pl *Terminy realizacji badań w laboratorium kryminalistycznym KWP w Szczecinie*, Laboratorium Kryminalistyczne Komendy Wojewódzkiej Policji w Szczecinie, online: <https://lk-zachodniopomorska.policja.gov.pl/lab/badani/terminy-realizacji-zlec/28216,Terminy-realizacji-badan-w-Laboratorium-Kryminalistycznym-KWP-w-Szczecinie.html> [data dostępu: 20.07.2023 r.].

Policja.pl *Zabójstwa – raport statystyczny za rok 2009*, Statystyka, online: <https://statystyka.policja.pl/st/informacje/50630,Zabojstwa-raport-statystyczny-za-2009-rok.html> [dostęp: 18.07.2023 r.].

Zabójstwo wg jednostek podziału administracyjnego kraju - przestępstwa stwierdzone, przestępstwa wykryte, % wykrycia (1999 - 2021), Statystyka, online: <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-o-golem/przestepstwa-kryminalne/zabojstwo/64003,Zabojstwo.html> [data dostępu: 18.07.2023 r.].

Przestępstwa przy użyciu broni (2002 – 2021) – przestępstwa stwierdzone, Statystyka, online: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/bron/186393,Przestepstwa-przy-uzyciu-broni.html> [data dostępu: 20.07.2023 r.].

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych z 22 maja 1972 r. „*Apodaca v. Oregon*, 406 U.S. 404 (1972)”.

Wyrok Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych z 26 stycznia 1920 r. „*Silverthorne Lumber Co., Inc. v. United States*, 251 U.S. 385 (1920)”.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2006 r., sygn. akt V KK 52/06.

Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2018 r., sygn. akt I KZP 4/18.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2022.1375.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U.2022.1138.

Ustawa o ławach przysięgłych z 9 lipca 1974 r. „*Juries Act 1974*”.

THE CSI EFFECT SERIAL AND FILM FICTION VERSUS FORENSIC AND LEGAL REALITY

Abstract: *The aim of the article is to present the issues arising from the CSI effect, i.e. the potential impact of crime series and films on the perception of the justice system and the erroneously created image of the work of its bodies. The article discusses the impact of the above-mentioned effect on the criminal and legal aspects. They are correlated with each other in this subject, so it is important to bring closer the issues from both these fields, because they complement each other. The judiciary functions in most countries of the world, but in different legal systems. The most common are common law (common law) and civil law (continental law). Discussion of individual systems is important for understanding the behavior of mainly judicial authorities, because they differ from each other in individual elements, but each of them is affected by the CSI effect. This applies to e.g. evidence in the case. Crime series and films are broadcast on screens every day. Both Polish and foreign (usually American). They often use highly technologically advanced equipment, which in real life is rarely used due to difficult access. Certainly, it looks completely different during trials in the USA and Poland. In both countries (as well as in the systems), different bodies with different scopes of competence adjudicate, which is also related to the CSI effect, or rather to its impact.*

Keywords: the CSI effect, forensics, reality, fiction

NA TROPIE DESPERACJI, CZYLI PROFILOWANIE KRYMINALISTYCZNE W PRZYPADKACH SAMOBÓJCZYCH TARGNIĘĆ NA ŻYCIE

Streszczenie: *Celem artykułu jest przedstawienie korzyści płynących z wykorzystania dorobku profilowania kryminalistycznego w kontekście czynności dowodowych i śledztw dotyczących zgonów z podejrzeniem samobójczych targnięć na życie. W obliczu postępującego rozwoju technologii organy śledcze stają przed wyzwaniem wykrycia coraz to bardziej innowacyjnych, kreatywnych i skomplikowanych metod samobójczych. Niejednokrotnie zdarza się, że dana sprawa kryminalna tudząco przypomina przypadek przestępnego spowodowania śmierci, mimo że odkryty w toku postępowania stan faktyczny świadczy co innego. Dlatego tak niezwykle istotnym jest odpowiednie zastosowanie technik profilowania zarówno w kontekście oględzin zwłok, miejsca ich znalezienia, czy zabezpieczonych dowodów behawioralnych, dostosowywanych do potrzeb każdej pojedynczej sprawy.*

Słowa kluczowe: profilowanie kryminalistyczne, czynności dowodowe, samobójstwo, oględziny

1. WPROWADZENIE

Kompleksowe i wieloaspektowe prowadzenie czynności wykrywczych i dowodowych niewątpliwie jest fundamentem prawidłowo przeprowadzonego śledztwa. Analiza zwłok, miejsca ich znalezienia, zabezpieczenie śladów podczas oględzin, czynności operacyjno-rozpoznawcze, zeznania świadków i bliskich ofiary – wszystkie wspomniane elementy jak i wiele innych stanowią zaledwie wierzchołek góry lodowej w przybliżeniu funkcjonariuszy do

¹ 168315@student.uwm.edu.pl, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

odkrycia prawdy. Przywodzą na myśl układankę, której ułożenie w pełny obraz pozostaje w rękach prowadzących śledztwo. Niektóre sprawy są na tyle skomplikowane, zawierają taką liczbę małych elementów, że ich rozwiązanie stwarza znaczne trudności. Niektórych elementów nieuchronnie brakuje, a te skompletowane nie są wystarczające, żeby posunąć śledztwo dalej. W ten najprostszy sposób najłatwiej ukazać istotę profilowania kryminalistycznego, którego zadaniem jest właśnie m.in. uzupełnienie pustych miejsc i usystematyzowanie zebranych danych, a także sporządzenie na ich podstawie profilu psychologicznego nieznanego sprawcy. Jednakże profilowanie nie tylko służy zidentyfikowaniu potencjalnych przestępców, ale również pomaga śledczym w rekonstrukcji zdarzenia – a w przypadku aktów suicydalnych: rekonstrukcji okoliczności i motywów samobójstw.

W niniejszym artykule postarano się scharakteryzować istotę profilowania kryminalistycznego i podkreślić jego znaczącą rolę w śledztwach z podejrzeniem samobójczych zamachów na życie. Zważywszy na fakt, iż rola ta często jest zawężana do profilowania sylwetki psychologicznej sprawców przestępstw i z tego powodu wyjątkowo niedoceniania wśród służb dochodzeniowych. Przy analizie wzięto pod uwagę profilowanie psychologiczne, listy samobójcze i dokumenty pisane, specyfikę profilowania w trakcie oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia w przypadkach upadku z wysokości, powieszania i postrzału, a także trudności wykrywcze w związku z problematyką samobójstw inscenizowanych.

2. WSTĘP DO PROFILOWANIA KRYMINALISTYCZNEGO

Początków profilowania, w kontekście kształtowania wyobrażenia o kimś możemy doszukiwać się już w 1487r. Wydany w tamtym okresie „Młot na czarownice” był jednym z najwcześniejszych tekstów opierających swoje założenia na zasadach profilowania. Jednakże ówczesne profilowanie w niczym nie przypominało aktualnego. Wykorzystywało stereotypy i przesady, które absolutnie nie powinny być brane pod uwagę w tej dyscyplinie – żeby uchodzić za czarownicę wystarczyło wypełnić następujące przesłanki: *być starszą kobietą, biedną, mieszkać na skraju miasta, parać się zielarstwem, posiadać znak diabła na ciele, kraść męską potencję* (Lach 2014, s.13). Obecnie takie podejście do profilowania wydawać się może absurdalne, jednakże w tamtych czasach nie dysponowano wiedzą i doświadczeniem, którymi mogą pochwalić się obecne pokolenia.

Ukazany wyżej przykład odnosi się do tzw. profilowania naiwnego. Od profilowania znanego nam aktualnie odróżnia go świadomość własnych procesów wnioskowania. Bez świadomości mechanizmów, odpowiedzialnych za budowanie sądów o innych ludziach nie można zajmować się rekonstrukcją czyjegoś zachowania. Informacje na podstawie , których tworzy się profil są na ogół niepełne i ukryte przed obserwatorem. Profiler więc musi mówić o człowieku na podstawie zaledwie tylko kilku przesłanek (Gołębiowski 2021, s. 52-53).

Podobną tendencję możemy też zauważyć w dziełach włoskiego psychiatry i antropologa Cesare Lombroso, który ogłosił pierwszą całościową teorię kryminologiczną, według której człowiek nie staje się przestępcą, lecz się nim rodzi. Przeprowadził najróżniejsze badania, na których podstawie wyodrębnił antropologiczny typ przestępcy - tzw. typ lombrozowski. Przedstawione w dwóch ostatnich tomach pracy „Człowiek-zbrodniarz w stosunku do antropologii i dyscypliny więziennej” analizy porównawcze i pomiary dot. właściwości fizycznych określać miały przestępcę. Podejście lombrozjańskie było znane nawet w Polsce – Leon Wachholz opisując sprawcę kradzieży i oszustwa kierował się podobnym tokiem rozumowania: *szczupła budowa ciała, drgawki kłoniczne w prawej połowie twarzy, zez zbieżny oka lewego, asymetria czaszki, rozszerzenie źrenic, mowa cicha i monotonna*, natomiast sprawcę morderstwa opisywał jako: *silnej budowy ciała, twarz blada bez wyrazu, źrenice miernie szerokie* (Gołębiowski 2021, s.50). Współcześnie nikt już poważnie nie traktuje stwierdzenia, że określony sposób chodzenia, wymiar nosa, czy zuchwy wskazują na naturę przestępczą.

Na marginesie należałoby wspomnieć, iż mimo że twierdzenia Lombroso są niezaprzeczalnie błędne i kuriozalne to odzwierciedlają podświadomie wykreowany przez społeczeństwo obraz przestępcy, czy samobójcy, co często można zaobserwować analizując postacie filmowe, czy książkowe. O ile przejawianie tych podobieństw w postaciach „fikcyjnych” jest niegroźne, o tyle przyzwyczajenia z tego wynikające, które niejednokrotnie przenikają do postrzegania przestępcy jako człowieka o określonych cechach fizjonomicznych, a samobójcy jako osoby z depresją albo innymi problemami psychicznymi mogą mieć istotne znaczenie podczas dochodzenia. Dlatego tak niezwykle istotnym jest, aby doskonalić procesy profilowania.

Samo profilowanie stosunkowo niedawno stało się ważną częścią świadomości społecznej, głównie za sprawą mediów i najróżniejszych ekranizacji, które korzystając z sensacyjnego charakteru przestępstw, kreują wizerunek profilerów jako ekspertów w danej dziedzinie, którzy posiadając niezwykle

zdolności analityczne, niezawodnie i z niemal absolutną pewnością mogą rozwiązać każdą, nawet najbardziej zawiłą zagadkę kryminalną (Gołębiowski i Grochowska 2014, s. 119). Tym samym idealizują wizerunek profilowania, ponieważ technika ta istotnie jest niedoskonała, zarówno z metodologicznego, jak i praktycznego punktu widzenia. Sam profil kryminalistyczny nie ma właściwości identyfikacji indywidualnej - profiler wbrew wykreowanemu przez media obrazowi nie wskaże osoby, która dany czyn popełniła. Dostarczy natomiast śledczym takich informacji na temat sprawcy, zarówno ogólnych jak i szczególnych (w zależności od ujawnionych na miejscu zdarzenia śladów), które pomogą w ustaleniu jego tożsamości.

3. PROFILOWANIE – ZNACZENIE TERMINOLOGICZNE

Zdaniem Władysława Kopalińskiego w „Słowniku wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych” w przełożeniu z łacińskiego profilować – nakreślać (*pro* – naprzód; *filare* – prząść, snuć). Wyjaśnienie to, z uwagi na swój ogólny charakter, znajduje potwierdzenie w pozostałych licznych definicjach tworzonych na przestrzeni lat przez psychologów, kryminologów, antropologów i innych osób z zakresu dyscypliny.

Samo słowo „profilowanie” łączone jest w rozmaite związki frazeologiczne z innymi wyrazami. Jako technika śledcza funkcjonuje pod różnymi określeniami, najczęściej występuje jako profilowanie psychologiczne, profilowanie kryminologiczne, czy wreszcie kryminalistyczne.

Wg. Jerzego Koniecznego i Macieja Szostaka *profilowanie kryminalistyczne stanowi wnioskowanie co do charakterystyki przestępczej w oparciu o zaobserwowane na miejscu przestępstwa ślady jego działań* (Konieczny i Szostak 2011, s.26).

Natomiast bardziej szczegółowa definicja Bogdana Lacha ujmuje profilowanie kryminalistyczne jako:

Szereg czynności skorelowanych z analizą śladów, które powstały na miejscu zdarzenia, jak też zachowaniem się ofiary oraz sprawcy na miejscu zdarzenia, gromadzeniem danych wiktymologicznych, poddawanych procesowi weryfikacji oraz klasyfikacji, ukierunkowanych na wygenerowanie zwięzłej charakterystyki sprawcy, cechującej się logicznością oraz spójnością (Lach 2014, s. 48).

Obecnie sądy najczęściej zwracają się z prośbą do biegłych o „sporządzenie profilu psychologicznego”. Natomiast w piśmiennictwie procesowym i postanowieniach organu procesowego możemy się spotkać ze sformułowaniem „sporządzenie sylwetki psychofizycznej”, czy „sporządzenie sylwetki

psychospołecznej”. Formułowanie pojęć w odniesieniu do terminologii charakterystycznej dla danej dyscypliny – psychologii, niejako sugeruje sposób rozumienia ww. zagadnienia i posiadanych wobec niego oczekiwań.

Jak wynika z powyższych definicji, aby wykonać profil psychologiczny w ujęciu kryminalistycznym, nie jest konieczne nawiązanie kontaktu ze sprawcą. Wręcz przeciwnie – odbywa się to bez jego obecności. Można by rzec, że to:

proces odwrotny od diagnozy stawianej przez psychologów klinicznych, którzy za pomocą wywiadu i testów psychologicznych badają zachowanie człowieka w czasie przeszłym i przewidują możliwe zachowania w czasie przyszłym (Gołębowski 2021, s. 40).

Natomiast profiler bada rozmaite ślady, tzw. „piętno” pozostawione przez człowieka i analizując jego zachowanie tworzy portret w postaci zestawu cech psychologicznych, społecznych, czy nawet fizycznych.

Podstawowe założenie profilowania kryminalistycznego zakłada, że każde zachowanie sprawcy odzwierciedla jego cechy psychologiczne: osobowość, stan psychiczny i doświadczenie życiowe. A te z kolei charakteryzuje stałość. Osoby o danych cechach będą zawsze zachowywały się w charakterystyczny dla siebie sposób, zwłaszcza w podobnych sytuacjach. Przy czym należy wziąć też pod uwagę udział elementów sytuacyjnych, jak np.: nagłe pojawienie się osoby trzeciej, włączenie alarmu itp., oraz dynamikę interakcji sprawca – ofiara. Dodatkowo w przypadku przestępstw seryjnych uwzględnia się zdobywanie doświadczenia przez sprawcę. Współcześnie jednak wiadomo już, że *modus operandi* danego sprawcy nie jest typowo indywidualny. Pomimo przejawiania najczęściej jednostkowych cech, to jednak może być też charakterystyczny dla całych grup, czy określonych typów osobowości. W tym momencie na myśl przychodzą przestępstwa, w których organy ścigania mają do czynienia z naśladowcami. Jednakże biorąc pod uwagę nie tylko sam akt dokonania przestępstwa, ale też etap przygotowawczy i zachowanie następujące po nim w ujęciu krótko- i długoterminowym, powtórzenie wszystkich czynności w sposób identyczny jest niemalże niemożliwe. I w tym momencie nasuwa się pytanie, czy sprawca również nie będzie przejawiał podobnych problemów, a co za tym idzie – zmieniał swoje *modus operandi*? Zdaniem Tadeusza Hanuska nie ma dwóch zachowań nieróżniących się choćby detalami. Do zadań profilerów należy wyodrębnienie z szeregu zachowań składających się na *modus operandi* tych na tyle charakterystycznych, żeby pozwoliły one na wnioskowanie, czy czynów mogła dokonać ta sama osoba.

Analizując różne definicje, podejścia i założenia nie sposób nie zauważyć, że większość danych klasyfikuje profilowanie tylko w odniesieniu do przestępstw, najczęściej tych najcięższych przeciwko życiu i zdrowiu. Szczytowy rozwój profilowania zawdzięczamy pracownikom FBI (*Federal Bureau of Investigation*), którzy zapoczątkowali badania nad sprawcami morderstw przejawiającymi niezwykle i niedające się wyjaśnić zachowania (*overkilling*, okalaczanie ofiar, depersonalizacja, przechowywanie rozkładających się zwłok). Zapoczątkowane przez J. Brussel'a, R. Ressler'a i J. Douglas'a działania zostały przyjęte i doskonalone na całym świecie, jednakże w dalszym ciągu, pomimo upływu lat, rzadko można się spotkać z analizą innych, korzystnych dla organów ścigania aspektów profilowania kryminalistycznego. Takie rygorystyczne podejście do omawianej w artykule problematyki nieuchronnie zawęża pole widzenia organów ścigania przy prowadzeniu czynności dochodzeniowych. Stosując metody profilowania warto skupić się nie tylko na postaci poszukiwanego odgórnie sprawcy ale rozważyć też m.in.: aspekt wiktymologiczny: stworzenie sylwetki psychologicznej ofiary, na podstawie zgromadzonych danych wnioskować można o prawdopodobnych płaszczyznach relacji ze sprawcą – takie podejście może być kluczowe w sytuacji, *kiedy na miejscu zdarzenia poza osobą ofiary nie zabezpieczono żadnych, charakterystycznych do sporządzenia profilu sprawcy dowodów, a jedynym (milczącym) świadkiem jest miejsce zdarzenia* (Gołębiowski i Grochowska 2014, s. 137-139). Kolejną nieścisłością jest nagminne używanie terminu: „miejsce zbrodni”. W wielu przypadkach niemożliwym na samym początku czynności zabezpieczających jest wykluczenie ze 100% pewnością wystąpienia w danej sprawie aktu samobójstwa (i ewentualnego przestępstwa pomocy, czy namowy do samobójstwa), bądź zgonu będącego następstwem nieszczęśliwego wypadku. W takiej sytuacji posługiwanie się terminem „miejsce zbrodni”, „miejsce przestępstwa” nieuchronnie nakierowuje śledczych do skupienia się na dowodach przychylonych tak przyjętej tezie. Wspomniany błąd konfirmacji (efekt potwierdzenia) jest jedną z pułapek myślowych, w które bardzo łatwo wpaść – stosowanie ww. terminologii może być dodatkowym czynnikiem ułatwiającym błędną analizę faktów.

4. PROFILOWANIE PSYCHOLOGICZNE EWENTUALNEGO SAMOBÓJCZY

Odtworzenie sylwetki psychologicznej zmarłego stanowi nieocenione źródło w pracy śledczych. Tzw. badanie kondycji psychologicznej odbywa się

poprzez analizę poczynań denata przed śmiercią wraz z wywiadem wśród osób bliskich. Dodatkowych informacji warto też zaczerpnąć od lekarza rodzinnego, prowadzącego historię chorób. Badania mają służyć głównie jednemu celowi – ustaleniu czy istniał związek przyczynowo skutkowy, który wiązałby zamach samobójczy z konkretnym motywem. Niemożność ustalenia motywu przez śledczych powoduje zwątpienie w tezę o wystąpieniu aktu suicydalnego.

Grupy obarczone wysokim ryzykiem zachowań samobójczych klasyfikuje B. Hołyst wymieniając m.in.: ludzi starszych, szczególnie osamotnionych; ludzi z długotrwałymi problemami małżeńskimi, kryzysami miłosnymi; osoby będące ofiarami zachowań agresywnych; członków rodzin alkoholicznych; osoby podejmujące już próby samobójcze, osoby uzależnione, osoby z problemami finansowymi czy mieszkalnymi, osoby chore.

Ponadto szereg innych czynników, związanych z relacjami interpersonalnymi (głównie rodziną i bliskimi), traumami, problemami finansowymi, problemami z identyfikacją seksualną, czy poczuciem samotności również może być punktem krytycznym i przyspieszać moment kulminacyjny w postaci zamachu samobójczego. Bardzo często jednak decyzja o samounicestwieniu jest kombinacją wielu przyczyn, co utrudnia jednoznaczne ich sklasyfikowanie. WHO podkreśla, iż samobójstwo stanowi konsekwencję połączenia czynników o różnym charakterze (zarówno biologicznym, genetycznym, psychologicznym, socjologicznym jak i środowiskowym).

Natomiast jako czynniki chroniące przed samobójstwem wymienia się: posiadanie dzieci w domu; ciężę; religijność; umiejętność radzenia sobie ze stresem; posiadanie wsparcia; pozytywną relację z psychoterapeutą.

W trakcie badań analizuje się zarówno źródła osobowe, jak i przedmioty (wytworzone przede wszystkim przez denata, np.: pamiętniki, listy, notatki, zeszyty, nagrania, dzieła itp.). W przypadku źródeł osobowych, zadziwiająco korzystne mogą okazać się wywiady z osobami, które denata znały, ale jednocześnie nie były z nim w bliższych stosunkach – w tym przypadku mniejsze jest ryzyko „wybielenia” osoby zmarłej i tendencji do własnej interpretacji jej zachowań. Ważnym aspektem też jest nie ograniczać badań tylko do środowiska rodzinnego ale przyjrzeć się każdemu, w którym denat miał zwyczaj przebywać.

Profilowanie psychologiczne poszukuje odpowiedzi m.in. na pytania: czy zmarły przejawiał skłonności samobójcze, czy występowały wcześniejsze próby samobójcze lub oznaki szukania pomocy (u bliskich lub specjalistów) oraz czy zaobserwowano sygnały ewentualnego przygotowania się do samobójstwa. Następnie wszystkie skompletowane informacje należy skonfrontować

z danymi posiadanymi przez organy ścigania oraz okolicznościami (sposobem) aktu suicydalnego w celu dopasowania do osobowości denata.

5. PROFILOWANIE A LISTY SAMOBÓJCZE I KOMUNIKATY PISANE

Wśród grona osób o małym stopniu znajomości poruszanej tematyki, listy samobójcze stanowią jedne z najbardziej wiarygodnych dowodów przemawiających za zaistnieniem aktu samobójczego. W rzeczywistości jednak, dosyć rzadko pozostawiają oni tego rodzaju zapiski. Dodatkowo ich treść i forma znacząco różni się od wyobrażeń opinii publicznej. W przypadku analizy aktów samobójczych można napotkać wiele unikalnych trudności: częste wyparcie przez rodziny zmarłego faktu, że śmierć bliskiej im osoby była wynikiem samobójstwa; powszechna tendencja do niewypowiadania się negatywnie o zmarłych; sprawdzenie oryginalności listu samobójczego; wykluczenie przestępnego spowodowania śmierci; kwestia udziału osób trzecich w kontekście namowy lub pomocy do samobójstwa itp. Ww. komplikacje niejednokrotnie wpływają na dostępność i jakość informacji uzyskiwanych przez organy ścigania, co znacząco utrudnia dokładną analizę zdarzenia i weryfikacji występowania objawów syndromu presuicydalnego u zmarłego w okresie poprzedzającym dokonanie aktu suicydalnego. Przyjmując jednak interdyscyplinarne podejście, przy uwzględnieniu psychologicznych, kryminologicznych i forenscyjnych aspektów skutecznie można zbadać te trudne z naukowego punktu widzenia przypadki.

Oczywiście sam fakt pozostawienia listu *nie jest niepodważalnym dowodem, który świadczy o samobójczym charakterze zdarzenia* (Całkiewicz 2019, s. 119). List pożegnalny może być napisany:

- *przez samego samobójcę;*
- *częściowo przez samobójcę, częściowo przez inną osobę;*
- *w przypadku samobójstwa zbiorowego przez więcej osób;*
- *przez inne osoby w dobrej wierze na prośbę samobójcy;*
- *przez inne osoby wbrew woli samobójcy;*
- *w drodze przymusu psychicznego;*
- *w drodze przymusu fizycznego* (Wójcik 1963, s.784-785).

W celu sprawdzenia autentyczności podejmuje się spektrum różnych działań, m.in.: ekspertyzę porównawczą. Przy czym warto pamiętać iż, samobójcom towarzyszą rozmaite, najczęściej skrajne emocje, wpływ środków

odurzających czy pośpiech, stąd też mogą wystąpić pewne różnice między stylem pisania stosowanym na co dzień. Wydaje się istotnym też podkreślić, że charakterystyczne zmiany pisma zachodzą ok. 18-20 r.ż., dlatego materiał porównawczy (wzór pisma samobójcy) powinien być zaczerpnięty również z tego okresu.

Istotne utrudnienie powoduje dobór środka i podłoża pisarskiego. Praktyka bowiem zna przypadki, kiedy samobójca sporządza list pożegnalny w ostatnich momentach życia i korzysta przy tym z niekonwencjonalnych, ale aktualnie mu dostępnych materiałów. W rzeczywistości jednak taka sytuacja ma miejsce stosunkowo rzadko, na skutek powszechnego dostępu do papieru i długopisów.

Analiza treści listu może wskazywać na przyczynę (motywy), która kierowała samobójcą przy podjęciu ostatecznej decyzji, a nawet wyszczególnić osoby, które się do tego przyczyniły. Przy czym należy pamiętać, iż dokument ten pisany jest z perspektywy autora i jako taki zawiera subiektywną interpretację zdarzeń, czy relacji z innymi osobami.

Wydaje się oczywistym, iż nie tylko listy pożegnalne ale i wszystkie dokumenty pisane przez samobójcę (pamiętniki, dzienniki, notatki) mogą pomóc przy tworzeniu sylwetki psychologicznej denata. Idąc tym tokiem rozumowania, zgodnie z klasyfikacją dokumentów osobistych jako „aktów świadomości społecznej” można stwierdzić iż w kontekście analizy syndromów presuicydalnych:

- każdy dokument osobisty jest dokonana przez autora (subiektywną) interpretacją własnego życia i poszczególnych doświadczeń, którą warunkuje moment powstania dokumentu (stan emocjonalny autora);
- treść dokumentu oddaje zasób wiedzy autora, jego hierarchię i systemy wartości;
- dokument może też zawierać obraz rzeczywistości postrzeganej przez autora, na podstawie jego dotychczasowego życia.

6. PROFILOWANIE A OGLĘDZINY ZWŁOK I MIEJSCA ICH ZNALEZIENIA

Zdaniem słynnego polskiego kryminalistyka *miejsce oględzin jest kopalnią wiadomości dla tych, którzy potrafią czytać w tej, tak pozornie tajemniczej księdze* (Horoszowski 1963, s.263). Skonstruowanie definicji pojęcia „oględziny”

było podejmowane przez wielu autorów, z uwagi na jej istotne (wręcz najistotniejsze, zaraz obok przesłuchań) znaczenie procesowe. Jednakże czynność w dalszym ciągu nie doczekała się legalnej definicji w prawie karnym procesowym. Jej istotę regulują przepisy art. 207 k.p.k. i art. 209 k.p.k.

Art. 207 k.p.k. stanowi ogólny przepis przeprowadzania oględzin, wskazując, że w razie potrzeby można dokonać oględzin miejsca, osoby i rzeczy. Stosowanie przywołanego przepisu w kontekście oględzin zwłok niejednokrotnie bywa przedmiotem kontrowersji, ponieważ funkcjonuje w literaturze pogląd, iż zwłoki nie powinny być klasyfikowane jako osoba. Natomiast odmienny pogląd wyrazili M. Lipczyńska i R. Ponikowski podnosząc iż *możliwa jest (...) czynność kombinowana: oględziny miejsca (...) połączone z oględzinami na miejscu rzeczy (...) i osób (zwłok w miejscu ich znalezienia)* (M. Lipczyńska i R. Ponikowski 1986, s. 164-165). Z drugiej strony jednak, nieprawidłowym byłoby zaklasyfikowanie „zwłok” jako rzeczy, stąd w kontekście postępowania karnego traktować je należy jako rzeczy *sui generis* (łac. oryginalny, własnego rodzaju, unikalny), a tym samym stosować względem oględzin również art. 207 k.p.k..

Natomiast art. 209 k.p.k. charakteryzuje szersze poruszenie omawianej problematyki w odniesieniu do ciała nieżyjącej osoby. Zgodnie z brzmieniem przepisu oględzin zwłok dokonuje się w przypadku przestępnego spowodowania śmierci. Teza ta znajduje też uzasadnienie w wyroku Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z 19 sierpnia 1991r., II Akr 29/91, którego treść jednoznacznie stwierdza obowiązek zarządzenia oględzin zwłok i miejsca ich znalezienia w przypadku przestępnego spowodowania śmierci.

Oględzin zwłok na miejscu ich znalezienia dokonuje się zazwyczaj w ramach tzw. dochodzenia lub śledztwa w niezbędnym zakresie (art. 308 k.p.k.) i jest to często pierwsza czynność procesowa w sprawie. Są jednym z elementów szerszej wieloskładnikowej operacji procesowo-kryminalistycznej, tzw. „kryminalistycznego badania miejsc zdarzenia”. W jej składzie wyróżnia się też zabezpieczanie miejsca zdarzenia, penetracje terenu, pościg, czy kryminalistyczną rekonstrukcję przebiegu zdarzenia.

W skład grupy oględzinowej zalicza się technik kryminalistyczny, który ma za zadanie zabezpieczyć ślady i dowody na miejscu zdarzenia, dokonać niezbędnych pomiarów i sporządzić stosowną dokumentację fotograficzną. Jednakże, uwadze nie może umknąć fakt, iż oględziny procesowe nie są czynnością bierną, charakteryzującą się pasywną obserwacją i jedynie udokumentowaniem zastanego stanu rzeczy. W przypadku domniemania śmierci samobójczej kluczowe może być podjęcie określonych działań weryfikacyjnych, w celu

skontrolowania wykonywania aktu, np.: jeśli przy domniemanej śmierci przez powieszenie lina została przecięta przed przybyciem służ warto (po wykonaniu oględzin pozostałych jej fragmentów i wykonaniu stosownej dokumentacji) przeprowadzić eksperyment, czy rzeczywiście wytrzymuje ona i miejsce jej zamocowania ciężar o zbliżonej do domniemanego samobójcy wadze.

Jednym z najistotniejszych etapów jest właściwe zabezpieczenie miejsca zdarzenia przed utratą śladów i dowodów, co czyni się poprzez fizyczne uniemożliwienie dostania się na miejsce niepowołanych osób, jak również zabezpieczenie przed fotografowaniem zwłok np.: przed reporterami. Zbieranie się tłumu obserwującego jest istotnie zjawiskiem wysoce niepożądanym, które w konsekwencji może skutkować tzw. efektem echo, czyli składaniem bardzo konsekwentnych, spójnych zeznań. Trudności natomiast dostarcza precyzyjne określenie zakresu terytorialnego „miejsca zdarzenia”, gdyż jak powszechnie wiadomo miejsce ujawnienia zwłok niekoniecznie musi być też miejscem przebiegu zdarzenia.

W zależności od rodzaju zdarzenia, warunków atmosferycznych, charakteru i rozległości danego obszaru ustala się zakres terytorialny „miejsca oględzin”. Otóż przedmiotem badań grupy oględzinowej nie powinien być jedynie punkt centralny (czyli miejsce np. znalezienia zwłok) ale też inny, związany z nim teren, np. droga dojazdu i odejścia ewentualnego sprawcy. W praktyce zwykle szczegółowym oględzinom poddawane jest miejsce, w którym ujawnione zostały zwłoki. Pozostałe obszary natomiast zdarza się, iż oglądane są dosyć pobieżnie. W istocie zaś częstym zjawiskiem jest, iż ewentualny sprawca stara się za wszelką cenę nie nanosić własnych śladów na miejscu przestępstwa, natomiast nie zachowuje należytej staranności przed zdarzeniem i po nim, np.: nie zakłada rękawiczek i pozostawia ślady linii papilarnych, bądź gubi należące do niego przedmioty.

Zdaniem Jerzego Koniecznego *poznawcze cele oględzin są dyrektywami wyrażanymi formułą tzw. siedmiu złotych pytań śledztwa* (Konieczny i Widacki 1999, s.15). Wspomniane pytania w kontekście zgonów samobójczych brzmią następująco:

- co się zdarzyło? – należy ustalić, czy zdarzenie będące przedmiotem śledztwa jest przestępstwem, nieszczęśliwym wypadkiem, a może aktem suicydalnym;
- gdzie? – gdzie faktycznie przebiegało całe zdarzenia (zamach samobójczy), gdzie nastąpił skutek (zgon) oraz ustalić inne, mające ze zdarzeniem związek miejsca. Czy były to miejsca prywatne,

czy publiczne. Jak również czy zabezpieczono elementy związane z samobójstwem, np.: środki samobójcze, list pożegnalny;

- kiedy? – kluczowe będzie nie tylko ustalenie momentu zamachu (godzina, pora dnia/nocy, dzień tygodnia), ale też czas trwania zdarzenia i okres przygotowawczy, w celu zaobserwowania ewentualnych zmian zachowania czy nastroju;
- w jaki sposób? – dokładny przebieg zdarzenia, jego chronologia. Rozważyć czy byłby on w stanie sam poczynić konkretne przedsięwzięcia, np.: zawiesić pętlę wisielczą, wbić gwóźdź;
- za pomocą czego? – należy ustalić rodzaj środków i narzędzi, które służyły samobójcy do zamachu. Badanie metody samobójczej może dostarczyć istotnych wskazówek dotyczących intencjonalności, planowania i charakterystycznych cech samobójstwa;
- dlaczego? – analiza czynników psychologicznych, społecznych, emocjonalnych, które mogą prowadzić do takiej decyzji (depresja, trauma, choroby psychiczne, izolacja społeczna, problemy zdrowotne, czy finansowe);
- przez kogo? – czy w wyniku analizy śladów walki, świadectw świadków, ewentualnych listów samobójczych istnieje dowód, podejrzenie, że ktoś inny mógł być zaangażowany w samobójstwo?

Prowadzenie oględzin nie należy do zadań najłatwiejszych, z uwagi na ich rozległość w ujęciu czasowym i terytorialnym, ponadto wymagają zaangażowania od znacznej ilości osób. Na uwadze należy mieć też fakt, iż „ślady” na zwłokach i miejscu zdarzenia są niezwykle łatwe do zatarcia, czy przekształcenia przez zarówno osoby trzecie, jak i służby medyczne czy grupę oględzinową. Prowadzący muszą wykazać się dokładnością i precyzją przy ich zabezpieczeniu, gdyż każde najmniejsze zaniedbanie może doprowadzić do nieodwracalnych skutków.

7. SPECYFIKA PROFILOWANIA PRZY SAMOBÓJCZYM SKOKU Z WYSOKOŚCI

Samobójstwa w wyniku skoków z wysokości są metodą samobójczą o dużym stopniu śmiertelności, a w przypadku przeżycia – dużym ryzykiem nawrotów zachowań suicydalnych (Borg i inni 2010, s.180). Ponadto samobójstwo przez skok często traumatyzuje lub nawet poważnie rani osoby trzecie.

Według danych udostępnionych przez KGP (Komendę Główną Policji) w zestawieniu 2017-2022 popełnienie aktu suicydalnego poprzez rzucenie się z wysokości przedstawia głównie tendencję wzrostową. W 2022 taką metodę zastosowało 1050 osób, z czego 393 przypadki zakończyły się zgonem – była to druga, najczęściej stosowana metoda samobójcza.

Powszechnie przyjmuje się, iż skok (upadek) z wysokości sam w sobie jest wystarczającym dowodem na zaistnienie aktu samobójczego, a oględziny miejsca i zwłok to już w zasadzie tylko formalności. W rzeczywistości wnioskowanie co do charakteru zdarzenia przy upadku z wysokości należy do czynności o wysokim poziomie skomplikowania. Zgodnie z założeniami kryminalistyki *należy unikać przeprowadzenia czynności w ramach jednej, nawet jeśli wydaje się ona pewna, wersji zdarzenia* (Hołyst 2000, s.1155-1156). Takie nakierowanie się śledczych może skutkować negatywnym wpływem na jakość przeprowadzonych oględzin.

Skok z wysokości jako jedna z metod samobójczych stawia przed grupą oględzinową wyzwanie, chociażby w kwestii określenia „miejsca”. Wydawałoby się oczywistym, iż należy wziąć pod uwagę zarówno miejsce ujawnienia zwłok, jak i miejsce skąd człowiek skoczył (spadł, został zrzucony).

Analizując miejsce znalezienia zwłok należy wpierrw określić, czy były one przez kogokolwiek poruszane, a następnie przystąpić do ich oględzin. Istotna będzie ich lokalizacja, ułożenie, stan oraz rozmieszczenie rzeczy osobistych, czy elementów garderoby. Kolejnym ważnym aspektem jest ustalenie wysokości np.: dolnej krawędzi okna od podłogi. Jeśli wymiar nie koreluje ze środkiem ciężkości ciała, teza o wypadnięciu staje pod znakiem zapytania, gdyż może ono nastąpić tylko, gdy środek ciężkości znajduje się ponad krawędzią. Dlatego koniecznym jest określenie długości ciała denata.

Warto zwrócić też uwagę na prawdopodobną trajektorię lotu ciała, w kontekście możliwości doznania uszkodzeń i porównać z obecnymi śladami na ciele i ubraniach ofiary. Uszkodzenia te mogą zostać błędnie zinterpretowane jako dowód udziału osób trzecich, dlatego powinno się obligatoryjnie poddać analizie wszelkie możliwe przeszkody. Ponadto taka ewentualność zawsze wpływa na lokalizację i ułożenie ciała.

Oględzinom należy też poddać miejsce, z którego nastąpił upadek. Może ono dostarczyć informacji niezbędnych do zweryfikowania tezy o akcie suicydalnym. Należy zwrócić uwagę na wszelkie znaki świadczące o walce czy szarpaninie, ale też okoliczności mniej jednoznaczne: otwarte czy zamknięte okna, wybite szyby, rozsunięta firanka, przesunięte w pobliże otworów okiennych krzesła.

Przydatnym może okazać się też odnotowanie informacji o ubiorze denata, nie tylko w kontekście ich uszkodzeń, czy zabrudzeń ale również niejednokrotnie na podstawie ubioru można wywnioskować, czy śmierć była zaplanowana.

Jednym z ostatnich elementów, ale nie mniej ważnym jest obligatoryjne skierowanie na badania toksykologiczne w celu ustalenia czy denat w chwili śmierci był pod wpływem środków odurzających lub leków – substancje te zwiększają ryzyko nieszczęśliwych wypadków i znacząco ułatwiają dokonanie zabójstwa.

Szczególnie trudne do przeprowadzania oględzin są skoki (upadki) do zbiorników wodnych. Z uwagi na nurt wody ciało zostaje przemieszczone (czasem na znaczącą odległość), co utrudnia ustalenie miejsca, skąd ciało spadło. Ponadto przedmioty osobiste i ubrania również mogą zostać przemieszczone. Tego typu zdarzenia pociągają też konieczność specjalnego wyposażenia i umiejętności. Sytuacja wygląda podobnie w obszarach górzystych, gdzie dostanie się do miejsca, z którego ofiara skoczyła wymaga pomocy ratowników GOPR. Dodatkowo droga lotu ciała też jest skomplikowana do zabezpieczenia śladów.

7.1. Samobójczy skok z wysokości – studium przypadków

A. Gawliński w „Namowa, pomoc czy upozorowanie samobójstwa” przytacza sprawę samobójczych skoków z wysokości. W przypadku tej metody samobójczej dużą rolę odgrywa otoczenie i osoby się w nim znajdujące, a zwłaszcza ich zachowanie względem samobójcy – kierowane w jego stronę słowa i gesty niejednokrotnie bywają tym co przesądza o zrobieniu ostatecznego kroku, a udowodnienie zaistnienia czynu przestępczego z 151 art. k.k. pociąga za sobą niezwykle trudności wykrywcze.

Przypadek nr. 1 – z okna na 4 piętrze bloku mieszkalnego wyskoczyła 21-letnia kobieta, zmarła w wyniku obrażeń ciała powstałych w trakcie upadku. Pierwotne ułożenie zwłok według protokołu oględzinowego zostało zmienione, w wyniku czynności medycznych ekipy ratunkowej. W zabezpieczonej torebce denatki znaleziono m.in. nóż kuchenny. Matka zmarłej wspomina o jednej z prób samobójczych córki (położyła się na torach), które tłumaczyła upojeniem alkoholowym i działaniem „jakiegoś środka”. Odmówiła konsultacji z lekarzem na temat swojego stanu zdrowia. Badania na obecność alkoholu były pozytywne (2,7 promila we krwi i 2,1 w moczu). Przeprowadzono rekonstrukcję zdarzenia. Kobieta wraz z partnerem (25-letnim rozwodnikiem)

w stanie po spożyciu alkoholu udali się w odwiedzin do znajomej, gdzie mieli razem wypić kolejne 0,5 wódki. Podczas spotkania między parą wywiązała się sprzeczka, w wyniku której kobieta wyszła z mieszkania. Zeznania świadka późniejszego zdarzenia nie zgadzały się z zeznaniami mężczyzny, który twierdził, iż po bezowocnych próbach znalezienia partnerki wrócił do domu i położył się spać – jednakże nie potrafił przypomnieć sobie osoby, którą miał i która mogłaby potwierdzić jego wersję. Natomiast świadek, który tego dnia przechodził obok zeznał, jakoby słyszał jak mężczyzna widząc siedzącą na 4pietrze kobietę kierował ku niej wulgarne słowa i krzyczał „no skacz!”, po czym dopiero się oddalił. Zeznania te zostały parokrotnie zmieniane pod względem liczby zwrotów „no skacz!” i dlatego ich wiarygodność została tylko połowicznie doceniona przez sąd. Przeprowadzono eksperyment procesowy, który potwierdził, iż odległość między denatką, a mężczyzną była wystarczająca aby ta słyszała kierowane w jej stronę słowa. Ostatecznie partnera samobójczynie uniewinniono ze względu na brak dowodów, sąd oparł postanowienie na fakcie, iż jednokrotne wypowiedzenie zachęty w postaci „no skacz!” nie wypełnia znamion art. 15 k.k., ponadto denatka była w stanie niestabilnym emocjonalnie (nie reagowała na słowne i fizyczne próby powstrzymania przez znajomą przed skokiem), w przeszłości podejmowała próby samobójcze, nie leczyła się i miała tendencję do spożywania alkoholu i narkotyków. Zdarzenie zostało zaklasyfikowane jako samobójstwo.

Przypadek nr 2 – z okna między 10, a 11 piętrem wyskoczył 22-letni mężczyzna, który zmarł na skutek poniesionych obrażeń. Sekcja zwłok wykazała rozległe urazy głowy, a jako przyczynę śmierci podano ostrą niewydolność krążeniowo-oddechową, spowodowaną poniesionym urazem. Nie zanotowano wcześniejszych prób samobójczych, ani zachowań charakterystycznych dla syndromu presuicydalnego. Nie leczył się psychiatrycznie i nie chodził do psychologa. Chwilę przed zdarzeniem, między denatem a jego ojcem wywiązała się jedna z wielu kłótni, w wyniku której wezwano funkcjonariuszy. Wyczuli oni alkohol od chłopaka, natomiast jego ojciec był trzeźwy. Po awanturze 22-latek opuścił mieszkanie, był wzburzony. Matka, która zatelefonowała do syna nie mogła się z nim porozumieć – płakał. Później już telefonów nie odbierał. Zaczęto analizować sytuację rodzinną denata. Ojciec nadużywał alkoholu i zachowywał się agresywnie w stosunku do żony i starszego syna. Wszczywał awantury domowe, był wulgarny, poniżał ich i groził. Niejednokrotnie dochodziło do rękoczynów. Nieustannie ubliżał synowi, co negatywnie odbiło się na jego poczuciu własnej wartości. Rodzinie założono niebieską kartę, jednak sytuacja ewidentnie nie uległa poprawie. W toku badań wykryto

u mężczyzny stres pourazowy i zespół uzależnień od alkoholu. Zeznania rodziny były różne – niektóre potwierdzały złą sytuację w domu, inne próbowały załagodzić problem w oczach śledczych. Ostatecznie skazano mężczyznę jedynie z art. 207§1 (znęcanie się) z warunkowym zawieszeniem na okres próby. Z powodu braku dowodów potwierdzających, iż istniał związek przyczynowy pomiędzy zachowaniem mężczyzny, a samobójstwem syna został on uniewinniony. Problem dowodowy w tej sprawie stanowił fakt, iż mimo widocznego wpływu atmosfery domowej na stan emocjonalny syna, tworzonej w dużej mierze przez zachowanie ojca, w istocie nie została rzeczywiście wypełniona przesłanka z art. 151 k.k. Nie można było wykluczyć ewentualności, iż 22-latek przejawiał intencję samobójczą, tylko pozostała ona nieujawniona, a kolejna awantura stanowiła jedynie katalizator do podjęcia tej ostatecznej, tragicznej decyzji.

8. SPECYFIKA PROFILOWANIA W SAMOBÓJSTWACH POPRZEZ POWIESZENIE

W 2014 roku samobójstwo poprzez powieszenie było jedną z najpowszechniejszych metod samobójczych. Z prostego powodu – była łatwa i tania, gdyż materiały które można wykorzystać do skonstruowania pętli wisielczej są ogólnodostępne w gospodarstwach domowych (liny, sznurki, tkaniny, kable).

W latach 2017 – 2022 możemy zaobserwować tendencję malejącą przy stosowaniu powieszenia jako metody samobójczej. W 2022 roku prób samobójczych poprzez powieszenie odnotowano 5 562 i w porównaniu z rokiem bazowym (2017) nastąpił spadek o niemal 10%. Jednakże w dalszym ciągu jest to najbardziej popularna metoda, o dużym ryzyku śmiertelności. W roku ubiegłym zgonów samobójczych poprzez powieszenie nastąpiło 3950, co stanowi ponad 70% wszystkich zamachów przy użyciu danej metody.

Wnioski na podstawie badania pozycji zwłok mogą zostać trafnie wyciągnięte tylko wtedy, gdy na pewno wiadomo, iż zastano je w pozycji przez nikogo niezmienionej (Bednarski 2009, s. 152). Oględziny powinny być wykonane przed przemieszczeniem zwłok, gdyż ślady na miejscu zdarzenia, ich ułożenie względem zwłok, pozycja ciała i kończyn mają kluczowe znaczenie przy ocenie, czy zmarły miał możliwość samodzielnego pozbawienia się życia. Jeśli pętla wisielcza jest zawieszona stosunkowo nisko (na kłamce, kaloryferze, wbitym w ścianie gwoździu) to prawdopodobieństwo samodzielnego zamocowania pętli jest wysokie. Natomiast w przypadku wyższych odległości (gałąź drzewa) należy przeanalizować sposób dostania się w to konkretne miejsce

(obecność drabiny, krzesła, struktura drzewa – czy można było się na nie samodzielnie wspiąć).

Równie istotnym jest ujawnienie wszelkich śladów na podłożu, nad którym ujawniono zwłoki. Uwadze nie powinny umknąć zwłaszcza ślady obuwia i ew. oznak walki, które mogą świadczyć o udziale osób trzecich w kontekście pomocy do samobójstwa, a nawet samobójstwa pozorowanego. Dodatkowo istotne też może się okazać zweryfikowanie mikrośladów na podszwach butów denata, w kontekście indywidualnego dotarcia na miejsce zdarzenia. W tym celu wystarczy porównać zabezpieczone mikroślady z materiałem pobranym z podłoża.

Na dalszym etapie oględzin przedmiotem zainteresowania powinna być pętla wisielcza oraz miejsce jej zawieszenia. *Aby dokonać zabezpieczenia pętli należy przeciąć sznur, jednak w taki sposób, aby zachować węzeł, a powstałe części zabezpieczyć* (Guzik-Makaruk i Sołtyśzewski 2023). Sposób jego wykonania, rodzaj, długość i miejsce zaczepienia może dostarczyć istotnych informacji dla rozpoznania charakteru zdarzenia – zabójstwo pozorowane, czy samobójstw z/ bez udziału osób trzecich. Trudno wyobrazić sobie sytuację, kiedy zabezpieczony węzeł w istocie jest charakterystyczny dla danej profesji albo dziedziny (np. węzeł ratowniczy), a denat nigdy nie przejawiał zainteresowań o danej tematyce.

Ponadto miejsce zawieszenia pętli wisielczej powinno zostać sprawdzone pod kątem możliwości wciągnięcia bezwładnego ciała. Wbrew pozorom zawieszenie bezwładnego ciała człowieka nie należy do zadań najłatwiejszych i z pewnością pozostawi pewne ślady (głębokość uszkodzeń zależy od rodzaju materiału o jaki lina będzie się ocierać oraz jej grubości). W przypadku powieszonych na drzewach - w wyniku przesuwania się sznura po gałęzi, uszkodzenia będą większe po jednej stronie (od strony wciągania zwłok), natomiast w przypadku samobójczego powieszenia ślady powinny być stosunkowo jednakowe. Oczywiście nie na wszystkich powierzchniach ślady będą wyglądały w podobny sposób, dlatego niezwykle korzystne może okazać się przeprowadzenie badania całej liny na obecność mikrośladów – jeśli materiał zawiera drobiny przedmiotu na którym był umocowany, należy podejrzewać udział osób trzecich.

Należy też udokumentować stan pomieszczenia (jeśli akt suicydalny nastąpił np. w mieszkaniu), w którym znajdują się zwłoki. Wszelkie zniszczone, poprzewracane sprzęty mogą sygnalizować o stoczonych walce, jednakże trzeba wziąć też pod uwagę ewentualność wystąpienia tzw. drgawek

pośmiertnych, na których skutek również mogło dojść do przewrócenia niektórych elementów usytuowanych blisko wiszącego ciała.

Dokonując oględzin zwłok należy zwrócić szczególną uwagę na lokalizacje plam opadowych – powinny się znajdować na najniższej położonych partiach ciała (w przypadku wisielca będą to kończyny dolne, dłonie i przedramiona). Jeśli pozycja zwłok i umiejscowienie plam opadowych nie wypełniają tego założenia, np.: zauważono plamy opadowe na brzuchu, a mamy do czynienia z wisielcem to z dużą dozą prawdopodobieństwa dopuszczono się manipulacji zwłokami po zgonie. W literaturze przedmiotu istnieje też pojęcie tzw. „wędrówki plam opadowych”, zgodnie z którą możliwe jest współwystępowanie plam opadowych na różnych częściach ciała o nierównym wysyceniu. W niektórych przypadkach zdarza się, iż sprawca przemieszcza ciało po kilku godzinach od śmierci (proces pojawiania się plam opadowych rozpoczyna się już po ok. 30min), tego rodzaju plamy będą bledsze od tych, które pojawiły się wcześniej. Idąc tym tematem równie istotne jest przeanalizowanie plam opadowych pod kątem barwy – zwłaszcza w kontekście ewentualnych zatruc.

Nie pozostawia wątpliwości fakt, iż jednym z najważniejszych etapów oględzin jest obserwacja bruzdy wisielczej. W przypadku aktu suicydalnego poprzez powieszenie, bruzda przebiega poprzecznie na przedniej części szyi, pomiędzy kością gnykową a krtanią, za to ramiona bruzdy na bocznych częściach szyi łączą się na karku (tzw. „bruzda zamknięta”) lub giną w obrębie skóry owłosionej w okolicy potylicznej (tzw. „bruzda otwarta”). Bruzda wisielcza to nic innego jak charakterystyczne otarcia naskórka do których dochodzi w wyniku zaciśnięcia pętli na szyi i co do zasady, powinny odpowiadać jej przebiegowi. Pojęcie „bruzdy wisielczej” nasuwa skojarzenie wyraźnego śladu, jednakże w literaturze można spotkać podział wspomnianych śladów na miękkie i twarde. Twarde raczej nie wymagają szerszego opisu, natomiast bruzdy miękkie są nieco bardziej skomplikowane. Mogą powstać na skutek użycia materiału miękkiego, który nie pozostawił widocznych śladów, jak również w przypadku gdy jakaś część szyi/karku została zasłonięta i pętla nie dotyka skóry bezpośrednio. Interesujący jest fakt, iż bruzdy miękkie mogą ulec zatarciu, bądź całkowicie zniknąć (w przeciwieństwie do bruzd twardych, które są widoczne nawet na zwłokach zgniłych lub zwęglonych). W takich przypadkach przebieg bruzdy jest możliwy do ustalenia dopiero na etapie oględzin wewnętrznych zwłok.

O zażyciowości powieszenia można wnioskować na podstawie pęcherzyków wypełnionych płynami ustrojowymi, które mogą zostać ujawnione pod pętlą wisielczą. *Obecność w naczyniach krwionośnych pod bruzdą krwi należy*

tłumaczyć tym, że pętla wisielcza zaciska nagle te odciski naczyń, w których krąży za życia krew, i nie pozwala na jej odpływ z nich (Olbrycht 1964 , s. 366). Ujawnienie ich stanowi solidny dowód, iż możemy mieć rzeczywiście do czynienia z aktem suicydalnym, a w razie ich nieobecności nie można odrzucić ewentualnego wcześniejszego, przestępnego spowodowania śmierci i próby upozorowania zamachu samobójczego.

Kolejną ważną kwestią jest wzięcie pod uwagę śladów daktyloskopijnych na materiale użytym do przygotowania pętli, jak i w okolicach jej zawieszenia. Jeśli denat nie powziął żadnych środków ostrożności (np. nie ma założonych rękawiczek) to brak odcisków linii papilarnych pozwala wysnuć podejrzenia, iż samobójstwo zostało zainscenizowane lub miało miejsce powieszenie wypadkowe.

8.1. Samobójstwo poprzez powieszenie – studium przypadku

Przypadek nr 1 - ciało martwej, 43-letniej kobiety zostało znalezione w kotłowni swojego domu przez jej ojca. Nie paliło się światło, a drzwi były zamknięte. Kobieta leżała na wznak, ubrana jedynie w majtki, a obok ciała stało krzesło obrotowe. Pętla, usunięta z ciała przed przybyciem policji przez ojca, była zamocowana do rury wodociągowej pod sufitem. Według zeznań głowa denatki przechylona była w prawą stronę, a potylicca znajdowała się ok. 10cm od podłogi. Za przyczynę śmierci uznano „niedotlenienie mózgu”, które przypisano nietypowemu samozawieszeniu. W toku śledztwa jednak, na skutek intuicji jednego z lekarzy pogotowia, poddano tę tezę w wątpliwość i zaczęto analizować przypadek pod kątem ewentualnej pozoracji samobójstwa. Uwagę zwróciły m.in. następujące okoliczności: we włosach denatki znaleziono zatyczkę jednego z kolczyków, natomiast drugi znajdował się na podłodze w sypialni; pościel w sypialni była też częściowo zmieniona ale poszewka do poduszki nie pasowała do poszwy na kołdrę; jedna z szuflad była otwarta; jeden z butów znajdował się w korytarzu obok drzwi wejściowych, drugi zaś przed drzwiami do kotłowni; dodatkowo na całej podłodze korytarza przed sypialnią zabezpieczono ślady ciągnięcia i wycierania (początkowo nie można było wyjaśnić ich pochodzenia). 24h przed znalezieniem ciała denatka zadzwoniła do swojej matki, rozmowa dotyczyła planów wakacyjnych. Kobieta nie miała wcześniej myśli samobójczych, nie zabezpieczono też listu samobójczego. Z zeznań męża, z którym była w separacji wynikało, iż jego żona cierpiała na zaburzenie borderline, ale nie była pod opieką medyczną. Rozłąka z mężem była dla kobiety problematyczna, mimo to bliscy opisywali

ją jako osobę szczęśliwą i optymistyczną. 3 tygodnie po śmierci prokuratura zaleciła przeprowadzenie drugiej ekspertyzy pod kątem prawdopodobieństwa dokonania zabójstwa, a następnie powieszenia. Wtórna ocena istotnie wykazała, iż niektóre z urazów mogły zostać spowodowane w wyniku ataku duszącego i zewnętrznego zablokowania dróg oddechowych (otarcia na nosie i wzdłuż fałdu nosowo-wargowego; otarcia i siniaki na przedniej części szyi oraz wybroczyny; krwotoki w okolicy brzeżnej języka; a także krwiaki na tułowie i kończynach, które częściowo przypominały ślady uchwytu). Dodatkowo pod paznokciami prawej dłoni kobiety znaleziono płatki skóry z pełnym profilem DNA męża. Fizyczne badania podejrzanego wykazały strupowatą zmianę skórą na przedniej prawej stronie szyi i niewielką zmianę skórą na kciuku, które korelowały z obrażeniami na ciele denatki. Dalsze śledztwo wykazało, iż zamek w drzwiach wejściowych po rozstaniu małżonków został wymieniony, natomiast drzwi do garażu, znane mężczyźnie, zostały uszkodzone. Ponadto w nocy, zanim znaleziono ciało przejechał on swoim samochodem znaczną odległość – miał wówczas znajdować się razem z dziećmi w spa, oddalonym o ok. 200km. Monitoring hotelowy jednak wykazał jak krótko po północy wychodził, a wrócił we wczesnych godzinach porannych. Samochód został też zarejestrowany w trakcie przejazdu przez tunele, w kierunku mieszkania żony i z powrotem. Dowodem przeważającym były też ślady włókien, które zabezpieczono w samochodzie podejrzanego, a które wykazać można było również na szyi ciała denatki i w łóżku kobiety. Ostatecznie mężczyzna przyznał, iż ok. godziny 03.00 udał się do mieszkania żony i wywiązała się między nimi kłótnia – wyrokiem sądu został skazany na dożywocie. Tłem zbrodni była chciwość, oskarżony żądał proporcjonalnego udziału w majątku, na co nie przystała żona. Inscenizacja samobójstwa najprawdopodobniej miała zmylić śledczych i odsunąć podejrzenia od jego osoby, co niemal się udało.

9. SPECYFIKA PROFILOWANIA SAMOBÓJSTWA W WYNIKU POSTRZAŁU

Legalne posiadanie broni palnej w Polsce nie jest powszechne, wymaga uzyskania specjalistycznego pozwolenia po spełnieniu wielu przesłanek, m.in. wykazaniu istotnego powodu ubiegania się o zezwolenie. Dzięki zastosowanym obostrzeniom akty suicydalne przy użyciu broni stanowią swego rodzaju rzadkość w Polsce – w 2022 roku odnotowano tylko 122 przypadki, z czego 100 zakończyło się zgonem. W zestawieniu ogólnym zamachów samobójczych przy użyciu broni palnej przeprowadzono zaledwie niecały 1%.

Jednakże należy pamiętać, iż niewielki odsetek stwierdzonych spraw wiąże się nieuchronnie z niewielką możliwością nabycia doświadczenia przy analizie konkretnej metody, tym samym zwiększając ryzyko błędu.

Dokonując rozróżnień pomiędzy samobójstwem, zabójstwem czy wypadkiem, w przypadkach postrzałów analizuje się głównie ujawnione ślady daktyloskopijne, biologiczne, wyniki sekcji zwłok i oględzin miejsca ich ujawnienia.

Jednym z najważniejszych zadań jest ustalenie, czy uraz był powodowany samobójstwem, czy zabójstwem, co określa się głównie na podstawie badań rany postrzałowej (wlotowej i wylotowej). Różnicując rany należy wziąć pod uwagę ich rozmiar, a także obecność rąbka otarcia i rąbka zabrudzenia. Rana wlotowa zwykle jest mniejsza niż otwór wylotowy, przyjmuje też bardziej regularne kształty (okrągłe lub owalne), dodatkowo obecny na pocisku smar, rdza i odrobiny metalu osadzają się na skórze (ubranii) i tworzą charakterystyczne zabrudzenie. Analogicznie, rana wylotowa jest stosunkowo większa i prawie zawsze przyjmuje kształty nieregularne (trójkątne, czworokątne lub gwiaździste). W jej okolicach tworzy się rąbek otarcia (inna nazwa to rąbek kontuzyjny), który powstaje na skutek przebijania skóry przez pocisk. Należałoby wspomnieć, iż w praktyce można spotkać też przypadki, kiedy znalezienie rany wylotowej jest niemożliwe (tzw. rana postrzałowa ślepa, na skutek której pocisk zostaje w ciele), bądź można zaobserwować kilka otworów wylotowych (np. kiedy pocisk rozpadł się w ciele).

Szczególnie istotnym elementem jest odpowiednie zabezpieczenie pocisku (bez nanoszenia nowych śladów) w jego stanie niezmienionym od momentu znalezienia, co wyklucza też wszelkie próby umycia, czy wytarcia. Działania te są kluczowe w późniejszych analizach mikrośladów (pod kątem przeszkód jakie pocisk napotkał i tezy postrzału rykoszetem) i identyfikacji broni, z której mógł zostać wystrzelony.

Prawidłowe przeprowadzenie oględzin i skupienie uwagi nie tylko na ranach ale i innych, charakterystycznych cechach umożliwia rekonstrukcję przebiegu zdarzenia m.in.:

- określenie kierunku lotu pocisku i kąta padania na podstawie kształtu rany;
- wnioskowanie na temat odległości, z której padł strzał w wyniku obecności oparzeń płomieniem, czy oparzeń wylotowych (w przypadku ran bliskiego kontaktu), obecności dymu, gazu czy niespalonych cząstek (w przypadku średniego kontaktu), jak również na podstawie interpretacji śladów krwi.

Kolejny aspektem o którym należy pamiętać jest opisanie gdzie znajdowała się broń w chwili ujawnienia zwłok. Ustalenie, iż broń znaleziono w ręku denata powinno automatycznie zapalić przysłowiową „czerwoną lampkę” i wzmóc czujność śledczych odnośnie prawdopodobnej próby pozorującej. W wyniku samobójczych postrzałów zwykle następuje zwiotczenie mięśni z chwilą utraty świadomości i broń mimowolnie wypada z rąk. Oczywiście istnieją przypadki, kiedy dochodzi do tzw. stężenia kataleptycznego i dłoń pozostaje zaciśnięta. W praktyce jednak są one dosyć łatwe do ustalenia, gdyż skurcz ten (w przeciwieństwie do stężenia pośmiertnego) nie ustępuje.

W postrzałach samobójczych najczęściej „celem” padają głowa i serce, do szczególnych przypadków należą zaś postrzały poprzez usta (Maksymowicz i inni 2010). Przy wnioskowaniu o wystąpieniu aktu samobójczego w wyniku postrzału poza typowymi argumentami (brak ran obronnych, brak śladów zastosowania przemocy fizycznej) opiera się założenie na m.in.: obecności (najczęściej) jednej rany - zwykle z przystawienia, zlokalizowanej w okolicy skroniowej, czołowej, podżuchwowej lub jamy ustnej (rzadziej klatki piersiowej i jamy brzusznej); typowym przebiegu kanałów ran i obecności na rękach denata obrażeń, śladów krwi, czy innych pozostałości charakterystycznych po wystrzale z broni palnej.

9.1. Samobójstwo w wyniku postrzału – studium przypadków

Przypadek nr 1 - znaleziono ciało 28-latka, którego matka zgłosiła zaginięcie. Mężczyzna miał depresję, brał leki. 4 miesiące wcześniej przeszedł próbę samobójczą, która na czas została powstrzymana. Ciało znaleziono na siedzeniu kierowcy, samochód zaparkowano na niezamieszkałym terenie. Do kierownicy, a między nogami, przymocowana była strzelba. Na kierownicy zabezpieczono tkankę mózgową, ślady krwi i ślady ołowiu. Na suficie samochodu również ujawniono krwawe ślady. W trakcie oględzin znaleziono również listy samobójcze zaadresowane do żony i dziecka denata. Śledztwo wykazało, iż broń w rzeczywistości była w legalnym posiadaniu ojca zmarłego, jednakże szafka ją przechowująca nosiła ślady włamania – została skradziona. Podczas oględzin nie można była obliczyć kąta padania pocisku, broń nie nosiła w dolnych partiach śladów krwi. Nie udokumentowano dowodów wskazujących na udział osób trzecich. Sekcja zwłok wskazywała na przyczynę śmierci postrzał kontaktowy w prawą skroń, zdarzenie uznano za samobójstwo.

Przypadek nr 2 - na policję trafiło zawiadomienie o pożarze w sąsiednim domu, 15min wcześniej słyszano też tam huk. Kiedy policja dotarła,

górną kondygnacja budynku była już w płomieniach - znaleziono tam też zwęglone włóki 43-letniego myśliwego. Początkowo zakładano nieszczęśliwy wypadek w wyniku eksplozji i zlecono sekcję zwłok. Podczas sesji wykryto ranę wlotową w dnie jamy ustnej, która ze względu na rozległe oparzenia ciała nie była widoczna w trakcie oględzin zewnętrznych. Zabezpieczono też części pocisków. Rana wylotowa zlokalizowana była w okolicy ciemieniowej lewej. Analiza toksykologiczna wykazała 10,5% w próbce krwi serca, natomiast w oskrzelach ani przewodzie pokarmowym nie znaleziono sadzy – zgon nastąpił przed samospaleniem. Badania na obecność alkoholu były pozytywne. Identyfikacja zmarłego nastąpiła na podstawie karty dentystrycznej. Zlecono ponowne oględziny miejsca ujawnienia zwłok. Wówczas znaleziono użytą broń palną i różnego rodzaju amunicję, a dodatkowo pozostałości plastikowego pojemnika. Badania wykazały, że do otwarcia ognia denat użył roztworu na bazie propanolu. Jako zabezpieczenie przed nieudaną próbą samobójczą, mężczyzna położył się na rozrzuconej wcześniej amunicji (sekcja wykazała pociski w nogach, które dostały się do ciała prawdopodobnie w wyniku detonacji amunicji). Dalsze dochodzenie ujawniło, iż miał on problemy finansowe i osobiste – uznane jako podłoże samobójstwa.

10. SAMOBÓJSTWO POZOROWANE MORDERSTWEM

Klasyczne profilowanie opiera się na analizowaniu sceny pomiędzy dwoma głównymi bohaterami: ofierze i sprawcy (ew. sprawcami). W przypadku samobójstwa sytuacja jest trochę bardziej skomplikowana, ponieważ akt sprowadza się do gry teatru jednego aktora, który wypełnia rolę zarówno sprawcy jak i ofiary. Ponadto profiler musi zagłębić się w aspekt psychologiczny osoby zmarłej, co niejednokrotnie jest utrudnione. Analiza zamachów samobójczych w ramach profilowania kryminalistycznego stanowi wyzwanie, z uwagi na wrażliwość i trudności uzyskania wiarygodnych informacji, a także konieczność rozróżnienia samobójstw od zabójstw, czy wypadków. Wymaga to skrupulatnego badania miejsc zdarzenia, analizy zaobserwowanych obrażeń zewnętrznych (bądź wewnętrznych), toksykologii oraz analizy listów samobójczych (jeśli takowe zostaną znalezione).

Słowa Emile Durkheim'a, iż *wśród różnych rodzajów śmierci istnieją takie, które zostały spowodowane przez samą ofiarę, są wynikiem czynu dokonanego przez zmarłego* - stanowią jedną z najwcześniejszych a zarazem najbardziej aktualnych definicji samobójstwa (Durkheim 1879, s. 48). Ponadto autor dostrzegł też, iż mimo, że na ogół wyobrażamy sobie samobójstwo jako

gwałtowny czyn wymagający użycia pewnej siły, może się zdarzyć, że taki sam skutek da postawa całkowicie negatywistyczna lub zwykłe zaniechanie. Tak ujęte stwierdzenie podkreśla fakt, iż akty suicydalne, podobnie jak w przypadkach morderstw, mogą charakteryzować się dużą różnorodnością i kreatywnością podjętych czynności w celu odebrania sobie życia, co konsekwentnie przekłada się na różnorodność śladów kryminalistycznych. Zespół oględzinowy i biegli zabezpieczając ślady na miejscu zdarzenia muszą wykazać się skrupulatnością i dokładnością przy próbie zrekonstruowania zdarzeń. Odwołując się do słów T. Hanuska, jakoby *nie istniała możliwość wystąpienia dwóch identycznych zachowań*, warto poświęcić chwilę nad rozważaniami czy w takim razie zagospodarowanie czasu śledczych na prowadzenie czynności rekonstrukcyjnych ma sens (Hanusek 1991). Każdy przypadek śmierci z przyczyn nienaturalnych należy przebadać pod kątem obecności działania przestępczego, gdyż konkretny zamach samobójczy może w konsekwencji okazać się niczym innym jak działaniem pozorowanym, które w istocie miało ukryć fakt popełnionego zabójstwa. Z analitycznego punktu widzenia, sama rekonstrukcja nie dostarcza wystarczających informacji, żeby odrzucić albo przyjąć tezę o samobójstwie pozorowanym. Natomiast analiza poszczególnych elementów w przebiegu zdarzenia może zasiał w umysłach ekspertów istotne wątpliwości, które na dalszym etapie śledztwa mogą okazać się kluczowe.

Według Adriany Gawendy *inscenizacja polega na celowej przebudowie miejsca zabójstwa w taki sposób, aby uniemożliwić organom ścigania szybkie pojęcie sprawcy* (Gawenda 2013, s.106). Dodatkowo Małgorzata H. Kowalczyk stwierdza, iż *śmierć może być zainscenizowana tak, by sugerować samobójstwo*. W takiej sytuacji pozostawiony jest list pożegnalny, czy naładowana broń, którą mogła posłużyć się ofiara (Kowalczyk 2021, s.214). Opierając się na ww. definicjach i analogii można dojść też do wniosku, iż skoro zabójstwo można pozorować samobójstwem, to równocześnie samobójstwo można pozorować zabójstwem. Problematyka inscenizacji ujętej w taki sposób jest stosunkowo rzadko podejmowana w literaturze, istotnie znacznie częściej spotykamy się z odniesieniem jej w kontekście zabójstw. W piśmiennictwie problematykę pozorowania (tudzież maskowania/ukrywania/inscenizowania/aranżowania) w odniesieniu do aktów suicydalnych podnosili m.in.: Iwona Wysieck, Tomasz Berdzik, Andrzej Gawliński.

Na tym etapie omawianej materii wątpliwości nie powinien budzić fakt, iż zarówno samobójstwa jak i przestępstwa mogły być maskowane lub ukrywane. Najbardziej popularnymi określeniami stosowanymi w celu opisanego ww. zjawiska są:

- *maskować, czyli czynić coś lub kogoś niewidocznym; ukrywać rzeczywiste zamiary, uczucia, nastroje;*
- *ukrywać, czyli umieścić kogoś lub coś w miejscu niewidocznym, bezpiecznym; nie ujawnić swoich myśli, uczuć, zamiarów;*
- *pozorować, czyli sprawiać złudzenie, pozory czegoś (Doroszewski 1958-1969).*

Zarówno maskowanie jak i pozorowanie polegają na zmianie prawdziwego charakteru zdarzenia – kontrowersyjnym, lecz w pewien sposób adekwatnym może być zastosowanie sformułowania charakterystycznego dla terminologii prawa karnego, iż przyjmują formę świadomego, celowego działania z zamiarem bezpośrednim (a przynajmniej kierunkowym). Co prawda samobójstwo aktualnie nie jest penalizowane w Polsce, jednakże w dalszym ciągu w przypadku podjęcia takiego działania przez osoby zainteresowane mamy do czynienia ze świadomym i celowym wprowadzeniem w błąd funkcjonariuszy, co w konsekwencji może skutkować nawet pociągnięciem do odpowiedzialności osoby niewinnej. Inaczej sytuacja wygląda z ukryciem, które nie wywołuje tak daleko idących skutków jak pozostałe dwa działania.

Systematyzując: z samobójstwem maskowanym, czy pozorowanym mamy do czynienia, kiedy osoba pozbawiająca się życia stara się tak zmanipulować miejsce znalezienia jej zwłok w przyszłości, aby skierować podejrzenia śledczych ku nieszczęśliwemu wypadkowi lub zabójstwu, natomiast przy samobójstwie ukrytym ciało zostaje znalezione po dłuższym czasie co niejednokrotnie uniemożliwia (albo znacząco utrudnia) wyjaśnienie okoliczności utraty życia.

Na wprowadzeniu w błąd organów ścigania może zależeć samobójcy, osobom bliskim denata i zabójcy. W przypadku sfalszowania przebiegu zdarzeń lub zasugerowania innego motywu działania mamy do czynienia z tzw. śladami sfingowanymi. Samobójstwo może zostać zainscenizowane przez samego samobójcę (na etapie przed dokonaniem aktu suicydalnego lub w trakcie), bądź osoby trzecie (najczęściej jest to najbliższa rodzina). Do głównych motywów tych jednostek zalicza się chęć ochrony godności ofiary oraz wstyd towarzyszący osobom bliskim (towarzyszący też czynnościom autoerotycznym ze skutkiem śmiertelnym lub poniżającego ofiarę porzucenia jej zwłok po popełnieniu przestępstwa seksualnego). Wspomniane, przytłaczające poczucie wstydu jest od lat dominujące w kulturze społecznej i wynika z przekonania, iż akt suicydalny jest czymś haniebnym, a jako taki napiętnowuje całą rodzinę. Dodatkowo samobójca może kierować się

pragnieniem obwinienia innej osoby, ze względów religijnych, czy w celu uzyskania środków pieniężnych z polisy ubezpieczeniowej. Kolejnym, mniej powszechnym ale dalej występującym powodem może być chęć uzyskania rozgłosu po śmierci, a zabójstwa są od lat tematem przyciągającym uwagę mass mediów. Warto przy tym wspomnieć o sprawach medialnych i teoriach spiskowych jakie towarzyszyły śmierci m.in.: Marilyn Monroe, Kurta Cobaina, czy Andrzeja Leppera.

W przypadku sprawy niewątpliwie przeważającym motywem jest chęć zapobieżenia skierowaniu przez organy ścigania podejrzeń względem danej osoby (najczęściej siebie samego). Może osiągnąć taki skutek poprzez ukrycie swojego udziału, ukrycie samego faktu śmierci lub skierowania postępowania na inny tor (niewątpliwie łatwiejsze jest upozorowanie nieszczęśliwego wypadku niż samobójstwa). Przy zabójstwie pozorowanym samobójstwem potencjalny sprawca aby uniknąć odpowiedzialności karnej stara się pozbawić organy ścigania jak największej ilości informacji, poprzez dezinformacje, np.: nanosi dodatkową powłokę śladów, wkłada narzędzie do rąk ofiary lub pozostawia je przy niej, wiesza zwłoki, podpala mieszkanie za pomocą przedmiotu z gospodarstwa domowego ofiary, odkręca gaz, zrzuca z wysokości. Może też się zdecydować na podrobienie listu samobójczego i pozostawienie go na miejscu zdarzenia (co wbrew powszechnej opinii występuje stosunkowo rzadko) – wystąpienie takiego dokumentu pociąga za sobą obowiązek przeprowadzenia szeregu czynności w celu potwierdzenia autentyczności listu.

11. MORDERSTWO CZY SAMOBÓJSTWO? – STUDIUM PRZYPADKU

Axel Petermann analizując przebadane w jego karierze profilerki przypadki również spotkał się z wyzwaniem opiniowania śmierci, nad którą wisiał znak zapytania – morderstwo czy samobójstwo? W tamtym momencie przełomu w dochodzeniu dokonano dzięki właściwej rekonstrukcji i wniosków na jej podstawie wyciągniętych. Sam przypadek był dosyć niejasny, a dodatkowo ślady i dowody zostały w dużej mierze zniekształcone, z powodu działań służb ratunkowych, kierownika pociągu i grupy oględzinowej.

Przypadek nr 1 – 57-letni mężczyzna zmarł na skutek rany postrzałowej w klatkę piersiową. Nie zabezpieczono ani broni, ani części pocisku – późniejsza sekcja zwłok ukazała obecność rany postrzałowej ślepej. Sam przedział, w którym znaleziono denata był bardzo mały – 180cm na 170cm, a dodatkowa obecność po obu stronach pomieszczenia siedzisk i stolików pozostawiała

zaledwie 55cm przejścia. Tak niewielka szerokość znacząco utrudniała swobodne poruszanie się. Odnotowano też okno, które można było otworzyć tylko na 40cm. W trakcie oględzin zaobserwowano też ślady krwi – autor zwraca uwagę na formę rozbryzgów *postać małych śladów przypominających kształtem plemniki, których „ogonki” układały się wachlarzowato w kierunku okna* (Petermann 2014, s.108). Taka informacja znacząco ułatwia określenie kierunku, z którego padała – denat musiał stać bezpośrednio przed stolikiem. Dodatkowo znaleziono też „ślad kontaktowy” na przedniej krawędzi stolika, pozostawiony najprawdopodobniej przez zakrwawioną rękę lub przedmiot (ew. ubranie), zanim krew zdążyła skrzepnąć. O denacie autor wypowiada się w słowach: *był roslym, postawnym mężczyzną. (...) Sprawiał wrażenie zdolnego do obrony* (Petermann 2014, s.109). Czytając taką opinię mimowolnie nasuwa się myśl, iż ofiara musiała zostać istotnie zaskoczona przez agresora, skoro na miejscu nie zabezpieczono żadnych śladów walki, a na ciele śladów przemocy. Dodatkowych wątpliwości nasuwa stwierdzenie biegłych medycyny sądowej, iż *śmierć nie nastąpiła jednak natychmiast, lecz stopniowo. Zanim mężczyzna upadł na podłogę i zmarł, był jeszcze przez pewien czas zdolny do działania* (Petermann 2014, s.115). Podczas obdukcji zauważono na obu dłoniach ofiary klasyczne ślady powstałe w skutek przyciśnięcia krwawiącej rany lub dotknięcia zakrwawionej koszuli. Fakt ten koresponduje z wcześniejszym założeniem – mężczyzna jeszcze żył pewien czas po postrzale. Jednak istotniejsze były liczne, drobne rozbryzgi krwi, które znajdowały się na kciuku, palcu wskazującym i grzbiecie lewej dłoni denata – były takie same jak ww. rozbryzgi krwi na stoliku przedziału. Tak sformułowane spostrzeżenia pozwoliły na wyciągnięcie następujących wniosków: w chwili oddania strzału broń oraz lewa ręka ofiary musiały znajdować się w bezpośrednim pobliżu rany. I w tym momencie ponownie nasuwa się pytanie, skoro sprawca zdążył zbliżyć się na tak niewielką odległość do mężczyzny to dlaczego brak jakichkolwiek śladów jego obecności, zarówno biologicznych jak i fizycznych? Ocena znalezionych w przedziale pociągu dokumentów przemawiała za morderstwem o motywie rabunkowym – denat pobrał w jednej z instytucji finansowych pięć tysięcy dolarów w gotówce. Pieniądze znikły jednak bez śladu. Jak się w toku późniejszego śledztwa okazało – dokumenty zostały sfalszowane. Z raportu wywiadowczego śledczych wynikało, iż mężczyzna niemal nie utrzymywał kontaktów poza rodzinnymi oraz nie posiadał broni palnej. Ponadto wykryto u niego zagadkową chorobę, która znacząco pogorszyła jego stan zdrowia i przed kilkoma miesiącami został skierowany na zwolnienie lekarskie, a jego podróż pociągiem była w celu wypłaty ubezpieczenia. Krótco przed wyjazdem

jednak zatelefonował do żony i powiedział, że pieniądze w celach bezpieczeństwa schował w kopercie i włożył do lewej kieszeni spodni. Kobieta przekazała też, sporządzony przez denata w dniu wyjazdu testament zawierał szczegółowe dyspozycje co do podziału majątku, ubezpieczenia i pogrzebu - przy czym kategorię wykluczyła samobójstwo męża. W tamtym momencie śledczy dyskutowali nad dwoma, przeciwstawnymi tezami. Większość stała za morderstwem na tle rabunkowym, z kolei druga strona twierdziła, iż ślady zabezpieczone w przedziale i na zwłokach przemawiają za samobójstwem inscenizowanym na zabójstwo. Ostatecznie po przeprowadzeniu paru rekonstrukcji i wykluczeniu najmniej prawdopodobnych ewentualności, biorąc pod uwagę m.in.: ograniczony czas przebiegu całego zdarzenia – zaledwie 7 minut, mnogość czynności które sprawca musiałby dokonać na miejscu zdarzenia, brak oznak stoczenia walki i właściwe usytuowanie ofiary w chwili postrzału, stwierdzono, iż przy tak krótkim okresie czasowym i ograniczeniu przestrzennym, wydarzenia nie mogły się rozegrać w zakładany sposób. Wydano polecenie przeszukania torowiska. Ostatecznie znaleziono broń użytą do postrzału, a także odkryto na służbowym komputerze denata maile potwierdzające teorię o samobójstwie. Motywy inscenizacji? Otóż kwotę ubezpieczenia na życie i ubezpieczenia właściciela kolejowej karty zniżkowej wypłacić można tylko wtedy, gdy ubezpieczony pada ofiarą przestępstwa lub wypadku. Opcjonalność wyklucza targnięcie się na własne życie.

PODSUMOWANIE

Podsumowując powyższe rozważania poruszające kwestię profilowania kryminalistycznego w kontekście aktów suicydalnych nietrudno zauważyć, iż dyscyplina ta istotnie jest niedoceniana. Determinantów zaistnienia takiej nieprawidłowości należałoby upatrywać głównie w działalności mediów i wpływu jaki wywierają na nastroje społeczne, a tym samym na obraz samobójczych targnięć na życie w oczach społeczeństwa.

Na uwagę zasługuje fakt, iż według najnowszych danych statystycznych udostępnionych przez KGP, w roku 2022 prób samobójczych wystąpiło ponad 5% więcej niż w roku ubiegłym – łącznie 14 520, a co trzecia próba zakończyła się zgonem. Największy wzrost zaobserwowano w grupie dzieci w wieku od 7 do 12 lat – w 2022 roku życie odebrało sobie 6 osób z tej kategorii wiekowej. Statystyki są wręcz zatrważające – 2 093 zamachy samobójcze młodzieży do 18 roku życia, w czym 85 należało do dzieci przed 13 rokiem życia. Prognoza na przyszłe lata zapowiada się pesymistycznie, gdyż mamy

do czynienia z tendencją wzrostową (niemal o 40% w stosunku do 2021, natomiast liczba prób samobójczych w odniesieniu do 2020 roku była 2,5-krotnie wyższa). Podobną skłonność można również zaobserwować w grupie seniorów (wzrost prób samobójczych o ponad 30 przypadków). Ponadto powszechnie znany jest też fakt, iż corocznie to mężczyźni częściej odbierają sobie życie, jednakże drastyczny wzrost samobójczych targnięć na życie zauważalny jest u kobiet (2020 – 3 216 zamachów, 2021 – 4 292, 2022 – 5 139). Zważywszy, iż dane KGP zawierają tylko próby i zgony samobójcze, o których organy ścigania zostały powiadomione, obecny stan faktyczny jest jak najbardziej niepokojący i należałoby (zakładając najgorszą ewentualność) przygotować się na jego dalsze pogorszenie.

Oczywistym wydaje się więc, iż doskonalenie i prawidłowe praktykowanie profilowania w odniesieniu do zgonów samobójczych może, w prognozie długoterminowej, pozytywnie wpłynąć na rozwój profilaktyki. Profilowanie psychologiczne, poznawanie czynników determinujących rozwój skłonności samobójczych konkretnych jednostek (ich grup społecznych, czy wiekowych), jak również analiza syndromów presuicydalnych stosowanych jako materiał do pracy śledczych i psychologów byłyby nieocenionym źródłem informacji.

Uwadze nie może również umknąć fakt, iż analizowane w pracy metody samobójcze (skok z wysokości, powieszenie, czy postrzał z broni palnej) są jednymi z najczęściej obieranych przy aktach suicydalnych, które zakończyły się zgonem, a jako takie powinny budzić szczególne zainteresowanie śledczych i biegłych.

Dodatkowo należy pamiętać, iż aspekt profilowania listów pożegnalnych i komunikatów pisanych pozostawionych przez (niedoszłych) samobójców również stanowi interesujący materiał do badań z zakresu psychologii i tym samym dostarcza niezbędnych wskazówek odnośnie sposobu postrzegania i odbierania rzeczywistości przez jednostki zagrożone ryzykiem samobójczym.

Kolejnym zagadnieniem poruszonym w artykule była kwestia inscenizacji aktów suicydalnych i trudności wykrywczych, z którymi mierzą się organy ścigania. Niewątpliwie wyobraźnia osób targających się na własne życie nie zna granic. Dodatkowo rozwój technologii wpływa na stosowanie coraz to nowszych metod, a tym samym wymaga od techników kryminalistyki i funkcjonariuszy szczególnej dokładności, staranności i precyzji przy analizie kolejnych przypadków.

BIBLIOGRAFIA

- Arkuszewski T. P., Antoszyk Ł., Therauf-Emberger A.
2019 *Homicidal strangulation and subsequent hanging of the victim to simulate suicide: Delayed elucidation based on reassessment of the autopsy findings*, Forensic Science International, t. 298.
- Bednarski L.
2009 *Czynności po ujawnieniu wiszących zwłok* [w:] Opolskie Studia Administracyjno-Prawne T: VI, Opole.
- Berdzik T.
2017 *Zbrodnia maskowana jako akt samobójczy*, III Ogólnopolska Studencka Konferencja Kryminalistyczna „50 Twarzy Zbrodni”, Wrocław.
- Borg T., Holstad M., Larsson S.
2010 *Quality of life in patients operated for pelvic fractures caused by suicide attempt by jumping*, Scandinavian Journal of Surgery, t.99,3.
- Całkiewicz M.
2011 *Modus operandi sprawców zabójstw*, Poltext, Warszawa.
2019 *Ogłędziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Poltext, Warszawa.
- Czczot Z., Tomaszewski T.
1996 *Kryminalistyka ogólna*, Comer, Toruń.
- Dogan K. H., Demirci S., Deniz I.
2014 *Why Do People Hang Themselves on Trees? An Evaluation of Suicidal Hangings on Trees in Konya, Turkey, between 2001 and 2008*, Journal of Forensic Sciences t.60, wyd.1.
- Durkheim E.
2006 *Samobójstwo. Studium z socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Flis-Świeczkowska M.
2018 *Wybrane aspekty opiniowania biegłych w postępowaniu karnym związanym z samobójstwem małoletniego*, Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, t.17, wyd.3.
- Gawenda A.
2013 *Profilowanie psychologiczne seryjnych zabójców*, Wrocław.

Gawliński A.

2014 *Śmierć z zagardlenia, samobójstwo, zabójstwo czy nieszczęśliwy wypadek?*, Studenckie Zeszyty Naukowe, nr 25.

2022 *Namowa, pomoc czy upozorowanie samobójstwa*, Wydawnictwo Kryminalistyczne, t.4, Gdańsk.

Geidenberger D., Pollak S., Therauf-Emberger A.

2019 *Homicidal strangulation and subsequent hanging of the victim to simulate suicide: Delayed elucidation based on reassessment of the autopsy findings*, Forensic Science International, t. 298.

Gruza E., Groc M., Moszczyński J.

2020 *Kryminalistyka, czyli o współczesnych metodach dowodzenia przestępstw*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

Guzik-Makaruk (red), I. Sołtyszewski (red).

2023 *Suicydologia dla prawników i śledczych*, Warszawa, LEX 2023 [dostęp 07.07.2023].

Gołębiowski J., Grochowska K.

2014 *Profilowanie kryminalne na potrzeby sądu. Kontrowersje wokół przydatności*, Innowacyjne metody wykrywania sprawców przestępstw, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Hanusek T.

1978 *Modus operandi i alibi – ewolucja znaczenia pojęć*, Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne, t.8.

1991 *Identyfikacja kryminalistyczna na podstawie badań modus operandi*, Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne, t.21.

Hołyst B.

1970 *Zabójstwo. Studium kryminalistyczne i kryminologiczne*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa.

1983 *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*, PWN, Warszawa.

2006 *Wiktymologia*, LexisNexis Polska, Warszawa.

2018 *Kryminalistyka*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

- Horoszowski P.
1963 *Od zbrodni do kary*, P.W.N., Warszawa
- Jarosz J.
2007 *Ekspertyza kryminalistyczna* [w:] J. Wójcikiewicz (red), *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Konieczny J.
2008 *Oględziny* [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa
- Konieczny J., Szostak M.
2011 *Metodologiczne problemy profilowania kryminalnego*, *Problemy Współczesnej Kryminalistyki* 0552-2153.2011, nr 4.
- Kopaliński W.
1991 *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa.
- Kowalczyk M. H.
2021 *Kobiety zabójczynie. Oblicza wybranych zbrodni dokonywanych przez kobiety*, *Archiwum Kryminologii* XLIII.
- Kulicki M., Kwiatkowska-Darul V., Stępka L.
2005 *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Kunz S. N.
2017 *An unusual exit wound as a result of a shotgun suicide to the head*, *Forensic Science International*, t. 275.
- Kwiatkowska-Wójcikiewicz V.
2011 *Oględziny miejsca. Teoria i praktyka*, TNOIK, Toruń.
- Lombroso C.
1891 *Człowiek-zbrodniarz w stosunku do antropologii i dyscypliny więziennej*, Warszawa, wyd. 4.
- Olbrycht J.
1964 *Medycyna sądowa w procesie karnym*, PZWL, Warszawa.
- Peterman A.
2014 *Na tropie zła. Raporty profilera*, Świat Książki, Warszawa.
- Ringiel E.
1973 *The Pre-Suicidal Syndrome*, *Psychiatria Fennica*.

Rosa K.

2015 *Listy pożegnalne niedoszłych samobójców. Analiza treści*, Przegląd Socjologiczny, t. 64, wyd.4.

Schaff P.

1994 *History of the Christian Church*, Eerdmans, Grand Rapids, t.6.

Stefański R. A.

2005 *Oględziny i otwarcie zwłok jako czynności procesowe*, Prokuratura i Prawo, nr 3.

Stukan J.

2008 *Diagnoza ryzyka samobójstwa*, Prometeusz, Opole.

Szachnitowski M.

2017 *Śmierć samobójcza przez powieszenie – wybrane aspekty kryminalistyczne*, Śmierć w wielu osłonach. Problemy wybrane, Olsztyn.

Trübner K, Schmidt V., Sannemüller U., Maksymowicz K.

2010 *Samobójczy postrzał w głowę poprzez otwarte usta z pozaczaszkowym przebiegiem kanału postrzałowego*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2010/LX.

Walczuk M., Bogusz M., Bogusz I.

2014 *Ślady biologiczne. Analiza mechanizmu powstawania plam krwi i możliwości jej wykorzystania w procesie dowodowym i wykrywczym*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo.

Wójcik W.

1963 *Listy pożegnalne samobójców*, Problemy Kryminalistyki, nr 46.

Źródła internetowe

Demagog

2023 *Samobójstwa w 2022 roku. Przedstawiamy dane policji*, https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/samobojstwa-w-2022-roku-przedstawiamy-dane-policji/ [data dostępu: 13.07.2023 r.].

Demenko A.

2009 *W poszukiwaniu źródeł przestępczości* [w:] Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji, Szczytno, nr 4, <https://www.wspol.edu.pl/kwartalnikpolicja/index.php/2009-rok-archiwum-69/38-policja-42009/139-w-poszukiwaniu-rode-przestpczoci> [data dostępu: 04.07.2023 r.].

Doroszewski W. (red.)

Słownik Języka Polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/maskowa%C4%87.html>, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/ukrywa%C4%87.html>, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/pozorowa%C4%87.html> [data dostępu: 07.07.2023 r.].

Gołębiowski J.

2021 *Czym jest profilowanie* [w:] *Umysł przestępcy TAJNIKI KRYMINALNEGO PROFILOWANIA PSYCHOLOGICZNEGO*, https://wydawnictwowam.pl/sites/default/files/87255_skrot.pdf [data dostępu: 04.07.2023 r.].

Hopper A.

2023 *The Story Behind the Tragic Death of Kurt Cobain*, <https://american-songwriter.com/the-story-behind-the-tragic-death-of-kurt-cobain/> [data dostępu: 10.07.2023 r.].

Komenda Główna Policji

Zamachy samobójcze zakończone zgonem – sposób popełnienia, powód popełnienia – 2017-2022, Zamachy samobójcze – sposób popełnienia, powód popełnienia – 2017-2022, [https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017- roku.html](https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html) [data dostępu: 13.07.2023 r.].

Lach B.

2014 *Cel i zakres opracowania* [w:] *Profilowanie kryminalistyczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa, LEX [data dostępu: 04.07.2023 r.].

Lechman N.

Łacińskie terminy i zwroty prawnicze, <http://www.adwokat-lechman.pl/informacje/publikacje/terminy.html> [data dostępu: 10.07.2023 r.].

Miller K.

2022 *How Did Marilyn Monroe Die? She Was Just 36 Years Old, And People Still Have Questions About Her Death*, <https://www.womenshealthmag.com/life/a39831848/how-did-marilyn-monroe-die/> [data dostępu: 10.07.2023 r.].

Shrestha R., Kanchan T., Krishan K.

2023 *Gunshot Wounds Forensic Pathology*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK556119/> [data dostępu: 09.07.2023 r.].

Smędra-Każmierska A.

2020 *Rany postrzałowe*, https://zms.umed.pl/wp-content/uploads/2020/07/6_Rany-postrzalowe.pdf [data dostępu: 09.07.2023 r.].

Szczęsny K.

2022 *Tajemnice śmierci Andrzeja Leppera. Czy na pewno sam odebrał sobie życie? Został zabity na zlecenie*, <https://viva.pl/ludzie/newsy/smierc-andrzeja-leppera-fakty-tajemnice-wznowienie-sledztwa-33910-r3/> [data dostępu: 10.07.2023 r.].

Wysiecka I.

2019 *Zabójstwo, samobójstwo, wypadek - próba syntezy odrębności o najsilniejszych wartościach dowodowych*, LEX: Prok.i Pr. 2019/3/96-116 [data dostępu: 04.07.2023 r.].

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. - *Kodeks postępowania karnego* (Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555 tekst jedn.).

Orzecznictwo

Wyrok SA w Rzeszowie z 19.08.1991 r., II AKr 29/91, OSA 1992, nr 1, poz. 3.

ON THE TRAIL OF DESPERATION: CRIMINAL PROFILING IN CASES OF SUICIDAL ACTS

Abstract: *The aim of the article is to present the benefits arising from using criminal profiling in the context of evidentiary procedures and investigations related to deaths with suspected suicidal acts. In the face of advancing technology, authorities have to confront detection of increasingly innovative, creative and complex suicide methods. It often happens that a criminal case is deceptively similar to a homicide, despite the facts revealed in the investigation. Therefore, it is extremely crucial to appropriately use profiling techniques in relation to the examination of corpses, the location of their discovery, and the collected behavioral evidence, adjusted to the needs of each specific case.*

Keywords: criminal profiling, evidentiary procedures, suicides, inspections

ANALIZA PORÓWNAWCZA CECH METRYCZNYCH CRANIUM LUDZKIEGO NA PRZYKŁADZIE FOTOGRAMETRYCZNEGO MODELU 3D I POMIARU WYKONANEGO METODĄ TRADYCYJNĄ³

Streszczenie: *W ramach niniejszego artykułu przeprowadzono fotogrametryczną rekonstrukcję modelu 3D cranium ludzkiego oraz dokonano pomiarów antropometrycznych metodą tradycyjną. W badaniu uwzględniono wybrane cechy metryczne, takie jak długość i szerokość. Następnie porównano wyniki uzyskane z obu metod, analizując zgodność między nimi oraz ewentualne różnice. Uzyskane wyniki wskazują na istotne podobieństwo między fotogrametrycznym modelem 3D a tradycyjnymi pomiarami antropometrycznymi w zakresie większości cech metrycznych. Niemniej jednak, zauważono pewne odchylenia i dyskrepancje między wynikami obu metod, zwłaszcza w przypadku trudno dostępnych fragmentów cranium ludzkiego. Wnioski z tego badania mają potencjał do wpływu na dalszy rozwój metodologii badań antropometrycznych oraz na praktyczne zastosowania w obszarach takich jak kryminalistyka. Analiza porównawcza może dostarczyć wskazówek dotyczących wyboru odpowiedniej metody w zależności od celu badania oraz kontekstu naukowego i aplikacyjnego.*

Słowa kluczowe: analiza porównawcza, antropometria, cranium ludzkie, fotogrametria

¹ kamila.barbara.kalinowska@gmail.com, doktorantka w Zakładzie Fotogrametrii, Teledetekcji i Systemów Informacji Przestrzennej, Wydział Geodezji i Kartografii, Politechnika Warszawska.

² p.kot@ljmu.ac.uk, profesor w Built Environment and Sustainable Technologies (BEST) Research Institute, Liverpool John Moores University.

³ Publikacja współfinansowana w ramach grantu badawczego Politechniki Warszawskiej wspierającego prowadzenie działalności naukowej w dyscyplinie Inżynieria Lądowa i Transport.

1. WPROWADZENIE

Współczesne badania w dziedzinie antropometrii koncentrują się na różnorodnych aspektach pomiaru szkieletu ludzkiego. Przy wykorzystaniu zaawansowanych technik pomiarowych i rekonstrukcyjnych, takich jak fotogrametria 3D oraz tradycyjne metody antropometryczne, naukowcy dążą do precyzyjniejszego zrozumienia zróżnicowania struktury czaszki. Badanie cech metrycznych ludzkiej czaszki ma ogromne znaczenie w różnych dziedzinach, w tym w antropologii, medycynie i kryminalistyce. Cechy te mogą dostarczyć cennych informacji na temat pochodzenia, wieku, płci, a nawet urazów mogących prowadzić do zgonu. Dwie powszechnie stosowane metody pomiarów antropometrycznych to modelowanie fotogrametryczne 3D oraz tradycyjny pomiar z wykorzystaniem np. suwmiarki. Fotogrametria 3D, będąca narzędziem tworzenia realistycznych modeli 3D na podstawie fotografii 2D, stała się kluczowym elementem analiz morfometrycznych. Przy użyciu zbioru odpowiednio ujętych obrazów cyfrowych, specjalistyczne oprogramowanie jest w stanie odtworzyć trójwymiarową strukturę czaszki. Jednakże, tradycyjne metody antropometryczne również odgrywają istotną rolę. Wywodzą się one z długiej historii pomiarów ciała ludzkiego, a ich znaczenie w badaniach kryminalistycznych jest niezaprzeczalne (Mocini, E. et al., 2023; Zastosowanie antropometrii w kryminalistyce - Academia.edu).

Celem niniejszego artykułu jest porównanie cech metrycznych ludzkiej czaszki uzyskanych za pomocą fotogrametrycznego modelowania 3D i tradycyjnego pomiaru antropometrycznego. Badanie ma na celu określenie dokładności i precyzji każdej z metod pomiaru. Porównanie wyników uzyskanych z modelowania fotogrametrycznego 3D i pomiarów antropometrycznych może dostarczyć cennych informacji na temat dokładności i wiarygodności tych dwóch metod. Chociaż obie metody mogą dostarczyć szczegółowych informacji na temat cech metrycznych ludzkiej czaszki, mogą one dawać nieco inne wyniki ze względu na różnice w technikach pomiarowych (Sager, R. et al., 2020). Przeprowadzenie fotogrametrycznej rekonstrukcji modelu 3D cranium ludzkiego oraz pomiarów antropometrycznych metodą tradycyjną pozwala na analizę zgodności między wynikami oraz identyfikację ewentualnych różnic. Otrzymane wyniki mogą mieć istotne implikacje dla dalszego rozwoju metodologii badań antropometrycznych i ich praktycznych zastosowań, zwłaszcza w dziedzinach takich jak medycyna sądowa czy antropologia.

2. METODY POMIARÓW CECH METRYCZNYCH CRANIUM LUDZKIEGO

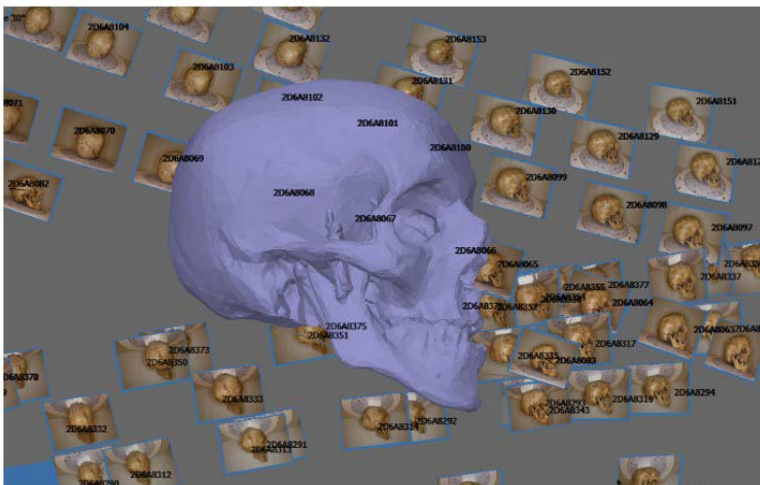
W dziedzinie antropologii fizycznej i medycyny sądowej stosuje się różne metody pomiarów cech metrycznych cranium ludzkiego. Jedną z nich jest fotogrametria 3D, która pozwala na dokładne i nieinwazyjne pomiary. Fotogrametria 3D opiera się na odtworzeniu za pomocą kamery lub skanera przebiegu promienia biegnącego od obiektywu do punktu na obiekcie. Dokładność wyznaczonych współrzędnych zależy od wielu czynników, takich jak odległość fotografowania i ogniskowa obiektywu kamery oraz znajomość charakterystyki obiektu. Fotogrametria 3D jest wykorzystywana w badaniach antropologicznych do pomiaru cech cranium, ze względu na jej precyzję i nieinwazyjność (Mocini, E. et al., 2023).

Inną metodą pomiarów cech metrycznych cranium ludzkiego są metody tradycyjne, takie jak pomiar suwmiarką. Suwmiarka to przyrząd, który pozwala na dokładne pomiary szerokości zewnętrznej i wewnętrznej, grubości, głębokości czy rozstawu. Suwmiarka jest jednym z podstawowych narzędzi stosowanych do pomiaru wielkości geometrycznych elementów w produkcji, warsztacie czy laboratorium. W badaniach antropologicznych suwmiarka jest wykorzystywana do pomiaru różnych cech cranium, takich jak długość kości ciemieniowej czy szerokość twarzoczaszki (Mocini, E. et al., 2023). Porównując zalety i wady obu metod pomiarowych, fotogrametria 3D pozwala na bardziej precyzyjne i nieinwazyjne pomiary, ale wymaga specjalistycznego sprzętu i oprogramowania. Z kolei pomiar suwmiarką jest prostszy i bardziej dostępny, ale może być mniej precyzyjny i bardziej inwazyjny. Ostatecznie wybór metody pomiarowej zależy od celu badania, dostępności sprzętu i preferencji badacza (Pandey, S. et al., 2020). Jednocześnie metody antropometryczne, wywodzące się z długiej tradycji pomiarów ciała ludzkiego, stanowią kluczowe narzędzie w badaniach kryminalistycznych. Porównawcza analiza między tymi dwoma podejściami pozwala na ocenę dokładności i zastosowalności każdej z nich w badaniach nad strukturami kostnymi czaszki ludzkiej oraz zbadaniem ewentualnych różnic między uzyskanymi wynikami. Osiągnięcie tego celu może przyczynić się do lepszego zrozumienia, jak nowoczesne technologie pomiarowe, takie jak fotogrametria 3D, mogą współgrać z tradycyjnymi podejściami antropometrycznymi w kontekście analizy struktury czaszki ludzkiej (Banjevic, B., 2019).

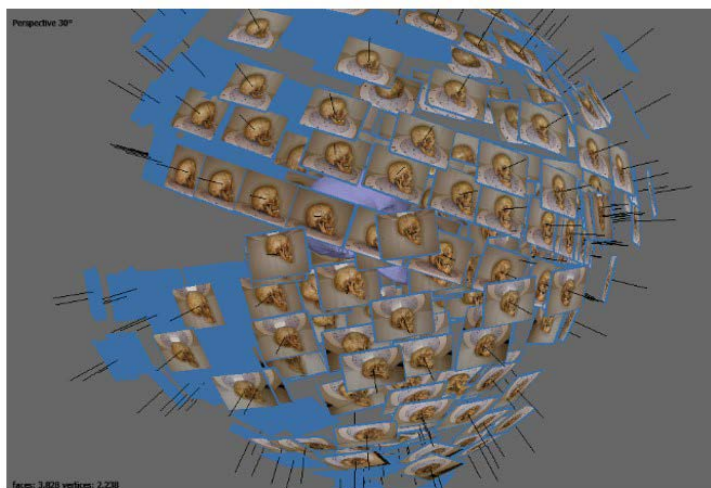
2.1. Fotogrametria 3D w badaniach antropometrycznych

Modelowanie fotogrametryczne polega na wykorzystaniu dwuwymiarowych fotografii cyfrowych do stworzenia realistycznego trójwymiarowego modelu obiektu. Wyniki uzyskane z modelowania fotogrametrycznego 3D mogą dostarczyć szczegółowych informacji na temat kształtu i wielkości czaszki, a także ewentualnych asymetrii lub nieregularności. Fotogrametria 3D to innowacyjna technika, która odgrywa coraz większą rolę w dziedzinie antropometrii, umożliwiając precyzyjne i kompleksowe badania cech metrycznych ludzkiego ciała. Proces ten opiera się na zbieraniu wielu obrazów cyfrowych obiektu z różnych kątów i perspektyw (Rys. 1a, Rys. 1b), a następnie analizie tych obrazów w celu odtworzenia realistycznego trójwymiarowego modelu (Mocini, E. et al., 2023).

Jedną z głównych zalet fotogrametrii 3D jest jej niemal nieograniczona dostępność do danych. Obiekt podlegający pomiarowi należy udokumentować poprzez wykonanie zdjęć cyfrowych lub pomiar skanerem 3D, a następnie przetworzyć obrazy/chmury punktów w odpowiednim oprogramowaniu. To umożliwia badania w terenie oraz analizy na dużej ilości próbek. Ponadto, fotogrametria 3D może być wykorzystywana do tworzenia baz danych antropometrycznych, co ma zastosowanie zarówno w naukach medycznych, wirtualnej rzeczywistości czy rekonstrukcji przyżyciowego wyglądu człowieka (Zhang, W., Zhang, Y. and Li, J., 2022).

Rysunek 1a. Obiekt cranium ludzkiego z pokazaniem pozycji kamery (w przybliżeniu) (źródło: opracowanie własne)

Rysunek 1b. Obiekt cranium ludzkiego z pokazaniem pozycji kamery (w oddaleniu) (źródło: opracowanie własne)

Mimo licznych zalet, fotogrametria 3D niesie ze sobą pewne wyzwania. Konieczność posiadania specjalistycznego sprzętu i oprogramowania może być barierą dla niektórych badań. Dodatkowo, precyzyjne przetwarzanie i analiza danych wymagają pewnego stopnia wprawy w obszarze technologii komputerowych. Niemniej jednak, te wyzwania stają się coraz mniejsze w miarę postępu technologicznego.

Podsumowując, fotogrametria 3D wywarła ogromny wpływ na dziedzinę antropometrii, otwierając nowe możliwości w badaniach cech metrycznych ludzkiego ciała. Jej zdolność do tworzenia dokładnych trójwymiarowych modeli i analizy różnic populacyjnych jest nieoceniona. Pomimo pewnych wyzwań technologicznych, perspektywa dalszego rozwoju tej techniki wskazuje na jej znaczenie dla przyszłych badań antropometrycznych (Houshiar, H. et al., 2015).

2.2. Metody tradycyjne w badaniach antropometrycznych

Antropometria jest nauką, której celem jest badanie wymiarów i proporcji ciała człowieka, a także ich związków z cechami fizycznymi, psychologicznymi i społecznymi człowieka. W ciągu wieków badania antropometryczne przyczyniły się do zdobycia wiedzy na temat zmian zachodzących w populacji, różnic międzyrasowych, a nawet do zrozumienia procesów starzenia się organizmu.

Pomiar antropometryczny to tradycyjna metoda stosowana do analizy cech metrycznych czaszki człowieka. Technika ta polega na dokonywaniu bezpośrednich pomiarów czaszki za pomocą różnych narzędzi. Tradycyjne metody pomiarowe w antropometrii opierają się na umiejętności manualnego mierzenia ciała za pomocą specjalnie przystosowanych przyrządów, takich jak linijka antropometryczna, mała waga lub suwmiarka. Wśród tych metod, suwmiarka jest jednym z najważniejszych narzędzi, pozwalających na dokładne pomiary różnych cech ciała. Suwmiarka, zwana także kres-fałszerką, jest instrumentem, umożliwiającym dokładne i precyzyjne pomiary długości, szerokości i głębokości różnych części ciała. Instrument ten składa się z dwóch ruchomych ramion, zakończonych szczękami o ostrej krawędzi. Skala umieszczona jest na jednym ze stałych ramion, co pozwala na odczytanie dokładnych pomiarów. Przed przystąpieniem do pomiaru, suwmiarka musi być odpowiednio wyskalowana, co polega na ustawieniu zerowej wartości na początku skalowanej powierzchni. Następnie, po dokładnym ustawieniu szczęk na badanej części ciała, odczytuje się wartość zbliżoną do milimetra.

Okazuje się, że pomimo rozwoju nowoczesnych narzędzi, tradycyjne metody wciąż pozostają ważnym elementem badania antropometrycznego. Przede wszystkim, umożliwiają one badaczom dokładne pomiary i porównanie danych z różnych populacji. Często okazuje się, że nowoczesne technologie skanujące czy wagowe nie są w stanie dostarczyć tak precyzyjnych wyników, jak tradycyjne metody. Ponadto, pomiar suwmiarką jest stosunkowo szybki i niedrogi w porównaniu do nowoczesnych technologii, co czyni go dostępnym dla większej liczby badaczy. Suwmiarka jest również stosunkowo prosta w użyciu i nie wymaga zaawansowanego sprzętu czy oprogramowania, co czyni ją dostępną dla szerokiego spektrum badaczy. Niemniej jednak, ta metoda pomiaru ma również pewne ograniczenia. Jej dokładność jest w dużej mierze uzależniona od umiejętności osoby dokonującej pomiaru, co może prowadzić do pewnych błędów. Ponadto, pomiar suwmiarką jest ograniczony do dwóch wymiarów, co może być niewystarczające w przypadku badania trójwymiarowych cech ciała (Mocini, E. et al., 2023).

3. PRZYKŁAD WYKONANIA POMIARÓW ANTROPOMETRYCZNYCH

W niniejszej pracy przedstawiona została analiza antropometryczna dla obiektu czaszki ludzkiej pochodzącej ze zbiorów Zakładu Medycyny Sądowej (ZMS) Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (Rys. 2).

Rysunek 2. Stanowisko pomiarowe dla czaszki ludzkiej pochodzącej ze zbiorów Zakładu Medycyny Sądowej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (źródło: opracowanie własne).

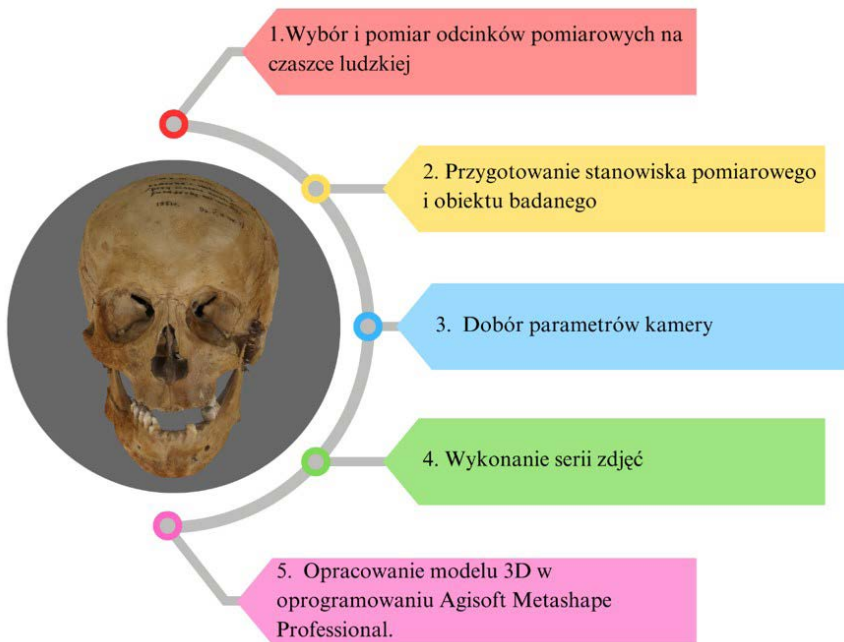
Dla celów badawczych wybranych zostało 6 przykładowych odcinków pomiarowych dla których została przeprowadzona analiza porównawcza (Rys. 3).

Rysunek 3. Odcinki pomiarowe na czaszce ludzkiej (źródło: opracowanie własne).

3.1. Schemat blokowy przeprowadzonego badania

Wykonanie pomiarów antropometrycznych na modelu 3D obejmowało 5 podstawowych etapów, które przedstawione zostały na schemacie blokowym (Rys. 4).

Rysunek 4. Schemat blokowy przeprowadzonego eksperymentu (źródło: opracowanie własne).

1. Wybór i pomiar odcinków pomiarowych na czaszce ludzkiej.

Na Rys. 3 ukazanych zostało 6 przykładowych odcinków, które wybrano do analizy porównawczej dla modelu 3D i tradycyjnego pomiaru antropometrycznego. Odcinki zmierzone zostały z wykorzystaniem suwmiarki (Tabela 1).

Tabela 1. Odcinki pomiarowe

Odcinek pomiarowy	Odległość [cm]
1-2	3,762
3-4	3,7848
6-7	2,248
8-9	2,330
5-10	3,868
10-11	1,866

Źródło: Opracowanie własne

2. Przygotowanie stanowiska pomiarowego i obiektu badanego

Stanowisko pomiarowe obejmowało przygotowanie odpowiedniego oświetlenia celem uniknięcia mocnych cieni i refleksów, które mogłyby wpłynąć na jakość zdjęć. Dobrane zostało tło fotograficzne i ustawiono statyw, który wykorzystano dla stabilizacji kamery niemetrycznej. Ostatnim etapem było utworzenie fotogrametrycznej osnowy pomiarowej o znanych odległościach dla punktów. Czaszka ludzka została oczyszczona przy wykorzystaniu okrągłego pędzla archeologicznego o średnicy 15mm, a następnie wraz z nastawieniem żuchwy w odpowiedniej pozycji została usytuowana na obrotowym talerzu pomiarowym.

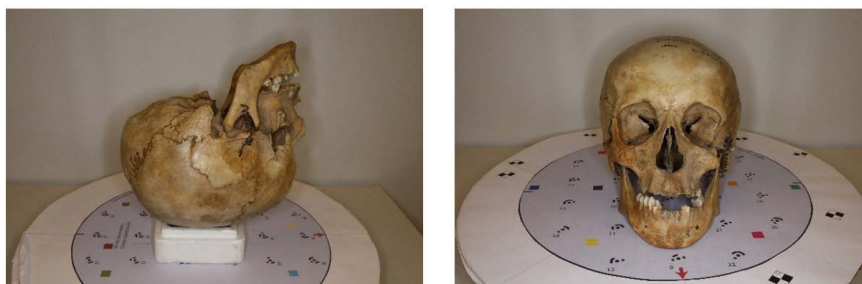
3. Dobór parametrów kamery

Zdjęcia wykonano aparatem Canon EOS 5D Mark IV z obiektywem 35 mm. Dodatkowo wykorzystano lampę błyskową o pierścieniowej konstrukcji Macro Ring Lite MR-14EX. W trybie manualnym zastosowano poniższe ustawienia:

- wartość przysłony – f22;
- czas naświetlania – 1/80 sek;
- ISO – 3200.

4. Wykonanie serii zdjęć

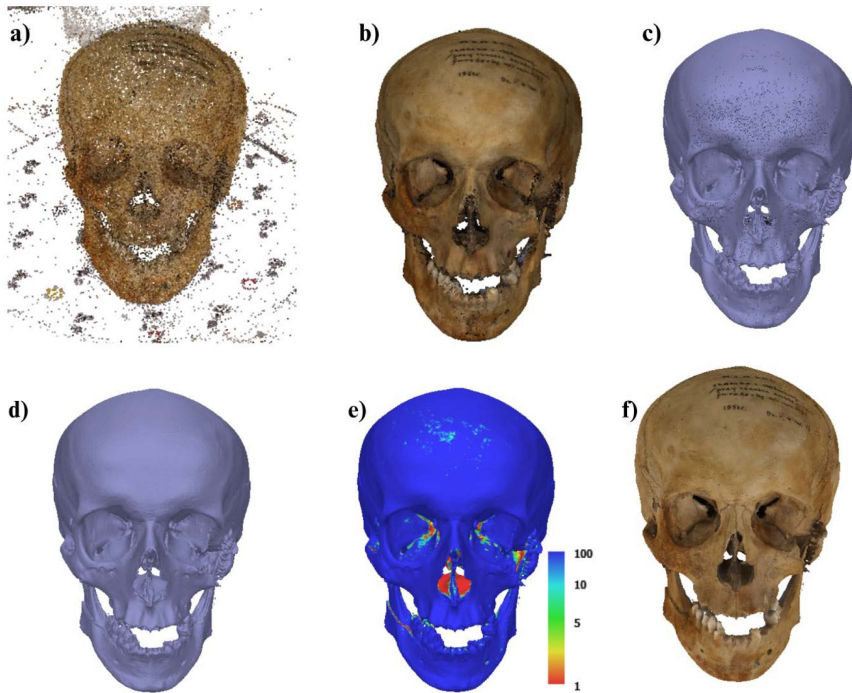
Zdjęcia czaszki wykonane zostały z 3 serii (wysokości) dla pozycji góra i dół (Rys. 5) i z różnych kątów, w tym z przodu, z boków i z tyłu. Ważne jest, aby uwzględnić różne cechy czaszki z różnych perspektyw. Pozycje kamery zostały pokazane na Rys. 1a i Rys. 1b. Łącznie wykonano 141 zdjęć dla czaszki w pozycji *dół* oraz 154 zdjęcia dla czaszki w pozycji *góra*.

Rysunek 5. Przedstawienie pozycji ułożenia czaszki (po lewej stronie: dół, po prawej stronie: góra) (źródło: opracowanie własne).

5. Opracowanie modelu 3D w oprogramowaniu Agisoft Metashape Professional.

Na Rys. 6 przedstawione zostało zestawienie 6 wygenerowanych produktów prowadzących do utworzenia fotogrametrycznego modelu 3D czaszki ludzkiej.

Rysunek 6. Przedstawienie sześciu produktów otrzymanych w oprogramowaniu Agisoft: a) rzadka chmura punktów, b) gęsta chmura punktów, c) siatka trójkątów (mesh), d) model solid będący rezultatem procesu rekonstrukcji 3D na podstawie chmury punktów i siatki trójkątów, e) powierzchniowe przedstawienie pewności wygenerowanego modelu (dla każdego punktu w chmurze punktów), f) model z nałożoną teksturą.

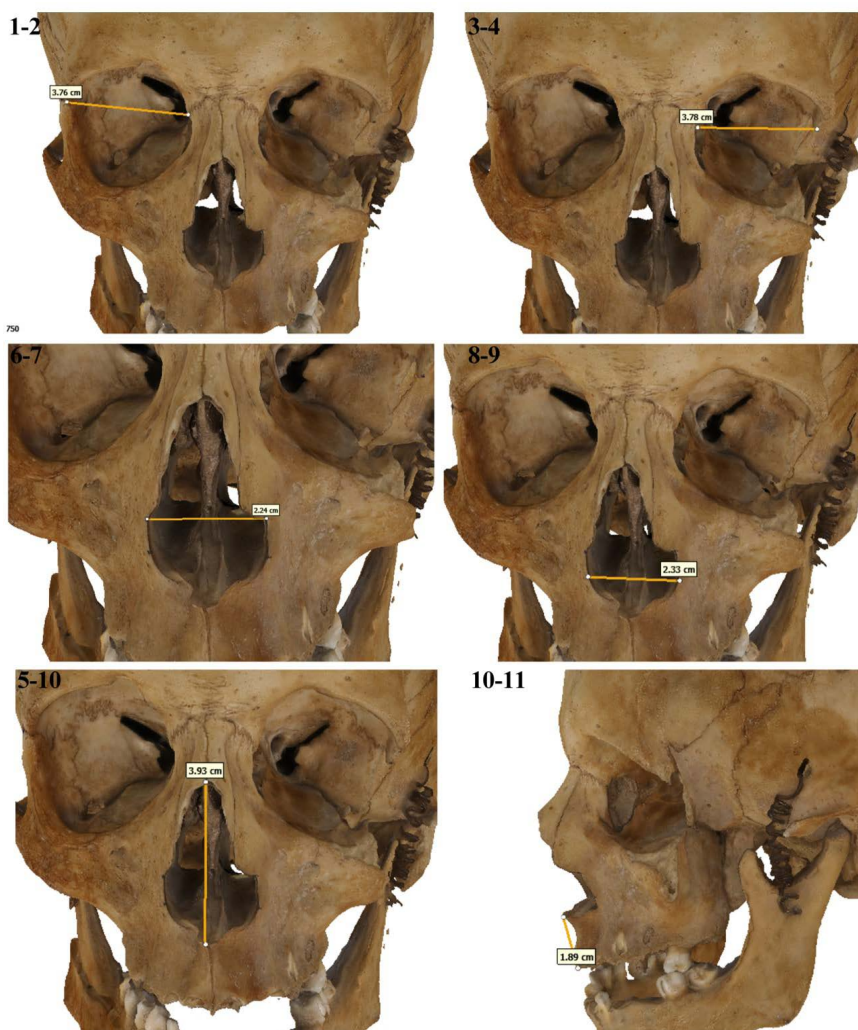
3.2. Zestawienie odcinków pomiarowych

Wygenerowanemu fotogrametrycznemu modelowi nadana została skala, a następnie zmierzone zostały wybrane wcześniej punkty charakterystyczne. Zestawienie punktów pomierzonych na modelu 3D i punktów zmierzonych suwmiarką przedstawione zostało w Tabeli 2. Natomiast Rys. 7 przedstawia podgląd sześciu mierzonych odcinków na fotogrametrycznym modelu 3D.

Tabela 2. Zestawienie odcinków pomiarowych uzyskanych dwiema metodami

Odcinek pomiarowy	Odległość mierzona suwmiarką [cm]	Odległość mierzona na modelu 3D [cm]
1-2	3,762	3,76
3-4	3,7848	3,78
6-7	2,248	2,24
8-9	2,330	2,33
5-10	3,868	3,93
10-11	1,866	1,89

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 7. Zaznaczone odcinki pomiarowe na fotogrametrycznym modelu 3D (źródło: opracowanie własne).

4. ANALIZA PORÓWNAWCZA UZYSKANYCH WYNIKÓW

W artykule przeprowadzona została analiza pomiarów wykonanych dwiema dostępnymi metodami: metodą tradycyjną z wykorzystaniem suwmiarki i metodą fotogrametryczną. Uzyskane wartości dla wybranych punktów charakterystycznych były bardzo zbliżone z maksymalną odchyłką wynoszącą 0,06 cm dla odcinka 5-10 (Tabela 3). Należy zauważyć, że odcinki 5-10 oraz 5-11 były odcinkami najtrudniejszymi do pomiaru zarówno metodą tradycyjną jak również fotogrametryczną z uwagi na brak ściśle określonego umiejscowienia punktu początkowego i końcowego.

Tabela 3. Odchyłki dla pomiarów wykonanych na fotogrametrycznym modelu 3D i metodą tradycyjną

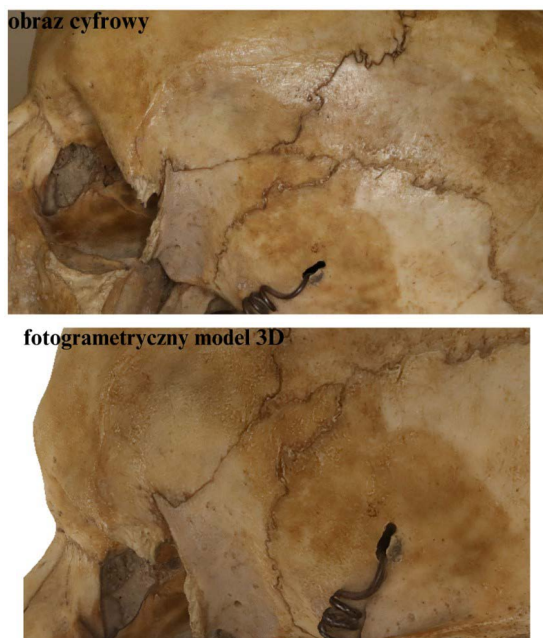
Odcinek pomiarowy	Odległość mierzona suwmiarką [cm]	Odległość mierzona na modelu 3D [cm]	Odchyłka [cm]
1-2	3,76	3,76	0,00
3-4	3,78	3,78	0,00
6-7	2,25	2,24	0,01
8-9	2,33	2,33	0,00
5-10	3,87	3,93	0,06
10-11	1,87	1,89	0,02

Źródło: Opracowanie własne

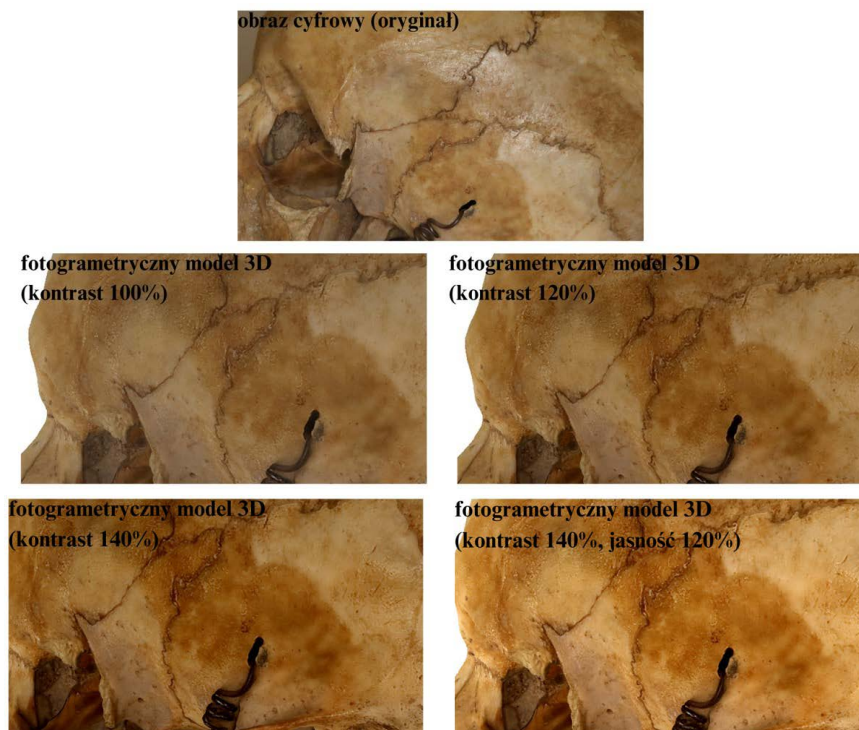
Rysunek 8 pokazuje zestawienie tekstury uzyskanej na modelu z teksturą rzeczywistą ze zdjęcia. Dodatkowe funkcje w oprogramowaniu Agisoft Metashape Professional umożliwiają zwiększenie kontrastu celem uwypuklenia pewnych różnic (Rys. 9).

Natomiast na rysunku 10 przedstawiono dokładność modelu w zestawieniu z przykładowym zdjęciem. Uzyskane odwzorowanie jest szczegółowe i pozwala dostrzec nawet najmniejsze szczegóły. Warto zwrócić uwagę, że taki model pozwala również na dodatkowe analizy. Przykładem może być badanie profilu, szczególnie przydatne przy uszkodzeniach czaszki (wgłębienia, pęknięcia itp.) (Rys. 11).

Posiadając cyfrowy model 3D w każdym czasie można odtworzyć kształt czaszki, dokonać dodatkowych pomiarów czy udostępnić dane do dalszych badań. Jest to szczególnie przydatne w momencie kiedy nie mamy już dostępu do badanego obiektu.

Rysunek 8. Porównanie tekstury ze zdjęcia i modelu 3D (źródło: opracowanie własne).

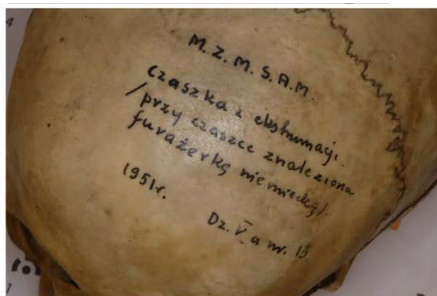
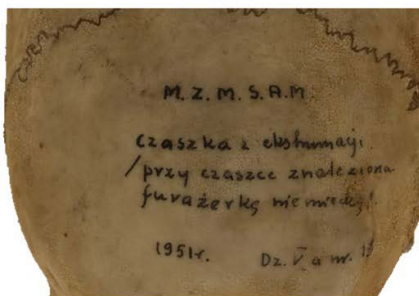

Rysunek 9. Przykład zmiany kontrastu (źródło: opracowanie własne).

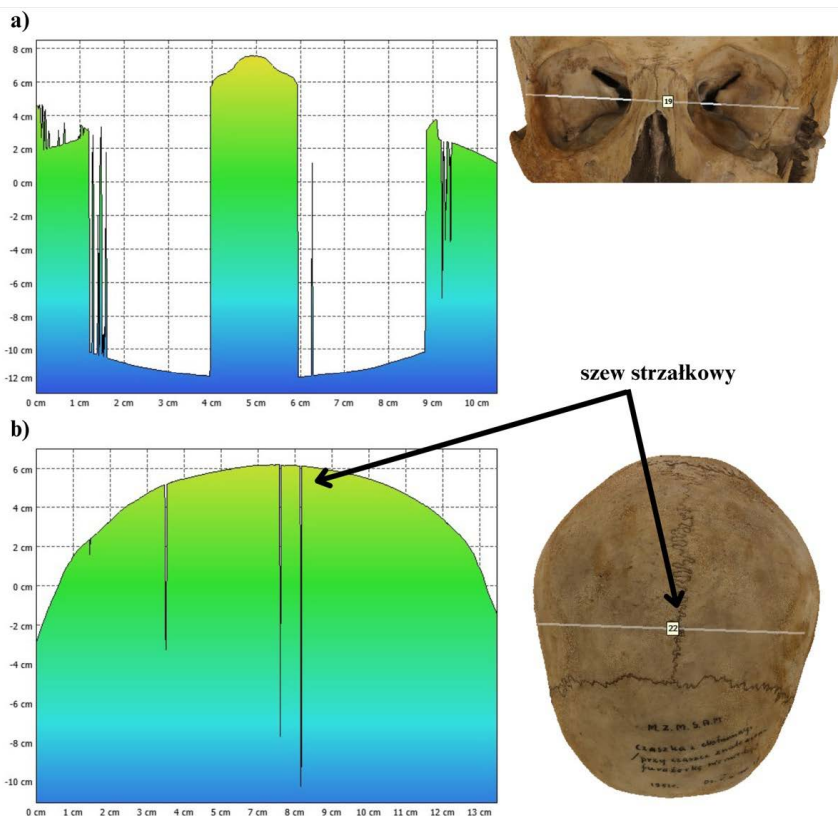
fotogrametryczny model 3D

obraz cyfrowy

Rysunek 10. Ukazanie dokładności modelu w zestawieniu z oryginalnym zdjęciem (źródło: opracowanie własne).

Rysunek 11. Przykład analizy profilu kształtu (źródło: opracowanie własne).

PODSUMOWANIE

W niniejszej pracy porównano dokładność modelowania fotogrametrycznego 3D oraz tradycyjnego pomiaru antropometrycznego. Zastosowanie modelowania fotogrametrycznego 3D pozwala na stworzenie szczegółowego i dokładnego modelu 3D czaszki człowieka. Z kolei tradycyjny pomiar antropometryczny polega na wykorzystaniu fizycznych narzędzi do bezpośredniego pomiaru wymiarów czaszki. Chociaż obie metody mają swoje zalety, dokładność i wiarygodność wyników może się różnić w zależności od poziomu umiejętności osoby wykonującej pomiar oraz precyzji użytych narzędzi. Dlatego ważne jest, aby dokładnie rozważyć zalety i ograniczenia każdej metody przed wyborem odpowiedniej techniki dla konkretnego zagadnienia badawczego (Anas, I., Bamgbose, O. B. and Nuhu, S., 2019; Lepich, T. et al., 2011; Torres-Restrepo, M, A. et al., 2014; DeSesa, R, C. et al., 2016).

Przy wykonywaniu modelowania fotogrametrycznego 3D uzyskujemy szczegółowy model 3D czaszki człowieka bez konieczności fizycznego kontaktu z badanym obiektem. Metoda ta jest nieinwazyjna, szybka i może być wykonywana zdalnie. W jej procesie powstaje również dokumentacja elektroniczna, której udostępnienie jest niezależne od miejsca i czasu. Metoda ta jednak wymaga specjalistycznego sprzętu i oprogramowania, a na dokładność wyników może mieć wpływ jakość obrazów wykorzystywanych w procesie modelowania (Lebediev, O. et al., 2021).

Tradycyjny pomiar antropometryczny jest stosunkowo prostą i niedrogą metodą, którą można wykonać przy użyciu podstawowych narzędzi, takich jak np. suwmiarka. Wykorzystując tę metodę należy jednak uwzględnić wymagany kontakt fizyczny z badanym obiektem, co w pewnych sytuacjach może być niewykonalne (np. kruchość szczątków), a na dokładność wyników może mieć wpływ poziom umiejętności osoby wykonującej pomiar (Anas, I., Bamgbose, O, B. and Nuhu, S., 2019).

Podsumowując, zarówno modelowanie fotogrametryczne 3D, jak i tradycyjne pomiary antropometryczne są cennymi technikami badania ludzkiej czaszki. Wybór metody zależy od konkretnego pytania badawczego i dostępnych zasobów. Aby uzyskać dokładne i wiarygodne wyniki, należy uważnie rozważyć zalety i ograniczenia każdej metody oraz upewnić się, że pomiary są wykonywane przez przeszkolone i wykwalifikowane osoby.

BIBLIOGRAFIA

- Anas, I., Bamgbose, O, B. and Nuhu, S.
2019 *A comparison between 2D and 3D methods of quantifying facial morphology*, Heliyon, 5(6), e01880, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01880>.
- Banjevic, B.
2019 *Scientific artical of the lecturers from the faculty for sport and physical education in Niksic published in the journal Sport Mont between 2016 and 2018: a content analysis*, Journal of Anthropology of Sport and Physical Education, 3(4), 47-51, <https://doi.org/10.26773/jaspe.191009>.
- DeSesa, C. R., Metzler, P., Sawh-Martinez, R., & Steinbacher, D. M.
2016 *Three-dimensional nasolabial morphologic alterations following le fort i*, Plastic and Reconstructive Surgery - Global Open, 4(8), e848, <https://doi.org/10.1097/gox.0000000000000685>.

- Houshiar, H., Borrmann, D., Elseberg, J., Nüchter, A., Näth, F., & Winkler, S.
2015 *Castle3d - a computer aided system for labelling archaeological excavations in 3d*, ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, II-5/W3, 111-118, <https://doi.org/10.5194/isprsannals-ii-5-w3-111-2015>.
- Lebediev, O., Lebediev, V., Megel, Y., & Prochukhan, D.
2021 *Breed recognition and estimation of live weight of cattle based on methods of machine learning and computer vision*, Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 6(9 (114)), 64-74, <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.247648>.
- Lepich, T., Dąbek, J., Stempel, D., & Gielecki, J.
2011 *Analysis of the upper massif of the craniofacial with the radial method – practical use*, Archives of Medical Science, 5, 870-876, <https://doi.org/10.5114/aoms.2011.25564>.
- Mocini, E., Cammarota, C., Frigerio, F., Muzzioli, L., Piciocchi, C., Lacalaprince, D., ... & Pinto, A.
2023 *Digital anthropometry: a systematic review on precision, reliability and accuracy of most popular existing technologies*, Nutrients, 15(2), 302, <https://doi.org/10.3390/nu15020302>.
- Pandey, S., Kapoor, S., Agarwal, S., & Shukla, I.
2020 *Evaluation of lip position in esthetically pleasing profiles using different reference lines: a photographic study*, Journal of Indian Orthodontic Society, 55(3), 261-269, <https://doi.org/10.1177/0301574220960307>.
- Sager, R., Güsewell, S., Rühli, F. J., Bender, N., & Staub, K.
2020 *Multiple measures derived from 3D photonic body scans improve predictions of fat and muscle mass in young swiss men*, Plos One, 15(6), e0234552, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234552>.
- Torres-Restrepo, A. M., Quintero-Monsalve, A. M., Giraldo-Mira, J. F., Rueda, Z. V., Vélez-Trujillo, N., & Botero-Mariaca, P.
2014 *Agreement between cranial and facial classification through clinical observation and anthropometric measurement among Envi-gado school children*, BMC Oral Health, 14(1), <https://doi.org/10.1186/1472-6831-14-50>.

Zhang, W., Zhang, Y., & Li, J.

2022 *A two-stage correspondence-free algorithm for partially overlapping point cloud registration*, *Sensors*, 22(13), 5023, <https://doi.org/10.3390/s22135023>.

Źródła internetowe

Trepte M.

2014 *Zastosowanie antropometrii w kryminalistyce*, online: https://www.academia.edu/11286754/Zastosowanie_antropometrii_w_kryminalistyce [data dostępu: 14.07.2023].

COMPARATIVE ANALYSIS OF METRIC TRAITS OF THE HUMAN CRANIUM ON A 3D PHOTOGRAMMETRIC MODEL AND MEASUREMENTS MADE USING A TRADITIONAL METHOD

Abstract: In this article, a photogrammetric reconstruction of a 3D human cranium model was conducted and accompanied by anthropometric measurements using traditional methods. The study incorporated selected metric features such as width and height. Subsequently, outcomes derived from both methods were juxtaposed, scrutinising their concordance as well as potential disparities. The obtained results underscore substantial congruities between the photogrammetric 3D model and conventional anthropometric measurements across the majority of metric traits. Nonetheless, certain deviations and discrepancies were observed between the outcomes of both techniques, particularly concerning intricately accessible sections of the human cranium. Conclusions drawn from this study hold the potential to influence the further evolution of anthropometric research methodologies and their practical applications within domains such as forensics. Comparative analysis can provide insights guiding the selection of an appropriate method contingent upon the research objective, scientific context, and practical implementation.

Keywords: anthropometry, comparative analysis, human cranium, photogrammetry

ZAKOŃCZENIE

W obliczu wyzwań współczesnego świata, nauki penalne, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki przestępczości, stają się istotnym i pilnym problemem społecznym. To zjawisko nie zna granic jednego państwa ani kontynentu; jest problemem o zasięgu globalnym, przyciągając uwagę krajowych, a także międzynarodowych organów ścigania, społeczeństwa jak również mediów.

Naszym celem jako Zespołu Autorów było omówienie wybranych aspektów nauk penalnych, charakteryzujących się różnorodnością poruszanych kwestii. Prezentowana monografia stanowi owoc naszych badań, praktycznego doświadczenia oraz naukowych refleksji. Rozważane tematy ukazują interdyscyplinarny charakter problematyki penalnej, która pozostaje wciąż otwartym polem wymagającym szerokiej dyskusji uwzględniającej aspekty społeczne i prawne.

Wyrażamy głęboką nadzieję, że ta publikacja przyczyni się do rozpoczęcia owocnej dyskusji naukowej. Mamy nadzieję, że omawiana problematyka stanie się źródłem wiedzy i inspiracji dla dalszych badań, które pozwolą na bardziej efektywne rozwiązywanie wyzwań związanych z dziedziną nauk penalnych i przestępczości. Ostatecznie, naszym celem jest przyczynienie się do tworzenia społeczeństwa bardziej sprawiedliwego i bezpiecznego dla wszystkich jego członków.

CONCLUSION

In the face of the challenges of the contemporary world, penal sciences, with a particular focus on the issue of criminality, have become a significant and pressing societal concern. This phenomenon knows no boundaries of a single nation or continent; it is a global issue, drawing the attention of both domestic and international law enforcement agencies, society, as well as the media.

Our goal as the Authors' Team was to discuss selected aspects of penal sciences characterized by the diversity of the issues addressed. The presented monograph is the result of our research, practical experience, and scholarly reflections. The topics under consideration highlight the interdisciplinary nature of the field of penal studies, which remains an open field requiring extensive discussion, taking into account both social and legal aspects.

We express our sincere hope that this publication will contribute to initiating fruitful scholarly discussions. We aspire that the issues presented herein will serve as a source of knowledge and inspiration for further research, enabling more effective solutions to the challenges associated with the field of penal sciences and criminality. Ultimately, our aim is to contribute to the creation of a society that is more just and secure for all its members.

Prezentujemy Państwu drugi tom monografii “Wybrane Aspekty Nauk Penalnych”, kontynuujący nasze badania i refleksje nad fascynującym obszarem prawa karnego i kryminalistyki. Nasza inicjatywa naukowa, zapoczątkowana wcześniejszym wydaniem tomu pierwszego w 2022 roku, wyrasta z pasji, zaangażowania i wiedzy wielu badaczy, praktyków prawa, studentów prawa oraz członków społeczności Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego. To dzieło jest owocem naszych wspólnych wysiłków w dążeniu do zgłębienia najbardziej aktualnych i istotnych kwestii nauk penalnych. Tom drugi kontynuuje naszą podróż w świat nauki penalnej, wnosząc nowe perspektywy i dogłębne analizy. Podobnie jak w pierwszym tomie, podzieliliśmy monografię na dwie nierozzerwalnie ze sobą związane części: aspekty prawne i kryminalistyczno-kryminologiczne.

Monografia stawia sobie za cel nie tylko dostarczenie głębokiej wiedzy teoretycznej, ale także praktycznej, której potrzebują przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania oraz biegli. W wielu rozdziałach przedstawiamy aktualne orzeczenia sądowe, które ilustrują praktyczne implikacje omawianych zagadnień. To ważne źródło inspiracji dla wszystkich tych, którzy pracują na rzecz sprawiedliwości i przestrzegania prawa. Nie można też zapomnieć o rosnącym zainteresowaniu naszym tematem ze strony studentów studiów prawniczych oraz innych kierunków związanych z naukami społecznymi. Nasza monografia stanowi istotne wsparcie w toku ich nauki oraz przygotowuje młodych intelektualistów do bardziej zaawansowanych badań i praktyki prawniczej.

Ze wstępu